

Ny forskning i grammatik

Stine Evald Bentsen

Per Durst-Andersen

Eva Skafte Jensen

Sune Sønderberg Mortensen

Peter Juul Nielsen

Udgivet af:
Dansk Sprognævn.

Med generøs støtte fra:
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet; Center for Sociolinguistiske Sprogforandringsstudier, Københavns Universitet; Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet; Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet; Department of International Business Communication, Copenhagen Business School; Institut for Æstetik og Kommunikation, Aarhus Universitet og Lingvistikredsen i København.

© Forfatterne og Dansk Sprognævn, 2015

Redaktion: Stine Evald Bentsen, Per Durst-Andersen, Eva Skaftø Jensen,
Sune Sønderberg Mortensen, Peter Juul Nielsen

Sats: SIDE-1, Anne Charlotte Mouret
Tryk: Print & Sign, Syddansk Universitet, Odense
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISBN: 978-87-89410-63-0
ISSN: 1902-1291

Ny Forskning i Grammatik giver læseren et indblik i den nyeste nationale sprogforskning inden for dansk og en lang række fremmedsprog. Artiklerne er skrevet på dansk og afspejler en teoretisk, metodisk og intersemæssig mangfoldighed. Publikationen er peer-reviewed og udkommer en gang årligt.

Hovedredaktør: Eva Skaftø Jensen, esj@dsn.dk.

Dansk Sprognævn
Worsaaesvej 19, 4.
DK-1972 Frederiksberg C.

Indholdsfortegnelse

<i>Stine Evald Bentsen & Per Durst-Andersen: De tre kommunikations- procesmodeller med fokus på den spanske variant</i>	5
<i>Merete Birkelund & Henning Nølle: Sproglige tegn på fikcionalitet</i>	25
<i>Kasper Boye & Peter Harder: Komplekse sætninger, tetske udtryk og grammatikalisering.....</i>	41
<i>Klaus Geyer: Om fonologiens plads i den almen-sammenlignende grammatik.....</i>	59
<i>Marie Herget Christensen: Eksperimentelt design og dets konsekvenser for fortolkningen af stimuli – substantiver i nøgenform og med udfyldt bestemmerplads</i>	77
<i>Lars Heltoft: Talesprogets grammatikaliserede enheder</i>	93
<i>Lisbeth Falster Jakobsen: Hvad stiller et virkelighedsorienteret sprog som kinesisk op med non-realis?</i>	113
<i>Bente Lihn Jensen: Hvilken supertype tilhører italiensk?</i>	129
<i>Iørn Korzen: Sprogtypologi og anaforer. Om anaforrelationer i endo- og exocentriske sprog</i>	149
<i>Kirsten Jeppesen Kragh & Erling Strudsholm: Perceptionsverbernes komplementeringsmønstre på fransk og italiensk</i>	167
<i>Jan Lindschouw: Testning af skriftlig sprogfærdighed i franskuddannelsen på KU – en reliabel og valid sprogpøve?.....</i>	181
<i>Henrik Høeg Müller: Nøgne objekter i dansk</i>	197
<i>Peter Juul Nielsen: Den danske imperativmorfologi som et andenordensnul</i>	215
<i>Marie-Louise Lind Sørensen & Kasper Boye: Vidensprædikatskomplementering.....</i>	233
<i>Lisbeth Deth Theilgaard: Sætningsadverbialer og dialogiske partiklers topologi og skopus.....</i>	255
<i>Sten Vikner: Den engelske verbalfrases omfang og struktur</i>	271

De tre kommunikationsprocesmodeller med fokus på den spanske variant

Stine Evald Bentsen og Per Durst-Andersen

1. Indledning

I det følgende vil vi forsøge at beskrive det spanske sprog som en særlig kommunikativ supertype (jf. Durst-Andersen 2011a, 2011b). Normalt regner man med at man uafhængigt af sprog anvender den samme kommunikationsmodel (jf. Copley & Schulz 2013). Hvad enten afsender er englænder, dansker, spanier, japaner, russer eller kineser, forudsætter man at kommunikationsprocessen må være den samme. Det eneste der egentlig skiller sig ud på en særlig måde, er selve outputtet, dvs. ytringen, der markerer afsenders og modtagers fælles stemme. Ingen har tilsyneladende overvejet for alvor at afsenders og modtagers roller kunne være forskellige på grund af sprogets grammatik. Noget tyder imidlertid på at sprogbrugere med forskellige modersmål bruger forskellige kommunikationsprocesser. Kig på nedenstående, der er en indfødt russers oversættelse af en russisk tekst til dansk:

Næsten 70% af dem der deltog i folkeafstemningen udtalte sig for indførelsen af præsidentposten, hvad der udgjorde mindst halvdelen af alle vælgere, hvilket krævedes for at kunne træffe en afgørelse i spørgsmål, der var af konstitutionel karakter.

Denne tekst har været forelagt for mange danskere, og alle har uden at blinke konstateret at det er en dansk tekst. Der er ingen grammatiske fejl, ingen leksikalske særheder eller noget andet der stikker i øjnene udover at teksten rummer en række skriftsprogsprægede elementer. Men ifølge folk der har dansk som modersmål, er det en dansk tekst. Fjerner man nu teksten og spørger dem om de kan fortælle hvad der stod, så står alle af: Ingen kan gengive indholdet. Når de selvsamme mennesker så får forevist en danskers oversættelse af den selvsamme russiske tekst, så ser billedet ganske anderledes ud:

Næsten 70% af de afgivne stemmer sagde ja til præsidentembedet, hvad der samtidig udgjorde mere end 50% af de stemmeberettigede, hvilket netop kræves i et grundlovsanliggende.

“Var det virkelig dét der stod” er den normale reaktion når de ser denne tekst. Nu er det slet ingen sag at huske indholdet. Men vi lingvister står tilbage med et meget stort problem: Hvordan kan vi redegøre for at danskere ikke kan huske den første danske tekst, men udmærket den sidste danske tekst? Begge tekster er skrevet på dansk og er tilsyneladende lige danske ud fra de parametre vi normalt opererer med. Skulle der være forskelle mellem teksterne, lader de sig tilsyneladende ikke registrere, hvis vi anvender almindelige og velkendte lingvistiske begreber – her forstået som alt fra leksikon og morfologi via syntaks til semantik og pragmatik. Der findes ganske enkelt ikke begreber der kan fange forskellene mellem de to såkaldte danske tekster. Det er et problem.

Vi har følgende forklaring. Den første tekst er en dansk tekst, men den er forfattet med det russiske sprogs stemme. Den anden tekst er også en dansk tekst, men den er forfattet med det danske sprogs stemme. Dette betyder at den første tekst udgør outputtet i en kommunikationsproces der er anderledes end den der anvendes, når personer der har dansk som modersmål, kommunikerer. Hvordan dette skal forstås, vil vi se nærmere på i det efterfølgende. Først skal vi se på kommunikationsprocessen med generelle briller og senere på kommunikationsprocessen i russisk og i dansk for til sidst at fokusere på den spanske kommunikationsproces, der udgør en tredje variant og samtidig er hovedemnet for denne artikel.

2. Kommunikationsprocessen generelt

Alle modeller der beskæftiger sig med kommunikationsprocessen og indeholder én enkelt kode, er helt fundamentalt enige om at afsender (også kaldet *Sender* eller *Source*) indkoder en meddelelse (*Message*) via en kanal (*Channel*). Denne meddelelse modtages fysisk af modtager (også kaldet *Receiver*) der så afkoder meddelelsen. I mere lingvistiske termer betyder det at afsender koder en ytring, dvs. afsender sætter ord på det indhold han vil sende til modtager. Ytringen sendes så til modtager der ud fra ordene afkoder det indhold som afsender ønskede modtager skulle modtage (se fx Copley & Schulz 2013):

Afsender · Indkodning · Meddelelse · Afkodning · Modtager

Denne standardmodel er tænkt som værende universel og skal således kunne appliceres på alle former for kommunikation, dvs. på verbal såvel som non-verbal kommunikation, og på alle sprog, når det gælder verbal kommunikation. Funktionerne ‘indkodning’ og ‘afkodning’ ses som to sider af samme sag, kaldet ‘kode’ (*Code*) generelt, men specifikt grammatik, når vi taler om verbal kommunikation. Meddelelsen er det element der medierer afsender og modtager, der tilsyneladende er de eneste aktive deltagere i processen. Der er imidlertid mange problemer med denne model. Dem vil vi se på nedenfor.

2.1. **Kommunikationsparadokset**

Det største problem er hvad vi vil kalde **kommunikationsparadokset**: Dét afsender siger, har ofte meget lidt med modtagers forståelse at gøre. Lad os tage et konkret eksempel. Ytringen *Marias morder var uskyldig* (Radioavisen kl. 12 d. 20. januar 2010) betyder følgende: “Den person som vi troede var Marias morder, viser sig at være uskyldig”. Der er så stor forskel på den måde afsender har benævnt sagsforholdet på, og den forståelse modtager kommer frem til, at der opstår et paradoks: Hvordan kan vi forklare at afsender siger én ting, mens modtager forstår noget helt andet? Dette lader sig ikke gøre ud fra den eksisterende standardmodel. Med andre ord ser meddelelsen – outputtet, dvs. *Marias morder var uskyldig*, ikke ud til at være det eneste produkt i kommunikationsprocessen. Der må være et **input** der forklarer hvorfor afsender benævnte personen *Marias morder*, til trods for at vedkommende ikke er morder. Derudover må der være et fælles **output** der forklarer, hvorfor afsender bruger fortidsformen *var* over for modtager, når der de facto refereres til her og nu i taleøjeblikket. Dertil kommer at der må være et **intake** der forklarer hvorfor modtagers forståelse af ytringen adskiller sig markant fra afsenders eget bidrag, dvs. selve benævnelsen af personen som værende *Marias morder*, og selve ytringen, dvs. *Marias morder var uskyldig*. Umiddelbart ser det ud til at afsenders input bygger på en oplevelse eller tro; selve ytringen, dvs. outputtet, indeholder en række informationer, hvor modtager bliver bedt om at arkivere sin nutidige tro i fortidslageret, fordi den er fejlagtig, mens modtagers intake består af en række situationsbeskrivelser (se Durst-Andersen 2011c).

2.2. **Stemmeproblemet**

Det næste problem er næsten lige så stort – Det vil vi kalde **stemmeproblemet**. Hvis vi fx skulle oversætte *Marias morder var uskyldig*, så ville det hedde noget nær det samme på engelsk, dvs. *Maria’s murderer was innocent*, men hvis man skulle oversætte den til russisk eller kinesisk, ville den være helt ensly-

dende med modtagers forståelse, dvs. *Den vi troede var Marias morder, viste sig at være uskyldig*. Med andre ord ser det ud til at dansk og engelsk er nogenlunde enige om hvordan man italesætter tingene, mens russerne og kineserne er enige om at gøre det på en helt anden måde. I hvert fald bruger danskere og englændere samme fælles stemme, mens russere og kinesere bruger en anden fælles stemme. Vi har således at gøre med helt forskellige output. Det ser ud til at dansk og engelsk kommunikerer i informationer, der føles som korte indholdsmættede ytringer der kan bygge på metonymi og ser ud til at forudsætte en helt specifik baggrundsviden. Omvendt ser det ud til at russisk og kinesisk kommunikerer i situationer – det var netop situationerne der lå bag ytringen, som den danske modtager sluttede sig til. Sagt på en anden måde ser det foreløbigt ud til at russerne og kineserne starter dér, hvor danskerne og englænderne slutter. Vi så et meget illustrativt eksempel på de to forskellige stemmer i vores indledning. Her havde russeren oversat til dansk ved at bruge det russiske sprogs stemme, dvs. det hele er skrevet i situationer, mens danskeren havde brugt det danske sprogs stemme, dvs. det hele er skrevet i informationer. Der findes faktisk en tredje stemme, hvor det ikke er situationen eller informationer der udgør outputtet, men afsenders oplevelser. Det gælder fx tyrkisk og bulgarsk, men også spansk (jf. Durst-Andersen 2011a), hvilket vi vender tilbage til om lidt.

2.3. Kommunikabilitetsmysteriet

Det tredje og sidste problem er hvad vi foreløbigt har valgt at kalde **kommunikabilitetsmysteriet**, dvs. hvordan er det muligt under disse omstændigheder at kommunikere overhovedet? Vi mangler en eller anden form for kontakt mellem afsender og modtager hvor man kan sige at kommunikationsringen er sluttet: Afsender starter et sted, og modtager må slutte nøjagtigt dér for ellers kan vi ikke med overbevisning hævde at kommunikationen er lykkedes. Outputtet er fælles for afsender og modtager, men her er vi midt inde i kommunikationsprocessen, hvor det tjener til at mediere mellem dem. Det vi mangler, er et link der går fra modtager til afsender, altså den modsatte vej. Kan vi finde det **kontakt punkt** hvor enderne mødes, så kan vi forklare at afsenders udgangspunkt og modtagers endepunkt kan være sammenfaldende (i det flg. omtaler vi blandt andet dette som 'identitet'). Dermed vil vi også kunne hævde at modtager faktisk har en mulighed for at teste om hans forståelse svarer til afsenders intention. Vi må således antage at modtager slutter dér hvor afsender begyndte. Kan vi påvise at afsenders udgangspunkt, dvs. der hvor afsender de facto starter sin indkodning, er sammenfaldende med

modtagers endepunkt, har vi sandsynliggjort at kommunikation er mulig og samtidig påvist at modtager har en mulighed for at teste sit eget intake mod afsenders input.

2.4. *Konklusion*

Vi ender således med at have en kommunikationsproces der helt generelt må indeholde følgende elementer:

Afs./Input > Gram./Output > Modt./Intake

Denne INPUT-OUTPUT-INTAKE Model adskiller sig markant fra alle tidligere modeller. For det første indeholder den tre produkter i modsætning til den traditionelle model, der indeholder ét og kun ét produkt, kaldet *Message*. For det andet indgår der tre aktive deltagere i denne model, hvor der kun indgik to i den traditionelle, nemlig *Sender* og *Receiver*. Normalt plejer man at sige at der er tre obligatoriske deltagere i enhver kommunikationssituation (jf. Bühler 1934): en afsender, en modtager, og en virkelighed eller situation at tale om.

I den traditionelle model er *Message* blevet forstået som virkelighedens eller situationens repræsentant, hvorfor ingen tilsyneladende har undret sig over hvor den tredje aktive deltager blev af. I vores model er grammatikken, koden, den tredje aktive deltager. Grammatikken sørger for at afsender og modtager taler med en fælles stemme, dvs. er enige om hvilken form for virkelighed der er tale om. Da der er tre deltagere i en kommunikationssituation, er der tre forskellige former for virkelighed. Der er den virkelighed, dvs. en bestemt situation, som afsender og modtager er fælles om. Der er afsenders oplevelse af den situation, og så er der modtagers oplevelse af den samme situation. For at kunne kommunikere må de vælge at tale om den samme form for virkelighed. De må vælge en fælles stemme, dvs. en grammatik, der kan mediere mellem afsender og modtager. Nogle sprog har valgt at tale om virkeligheden gennem den situation som afsender og modtager er fælles om. De kaldes virkelighedsorienterede sprog og omfatter fx russisk og kinesisk. Disse sprog taler i situationer, dvs. i tredje person. Andre sprog har valgt at tale om virkeligheden gennem afsenders oplevelse af den. Disse kaldes afsenderorienterede sprog og rummer fx spansk og japansk. Disse sprog taler i oplevelser, dvs. i første person. Og helt andre har valgt at tale om virkeligheden gennem modtagers oplevelse af den. De kaldes modtagerorienterede sprog og indbefatter fx engelsk og dansk. Disse sprog taler i informationer, dvs. i anden person. De

tre typer repræsenterer tre forskellige kommunikative supertyper. Vi kan nu fastslå at russerens oversættelse til dansk afspejler den russiske kommunikationsproces, hvor outputtet udgøres af en situationsbeskrivelse. Den anden oversættelse, som ingen dansk modtager havde problemer med at huske, var resultatet af en dansk kommunikationsproces, hvor outputtet udgøres af informationer der tager hensyn til hvad modtager ved og ikke ved (jf. Durst-Andersen 2011a, 2011b).

Når afsendere og modtagere aftaler fælles stemme, har de aftalt en specifik kode som gør et lige så stort arbejde som afsender og modtager, eftersom den på grundlag af afsenders selvvalgte input producerer et automatisk output der fungerer som grundlag for modtager, når han skal producere sit intake. Kort sagt er afsender og modtager ansvarlige for hvert deres produkt, kaldet henholdsvis input og intake, og det er grammatikken så sandelig også – det kaldes output, og det svarer til det vi kan se og høre, dvs. det vi kalder ytringen. Alle kommunikationsdeltagere har således hvert sit bidrag til kommunikation, og hvis blot én falder ud, så er der ikke tale om kommunikation. Uden afsender er der ikke noget input, og derfor heller ikke nogen mulig form for kommunikation. Outputtet mangler sit input, og kommunikationen kan aldrig startes. Uden output, så mangler afsender og modtager den fælles stemme som al kommunikation må bygge på. Og uden intake, så mangler vi forståelsen af ytringen, dvs. kommunikationen ender blindt.

Da virkeligheden eksisterer i tre modaliteter, nemlig som den rene situation, som afsenders oplevelse af den og som modtagers oplevelse af den, så er der tre forskellige former for grammatikker. Da disse tre grammatikker producerer henholdsvis situationsbeskrivelser som afsender og modtager er enige om, oplevelser fra afsender og informationer til modtager, og da kommunikation altid vil indeholde situationer, oplevelser og informationer som er henholdsvis en model af virkeligheden, et symptom på afsenders følelser og et signal til modtager (jf. Bühler 1934), vil enhver kommunikationsproces indeholde de selvsamme elementer, men rækkefølgen vil være afhængig af afsenders og modtagers valg af fællesstemme. Kort sagt vil vi have tre forskellige kommunikationsprocesmodeller der nøje svarer til de tre kommunikative supertyper som vi skelner imellem (jf. Durst-Andersen 2011a).

3. Kommunikationsprocessen specifikt

3.1. Den russiske kommunikationsproces

Som det fremgår af figur 1, starter den russiske afsender med at sammenligne sin egen indre virkelighed med modtagers indre virkelighed. Resultatet af denne sammenligning er en information. Hvis der er identitet mellem afsenders og modtagers indre virkelighed, så er der tale om gammel information; hvis der er ikke-identitet, er der tale om ny information. Den russiske afsender vil altid vise hvor han starter fra i sin kommunikation og vil altid have fokus på den nye information i sit **input**. Det ytrer sig blandt andet i at mange russiske sætningsadverbialer findes i en førsteperson-, andenperson- og tredjeperson-udgave for at kunne skelne mellem om det i den tidligere diskurs var afsender, modtager eller samfundet som sådan der troede noget som man nu vil modsige eller medgive i sin kommende ytring. På samme måde er der eksempler på at ét og samme sætningsmønster kan være uacceptabel afhængig af hvem der er subjekt: **Pushkin byl poétom* ‘Pushkin var digter’ (instrumentalis) er fx uacceptabel for alle russere, mens *Moj papa byl poétom* ‘Min far var digter’ er fuldt ud accepteret. Forskellen er den at alle russere ved at Pushkin hørte til kategorien “digtere”, mens ingen ved at min far også gjorde det. Man kan således ikke **benævne** noget der er præsupponeret i det russiske samfund, men må fokusere på det nye (jf. Durst-Andersen & Lorentzen 2015). Sætningsadverbialer, ordstilling og intonation er nogle af de sider af grammatikken der hører til afsenders inputstruktur. Derudover viser adjektivets form i prædikativ stilling om det kommer fra afsenders oplevelsesunivers (kortform der kun findes i den stilling og som er kasusløs), vidensunivers (instrumentalis langform) eller meningsunivers (nominativ langform).

Informationer > Situationer > Oplevelser

Figur 1: Kommunikationsprocessen i russisk

På baggrund af afsenders input kan den russiske grammatiske kode nu oversætte den nye information til en situationsbeskrivelse og dermed opnå et **output** der fungerer som mediator mellem afsender og modtager. Man kunne også sige at afsender **framer** ytringen i forhold til modtager. Dette gøres fuldstændigt automatisk, og resultatet er en ytring der indeholder alle grammatiske kategorier med aspekt som den determinerende idet aspekt

bærer situationens stemme. Hvad der egentligt er sket, er at afsender sammenligner modtagers indre virkelighed med den ydre virkelighed, og resultatet af denne sammenligning er enten identitet eller ikke-identitet. Er der tale om identitet, er der ikke sket forandringer i den ydre virkelighed; er der tale om ikke-identitet, er der sket forandringer. Forandringer er lig med begivenheder, mens ikke-forandringer er alt andet, dvs. tilstande, aktiviteter og processer. Begivenheder udtrykkes netop gennem perfektiv aspekt, og ikke-begivenheder gennem imperfektiv aspekt. Det bemærkes at den russiske imperativ består af såvel imperfektive som perfekte former, hvor den positive form udtrykker ønsket om en begivenhed, mens den negerede form udtrykker ønske om en ikke-begivenhed. Forskellen mellem de to aspektformer er ren modal.

Nu har modtager så outputtet, dvs. den russiske ytring som afsender og modtager er fælles om. På baggrund af denne beskrivelse af den ydre virkelighed sammenligner han denne med afsenders indre virkelighed, og resultatet af denne sammenligning udgør selve **intake**. Med andre ord **forankrer** han nu ytringen i afsenders univers for at finde ud af om ytringen er produceret med udgangspunkt i afsenders viden, mening, tro eller erfaring. Hvad vi ser her, er at modtager nøjagtig slutter i afsenders indre virkelighed – den virkelighed som afsender selv havde taget udgangspunkt i, da han startede sin egen sammenligning. Den russiske kommunikationsproces går således fra informationer via situationer til oplevelser, men kæden slutes med at modtager forankrer ytringen i afsenders indre univers, der netop var afsenders eget udgangspunkt.

3.2. Den danske kommunikationsproces

Som det fremgår af figur 2, starter den danske afsender med at sammenligne den ydre virkelighed med afsenders indre virkelighed. Resultatet af denne sammenligning er en oplevelse i videste forstand som tjener som afsenders input. Hvis der er identitet mellem den ydre og den indre virkelighed, taler vi om afsenders objektive univers, dvs. om erfaringer og viden, fx *Mange bliver fyret for tiden* og *Mange fyres for tiden*. Hvis der ikke er identitet, har vi at gøre med afsenders subjektive univers, dvs. med tro og meninger, fx *Han må blive fyret* og *Han må fyres*. Det er netop under det subjektive vi finder de særlige danske partikler. Enkeltpartikler markerer at afsender **benævner** sin tro, fx *Han kommer vel i morgen*, mens dobbeltpartikler markerer at afsender benævner sin mening, fx *Hun er vel nok dejlig!* (jf. Durst-Andersen 2011d).

Oplevelser > Informationer > Situationer

Figur 2: Kommunikationsprocessen i dansk

Med udgangspunkt i afsenders input kan den danske kode nu omforme afsenders oplevelser til informationer til modtager. Det sker ved at sammenligne afsenders univers med modtagers univers. Hvis der er identitet mellem de to universer, er der tale om gammel information. Hvis der ikke er identitet, har vi at gøre med ny information. Information bæres af distinktionen mellem perfektum og imperfektum inden for verbalkategorierne, fx *Han har vundet i Lotto* og *Han vandt i Lotto*, mens den bæres af bestemt og ubestemt artikel inden for nominal kategorierne, fx *Hun har købt en frakke* og *Hun solgte pelsen*. Det er således disse kategorier der sammen med *der-* og *det-*sætninger er med til at **frame** ytringen i forhold til modtager og som derfor også er årsagen til at afsender og modtager taler om virkeligheden gennem modtagers oplevelse af den.

Med den nye og/eller gamle information som output skal modtager nu **forankre** ytringen i den ydre virkelighed ved at sammenligne sit eget univers med det ydre univers. Resultatet af denne sammenligning er en situationsbeskrivelse. Ved at sammenligne sit eget slutprodukt med afsenders startprodukt kan modtager teste om hans fortolkning var rigtig eller forkert. Den danske kommunikationsproces går derfor fra oplevelser via informationer til situationer.

3.3. Den spanske kommunikationsproces

Figur 3 viser at den spanske afsender starter med at sammenligne modtagers indre virkelighed med den ydre virkelighed. Resultatet er et input der **benævner** situationer i den ydre virkelighed. Hvis der er tale om identitet, er der ingen forandring at spore mellem modtagers indre virkelighed og den ydre virkelighed. Dette svarer til imperfektiv aspekt. Hvis der er tale om ikke-identitet, har vi at gøre med forandringer i den ydre virkelighed, der netop benævnes af perfektiv aspekt. Hvor russisk således har aspektkategorien knyttet til outputstrukturen og dermed til den vigtige fælles stemme, har aspektkategorien i spansk en mindre betydning. Udover aspekt vil aktiv og passiv, samt finitte og infinitte former være valg der knytter sig til inputstrukturen og som viser hvad der fungerer som primær figur og som forgrund og baggrund.

Situationer > Oplevelser > Informationer

Figur 3: Kommunikationsprocessen i spansk

Ved at sammenligne den ydre virkelighed med afsenders indre virkelighed får man et output der er lig med afsenders oplevelse af en situation. Er der identitet mellem den ydre virkelighed og afsenders indre virkelighed, taler vi om objektivt-baserede oplevelser, dvs. om erfaringer og viden. Dette markeres af indikativ. Er der ikke-identitet mellem den ydre virkelighed og afsenders indre virkelighed, taler vi om subjektivt-baserede oplevelser, dvs. tro og meninger som netop markeres af konjunktiv (se dog nedenfor). Med andre ord er det modus der er den determinerende kategori i spansk, dvs. den kategori der ved at **frame** en ytring til modtager sørger for at det spanske sprogs fælles stemme er afsenders oplevelser.

Modtager **forankrer** nu ytringen i sit eget univers ved at sammenligne afsenders indre virkelighed med sin egen indre virkelighed. Resultatet af denne sammenligning er en information: gammel information hvis der er tale om identitet mellem dem; ny information hvis der er tale om ikke-identitet. Ved at modtager ender der hvor afsender startede, nemlig i modtagers univers, kan modtager teste om hans intake svarer til afsenders udgangspunkt. Den spanske kommunikationsproces går således fra situationer via oplevelser til informationer.

4. Spansk som et afsenderorienteret sprog

4.1. Indledning

I det følgende vil vi kort gennemgå nogle af de centrale kategorier i spansk uden dog at komme særligt i dybden. Vi vil forsøge at vise hvordan de forskellige grammatiske kategorier i spansk hører sammen – dog med fokus på de verbale paradigmer. Vi vil først se på de kategorier der hører til inputstrukturen, dernæst på de kategorier der knytter sig til outputstrukturen, og til sidst diskutere om der overhovedet findes kategorier i intake-strukturen. Men først vil vi sige hvorfor vi i det hele taget startede med at se på spansk som et afsenderorienteret sprog. Det skyldes at der er en ensidig forudsætningsforbindelse mellem det at have et tredelt deiktisk system og det at være afsenderorienteret. Det vil sige at hvis et sprog skelner mellem tre afstande

inden for sit demonstrative system, så må sproget være afsenderorienteret. Og denne tredeling findes netop i det spanske demonstrative pronominalsystem:

- (1a) Este / esta / esto – det nære (aquí) – første person.
- (1b) Ese / esa / eso – det nære-fjerne (ahí) – anden person.
- (1c) Aquel / aquella / aquello – det fjerne (allí) – tredje person.

Når sprogets semiotiske retning går mod afsender selv, dvs. første person, der altid er obligatorisk, får vi to retninger der skal benævnes, nemlig anden person og tredje person. I de andre supertyper optages enten tredje person som i russisk (*étot* vs. *tot*) eller anden person som i dansk (*denne* vs. *den*) og derfor får russisk kun udtryk for første person og anden person, mens dansk kun har udtryk for første og tredje person.

4.2. *Inputstrukturen i spansk*

4.2.1. *Lidt indledende om aspekt*

Aspekt i spansk er et omdiskuteret emne, og et af de områder der volder store problemer for folk, der studerer spansk som fremmedsprog. Hverken blandt teoretikere eller grammatikere er der enighed om hvordan aspekt kan og bør behandles. Omhandler det alene skellet mellem *pretérito imperfecto* og *pretérito indefinido* (herefter forkortet til *imperfecto* og *indefinido*)? Eller bør det også inkludere *pretérito perfecto compuesto*? Og omfatter aspekt også diverse verbalperifraser, som fx *estar + gerundio* for at nævne blot en? Nogle sætter spørgsmålstegn ved om man overhovedet bør tale om aspekt. Gutiérrez Araus (1997, 2004) foretrækker begrebet *temporalidad* fremfor aspekt til at redegøre for forskellene mellem de to datidsformer *indefinido* og *imperfecto*. En situation kan dermed præsenteres som værende anterior (*anterioridad*), simultan (*simultaneidad*) eller posterior (*posterioridad*) i forhold til referencepunktet. Det er netop det, der udtrykkes gennem skellet imellem *indefinido* og *imperfecto*, og iflg. Gutiérrez Araus også igennem *perfecto compuesto*. Aspekt har iflg. hende alene til formål at udtrykke hvordan afsender opfatter processen i verbet, altså dens begyndelse, udvikling, afslutning (Gutiérrez Araus 1997: 16).

4.2.2. *Aspekts rolle i den spanske kommunikationsproces*

Inputstrukturen i spansk har som nævnt situationen som sin stemme. Ved at sammenligne modtagers indre virkelighed med den ydre virkelighed vil den spanske afsender nå frem til en eller anden form for situationsbeskrivelse. Det

betyder at man i spansk allerede i sit input må skelne mellem forskellige typer af situationer. Disse grammatikaliseres som nævnt gennem aspekt. Vi foreslår at aspekt i spansk relaterer sig til skellet mellem begivenheder på den ene side udtrykt gennem perfektiv aspekt og ikke-begivenheder, dvs. tilstande, aktiviteter og processer, på den anden side udtrykt gennem imperfektiv aspekt. En begivenhed er en tilstand forårsaget af en aktivitet – uden begivenheder ingen ændringer i verden. Hvis der er identitet mellem modtagers indre virkelighed og den ydre virkelighed betyder det netop at der ikke er sket forandringer, dvs. vi har at gøre med tilstande, aktiviteter og processer. Hvis der derimod er tale om ikke-identitet, betyder det at der er forandringer, dvs. vi har at gøre med begivenheder.

Perfektiv aspekt omfatter *indefinito* og *pretérito compuesto*, der begge præsenterer en handling som en begivenhed, og imperfektiv aspekt rummer *imperfecto* og verbalperifrasen *estar+gerundio* der begge præsenterer en handling som en proces. Forskellen mellem de to perfekte og imperfekte former går dog ikke på aspekt, men på modalitet, hvorfor de først kommer i spil i outputstrukturen. På den måde bliver aspekt den kategori der bærer inputstrukturen i spansk, men der er også andre kategorier der knytter sig til inputstrukturen i kraft af tilstedeværelsen af aspektkategorien.

4.2.3. Andre kategorier

En anden kategori der knytter sig til inputstrukturen, er **taksis** der går på forskellen mellem finitte og uendelige verbalformer. Hvor aspekt bærer situationerne der refereres til, vil taksis-kategorien vise hvilken situation der er forgrundssituation, og hvilken situation der er baggrundssituation, jf. (2a) og (2b).

- (2a) Bajando (infinit) las escaleras, Pedro se cae (finit).
Gående ned ad trapperne, falder Pedro.
- (2b) Cuando baja (finit) las escaleras, Pedro se cae (finit).
Da han går ned ad trappen, falder Pedro.

I de to eksempler kan man godt hævde at den første del af ytringen fungerer som baggrund for den anden del af ytringen, men der er en stor forskel: I (2a) kan man sige at Pedro er figur, mens trappen er grund, hvorved vi får et øjebliksbillede af hans fald. I (2b) er der tale om to selvstændige situationer. I den ene går Pedro ned ad trappen – i den anden falder han.

En tredje omdiskuteret kategori i spansk er diatese, dvs. skellet mellem aktiv

og passiv, der også udspiller sin rolle i inputstrukturen. I spansk skelnes der mellem tilstandspassiv med *estar* plus passiv participium (3a) og den processuelle passiv med *ser* plus passiv participium (3b):

- (3a) Pedro está detenido.
Pedro er arresteret.
- (3b) Pedro es detenido.
Pedro bliver arresteret.

Med andre ord svarer de to passivkonstruktioner til hver sin aspekt. Perfektiv aspekt præsenterer en handling som en begivenhed med fokus på tilstanden, og det er den vi ser ved *estar* plus passiv participium. Imperfektiv aspekt præsenterer en handling som en proces med fokus på aktiviteten, og det er netop den betydning der går igen ved *ser* plus passiv participium. Passiv bruges til at flytte Patienten/det direkte objekt der fungerer som figur i det stabile billede (tilstanden), frem til den position som den primære figur fra det ustabile billede (aktiviteten) normalt står i. Det betyder at vi får et skifte i narrativt fokus.

4.3. Outputstrukturen i spansk

4.3.1. Modus i spanske grammatikker

Der er mange forklaringer på modusbrugen i spansk, ikke mindst når der er tale om fremmedsprogsgrammatiske beskrivelser. Fælles for langt de fleste beskrivelser er at de har svært ved at skabe en enkel, konsistent forklaring på de mange anvendelser af konjunktiv i spansk. Ifølge Gutiérrez Araus er skellet mellem konjunktiv og indikativ ikke alene et semantisk skel, men også et syntaktisk. Indikativ indeholder noget der er asserteret, mens konjunktiv indeholder noget der ikke er asserteret, dvs. noget man tror, synes, mener. Det er hovedforklaringen i de fleste beskrivelser. Men ifølge hende kan man kun ved at inddrage den syntaktiske komponent redegøre for hvorfor fx *posiblemente* 'muligvis' kan følges af både indikativ og konjunktiv, mens *puede que* 'det kan være at' alene kan følges af konjunktiv (Gutiérrez Araus, 2004: 91-95).

Skellet mellem assertion og ikke-assertion ses også i danske grammatikker omkring emnet, bl.a. hos Jensen (2008). Jensen (2008) følger Herslund & Korzen (1999) og inddeler ledsætninger i hhv. eksplikative, implikative og neutrale ledsætninger. Ved eksplikativer (kompletivsætninger) indeholder indikativ assertion, dvs. noget er hævdet at være sandt i forhold til en situation, mens

konjunktiv indeholder ikke-assertion, dvs. der er ikke noget der er hævdet at være sandt i forhold til en situation. Ved implikativer (relativsætninger) er hovedreglen iflg. Jensen (2008), i øvrigt i tråd med også Gutiérrez Araus, at der bruges indikativ ved specifik referent og konjunktiv ved uspecifik (Jensen 2008: 217 ff.).

Inden for den kognitive grammatik har man gjort et forsøg på en samlet forklaring af alle varianter af indikativ/konjunktiv i forhold til to centrale begreber: hvorvidt begivenheden (*event*) ligger inden for den talendes kontrolherredømme (*dominion of control*) og hvorvidt begivenheden ligger inden for den talendes epistemiske herredømme (*epistemic dominion*) (Byllund & Vesterinen 2013). Iflg. Byllund og Vesterinen (2013) anvendes der således konjunktiv når den talende markerer at begivenheden (eller det der omtales) enten ligger uden for den talendes kontrol eller inden for den talendes epistemiske herredømme.

4.3.2. *Modus som determinerende kategori*

Udfordringen for en hvilken som helst forklaring af modusbrugen i spansk, og ikke mindst for en samlet helhedsforklaring, er at den skal kunne rumme alle de mange forskellige anvendelser. Vi kan ikke her komme ind på alle anvendelser, men vi vil foreslå en overordnet ramme som ikke alene kan forklare skellet mellem konjunktiv og indikativ, men som også kan forankre det i en langt større sammenhæng, nemlig i kommunikationsprocessen.

Som ovenfor beskrevet bliver modus den determinerede kategori i spansk, fordi spansk netop igennem modus giver udtryk for afsenders oplevelse af situationen – en oplevelse som modtager så senere forankrer i sit eget indre univers. Men hvad betyder det egentlig at afsender sammenligner den ydre virkelighed med afsenders egen indre virkelighed?

Lad os tage et meget illustrativt eksempel som i sin tid tjente som vores inspiration til alt dette. På spansk findes verbet *sentir*, der, hvad enten man slår op i en spansk-dansk ordbog (fx Gyldendals røde), en spansk-engelsk ordbog (fx Wordreference.com) eller en spansk-spansk ordbog (fx Diccionario de la lengua española), står beskrevet som havende to betydninger: (1) føle (i den sanselige eller emotionelle variant), der optræder med indikativ i den efterfølgende ledsætning, og (2) beklage/være ked af det, der optræder med konjunktiv i ledsætningen. Men hvorfor skulle ét leksikalsk udtryk have to indhold når nu forskellen ser ud til at ligge i modusbrugen:

- (4a) Siento que algo me roza-IND úmidamente.
Jeg føler, at noget strejfer-IND mig forsigtigt.
- (4b) Siento que haya-KONJ muerto tu tía.
Jeg er ked af (den traditionelle oversættelse), at din moster er-KONJ død.

Hvis vi i stedet for blot at oversætte ytringerne, parafraserer indholdet i henhold til vores hypotese om modusvalg, ser det anderledes ud.

- (4a') Følelsen af at der er overensstemmelse mellem den ydre virkelighed, hvor noget strejfer mig, og min indre virkelighed, hvor noget strejfer mig > indikativ.
- (4b') Følelsen af der ikke er overensstemmelse mellem den ydre virkelighed, hvor din moster er død, og min egen indre verden, hvor din moster lever > konjunktiv.

Konjunktiven i (4b) er således årsagen til at vi foreslår at man oversætter ytringen med 'Jeg har det dårligt med at din moster er død'. Ved at bruge konjunktiv markerer afsender over for modtager, at han har et ønske om, at virkeligheden var en anden end den er.

Vores hypotese er at hvis der er overensstemmelse eller identitet mellem den ydre virkelighed og afsenders indre virkelighed, markeres dette grammatisk gennem indikativ. Er der derimod ikke overensstemmelse, markeres det gennem konjunktiv. Denne uoverensstemmelse kan enten bero på at den ydre virkelighed ikke stemmer overens med afsenders indre virkelighed, eller at der slet ikke er nogen ydre virkelighed, dvs. der er ikke nogen situation i den ydre verden som der kan refereres til. Dette vil ofte give betydningen af ønske, men omfatter også alle andre tilfælde hvor afsender alene taler ud fra sit indre univers:

- (5) Me alegra que haya-KONJ venido Juan.
Det glæder mig, at Juan er-KONJ kommet.

Man kunne også sige at afsender her udelukkende holder sig inden for sit indre univers, og at ytringen slet ikke refererer direkte til nogen situation, men udelukkende indirekte gennem afsenders oplevelse. Det vil sige at referencen egentlig skabes af modtager selv og ikke ligger hos afsender overhovedet.

4.3.3. *Det modale skel inden for aspekt*

At modus spiller en altafgørende rolle i det spanske sprog, ser vi også i dets udbredelse til andre grammatiske kategorier, ikke mindst aspekt, hvor en aspektform ikke kan stå alene, men må have en modusform, se (6) og (7). Som vi nævnte tidligere, spiller aspekt en afgørende rolle i det spanske input som et skel mellem begivenheder (perfektiv aspekt) og ikke-begivenheder (imperfektiv aspekt). Men som vi også kort nævnte, så findes der ikke én men to former for perfektiv aspekt, udtrykt enten via *indefinido*, eller *pretérito compuesto*, og ikke én men to former for imperfektiv aspekt, udtrykt enten via *imperfecto* eller verbalperifrasen *estar+gerundio*¹.

- (6a) Mi padre murió-PRET hace dos años.
Min far døde for to år siden.
- (6b) Mi padre ha muerto-PRET COMP hace dos años.
Min far er død for to år siden.
- (7a) Mi padre moría-IMP de hambre.
Min far var ved at dø af sult.
- (7b) Mi padre estaba-IMP muriendo-GER de hambre.
Min far var ved at dø af sult.

I sit input skelner afsender altså – igennem sammenligningen mellem modtagers indre verden og den ydre verden – imellem begivenheder som (6a) og (6b) og ikke-begivenheder som (7a) og (7b). Men når dette input skal frames til modtager igennem outputtet, bliver det tildelt et ekstra lag. Vi siger at situationen bliver indpakket i en oplevelse, hvilket svarer til at der kommer et modalt skel indover. Ved at sammenligne den ydre verden med sin egen indre verden, må afsender nu tage stilling til, om begivenheden opleves af ham som værende nær som i (6b) eller som værende fjern som i (6a), ligesom han må afgøre om ikke-begivenheden opleves som nær som i (7b) eller som fjern som i (7a). Med andre ord viser afsender med skellet mellem de to former for perfektiv og imperfektiv aspekt, hvorvidt han taler om den situation der refereres til,

1 Vi vil her gerne bemærke, at det aspektuelle indhold i verbalperifrasen *estar + gerundio* er meget omdiskuteret i litteraturen. Vi vil ikke her gå dybere ind i den diskussion, da det fortjener sin egen plads, men i stedet henvise til fx Soto & Castro (2010), Cipria & Roberts (2000), Nowikow (2003), García Fernández (2009).

med sin nære eller indre stemme som i (6b) og (7b) eller med sin fjerne eller ydre stemme som i (6a) og (7a). På den måde kan man sige at spansk har et obligatorisk valg mellem en ydre og en indre stemme. Som vi ser af vores oversættelser, lader denne distinktion sig ikke oversætte umiddelbart til dansk.

4.3.4. *Ser og estar som modus*

I indledningen pointerede vi at alle menneskers indre virkelighed består af fire universer: vidensuniverset og erfaringsuniverset, der tilsammen giver afsenders objektivt-baserede indre univers, samt trosuniverset og meningsuniverset, der tilsammen udgør afsenders subjektivt-baserede indre univers. Vi sagde at det objektivt-baserede univers blev markeret af indikativ. Men under indikativ har vi endnu en modal distinktion, nemlig distinktionen mellem afsenders vidensunivers der markeres af *ser* i spansk, og afsenders erfarings- eller oplevelsesunivers der markeres af *estar*, jf. Hansen 2013:

- (8a) Lucas es agresivo.
Lucas er aggressiv.
- (8b) Lucas está agresivo.
Lucas er aggressiv.
- (9a) La paella es muy buena.
Paella er altid lækker.
- (9b) La paella está muy buena.
Paellaen er rigtig lækker.

Forskellen kan ikke altid komme frem i en dansk oversættelse, men den er tydelig på spansk. I (8a) verbaliserer afsender fra sit vidensunivers og kategoriserer således Lucas som hørende til aggressive mennesker, mens han i (8b) verbaliserer fra sit erfaringsunivers og fortæller hvordan han oplever Lucas når de mødes. I (9a) verbaliserer afsender ligeledes fra sit vidensunivers og kategoriserer således paellaen som en lækker ret, mens han i (9b) verbaliserer fra sit erfaringsunivers hvor han beskriver hvordan en specifik paella opleves. Det er symptomatisk for afsenderorienterede sprog at have en modal distinktion inden for indikativ udover at de også har en hoveddistinktion mellem indikativ og konjunktiv. Dette ses i bulgarsk, georgisk og i tyrkisk (jf. Durst-Andersen 2011a).

4.4. Intake-strukturen i spansk

Den spanske modtager har nu via ytringen, dvs. outputtet, fået indblik i afsenders indre univers og indirekte gennem dette også indblik i de situationer der lå til grund for oplevelserne. Modtager skal nu sammenligne afsenders indre univers med sit eget indre univers og ved at gøre dette, får han afsenders krop i sin egen og får dermed adgang til den. Da oplevelsen samtidig bliver forankret i modtagers eget indre univers, finder han ud af hvad der er ny information for ham og hvad der er gammel information for ham. Kun den nye kommunikation vil blive lagret i hans eget erfaringsunivers. Ved således at forankre afsenders oplevelse blandt sine egne oplevelser opnår modtager kontakt med afsender idet afsender netop startede med at sammenligne modtagers indre univers med det ydre univers.

Hvis vi kigger på eventuelle kategorier der kunne indgå i intake-strukturen i spansk, falder distinktionen mellem bestemt og ubestemt artikel selvfølgelig i øjnene. Men som tidligere antydnet, kan vi ikke afgøre om artikelkategoriens aftryk på den spanske ytring går tilbage til ytringens indkodningsfase, eller om den skal placeres ved dens afkodningsfase, hvor den så vil fungere som et signal til modtager. Vi må dog ikke glemme at distinktionen mellem nul-artikel og ubestemt artikel ser ud til at høre til outputstrukturen, eftersom nul-artikel ved subjektspredikativet markerer at afsender verbaliserer fra sit vidensunivers (10a), mens ubestemt artikel markerer at han verbaliserer fra sit meningsunivers (10b):

- (10a) Pedro es carpintero.
Pedro er tømrer.
- (10b) ¡Tiene unos ojos!
Sikke store/smukke øjne hun har!

Dette kunne tyde på at der bør skelnes mellem forskellige anvendelser af artikelkategorien i spansk, og at man meget muligt kan ende op med at skulle skelne mellem to forskellige systemer.

5. Opsummering

Vi har netop gennemgået tre kommunikationsprocesmodeller der knytter sig til hver sin kommunikative supertype og forsøgt at påvise at al kommunikation indeholder akkurat de samme elementer, nemlig oplevelse, situation og infor-

mation, men at kommunikation på forskellige sprog kan foregå via forskellige kanaler. Russisk og kinesisk kommunikerer via situationskanalen, spansk og japansk via oplevelseskanalen og dansk og engelsk via informationskanalen – kanalen afspejler den fælles stemme som afsender og nødvendigvis må have, hvis man vil kunne forstå hinanden. Valg af kanal afgør hvad der er afsenders input og modtagers intake, og på den måde får man tre forskellige modeller der starter og ender forskellige steder selv om elementerne er ens.

Fordelen ved at inddele kommunikation i tre faser med hvert sit slutprodukt er at vi dermed kan vise at selv om sprog så udmærket kan have samme kategori, så behøver de ikke at have samme funktion i sproget om end de taler med samme stemme. Et eksempel er aspektkategorien, som findes i den spanske inputstruktur, men i den russiske outputstruktur. I dansk indgår den i modtagers intake, dvs. han skal selv finde frem til om der var tale om en begivenhed eller en proces. Hvor spansk aspekt således er situationsgrundlaget for afsenders skelnen mellem sin indre og ydre stemme, så er aspekt i russisk hovedkategorien: pga. den kategori må alle andre kategorier tale om situationen der refereres til. I dansk findes den egentlig ikke, men den dukker altså op i modtagers hoved når han afkoder en ytring, og på den måde spiller aspekt så en rolle i kommunikationen, men ikke i den danske grammatik. Dette gælder ikke blot for aspektkategorien, men for alle øvrige kategorier.

En sådan grammatik der kan fortælle hvordan “alt hænger sammen”, kalder vi for *Communicational Grammar*. En sådan grammatik må tage sit afsæt i kommunikationssituationen, men derudover også i hver enkelt deltager og derfor også have et bud på det der kaldes kognitiv grammatik, funktionel grammatik og strukturel grammatik. En kommunikationsgrammatik må inkorporere alt hvad andre grammatikker har forsøgt at få fat i, men gøre det med afsæt i noget helt andet og med et forsøg på at integrere de forskellige dele i helheden. Det er hvad vi har forsøgt ved at give en kort skitse til en ny spansk grammatik med udgangspunkt i en generel kommunikationsprocesmodel og en teori om kommunikative supertyper der indeholder alle de komponenter som er nødvendige for at vise at delene er integreret i en helhed.

Henvisninger

Bühler, K. (1934). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.

- Cipria, A. & C. Roberts (2000). Spanish imperfecto and pretérito: truth conditions and aktionsart effects in a situation semantics, *Natural Language Semantics* 8, 297-347.
- Cobley, P. & P.J. Schulz (eds.) (2013). *Theories and models of communication*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Durst-Andersen, P. (2011a). *Linguistic supertypes. A cognitive-semiotic theory of human communication*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Durst-Andersen, P. (2011b). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Reitzel.
- Durst-Andersen, P. (2011c). Grammatikkens tre ansigter: input, output og intake, *Ny Forskning i Grammatik* 18, 25-41.
- Durst-Andersen, P. (2011d). Når den danske ytring bøjes i første-, anden- og tredjeperson. *MUDS* 13, 137-153. Århus: Århus Universitet.
- Durst-Andersen, P. & E. Lorentzen (2015). Russian sentence adverbials: classification, orientation and representation, *Russian Linguistics* 39, 33-62.
- García Fernández, L. (2009). Semántica y sintaxis de la perífrasis <estar + gerundio>, *Moenia* 15, 245-274.
- Gutiérrez Araus, M.L. (2004). *Problemas fundamentales de la gramática del español como 2/L*. Madrid: Arco/Libros.
- Gutiérrez Araus, M.L. (1997). *Formas temporales del pasado en indicativo*. Madrid: Arco/Libros
- Hansen, R.M. (2013). *At være eller at være. Brugen af ser og estar på spansk – verbalisering af afsenders viden og oplevelse* (speciale). Copenhagen Business School: Department of International Business Communication.
- Jensen, K. (2008). *Ny spansk Grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Mogensen, J. (2002). *Spansk grammatik*. Taastrup: Forlaget Don Quijote.
- Nowikow, W. (2003). Sobre las propiedades temporales y aspectuales: el pretérito en la construcción estar + gerundio, *Studia Romanica Posnaniensia* 29, 197-204.
- Real Academia Española (2011). *Nueva gramática básica de la lengua española*. Barcelona: Espasa Libros.
- Soto, G. & C. Castro (2010). Una caracterización funcional de estar + gerundio como aspecto de fase: Progresividad, dinamicidad y lectura de caso (token), *Revista de Lingüística Teórica y Aplicada* 48 (2), 93-113.
- Vesterinen, R. & E. Bylund (2013). Towards a unified account of the Spanish subjunctive mood: Epistemic dominion and dominion of effective control, *Lingua* 131, 179-198.

Sproglige tegn på fikcionalitet

Merete Birkelund og Henning Nølke

1. Introduktion

Denne artikel præsenterer de første spæde resultater af et interdisciplinært projekt om fikcionalitet som vi er blevet involveret i på Aarhus Universitet. I projektet samarbejder vi med litterater, semiotikere, filosoffer m.m., og som lingvister handler vores bidrag til dette projekt om hvorvidt og hvordan fiktionalisering¹ manifesterer sig i det sproglige materiale, eller med andre ord om hvorvidt det er muligt at finde sproglige markører der medvirker til at tekster læses som resultatet af fiktionalisering, og at forklare og præcisere disses funktion som et første skridt mod etableringen af et (delvist) operationelt analyseapparat. Vores undersøgelse retter dermed fokus på et område der hidtil har været anset som værende udelukkende interessant for litterære studier.

Først må vi dog forsøge at karakterisere hvad vi forstår ved fikcionalitet. Derefter vil vi kort introducere til den lingvistiske teori vi primært anvender, nemlig udsigelseslingvistikken, for så at komme til vores egentlige ærinde: jagten på **fiktionalitetsmarkører**. Vi giver her først et overblik over hvilke kandidater vi hidtil har fundet for derefter at se nærmere på nogle af disse. Vi afslutter med en opsummering af vore hidtidige resultater.

2. Hvad er fikcionalitet?

Som mennesker har vi en vis kognitiv evne til at opfatte og fortolke, ikke bare det som er reelt eksisterende, men også til at forestille os og kommunikere om det som er muligt – og umuligt – i forhold til den virkelige verden. Når vi gør det, benytter vi os af *fiktionalitet*. Fiktionalitet er imidlertid ikke blot et middel vi kan gøre brug af for at fjerne os fra den virkelige verden; det er også et

1 Vi tilstræber at anvende termen *fiktionalisering* til at betegne processen og *fiktionalitet* til at betegne resultatet af denne proces.

effektivt redskab der kan anvendes med henblik på at influere på vores opfattelse og forståelse af den virkelige verden, og som også giver os mulighed for at skelne mellem hvad der er sandt og falsk.

Inden for det litterære område skelnes traditionelt mellem fikcionalitet og non-fikcionalitet, således siger Cohn: "... we cannot conceive of any text as more or less fictional, more or less factual (...) we read it in one key or the other - (...), fiction, in short, is not a matter of degree but of kind..." (Cohn 1999: 36). I den moderne litteratur respekteres denne skelnen dog ikke længere helt så skarpt, og der udgives nu flere og flere værker hvor der sker en sammenblanding af det fiktionelle og det non-fiktionelle, jf. fx værker af den franske forfatter Michel Houellebecq og den norske Karl Ove Knausgaard, som er eksempler på *autofiktion*, der er en litterær genre hvor netop det fiktive blandes med det reelle og det virkelige. Sådanne tendenser vidner om at vi konstant er under indflydelse af opdigtede historier og begivenheder som er fiktionelle. Fikcionalitet udgør således en vigtig del af vores måde at opfatte den virkelige verden på og må derfor opfattes som et fænomen der kan fungere som et effektivt argumentativt og retorisk virkemiddel inden for en lang række forskellige genrer som fx reklamer, storytelling, politisk diskurs, litteratur m.m. Fikcionalitet anvendes med andre ord som et diskursivt og sprogligt værktøj der via retoriske virkemidler bruges som et effektivt redskab i valgkampe, i den generelle politiske debat, i forsøg på at ændre eller pynte på fortiden, i smertelindring for syge, m.m.

En fiktionel fortælling etablerer sin egen virkelighed og bliver derved selv-referentiel idet den skaber en ikke-referentiel fortælling. Det er det der kan forklare hvorfor referencer til den virkelige verden, dvs. den verden der findes uden for selve teksten, ikke nødvendigvis skal svare til virkeligheden. Man tenderer med andre ord mod at skabe en kopi af den virkelige verden, men det er ikke en ægte kopi. Det paradoksale er således at det fiktionelle altid skal hvile på et minimum af troværdighed for at der kan opnås en fiktionel effekt. Det vi forstår ved *fiktionalitet*, er altså en intentionel anvendelse af historier eller opdigtede diskurser, hvad enten det er inden for samfundsdebatten, politik, kultur eller litteratur. Det drejer sig om et redskab der kan formidle om værdier og ideologier eller informere om tro, overbevisninger og meninger.

Hidtil har begrebet *fiktionalitet* kun været meget lidt undersøgt inden for lingvistikken. Det spørgsmål vi ønsker at undersøge her, er om det kan lade

sig gøre at finde frem til og isolere diskursive og sproglige faktorer der virker fremmede for fikcionalitet, og derved at behandle disse ved hjælp af en sprogteoretisk tilgang.

Til dette formål vil vi her forsøge at anvende udsigelseslingvistikken, der ifølge os kan være en nyttig teoretisk tilgang til dette område. Vores første undersøgelser peger på at der i en given diskurs findes en række sproglige instrukser der kan tolkes som tegn på fikcionalitet, hvorfor netop udsigelseslingvistikken synes særligt velegnet, da denne tilgang tager udgangspunkt i instruksional semantik. De instrukser som en række sproglige elementer giver, peger på at tilstedeværelsen af sådanne sproglige elementer i nogle tilfælde kan influere på tolkningen af en given diskurs som værende fiktionel.

De første resultater af vores undersøgelser synes at vise at der inden for en række forskellige litterære genrer, fx eventyr og klassiske romaner, som vi her opfatter som 'sikre' fiktionelle diskurser, findes en række sproglige elementer der specielt fremmer den fiktionelle læsning, som fx det hypotetiske *si* i forbindelse med korrelative sætninger samt superlativ. Disse elementer kan opfattes som særligt fremmede for et fiktionelt indhold i en given tekst. Til disse elementer skal dog også føjes isotopier og parateksten og sikkert mere endnu.

Før vi ser nærmere på sådanne indicier på fikcionalitet, vil vi imidlertid give en kort introduktion til udsigelseslingvistikken.

3. Udsigelseslingvistik²

Lige siden Ferdinand de Saussures banebrydende arbejde har fransk lingvistik udviklet sig i sin egen retning. Allerede Saussures direkte efterfølger Charles Bally lagde således grundstenen til hvad vi i dag omtaler som den franske udsigelseslingvistik, hvis omdrejningspunkt er *udsigelsen* forstået som selve handlingen at producere en sproglig form (indbefattet den illokutionære handling og alle de ord og konstruktioner der koder instrukser for udførelsen af denne handling). Dermed har skellet mellem semantik og pragmatik, der har været genstand for så megen debat i angelsaksisk sprogforskning, aldrig haft nogen stor betydning i udsigelseslingvistikken. I sin *Linguistique générale et linguistique*

2 Se evt. Nølke (2009) for en grundigere indføring i fransk udsigelseslingvistik.

française fra 1932 tager Bally middelalderparret MODUS/ DICTUM op og forankrer det i den sproglige form. I en simpel sætning som *Jeg tror han kommer* angiver *Jeg tror* således MODUS, mens *han kommer* angiver DICTUM. Udsigelseslingvistik handler altså bl.a. om hvordan vi finder de spor som udsigelsen efterlader i den sproglige form, dvs. i selve sprogsystemet. I dag ville vi sige at aspekter af udsigelsen er **kodet** i sproget. Det er vigtigt at understrege at det her drejer sig om alle former for spor af udsigelseshandlingen som den sproglige form indeholder (propositionelt indhold, diskursdeltagere, kontekst osv.). Lige siden Bally har hans efterfølgere udviklet denne specielle lingvistiske tilgang, og udsigelseslingvistik indtager i dag en meget stærk position i fransk sprogforskning.

Selv om udsigelseslingvistikken således kan spores tilbage til Ballys arbejde, så var det hans efterfølger, Émile Benveniste, der videreudviklede den til en egentlig sprogteori i sin bog fra 1966, *Problèmes de linguistique générale*. Han gav kapitel 5 den afslørende titel “L’homme dans la langue” (“Mennesket i sproget”). Benveniste bevarer Saussures metodologiske skel mellem *langue* og *parole*, hvor *langue* er det teoretiske objekt, men han vender så at sige den analytiske proces på hovedet. Hvor Saussure argumenterer for at det teoretiske objekt *langue* aldrig kan henvise til udsigelsen, der af Saussure opfattes som en kode der blot forbinder den fonetiske og den psykologiske realitet som *langue* udtrykker, så hævder Benveniste at denne kode som konstituerende element også indeholder indikationer vedrørende selve udsigelsen. Ifølge Benveniste indeholder sprogsystemet en generel beskrivelse og en klassifikation af de forskellige mulige diskurssituationer samt instrukser for den sproglige opførsel, dvs. specifikationer af visse typer interpersonelle handlinger som taler kan udføre ved at bruge koden. Således har koden ikke længere noget (direkte) at gøre med psykologisk, konceptuelt og referentielt indhold, men er knyttet direkte til selve talehandlingen.

Den bærende idé i udsigelseslingvistikken er at den sproglige form indlejrer **spor** af udsigelsen. Det er derfor naturligt at instruksional semantik altid har været en integreret del af udsigelseslingvistikken. Udsigelseslingvistik handler om hvad sproget siger om sin brug; eller med andre ord om i hvilket omfang den sproglige betydning er kodet. Nu afhænger kodet betydning imidlertid ikke blot af leksikalsk semantik – også syntaks og sågar visse prosodiske træk kan spille ind. Udsigelseslingvistikken giver os således et velegnet teoretisk grundlag for vores jagt på sproglige størrelser der kan orientere vores tolkning

af tekster – mundtlige såvel som skriftlige – som mere eller mindre byggende på fikcionalitet.

4. Sproglige tegn på fikcionalitet

Som vi så ovenfor, etablerer en fiktionel fortælling sin egen virkelighed. Fikcionalitet skaber altså det Leibniz (1994) kalder en **fiktionel verden**. Ved at tale om en fiktionel verden i stedet for blot en fiktiv verden ønsker vi at insistere på den proces der skaber denne verden, på dens relation til den virkelige verden samt på dens funktion i teksten, i stedet for, som termen ‘fiktiv verden’ lægger op til, blot at se på dens form. En fiktionel verden er karakteriseret ved på en gang at være forskellig fra den virkelige verden og alligevel tilgængelig fra den virkelige verden. Vores hypotese er at man kan skabe en form for fikcionalitetstypologi ud fra graden af tilgængelighed. Denne grad afhænger af den logik der er anvendt til at konstituere den fiktionelle verden, hvor vi ved en logik forstår den mængde af antagelser om referenter og relationer af forskellig art mellem disse der gælder i en given verden. Jo tættere den fiktionelle verdens logik ligger på den virkelige verdens, jo større tilgængelighed er der mellem disse. Man kan altså sige at fikcionalitet kan afsløres ved at man ser på den logik der skaber tekstens referentielle univers, og at graden af tilgængelighed kan “måles” ved graden af afvigelse mellem denne logik og den logik der etablerer vores virkelige verden. De spørgsmål der derefter trænger sig på, er: Kan fikcionalitet være markeret eller signaleret i den sproglige form og i givet fald hvordan?

4.1. Fikcionalitetsmarkører (FM)

Hvis fikcionalitet er signaleret i den sproglige form, må det være muligt at finde de sproglige elementer der bidrager til denne markering. Disse elementer kalder vi **fikcionalitetsmarkører**, forkortet som **FM**. Vores hidtidige undersøgelser tyder på at disse falder i to kategorier: de åbne FM og de **skjulte FM**. De åbne FMs primære funktion er at angive (mulig) fikcionalitet, mens de skjulte FM snarere har dette som en sekundær funktion. Det skal dog understreges at ingen af de FMer vi er stødt på, alene kan *skabe* fikcionalitet. Fikcionalitet opstår altid i et samspil med konteksten, som ofte spiller den helt afgørende rolle.

Det har vist sig at mange forskellige sproglige størrelser og fænomener kan fungere som FM. Ved at se nærmere på en lang række forskellige teksttyper

har vi indtil nu kunnet opstille følgende liste af potentielle FM som vi i løbet af projektet vil se nærmere på. Det drejer sig om:

- *Si* (som indleder af en betingelsessætning) ÅBEN FM
- Modalitet (visse former for epistemisk modalitet) SKJULT FM
- Tempusformer (futur, conditionnel, imparfait, ...?) SKJULT FM
- Intensivering ÅBEN/
SKJULT FM
 - Forstærkende *si* / *tellement* (intensivt 'så')
 - Korrelativ følgesætning (*si/tellement ... que*) ('så ... at')
 - Superlativ
- Isotopier ÅBEN(?) FM
- Parateksten ÅBEN FM

Vi skal nedenfor se på nogle eksempler på åbne og skjulte FM og deres kombination. Det drejer sig om den åbne FM konjunktionen *si* ('hvis') og den skjulte FM aspektformen imparfait, der ofte spiller sammen. Derudover vil vi også se på eksempler på intensivering og superlativ, som fungerer på en lidt anden måde end de andre FMer.

4.2. *Si*

Betingelsessætninger indledt af *si* kan alt efter sammenhængen give anledning til mange forskellige betydninger. De følgende fem eksempler illustrerer nogle af de vigtigste:

- (1) **S'**il fait beau, on ira à la plage.
'Hvis det bliver godt vejr tager vi på stranden'
- (2) **Si** j'étais riche, je m'achèterais une Mercedes.
'Hvis jeg var rig ville jeg købe mig en Mercedes'
- (3) **Si** tu as soif, il y a une bière au frigo.
'Hvis du er tørstig står der en øl i køleskabet'
- (4) **Si** la hausse des accidents n'est que légère, le nombre annuel demeure important.
'Selv om stigningen i ulykker kun er lille, er det årlige antal stadig væsentligt'
- (5) **Si** j'avais encore 20 ans !
'Hvis bare jeg endnu var 20 år!'

Stillet over for sådan en mangfoldighed af betydninger må man spørge sig selv om der er en fælles betydningskerne i disse anvendelser af *si*. Det ser ud til at vi kan opstille følgende generelle beskrivelse af *si*-sætningens funktion: *Si*-sætningen tjener til at præcisere **relevansrammen** for den sproghandling der udføres i eftersætningen, og denne ramme kan stamme

- a) fra det **virkelige** og dermed afgrænse et område af den virkelige, aktuelle verden
- b) fra det **hypotetiske** og dermed skabe en mere eller mindre fiktionel verden.

I den prototypiske hypotetiske anvendelse i (1) er udsagnet ‘vi tager på stranden’ kun relevant hvis hypotesen holder stik, og denne hypotese vedrører den virkelige verden, nemlig dennes fremtidige udseende. På samme måde i (2) er det kun hvis jeg var rig at jeg ville købe en Mercedes; men her vedrører hypotesen en hypotetisk alternativ verden (jeg er ikke rig). I (3) er oplysningen om øllen i køleskabet kun relevant hvis modtager er tørstig, så ligesom i (1) drejer det sig om den virkelige verden, og i (4) er det konstateringen i *si*-sætningen³ der gør det relevant at nævne at antallet af ulykker stadig er væsentligt; altså handler det endnu engang om den virkelige verden. Endelig i (5) er det en drøm om hvordan verden kunne have set ud hvis tiden var gået i stå da jeg var tyve.

4.3. *Imparfait*

Også *imparfait* kan alt efter sammenhængen give anledning til mange forskellige betydninger. De følgende fem eksempler illustrerer nogle af de vigtigste:

- (6) Ils allaient souvent au cinéma.
‘De gik ofte i biografen’ (Gentagelse)
- (7) Pierre sortit, il faisait beau.
‘Peter gik udenfor. Det var dejligt vejr’ (Beskrivelse / Dækket direkte tale ?)
- (8) On était content, le petit.
‘Nå, så er man glad, lille skat!’ (Hypokoristisk ?)
- (9) Je venais vous demander de m’aider.
‘Jeg kom for at bede Dem om at hjælpe mig’ (Høflighed)

3 Bemærk at *si*-sætninger i denne konstruktionstype kan få indrømmende betydning og få (stort set) samme betydning som *même si*-sætninger.

- (10) Hé bien ! Tu arrivais plus tard et tu me
trouvais pas ! ‘Tjah ! Hvis du var kommet
senere, ville du ikke have fundet mig’ **(Betingelse)**
- (11) Et qu’est-ce qu’elle voulait la p’tite dame ?
‘Hvad skulle det være, lille dame?’ **(“Markeds”
imparfait)**

Igen må man stillet over for sådan en mangfoldighed af betydninger spørge sig selv om der er en fælles betydningskerne i disse anvendelser af *imparfait*. Vi vil foreslå følgende generelle beskrivelse af *imparfaits* betydning:

Imparfait er en markør af “nutid” på afstand

- a) i tid
- b) i forhold til virkeligheden.

Denne beskrivelse synes at passe på alle eksemplerne. I eksemplerne (6) og (7) er der tale om afstand i tid (fortid), men *imparfait* benyttes på fransk til at placere modtager midt i handlingen som om han ser den “indefra”, altså som om det er hans nutid⁴; og i de fire sidste eksempler er der tale om afstand i forhold til virkeligheden. I den hypotetiske anvendelse i (10) er det en egentlig afstand, mens de andre tre eksempler på forskellig vis lader som om der er en afstand, hvorved der opnås forskellige effekter som høflighed og empati.

4.4. Si + *imparfait*

Lad os nu se på hvad der sker hvis vi placerer *imparfait* i en betingelses-sætning indledt af *si*. Fordi *imparfait* markerer en afstand til den virkelige verdens ‘nu’, kan den ikke kombineres med *si*-sætningen i anvendelse a), som jo netop handler om det virkelige ‘nu’. Omvendt gælder at fordi *si*-sætningen altid er relateret til nutiden, kan den ikke kombineres med *imparfait* i dennes anvendelse a). Tilbage står altså at den eneste mulige kombination er de to anvendelser b), og deraf følger at kombinationen af *imparfait* og en *si*-sætning skaber en mere eller mindre hypotetisk, fiktionel verden “i nutid”. Den direkte tilgængelighed til denne fiktionelle verden fra den virkelige verden sikres af

4 Mange grammatikere taler da også om at *imparfait* i denne anvendelse er “fortidens nutid”. Se fx <http://grammaire.cordial-enligne.fr/manuels/IMPARE.htm>

imparfaits aspektuelle eller temporale værdi, idet imparfait netop angiver uafgrænsethed.

4.5. *Imparfait + maintenant*

Som vi lige har set, kan tilstedeværelsen af en imparfait give mulighed for en fiktionel læsning af en given diskurs ved at fungere som en markering af en distanceret nutid. En sådan mulighed synes at træde endnu tydeligere frem når imparfait kombineres med adverbiet *maintenant* ('nu').

I eksemplerne (12) og (13), som begge er fra *Madame Bovary* af Flaubert, opstår fikionalitetseffekten ved kombinationen af imparfait og det deiktiske adverbial *maintenant*. Det skal forstås således at diskursen repræsenterer såvel forfatterens (dvs. Flaubert) narration som den fiktive romanfigur, Charles Bovary, og dennes bevidsthed. Man kan her tale om en dobbelt stemme eller om en dualistisk afsenderstemme. Vi befinder os altså over for et scenario hvor det narrative filtreres gennem den fiktive persons bevidsthed:

- (12) Il y pensa moins, à mesure qu'il s'habitua à vivre seul. L'agrément nouveau de l'indépendance lui rendit bientôt la solitude plus supportable. Il **pouvait changer maintenant les heures de ses repas**, rentrer ou sortir sans donner de raisons, et, lorsqu'il était bien fatigué, s'étendre de ses quatre membres, tout en large dans son lit. Donc, il se choya, se drolota et accepta les consolations qu'on lui donna. (Flaubert, *Madame Bovary*, 44).

'Han tænkte mindre og mindre på det, efterhånden som han vænnede sig til at være alene. Der var noget nyt og rart ved uafhængigheden, som snart gjorde ensomheden mere udholdelig. **Han kunne selv bestemme tidspunktet for sine måltider nu**, komme og gå uden at forklare hvorfor, og når han var meget træt, kunne han lægge sig på sengen og rigtig brede sig. Han gjorde sig det altså behageligt, forkælede sig selv og tog imod den trøst, man gav ham.' (Oversat af Hans Peter Lund, 32)

- (13) Il était donc heureux et sans souci de rien au monde. Un repas en tête-en-tête, une promenade. Le soir sur la grande route, un geste de sa main sur ses banderaux, la vue de son chapeau de paille accroché à l'espagnolette d'une fenêtre, et bien d'autres choses encore où Charles n'avait jamais soupçonné de plaisir, **composait maintenant la**

continuité de son bonheur. (Flaubert, *Madame Bovary*, 59)

‘Han var altså lykkelig og uden bekymringer overhovedet. Et måltid med hende alene, en spadseretur om aftenen på landevejen, hendes hånd hen over hendes hår, synet af hendes stråhat hængende på vindueshåndtaget, og mange andre ting, som Charles aldrig ville have troet, han kunne føle glæde ved, **skabte nu en stadig lykke for ham.**’ (Oversat af Hans Peter Lund, 45)

I eksempel (12) kan “*il pouvait changer ...*” kun repræsentere forfatterens stemme, mens det deiktiske adverbial *maintenant* repræsenterer Charles Bovarys bevidsthed og følelser. Så via *maintenant* træder man så at sige ind i den andens tanker, dvs. man træder ind i den fiktive persons univers. Det er altså den andens stemme der sprogligt repræsenteres, og som forfatteren overtager. Man finder på samme tid tilstedeværelsen af den fiktionelle verden ‘*narrateur*’ (fortællerverdenen), dvs. forfatterens verden, den virkelige verden på den ene side og på den anden side den fiktionelle verden ‘*narré*’ (den fortalte verden), dvs. den fiktionelle persons verden (jf. Weinrich 1973). Det er klart at dette skal elaboreres langt mere indgående, for naturligvis adskiller den fiktionelle verdens sprog sig ikke formelt fra det almindelige daglige sprog (jf. Benveniste’s skelnen mellem *histoire* og *discours*). Dette er dog et område som kræver flere undersøgelser, og som vi ikke vil uddybe yderligere her.

4.6. *Forstærkende si / tellement que*

I det følgende vil vi se nærmere på et par andre sproglige størrelser der kandiderer til at blive tolket som FMer, nemlig de forstærkende *si* og *tellement*.

Adam (2013/2014) konstaterer at den struktur man finder i forstærkende korrelative sætninger, genfindes inden for en lang række forskellige genrer, fx i fornærmelser: ‘din søster er så dum at ...’; i reklamer og i eventyr. Her vil vi udelukkende koncentrere os om eventyrgenren og illustrere strukturen med nogle eksempler fra H.C. Andersen. Der er meget der tyder på at denne struktur er et konstant og gennemgående karakteristisk træk, der også fungerer som et effektivt retorisk virkemiddel der bidrager til at sikre det fiktionelle indhold i eventyret. De følgende tre eksempler illustrerer dette retoriske greb i følgesætninger der er forstærket med *si* og *tellement*:

- (14) Le chien fut aussitôt dehors, et avant que le soldat eût le temps d’y penser, il le vit de retour avec la princesse, elle était couchée sur le dos

du chien et dormait, et elle était **si** gracieuse **que** chacun pouvait voir que c'**était une vraie princesse** ; (Andersen. *Contes choisis*. 'Le briquet'. trad. P.G. La Chesnais 1943)

'... og hun var så yndefuld at enhver kunne se at det var en rigtig prinsesse.'

- (15) Il appela alors son chevalier, qui était **si** distingué **que** lorsqu'une personne inférieure à lui osait lui adresser la parole ou lui demander quelque chose, il se contentait de répondre : « P ! », et cela ne veut rien dire. (Andersen, *Contes*. 'Le rossignol'. trad. Marc Auchet 2003)

'Han kaldte på sin tjener som var så fornem at ... han nøjedes med at svare « P » ...'

- (16) Le château de l'empereur était le plus superbe du monde, il était entièrement en porcelaine fine, très précieuse, mais aussi très fragile, **tellement** délicate au toucher **qu'**il fallait vraiment faire attention. Dans le jardin, on voyait les fleurs les plus merveilleuses, et on avait accroché aux plus superbes d'entre elles des cloches d'argent qui tintaient, pour qu'on ne passe pas devant les fleurs sans les remarquer. Tout était très bien étudié dans le jardin de l'empereur et il s'étendait **tellement** loin **que** le jardinier ne savait pas lui-même où il s'arrêtait. (Andersen, *Contes*. 'Le rossignol'. trad. Marc Auchet 2003)

'Kejserens slot var det smukkeste i verden, det var lavet af fint porcelæn men også meget skrøbeligt, så sart at man virkelig skulle passe på når man rørte ved det. ...'

Der er tale om korrelative følgesætninger, der beskriver og asserterer en persons eller en genstands egenskaber eller karakteristika. Det forstærkende *si* og *tellement* har som funktion at angive at den person eller genstand som beskrives, tildeles en egenskab som beskrives i dens mest ekstreme grad (jf. Adam 2013: 53). Den efterhængte følgesætning der indledes af *que*, indeholder det vigtigste og det tungestvejende retoriske argument i den beskrivende diskurs. I eksemplerne (14) til (16) angiver de beskrevne egenskaber nogle karaktertræk som i ko(n) teksten – og i den virkelige verden – opfattes som ekstraordinære. Ifølge Adam afhænger den konsekvens der udtrykkes i følgesætningen indledt af *que*, direkte af den grad af intensitet som det forstærkende adverbium, *si* eller *tellement*, tilfører adjektivet, og som tilføres den højeste intensitetsgrad (jf. Adam 2013: 58). At der er tale om en egenskab der beskrives i sin mest ekstreme grad, synes

at pege på at det handler om en egenskab som kun vanskeligt – eller som kun under særlige omstændigheder – kan findes i den virkelige verden, men hvis eksistens og tilstedeværelse og virkninger forekommer ganske sandsynlige og endda i nogle tilfælde helt naturlige og uomgængelige i en fiktionel kontekst.

Selvfølgelig bidrager selve genren (eventyret) også til at understrege det fiktionelle indhold. Som modtager er man naturligvis allerede introduceret til en fiktionel verden via et eventyrs traditionelle indledning “*Der var engang ...*” / “*Il était une fois ...*,” der med det samme angiver det fiktionelle, og som desuden medvirker til at forstærke den narrative argumentation og kausalitet i den forstærkede følgesætning. Det betyder at man har lettere ved at acceptere den fiktionelle kausalitet, der understreges ved det forstærkende adverbial *si* eller *tellement*, netop fordi man som modtager allerede, via den traditionelle indledning, er placeret i et fiktionelt univers. Den virkning som skabes af tilstedeværelsen af det forstærkende adverbial, er fremkaldelsen af et univers hvis karakteristika formodes at være kendt af modtager. Afsender opfordrer således modtager til at acceptere nogle forstærkede egenskaber eller værdier ved den pågældende person eller genstand. Disse egenskaber eller værdier betragtes som værende alment gældende og indiskutable i det fiktionelle univers og som værende generelt accepterede af såvel afsender som modtager. På den måde udgør det forstærkende *si* og *tellement* et sprogligt redskab der peger mod fikcionalitet, og som afsender benytter med henblik på at skabe en diskurs der er løsrevet fra den virkelige verden. Dette understreges af den ekstreme overdrivelse i det retoriske argument som er til stede i følgesætningen. Med andre ord sikrer det forstærkende adverbial *si* og *tellement* efterfulgt af en følgesætning vores forståelse af den narrative kausalitet og kan således opfattes som en åben FM der bidrager til skabelsen af et fiktionelt univers.

4.7. *Superlativ*

Superlativer viser sig også at kunne fungere som en FM. Uden at vi på nuværende tidspunkt har foretaget tilstrækkeligt detaljerede analyser over superlativers frekvens inden for eventyrigenren, er der meget der peger på at superlativer er ganske hyppige, jf. eksemplerne (16) til (18) fra nogle af Perraults eventyr:

- (16) ... Elle la chargea **des plus viles occupations** de la Maison; ‘... hun pålagde hende de mest usle opgaver i huset’ (Cendrillon, Perrault, 157)

- (17) Cependant il était **le plus fin**, et **le plus avisé de tous ses frères**,
 ...
 ‘Imidlertid var han den mest skarpsindige og den klogeste af alle sine
 brødre’ (Le Petit Poucet, Perrault, 187)
- (18) ... je souhaite de tout mon cœur que vous deveniez le Prince du
 monde **le plus beaux et le plus aimable**; ... que Riquet à la
 houppe parut à ses yeux **le plus beaux, le mieux fait et le plus
 aimable qu’elle eût jamais vu**.
 ‘... jeg ønsker af hele mit hjerte at du bliver den smukkeste og den
 mest elskelige prins i verden ; ... at Riquet à la houppe forekom hende
 at være den smukkeste, flotteste og mest elskelige som hun nogensinde
 havde set.’ (Riquet à la houppe, Perrault, 180)

Som retorisk virkemiddel bruges superlativen til at styrke vores tro på det univers som skabes af afsender, og som modtager opfordres til at tage del i. Superlativen beskriver karakteristika og egenskaber ved personer, genstande og handlinger. Superlativen skaber en intensiverende virkning, således i eksempel (16), hvor det ikke blot drejer sig om et uselt stykke arbejde, men om det hårdeste og mest usle der findes i verden, dvs. i det fiktionelle univers. En tilsvarende effekt opnås i (17), hvor de mest positive træk står i skarp modsætning til familiens ondskabsfulde adfærd. I (18) finder prinsessen sin kærlighed i Riquet à la houppe, der besidder de smukkeste kvaliteter man kan forestille sig i det fiktive univers. Disse tre eksempler viser at en superlativ kan medvirke til at beskrive et karakteristisk træk der stilles i kontrast til et enten negativt eller positivt træk som ikke kan gradueres yderligere, netop på grund af superlativen. De beskrevne personer, genstande eller handlinger bliver således unikke; de eksisterer ikke i den virkelige verden, men hører udelukkende til i den fiktionelle verden, hvor de ikke kan diskuteres. Afsender benytter således superlativen som et retorisk virkemiddel der påvirker og styrker vores tro på den fortalte diskurs (*le discours narré*).

5. Afrunding

Hvis man accepterer vores analyser vedrørende eksistensen af visse sproglige markører der kan pege på etableringen af en fiktionel verden, så udgør disse sproglige FMer – hvad enten de er åbne eller skjulte – et retorisk middel som afsender kan benytte for at give modtager adgang til en fiktionel verden.

Imidlertid vil disse sproglige FMer kun fungere som retoriske argumenter i en fiktionel verden. De er kun relevante i et fiktionelt univers eftersom der ikke er tale om nogen form for sandhedsbetingelser som i den virkelige verden. Det er derimod et spørgsmål om relevans. Det er vigtigt at understrege at disse FMer ikke kan fungere alene, idet deres tilstedeværelse jo netop ikke er begrænset til fiktionelle diskurser, men også findes i ikke-fiktionelle diskurser. Der er således meget der tyder på at de skal indgå i en kombination med ekstralingvistiske elementer som fx ko(n)tekst, genre og den diskursive situation. De sproglige markører vi her har analyseret, kan kun fungere som stærke indicier på fikcionalitet, alene og isolerede er de ikke i stand at skabe fikcionalitet. Det er kun i kombination med andre fænomener der bidrager med supplerende oplysninger, at man, med sikkerhed, kan determinere den grad af fikcionalitet som findes i diskursen. Isotopier, parateksten og selve genren er af betydning, men vi ser os ikke i stand til på nuværende tidspunkt præcist og med sikkerhed at fastsætte hvordan og i hvilket omfang disse faktorer influerer på afkodningen af visse sproglige elementer som værende mere eller mindre fiktionelle. Det vi kan konstatere, er at fikcionalitet findes og fungerer i et diskursivt og kommunikativt netværk der er skabt af en mediator, dvs. afsender, hvis stemme kan spores i diskursen og således efterlader nogle fikcionalitetsspør. Vore hidtidige undersøgelser har været koncentreret om franske tekster; men vi håber at metoden og til en vis grad resultaterne vil kunne overføres til studiet af fikcionalitet i andre sprog.

Henvisninger

- Adam, J.-M. (1992). *SI hypothétique et l'imparfait : une approche linguistique de la fictionalité*, *Études littéraires* 25/1-2, 147-166.
- Adam, J.-M. (2013). *Problèmes du texte. La linguistique textuelle et la traduction*, i M. Birkelund & H. Nølle (red.) *PréPublications* 200. Département de Français, Université d'Aarhus.
- Bally, C. (1932). *Linguistique générale et linguistique française*. Paris: E. Leroux.
- Banfield, A. (1982). *Unspeakable Sentences. Narration and Representation in the Language of Fiction*. Boston, London, Melbourne and Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Benveniste, É. (1966). *Problèmes de linguistique générale*. Paris: N.R.F.
- Birkelund, M. & H. Nølle (2012). *La linguistique énonciative*. Aarhus : IÆK, Université d'Aarhus.
- Cohn, D. (1999). *The Distinction of Fiction*. Baltimore and London: John Hopkins University Press.

- Høeg, M.P. (2013). Fusionen af fiktion og ikke-fiktion. Udfordring af Dorrit Cohns fiktionsteori, i *K&K. Kultur & Klasse* 115/1, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 69-87.
- Jacobsen, L.B. et al. (2013). *Fiktionalitet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Leibniz, G.W. (1994). *Metaphysics and its foundations II*, red. af R.S. Woolhouse. Routledge
- Nølke, H. (2009). Fransk Udsigelseslingvistik, *Kunst og udsigelse*. Akademiet for Æstetikfaglig Forskeruddannelse, 7-37.
- Walsh, R. (2013). *Fiktionalitetens retorik. Narrativ teori og idéen med fiktion*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Weinrich, H. (1973). *Le temps*. Paris: Seuil.

Litterære tekster

- Hans Christian Andersen. *Contes choisis*. (trad. P.G. La Chesnais, 1943, Ed. Gallimard 1987)
- Hans Christian Andersen. *Contes*. (trad. Marc Auchet, Librairie Générale Française, 2003)
- Gustave Flaubert. *Madame Bovary*. (Editions Gallimard, 1972)
- Gustave Flaubert. *Madame Bovary*. (Gyldendal, 2004, oversat af Hans Peter Lund)
- Charles Perrault. *Contes*. (Editions Garnier, 1967)

Komplekse sætninger, tetiske udtryk og grammatikalisering

Kasper Boye & Peter Harder

1. Indledning

I Boye & Harder (2007) fremlagde vi en teori om tilfælde som (1), hvor det er omstridt om der er tale om komplekse sætninger med matrixsætningen i overordnet funktion, eller om matrixsætningen skal opfattes som en art appendiks til komplementsætningen.

(1) Jeg tror (at) han er rig.

Vi argumenterede for at man kunne forstå disse tilfælde i lyset af grammatikaliseringsteorien: De matrixsætninger der ikke (længere) udgjorde den syntaktisk overordnede sammenhæng, var i denne optik at forstå som (på vej til at blive) grammatikaliserede. Herunder redegjorde vi for sætninger som (2) og (3) som eksempler på at den oprindelige matrixsætning var grammatikaliseret.

(2) Han er, tror jeg, rig.

(3) Han er rig, tror jeg.

Grundtrækkene i denne tankegang kan ses ved at sammenligne udtryk af typen *det kan ske at P* og *kanske P*: Begge udtrykker et epistemisk indhold, men kun i det ene tilfælde er der tale om en kompleks sætning – i det andet udtrykkes der et epistemisk forbehold over for propositionen i en simpel sætning. Som påpeget af Thompson (2002) er en tolkning som ‘appendiks’ i mange tilfælde plausibel for matrixsætninger – og i sådanne tilfælde, hævdede vi, kan dette betragtes som første skridt ad en grammatikaliseringssti hvis ultimative endepunkt kunne være en epistemisk partikel.

Diskussionen om sådanne sætningers status er fortsat siden 2007, og tiden er inde til en opdatering af vores 2007-fremstilling. Det gælder både den

generelle diskussion om forholdet mellem syntaktisk og ‘diskursiv’ under- og overordning og den specifikke diskussion om matrixsætninger i komplementkonstruktioner. To vigtige momenter i en nødvendig revision er udviklingen i vores egen opfattelse af grammatikalisering (jf. Boye & Harder 2012) samt teorien om ‘tetisk grammatik’ (jf. Kaltenböck et al. 2011; Heine et al. 2013).

Fremstillingen starter med en principiel diskussion af matrixsætningers status og sætter diskussionen i relation til den nye teori om ‘tetiske’ størrelser. Vi argumenterer på basis heraf for en beskrivelse der integrerer dele af den ‘tetiske’ tilgang med vores (videreudviklede) teori om grammatikalisering og grammatiske størrelse. Et centralt punkt er en skelnen mellem konstruktional og ‘segmental’¹ grammatikalisering.

2. Hvad er en kompleks sætning?

Komplekse sætninger har en central status i sprogteorien, især i relation til principspørgsmålet om forholdet mellem sprogbrug og sprogstruktur. Dette fremgår af synspunkter fremsat dels i den generative grammatik, hvor struktur er i højsædet, og dels i den del af den funktionalistiske litteratur der ønsker at minimere strukturens rolle. Chomskyansk generativ grammatik sætter rekursion og dermed komplekse sætninger i en central position (jf. Hauser, Chomsky & Fitch 2000). Omvendt nedtoner usus-orienteret lingvistik typisk betydningen af matrixsætninger (jf. foruden Thompson 2002 tillige Verhagen 2006). Helsætninger ses ofte som en hovedsagelig skriftsproglig analyseenhed (jf. Halliday 1989), mens sondringen mellem oversætninger og undersætninger ikke spiller samme rolle i talesproget.

Vi mener begge parter har delvis ret: Klassiske komplekse sætninger har en teoretisk nøglerolle, men denne rolle kan ikke forstås ud fra en antagelse af en autonom strukturs selvfølge forrang – den må forstås i relation til en teori om hvordan strukturelle sammenhænge emergerer fra og relaterer til sammenhænge i sprogbrug. Diskussionen om parentetiske oversætninger er

1 Ved ‘segmental’ grammatikalisering forstår vi hvad vi på engelsk har kaldt ‘item grammatikization’: det (klassiske) tilfælde hvor udgangspunktet er en leksikalsk størrelse som via en grammatikaliseringsssti udvikler sig til et grammatisk ord eller et affix. Betegnelsen ‘segmental’ skal associere til at sådanne størrelser har et udtryk der omfatter fonetiske segmenter snarere end kun abstrakte mønstre eller skemaer.

efter vores opfattelse en vigtig brik i en samlet forståelse af forholdet mellem usus og struktur.

Centralt i dette forhold er at sprogstrukturens rolle bl.a. er at organisere det konventionelle indhold, herunder varetage den indholdssyntaktiske opgave at føje enkelttegnets indhold ind i større betydningssammenhænge. Klassiske komplekse sætninger udgør en bestemt type kompleks betydningssammenhæng. Dens karakteristiske træk kan sammenfattes i to definerende indholdssyntaktiske kendetegn.

Det første vedrører spørgsmålet om hvad der er kriteriet for at der foreligger en sætning. Argumentationen i denne artikel bygger på den opfattelse at prædikation er det definerende konventionelle indholdstræk ved en sætning, således at der er tale om en sætning (overordnet, underordnet eller uafhængig; finit eller non-finit) når der prædiceres noget om et argument.² Det betyder at en fuldgyltig kompleks sætning har to prædikationer inden for en overordnet, sammenhængende sætningsstruktur, jf.:

- (4) Politiet benægter at ‘nynazister’ deltog i slagsmål med autonome.
(Google-eksempel)

Det andet væsenstræk vedrører spørgsmålet om hvad der konstituerer syntaktisk under- hhv. overordning. Vi bygger her på den opfattelse at den overordnede prædikation (og dermed den som er indholdet i den overordnede sætning) er den som udgør kernen i den overordnede illokution sætningen konventionelt udtrykker. I dette eksempel er det derfor *benægter*-prædikationen som er den øverste prædikation, eftersom den er direkte omfattet af den deklorative illokution. Man kan bruge det overordnede prædikat til at kategorisere sætningens indhold, dvs. man kan karakterisere (4) som udtryk for at man “benægter” noget. Hvis det overordnede verbum havde været *antager* i stedet for *benægter* (dvs at *politiet antager at...*), ville man tilsvarende kunne sige at helsætningen udtrykker at man “antager” noget.

Den underordnede *deltage*-prædikation er en del af det propositionelle indhold, men fremsættes ikke selv som en assertion. Helsætningen kan

² Dette afspejler samme grundtanke som kommer til udtryk i Jespersens teori om nexus som sætningskonstituerende, jf. Jespersen (1921).

derfor ikke siges at udtrykke at nogen “deltager” i noget. *Deltage*-sætningen er imidlertid ligesom *benægte*-sætningen en fuldgyldig prædikation, dvs. den udgør et ‘omsagn’, der kobler prædikatets betydning til referenterne. Denne beskrivelse af komplekse sætninger kan opfattes som en prototype: En sætning er en kompleks sætning i den udstrækning den ligner sådanne tilfælde. (Komplekse sætninger med non-finitte prædikationer kan i en sådan optik opfattes som lidt mindre prototypiske end tilfælde med underordnede, men finitte prædikationer).

3. Parentetiske matrixsætninger og grammatikalisering

Det første problem der kræver afklaring, er spørgsmålet om hvad man kan opnå ved at tale om ‘grammatikalisering’ af matrixsætninger som *jeg tror, jeg hører*, osv. Her kan vi bygge på den generelle teori om grammatikalisering som præsenteres i Boye & Harder (2012). På basis heraf vil vi så søge at afklare hvad dets forhold er til begrebet om tetiske udtryk, og som afslutning argumenterer vi for en syntese der kan rumme begge elementer.

Definitionen af leksikalske og grammatiske størrelser er ifølge Boye & Harder (2012):

Leksikalske størrelser er pr. konvention (potentielt) diskursivt primære. De kan (men behøver ikke) udtrykke hovedpointen med en ytring.

Grammatiske størrelser er pr. konvention diskursivt sekundære. De kan ikke udtrykke hovedpointen med en ytring, men er sekundære i relation til en eller flere syntagmatisk forbundne udtryk.

Hertil svarer følgende definition af grammatikalisering:

Grammatikalisering er en diakron forandring hvorved der opstår størrelser der pr. konvention er diskursivt sekundære i forhold til et udtryk som er deres ‘vært’.

Et aspekt af en sådan forandring er at der opstår en konkurrence om hvilket af to syntagmatisk forbundne udtryk der har højest ‘diskursprominens’ – en konkurrence som ender med at det ene udtryk taber så eftertrykkeligt at det konventionaliseres som et sekundært vedhæng til det andet. Et mønstrek-

sempel på denne udvikling i forbindelse med diskussionen om parentetiske matrixsætninger (jf. Boye & Harder 2007) er udviklingen af partiklen *glo* i afrikaans (jf. Thompson & Mulac 1991: 318). I Boye & Harders (2007) beskrev vi udviklingen som følger. Udgangspunktet er leksikalsk *ek glo* i konstruktion med en (ligeledes leksikalsk) komplementsætning.

- (5) **Ek glo(LEX)** dat hy ryk is. (**Fed** betyder ‘primær’)
 jeg tror at han rig er
 ‘Jeg tror at han er rig.’

Ek glo kan som leksikalsk størrelse vinde konkurrencen om diskursprominens – således at komplementsætningen bliver sekundær (pointen er ‘hvad jeg tror’, ikke at ‘han er rig’). I andre tilfælde vinder komplement-sætningen konkurrencen om diskursprominens – således at *ek glo* bliver sekundær.

- (6) Ek glo(LEX) **dat hy ryk is.**

I dette scenarie indtræder der nu en grammatikaliseringsproces således at *ek glo* konventionaliseres som sekundært udtryk og dermed bliver grammatisk.

- (7) Ek glo(GRAM) **dat hy ryk is.**

Grammatisk *ek glo* minder om et sætningsadverbial og kan af denne grund flyttes fra initial position til en position inde i eller efter den oprindelige komplementsætning.

- (8) **Hy is,** glo ek(GRAM), **ryk.**
 ‘Han er, tror jeg, rig.’

Motiveret af den sekundære status indtræder der en fonologisk reduktion hvorved *glo ek* bliver reduceret til *glo:*

- (9) **Hy is** glo(GRAM) **ryk.**
 ‘Han er formodentlig rig.’

En teori som Boye & Harder (2007), hvor *kun* begrebet grammatikalisering inddrages som forklaring, støder imidlertid på to indvendinger. Den ene er

at ikke alle parentetiske udtryk med sandsynlighed kan hævdes at være grammatiske (eller grammatikaliserbare):

- (10) Jan er sindssyg, **tror jeg**. Potentielt grammatikalisierbar
- (11) Jan er sindssyg, **sagde man**. Potentielt grammatikalisierbar
- (12) Jan er sindssyg, **havde han den frækhed at sige**. Næppe grammatikalisierbar

Et andet problem er at teorien ikke kan beskrive præcis hvordan vi kommer fra den oprindelige ordstilling i (5)-(7), hvor matrixsætningen står først, til ordstillinger som (8), der er karakteristiske for den parentetiske læsning:

- (13) Ek glo dat hy ryk is. > Hy is ryk, glo ek. / Hy is, glo ek, ryk.

Disse problemer henstår således uløste hvis man kun har grammatikalisering som forklaringsværktøj.

4. ‘Tetisk grammatik’ som ny tilgang

Der er derfor grund til at undersøge om teorien om ‘tetiske’ udtryk er en bedre løsning. Tetiske størrelser udgør et mellemområde mellem sætningsgrammatiske og helt strukturfremmede diskursive fænomener, jf. betegnelsen ‘tetisk **grammatik**’ (jf. Heine et al. 2013; Kaltenböck et al. 2011). Teorien baserer sig på følgende antagelser:

- Der findes en klasse af ‘tetiske’ udtryk, som foruden egentlige parenteser og parentetiske matrixsætninger omfatter vokativer, diskursmarkører, non-restriktive relativsætninger m.v.
- Sådanne udtryk skal ikke forstås som del af den sætningsgrammatiske struktur, men som fragmenter der frit kan hægtes på før, inden i eller efter grammatisk strukturerede udtryk

Typiske egenskaber ved ‘tetiske’ udtryk er (jf. Kaltenböck et al. 2011) at de er:

- Prosodisk identificerbare og adskilt fra resten af ytringen

- Syntaktisk uafhængige
- Semantisk non-restriktive: diskurs-orienterede snarere end propositionelle
- Positionelt mobile

Hvis man tager udgangspunkt i eksistensen af en kategori af sådanne udtryk, har den tetiske tilgang følgende to fortrin: For det første giver den plads til idiosynkratiske parentes-udtryk, jf (14), citeret fra Kaltenböck et al. (2011: 854):

- (14) It's been a mixture of extreme pleasure – I've had hundreds of letters from all sorts of people who have enjoyed the book – and considerable irritation because of being constantly interviewed.

For det andet indebærer den en løsning på det problem, der blev omtalt i afsnit 3, problemet med at redegøre for hvordan man kommer fra ordstillingen i (5)-(7) til den i (8): Den tetiske tilgang forklarer positionsmulighederne for *ek glo*, *I think* og andre parentetiske udtryk som en konsekvens af den generelle positionelle frihed for tetiske udtryk. Da de ikke er en del af den grammatiske struktur, kan de puttes ind overalt.

På den anden side rejser teorien også nogle problemer. For det første er tetiske udtryk defineret ud fra en prototype, ikke ud fra nødvendige og tilstrækkelige betingelser. Derfor er kategorien ret heterogen (som eksempel kan nævnes at den også rummer imperativer). For det andet giver den tetiske tilgang ingen bud på hvordan man skal indplacere grammatikaliseringsscenerier som *ek glo* > *glo* (andre eksempler findes i Boye & Harder 2009). Det betyder ikke at problemstillingen anses for irrelevant: Heine & al. (2013) giver eksempler på at tetiske elementer kan grammatikaliseres, bl.a. ved overgang fra interjektion til gradsmarkør.

Et særligt problem er spørgsmålet om mere eller mindre foretrukne positioner for bestemte typer af tetiske udtryk. Den tetiske tilgang anerkender det delvise overlap mellem tetiske og sætningsgrammatiske udtryk – men fastholder ikke desto mindre en streng tvedeling imellem dem når det gælder konkrete eksempler. Mere eller mindre foretrukne positionelle muligheder gør derfor ingen forskel for et udtryks status, når det centrale træk er den

positionelle frihed som sådan. Dette fremgår af følgende passus (Kaltenböck & al. 2011: 869):

Accordingly, Jackendoff (2002: 256) says that his sentential adverbs, which we consider to be paradigm instances of theticals, “can go in any of the major breakpoints of the sentence”. Such a claim is in need of revision [...]. While they are most commonly inserted at the boundaries of phrases, theticals may also cut across phrasal constituents.

Dette punkt er centralt for den reviderede teori vi vil argumentere for i det følgende. Det er nemlig fra vores synspunkt ikke ligegyldigt hvilke begrænsninger der er på udtryks positionelle frihed. Et eksempel er den forskel det gør, trods udsagnet fra Heine & Kaltenböck, hvor man placerer konventionelt tetiske udtryk som det parentetiske *I think*. Når parentetisk *I think* placeres i sætningsadverbial position (medialt og finalt), signaleres skopus over hele sætningen – mens andre placeringer udtrykker tilknytning til en enkelt konstituent. Det er her af betydning at *I think* på dette punkt er parallelt med sætningsadverbier

- (15a) He has, **I think**, always had one car and two bicycles.
 (15b) He has **probably** always had one car and two bicycles.
- (16a) He has always had one car and, **I think**, two bicycles.
 (16b) He has always had one car and **probably** two bicycles.

At der ikke tages højde for denne forskel i teorien, illustrerer efter vores opfattelse hvorfor den tetiske tilgang ikke er nok i sig selv. Selvom man lægger til grund at man kan opfatte et vigtigt træk ved de pågældende udtryk ved at samle dem i kategorien ‘tetisk’, følger det ikke heraf at man ved at klassificere udtryk som tetiske fortæller alt hvad der er at sige om dem.

5. Syntese, 1. trin: plads og udfyldning

Baggrunden for diskussionen i det følgende er den konstruktionsgrammatiske fornyelse af diskussionen om grammatik og grammatikalisering. I forhold til konstruktionsbegrebet er der imidlertid en sondring som vi ønsker at pointere i højere grad end konstruktionsbegrebet i sig selv lægger op til, nemlig sondringen mellem ‘plads’ og ‘udfyldning’ (*slot* og *filler*).

Hvor konstruktionsbegrebet knytter disse to træk sammen, er vores pointe afhængig af at man skelner principielt mellem plads-egenskaber og udfylder-egenskaber. I Boye & Harder (2012) argumenterer vi for en skelnen mellem to slags grammatiske størrelser, de ‘segmentale’ udtryk og de abstrakte mønstre – hvor pladser har karakter af abstrakte mønstre. Sådanne plads-egenskaber er en del af konstruktionelle egenskaber og som sådan konventionelt sekundære og dermed grammatiske (og ikke leksikalske). Mens pladser selv nødvendigvis er grammatiske (de kan aldrig udgøre det primære indhold), kan deres udfyldere være enten grammatiske eller leksikalske.

Denne opdeling skaber mulighed for at beskrive de ovenfor omtalte “standard-pladser” for parentetiske elementer. Disse pladser er en bestemt slags grammatiske størrelser, der indgår som delementer i forskellige konstruktioner, og de har det særlige kendetegn, at de er reserveret til diskursivt sekundært materiale med sætningsskopus. Mens pladsen selv altså nødvendigvis er grammatisk, kan udfylder-materialet være enten grammatisk eller leksikalsk og sekundært. Når vi beskriver fx *I think* i medial position, beskriver vi med andre ord en kompleks størrelse, hvis egenskaber delvis kan henføres til den mediale plads, delvis til selve det segmentale udtryk *I think*.

Vi kan illustrere plads-udfylder-sondringen som følger. Først pladserne, markeret med skarpe klammer:

(17) He has [] always had one car and two bicycles [].

På disse to pladser kan man bl.a. indsætte sætningsadverbier:

(18) He has [probably] always had one car and two bicycles [].

(19) He has [] always had one car and two bicycles, [probably].

... eller potentielt grammatikaliserbare matrixsætninger:

(20) He has, [I think], always had one car and two bicycles [].

(21) He has [] always had one car and two bicycles, [I think].

..eller ikke-grammatikaliserbare udtryk:

(22) He has, [Bob reluctantly admitted], always had one car and two bicycles [].

- (23) He has [] always had one car and two bicycles, [as everybody agreed].

I dansk er der (jf. Heltoft 2005: 160, 2011: 60-61) sket en gradvis udvikling fra topologi baseret på fokus-overfor-baggrund til en topologi hvor subjektet har særstatus. Som en bivirkning af denne forskydning er der opstået en særlig plads for sætningsadverbier der er baggrund (modsat fokaliserbare indholdsadverbialer). Dette er et restprodukt, men giver alligevel denne nye plads en specifik semantisk funktion, der er en del af grammatikken for dansk.

Sondringen mellem plads og udfylder muliggør en analyse af grammatikaliseringen af parentetiske udtryk der ikke har de samme problemer som analysen i Boye & Harder (2007). Udgangspunktet er udfyldningen af en "standardplads" med et leksikalsk element. Eftersom pladsen er reserveret til diskursivt sekundært materiale, tvinger den dette leksikalske element over i en sekundær rolle (selvom samme element med sin leksikalske status i andre sammenhænge kan være primært).³

- (24) Hy is, glo ek(LEX), ryk.
(Sekundær leksikalsk udfylder af en grammatisk plads beregnet for sekundære udtryk med sætningsskopus).

Der kan nu indtræffe en segmental grammatikalisering, som i tilfældet med afrikaans *glo*. Grammatikaliseringen består i, at det sekundære leksikalske element bliver konventionaliseret som sekundært.

- (25) Hy is, glo ek(GRAM), ryk.
(Grammatisk udfylder på en grammatisk plads beregnet for sekundære udtryk med sætningsskopus).

Som sidste mulige udvikling indtræder så fonologisk reduktion:

- (26) Hy is glo(GRAM) ryk.

Resultatet er at udfylderens i sig selv er genkendelig som grammatisk element (og derfor ikke længere kan forveksles med en prædikation).

3 I eksemplerne herunder tjener afrikaans *glo ek* atter som eksempel uden at vi dog har belæg for at dette udtryk faktisk har gennemgået den udvikling vi foreslår, og ikke den udvikling vi beskrev i 2007".

6. Syntese, 2. trin: ‘tetikalisering’ som første skridt i processen

Ovenfor har vi fremlagt en revideret analyse af grammatikaliseringen af matrixsætninger. Analysen er fri for de fleste af de problemer der var med analysen i Boye & Harder (2007), men vi skylder stadig at redegøre for hvordan man kommer fra initial placering af matrixsætningen som i (5)-(7) ovenfor til den mediale placering som i (8) eller finale placering, der er udgangspunktet for scenariet i afsnit 5.

Her kommer teorien om tetisk grammatik ind i billedet. Kaltenböck et al. (2011) opererer med en overgangsmulighed fra sætningsgrammatisk til tetisk status, som de kalder *co-optation*. Essensen i denne proces er at sætningsgrammatiske udtryk, fx ved indskud af *det håber jeg da* midt i en anden sætning, umiddelbart kan overgå til at være tetiske udtryk. Dette begreb om *co-optation* vil vi tage som udgangspunkt for hvad vi gerne vil kalde **tetikalisering**. Forskellen mellem de to begreber er at man med begrebet ‘*co-optation*’ fokuserer på at samme udtryk kan have begge roller (dvs. at der ikke er et adskilt leksikon af tetiske udtryk), mens vi med udtrykket *tetikalisering* ønsker at fokusere på at man kan vriste udtryk ud af en grammatisk relation til omgivelserne for i stedet at give dem den særlige type af diskursive relation som svarer til **prototypen** af den tetiske kategori. Hermed tænker vi på den non-restriktive og appendiks-agtige status som er forbundet med parentetisk indføjning, kombineret med den frie topologiske placering (imperativer falder således uden for denne prototype, selvom de som nævnt opfattes som tetiske).

Redegørelsen er nu i al sin simpelhed den, at man kommer fra initial placering af matrixsætningen til medial eller final placering ved tetikalisering. Den leksikalske matrixsætning i (5) eller (6) rykkes med andre ord fri af sin kanoniske placering og kan i princippet indsættes hvor som helst. (Eksempler af tilsvarende karakter kunne være brugen af udtryk som *says you* eller *in your dreams* som diskursive replikker der er udtryk for skepsis over for samtalepartnerens forudgående replik). Grammatikaliseringsscenarioet i afsnit 5 er en mulighed for de tetikaliserede udtryk der indsættes på det vi har omtalt som “standardpladser”.

Det samlede forløb kan opsummeres som følger:

Samlet forløb i udviklingen af udtryk som *I think* og *ek glo*.

Udgangspunkt:

LEKSIKALSK-STRUKTURELT STADE

I think this is Joe – my friend. Leksikalsk, potentielt primær
matrixsætning

Ek glo dat hy ryk is.

> Tetikalisering (herunder sekundarisering)

LEKSIKALSK-TETISK STADE

a. This is Joe – my friend (I think). (Paren)tetisk udtryk som
fritflydende sekundært
vedhæng

b. This is, I think, Joe – my friend. (Paren)tetisk udtryk på kon-
struktionel plads beregnet
for sekundære udtryk med
sætningsskopus

Hy is, glo ek, ryk.

> Segmentalgrammatikalisering

Det tetiske udtryk på den konstruktionelle plads beregnet for sekundære udtryk konventionaliseres med den sekundære status, dvs. mister evnen til at være diskursivt primært.

Da grammatisk og tetisk position er uforenelige, indebærer det samtidig 'af-tetikalisering': integration af det førhen frie tetiske udtryk på en ny plads i den grammatiske struktur.

3. GRAMMATISK STADE

Hy is, glo ek, ryk. Grammatisk udtryk på kon-
struktionel plads beregnet
for sekundære udtryk med
sætningsskopus

> Fonologisk reduktion

Hy is glo ryk. Grammatisk udtryk, der fo-
nologisk adskiller sig fra sit
leksikalske ophav

Dette skema giver som antydnet mulighed for flere forskellige scenarier, afhængigt af hvor langt ned ad stien man fortsætter. Første afstigningsmulighed er stop efter tetikalisering. I så fald får man et leksikalsk (paren)tetisk vedhæng, der kan udfylde konstruktionelle standardpladser, men alternativt kan være fritflydende. Et dansk eksempel ville være *som man siger* eller *hvad skal man sige*.

Næste afstigningsmulighed er at stoppe efter den proces der indebærer segmental grammatikalisering (og som en bivirkning medfører af-tetikalisering). Her bliver udtrykket atter indsat på en grammatisk plads der ud over sekundær status signalerer sætningskopos (fx ‘inquirer’ a la *sagde han* og *høvede de* i deres kanoniske position i sætningen).

Tilbage bliver muligheden for at det grammatikaliserede udtryk udvikler sig fonologisk væk fra sit leksikalske ophav således at det i sig selv bliver genkendeligt som grammatisk udtryk. Eksempler på udtryk der er nået til dette punkt, er afrikaans *glo*, tysk *glaub*, norsk *tru*.⁴

7. Bonus: en model der også kan håndtere sætningsadverbialer

Boye & Harder (2012) argumenterer for at sætningsadverbier skal betragtes som grammatiske udtryk (konventionelt sekundære). Argumenterne er at de er ikke-fokaliserbare (bortset fra i metalinguistiske og kontrastive læsninger) og at de er ikke-adresserbare:

(27) *Det er sandsynligvis ($\sqrt{\text{sandsynligt}}$) at han er død.

(28) A: – Han tog sandsynligvis til Århus i går
B: – Nåda – *sandsynligvis? ($\sqrt{\text{Århus}} - \sqrt{\text{i går}}$).

Hvis det er korrekt at sætningsadverbier er grammatiske, rejser det spørgsmålet hvordan de kan være nået frem til denne status, altså: Hvad er den historiske

4 Den præcise beskrivelse af engelsk *I think* afhænger af 1) om initialt og ikke-initialt *I think* ses som strukturelt forskellige eller varianter af samme ‘item’ (et generelt metodeproblem for diakron lingvistik), og 2) i hvilken udstrækning veldefinerede konstruktionelle pladser kan identificeres i engelsk. Det er ikke pointen at tage stilling til disse spørgsmål her.

proces hvorved sætningsadverbier opstår som en særlig type af grammatiske størrelser?

Der kan tænkes flere scenarier. En mulighed er grammatikalisering via affigering. Dette er imidlertid næppe en attraktiv forklaringsmodel. Som påpeget af Björn Wiemer (2014) er der sætningsadverbier der ikke kan beskrives på denne måde. Nogle engelske sætningsadverbier er dannet ved affigering, f.eks. engelsk *probably* og *evidently*, men det er ikke alle adverbier med det relevante affiks *-ly* der er grammatiske. Mådes- og tidsadverbier med *-ly* er klart leksikalske: De kan være diskursivt primære. F.eks. kan de adresseres i efterfølgende diskurs.

- (29) – He returned immediately
 – √What, immediately?

Scenariet er desuden uplausibelt for så vidt som der i litteraturen ikke er kendte eksempler på grammatikalisering via affigering.

En anden mulighed er hvad man kunne kalde ‘øjeblikkelig grammatikalisering’ – dvs. at ord som *probably* og *evidently* får grammatisk status i samme øjeblik de dannes som adverbier af et adjektiv med propositionelt skopus. Adverbier med sætnings- (og propositionelt) skopus er uden for fokus-domænet, og her ville grammatikalisering efter denne model være en ‘del af pakken’, når man danner sådanne udtryk. Denne beskrivelse ville imidlertid ligeledes falde uden for den generelle model for grammatikalisering.

De attraktive sider af denne løsning ville imidlertid kunne bevares hvis man anvendte samme model som for matrixsætninger i beskrivelsen ovenfor. Vi springer de første trin over da de ikke er relevante her:

LEXIKALSK STADE

Sekundært leksikalsk udtryk på konstruktionel plads beregnet for sekundært materiale med sætningskopos

He has probably(LEX) seen it.

Han har garanteret(LEX) set den.

Hy is glo ek(LEX) ryk.

> Segmental grammatikalisering

Konventionalisering af udtryk som havende sekundær status

GRAMMATISK STADE

Grammatisk udtryk på konstruktionel plads beregnet for sekundært materiale med sætningsskopus

Han har vist(GRAM) set den.

Hy is glo(GRAM) ryk.

Dette scenarie passer med standardmodellen for grammatikalisering. Ligesom ved matrixsætninger kan processen stoppe forskellige steder. Første afstigning er stop efter associering med en konstruktionel plads der signalerer sekundær status. Det gælder engelske perifere adverbier (disjuncts), som i *This is frankly unbelievable* (BNC: B2W 860), der kan sammenlignes med samme ord i rollen som mådesadverbium: *I suppose I have to admit that I was stupid to speak so frankly in front of my father...*(BNC: HGM 3416). Sammenligningen viser at *frankly* som ord bevarer leksikalsk status, selvom det også kan optræde på en plads der er reserveret for grammatisk funktion.

Næste mulige udvikling er (segmental) grammatikalisering, dvs. at udtrykket i sig selv tildeles grammatisk status. Kontinental-germanske partikler som fx dansk *vist* er eksempler på klart grammatikaliserede adverbier. Adverbier som dansk *sandsynligvis* og engelsk *probably* og *evidently* optræder overvejende på standardpladsen og er følgelig overvejende sekundære. Det er strengt taget vanskeligt at afgøre om de er inhærent sekundære, dvs. grammatiske, eller om de er det som følge af deres placering og altså er leksikalske.

8. Sammenfatning

Denne artikel fremsætter et nyt bud på en integreret teori om parentetiske matrixsætninger, anskuet som led i en mere generel teori om komplekse sætninger og beslægtede konstruktionstyper, og den udgør derved en ajourføring af den teori vi fremsatte i Boye & Harder (2007). Der er to udgangspunkter: grammatikaliseringsteori samt teorien om tetisk grammatik.

Det reviderede forslag vi kommer med, antager eksistensen af følgende mulige processer:

1. ‘Tetikalisering’: den proces der løsriver matrixsætninger fra deres **gamle** grammatiske position som ‘øverste prædikation’ og indsætter dem hvorsomhelst de kan fungere som parentetisk appendiks.

2. En bestemt type konstruktionel grammatikalisering, nemlig dannelsen af konstruktioner med pladser der er reserveret for størrelser med grammatisk funktion (med nexusadverbial-topologi i dansk som eksempel, jf. Heltoft 2005: 160). Artiklen kommer ikke nærmere ind på denne proces, og argumentationen forudsætter således kun at pladser har egenskaber der ikke er bundet til bestemte udfyldere.
3. Når tetiske elementer indgår i sådanne konstruktioner, indebærer det ‘af-tetikalisering’, nemlig integration i en ny grammatisk position.
4. Segmental grammatikalisering: den (klassiske) grammatikaliseringsproces, hvorved et leksikalsk udtryk konventionaliseres som grammatisk sekundært. I den specifikke proces som er i fokus her, indebærer det at af-tetikaliserede elementer på en konstruktionel plads der er reserveret til sekundært materiale, nu i sig selv konventionaliseres som sekundære og grammatiske størrelser.

Eksempler på elementer der har gennemgået alle processerne, er partikler der diakronisk stammer fra sætninger; til yderligere illustration kan anføres tysk *glaub*, norsk *tru*.

Modellen viser hvordan de to slags grammatiske størrelser (konstruktionelle pladser samt grammatikaliserede segmentale størrelser) kan indgå i samme udviklingsforløb. Derudover integrerer modellen to forskellige måder at tilskrive sekundær status på (tetikalisering og grammatikalisering), og endelig tilbyder modellen som en sidegevinst en løsning af det problem som Björn Wiemer (2014) har påvist mht. grammatikalisering af sætningsadverbier.

Henvisninger:

BNC = British National Corpus.

Boye, K. & P. Harder (2007). Complement-taking predicates: Usage and linguistic structure, *Studies in Language* 31, 569-606.

Boye, K. & P. Harder (2012). A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization, *Language* 88, 1, 1-44.

Dehé, N. & A. Wichmann (2010). Sentence-initial I think (that) and I believe

- (that): Prosodic evidence for use as main clause, comment clause and discourse marker, *Studies in Language* 34, 1, 36-74.
- Diessel, H. (1999). *Demonstratives: Form, function, and grammaticalization* (= *Typological Studies in Language* 42). Amsterdam: John Benjamins.
- Halliday, M.A.K. (1989). *Spoken and written language*, 2. udg. Oxford: Oxford University Press.
- Harder, P. (1975). Prædikatsstruktur og kommunikativ funktion, *Nydanske Studier* 8, 102-112.
- Hauser, M.D., N. Chomsky & W.T. Fitch (2002). The Faculty of Language: What is it, who has it, and how did it evolve? *Science* 298, 1569-1579.
- Heine, B., G. Kaltenböck, T. Kuteva & H. Long (2013). An outline of Discourse Grammar, i S. Bischoff, & C. Jenny (red.), *Reflections on functionalism in linguistics*, Berlin: Mouton de Gruyter, 155-206.
- Heltoft, L. (2005). Ledsætning og letled i dansk: OV-rækkefølgens rester, i J. Nørgård-Sørensen, L. Heltoft & L. Schøsler (red.), *Grammatikalisering og struktur*, København: Museum Tusulanum, 145-166.
- Hengeveld, K. & J.L. Mackenzie (2008). *Functional Discourse Grammar: A typologically-based theory of language structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaltenböck, G., B. Heine & T. Kuteva (2011). On thetical grammar, *Studies in Language* 35, 4, 848-93.
- Langacker, R.W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar*, vol.1: *Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Lockwood, W.B. (1968). *Historical German syntax*. Oxford: Clarendon.
- Newmeyer, F.J. (2010). What conversational English tells us about the nature of grammar: A critique of Thompson's analysis of object complements, i K. Boye & E. Engberg-Pedersen (red.), *Language usage and language structure*, Berlin: De Gruyter Mouton, 3-43.
- Nørgård-Sørensen, J., L. Heltoft & L. Schøsler (2011). *Connecting grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins.
- Searle, J.R. (1969). *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thompson, S.A. (2002). 'Object complements' and conversation, *Studies in Language* 26, 1, 125-164.
- Thompson, S.A. & A. Mulac (1991). A quantitative perspective on the grammaticization of epistemic parentheticals in English, i E.C. Traugott & B. Heine (red.), *Approaches to grammaticalization II*, Amsterdam: John Benjamins, 313-329.
- Traugott, E.C. (1982). From propositional to textual and expressive meanings:

Some semantic-pragmatic aspects of grammaticalization, in W.P. Lehmann and Y. Malkiel (red.), *Perspectives on historical linguistics*, Amsterdam: Benjamins. 245-271.

Verhagen, A. (2006). *Constructions of intersubjectivity: Discourse, syntax, and cognition*. Oxford: OUP.

Wiemer, B. (2014). *Quo vadis* grammaticalization theory, *Folia Linguistica* 48, 2, 425-467.

Om fonologiens plads i den almen-sammenlignende grammatik

Klaus Geyer

1. Introduktion

Grammatikker skrives og konsulteres af vidt forskellige grunde. I denne artikel står en bestemt type af grammatikker i fokus, nemlig den slags der ifølge Mosels kriterier (2006) for det første er deskriptive (og ikke præskriptive), for det andet på samme tid er aktive og passive, som Mosel kalder det, dvs. indtager både producentens og recipientens perspektiv, for det tredje henvender sig til specialister (og ikke til lægmænd) og endelig for det fjerde opfylder et meta-lingvistisk formål (og ikke er lavet fx til brug i sprogundervisningen). Det meta-lingvistiske formål er at dokumentere et sprog eller et sprogs varietet så godt som muligt, ikke at vise en vis lingvistisk teoris ydeevne.

Hvad angår indholdet i grammatikker, står morfo-syntaksen utvetydigt i centrum, mens status for lydlæren, fonologien, har vekslet en del gennem tidernes løb og er svingende mht. forskellige skoler i grammatikografien. I det 19. og tidlige 20. århundredes historisk-sammenlignende grammatik indtager fonologien en central plads sammen med morfologien, mens den i yngre strukturalistiske og fremfor alt generative (i vid betydning), formelt orienterede retninger i bedste fald forekommer marginalt som overflade-fænomen. I mere traditionelle grammatikker fx til undervisningsbrug og til brug som opslagsværk for almindelige sprogbrugere (referencegrammatikker) findes fonologiske forhold typisk i et indledende kapitel om bogstaverne og deres udtale – dog ofte uden at dette afsnit virker særligt integreret i resten af fremstillingen. I sprogtypologiske grammatikker der enten har almen-sammenlignende sigte eller sprogdokumentariske formål, er fonologien en uundværlig del; også her virker integrationen af fonologiske og morfo-syntaktiske forhold dog ikke altid helt udtømmende. Hvor fonologien passer ind i en almen-sammenlignende grammatik, hvorfor den udgør en essentiel del og hvordan den – udover værdien som sprogvidenskabelig genstand i sig selv – kan bidrage til det samlede sprogbeskrivelsesprojekt, er emnet for denne artikel.

Artiklens opbygning er som følger: Afsnit 2 skitserer rammen og idéerne bag den almen-sammenlignende grammatik og fonologiens placering deri. I afsnit 3 illustreres det ved hjælp af tre eksempler fra tysk og finsk, hvordan fonologien kan spille sammen med andre beskrivelsesniveauer i en grammatiks fremstilling. I afsnit 4 diskuterer jeg i detaljer, hvordan et problem i beskrivelsen af et bestemt fænomen i den tyske verbalfleksion kan løses udelukkende på fonologisk basis. En perspektiverende sammenfatning afslutter artiklen.

2. Den almen-sammenlignende grammatik

I det følgende skitseres den grammatiske ramme for undersøgelsen. Med udgangspunkt i et funktionelt-typologisk perspektiv står det klart at en grammatik over et sprog skal være velegnet til sammenligning med andre, ofte strukturelt vidt forskellige sprog. Når sprogenes struktur varierer så stærkt, er det uundgåeligt at bruge det, som alle sprog potentielt har til fælles, som basalt tertium comparationis for en almen grammatisk sammenligning af sprog: deres kommunikative og kognitive funktioner.

Idéen med at bruge begge beskrivelsesperspektiver, både det, som udgår fra formerne og det som udgår fra funktionerne, går tilbage til Georg von der Gabelentz (jf. fx 1901). Tages der former – fx morfemer, ord, fraser, sætninger – som organisationsprincip, tales der om den såkaldte semasiologiske, den analytiske eller den receptive tilgang; sådan er grammatikker som regel bygget op, både traditionelt og endnu i dag. Funktioner som organisationsprincip giver den såkaldte onomasiologiske, syntetiske eller produktive tilgang, som næppe gennemføres fuldt, om end mange grammatikker indeholder enkelte funktionsbaserede kapitler som fx om negation (jf. Lehmann 1989, Mosel, 2002 eller Geyer et al. 2014).

Men hvor er fonologiens plads i en sådan grammatik, hvor form og funktion relateres til hinanden gennem to klart forskellige, dog samtidigt uadskillelige tilgange, der komplementerer hinanden?

Først og fremmest kan det konstateres at fonologien i ikke ubetydelig grad handler om ikke-betydningsbærende sproglige fænomener (lydsegmenter) og således hverken passer ind i den analytiske eller den syntetiske del. Dog ville en grammatik uden fonologisk beskrivelse og analyse være ufuldstændig fra et sammenlignende perspektiv. Ifølge v. d. Gabelentz (1901: 87) skal “die

Lehre vom Lautbefunde”, dvs. fonologien, stå sammen med informationer om sprogets genetiske affiliation, dets sociolingviske situation og dets status mht. dokumentation i grammatikkens indledende del (“Prolegomena”). Her finder man altså foneminventaret og -systemet, kombinatoriske regler og restriktioner indenfor stavelsesstrukturen, fonologiske processer osv., men også information om de suprasegmentelle forhold samt i givet fald en fremstilling af fonem-grafem-korrespondencerne og grafematiske principper.

Men fonologien handler også, og ikke i ringe grad, om lydfænomener, der selv bærer betydning som fx intonationsforløb i relation til pragmatiske ytringsmodi og accentstrukturer i forhold til informationsstrukturering. Disse behandles i de tilsvarende onomasiologiske afsnit. Derudover findes der fonologiske fænomener, der interagerer så tæt med de betydningsbærende enheder at det slet ikke ville være hensigtsmæssigt (hverken beskrivelsesadækvat eller -økonomisk) at ignorere dem i de semasiologiske dele. Denne type fonologi, der her kaldes for grænseflade-fonologi, har ikke været så prominent i de grammatikografiske diskussioner. Dens ydeevne, men også dens restriktioner sonderes i det følgende ved hjælp af passende eksempler.

3. Fonologiske grænseflader i grammatikken

I det følgende diskuteres tre eksempler fra tysk og finsk for at illustrere relevansen af grænseflade-fonologien for et sprogs grammatik: Genus i tyske substantiver tjener som eksempel på grænsefladen mellem fonologien og en inhærent grammatisk kategori, finsk stadieveksling tjener som eksempel på grænsefladen mellem fonologi og allomorfi i stammen af flekterede ord, og tyske præfiks- og partikelverber tjener som eksempel på grænsefladen mellem fonologi og morfo-syntaktiske konstruktioner. Den velkendte grænseflade mellem fonologi og informationsstruktur (fx accentuering af informationsfokus) eller pragmatisk sætningsmodus (fx intonationskonturer i spørgsmål) diskuteres ikke.

3.1. Genus i tyske substantiver

Som bekendt kan genus – i hvert fald den type af genus som man finder i de indoeuropæiske sprog – betegnes som en arbitrær kategori for substantiver, for så vidt som et substantivs genus ikke kan forudsiges ud fra betydning. Lærebøgenes standardeksempel med betegnelserne for sol og måne er illustrative her: Tysk *Mond* er mask., italiensk *luna* fem. og islandsk *tungl* neutr. Omvendt

er tysk *Sonne* fem., italiensk *sole* mask. og slovensk *sonce* neutr. Arbitrariteten i forhold til betydningen relativeres dog en smule, når der tages højde for, at det i visse tilfælde kan forudsiges at substantiver indenfor et vist betydningsdomæne med høj sandsynlighed tilhører samme genusklasse. Således er tyske betegnelser for frugtsorter som regel¹ fem., hvilket medfører at låneord som *pomelo*, i spansk mask., får fem. genus i tysk. Der er dog ikke nogen som helst semantisk motivation for, at frugtbetegnelser skulle være fem. – de kunne lige så godt være mask. eller neutr. i tysk. Betegnelser for mandlige hhv. kvindelige personer hører for størstedelens vedkommende til² i to forskellige genusgrupper, og betegnelserne for de to genera – mask. vs. fem. – stammer fra disse prominente medlemmer; selve de to genera som grammatiske kategorier har selvfølgelig ingenting med mandlighed og kvindelighed at gøre.

Ordenes fonologiske form tillader en del forudsigelser for substantivernes genus i tysk, men disse er generelt ret usikre, og dermed har de fonologiske genusregler en relativt lav kvalitet overfor de semantiske og især de morfologiske (se nedenfor). Det skyldes at de fonologiske regler kun har begrænset rækkevidde (dvs. der findes kun få substantiver, som reglen kan anvendes på), gyldighed (dvs. der findes mange undtagelser) og/eller styrke (dvs. andre faktorer vinder, når der opstår en regelkonflikt). Dette vil fremgå af følgende eksempler på fonologiske genusregler (jf. Köpcke & Zubin 1996, 2009):

Enstavelssubstantiver med konsonantgrupper /**(K)**ft/ eller /**(K)**xt/ i codaen (dvs. efter stavelsens vokaliske kerne) er oftest fem., jf. *Gicht* 'gigt', *Luft* 'luft' og *Kraft* 'kraft' – dog ikke fx *Schaft* 'skaft', som er mask., *Recht* 'ret', som er neutr., eller personbetegnelserne *Knecht* 'gårdskar' og *Wicht* 'nisse', der kategoriseres på samme vis som de allerfleste andre mandlige personbetegnelser, dvs. som mask. Ud af 55 enstavelssubstantiver, der slutter på /**(K)**ft/ eller /**(K)**xt/, er der 35 fem. og hele 16 der får deres genus tildelt pga. semantiske regler.

Reglen om korrelationen mellem /**(K)**ft/ eller /**(K)**xt/ i codaen og genus fem. står i modsætning til en generel tendens til, at sandsynligheden for at et

1 Dette gælder dog lige netop ikke det mask. substantiv *Apfel* 'æble', som måske betegner den vigtigste og typiske frugt.

2 Der findes nogle få undtagelser som fx *Tunte* fem. 'homoseksuel mand' eller *Mädchen* neutr. 'pige', der bl. a. skaber genus-sexus-konflikter mht. den pronominal reference (*ein Mädchen – sie* eller *ein Mädchen – es*; jf. Geyer 2012).

enstavelssubstantiv er fem., er mindre jo flere konsonanter der findes i onset (dvs. foran stavelens vokaliske kerne) og/eller coda. Problemet med denne tendens er, at gyldigheden først stiger til et brugbart niveau når rækkevidden falder markant. Ifølge Eisenberg (2006: 153) og Zubin & Köpcke (1981: 441) giver 1 konsonant i onset en sandsynlighed for mask. ved 59 % af i alt 853 substantiver (jf. Köpcke & Zubin 2009: 148 om mask. som default-genus³). Er der 2 konsonanter i onset, stiger sandsynligheden for mask. til 73 % ved i alt 505 substantiver, dog bliver den gyldighedsmæssigt robuste sandsynlighedsværdi på 82 % ved 3 konsonanter i onset kun relevant for 51 substantiver i alt. Tallene for antal konsonanter i coda og sandsynligheden for mask. er i det store og hele lige sådan.

Takket være stor rækkevidde kan reglen, at flerstavelssubstantiver, der slutter på /ə/, oftest er fem., dog godt bruges – til trods for en række undtagelser som fx mask. *Name* ‘navn’, *Käse* ‘ost’, *Glaube* ‘tro’, *Wille* ‘vilje’ og *Löwe* ‘løve’ eller neutr. *Ende* ‘ende’, *Auge* ‘øje’ og *Gebirge* ‘bjergkæde’.

Det sidstnævnte eksempel *Gebirge*, en kollektivdannelse ud fra *Berg* ‘bjerg’, markerer overgangen til morfologisk baserede genusregler. Disse giver mulighed for at forudsige et tysk substantivs genus mere pålideligt end fonologiske og semantiske regler, og dette leder frem til den generelle iagttagelse, at jo mere morfologisk komplekst et substantiv er, desto nemmere er det at forudsige dets genus. Der er dog, igen, ingen semantisk motiveret sammenhæng mellem affiksernes form eller betydning og den genus de udløser. Regler, der hyppigt nævnes i denne sammenhæng, er fx at substantiver afledt med suffikserne *heit/keit* (deadjektivisk), *ung* (deverbal) eller *schaft* (oftest desubstantivisk³) har fem. genus, eller at substantiver afledt med diminutiv-suffikserne *chen/lein* er neutr. – og dette gælder så godt som uden undtagelse. Andre afledninger fremstår mindre regelmæssigt, fx sådanne med suffikset *nis* (en del fem., men flest neutr.) eller *el* (ofte mask., dog en del neutr.). Komposita arver deres genus fra kompositionens sidste led – dette hjælper dog ikke meget, hvis ikke det sidste kompositionsleds genus kan identificeres ud fra andre faktorer.

Sammenfattende kan man sige, at fonologiske regler ganske vist ikke er vigtigst i denne sammenhæng, men at fonologien dog spiller en vis rolle, når man skal give en udtømmende beskrivelse af genus i tyske substantiver.

3 Må ikke blandes sammen med komposita der indeholder *Schaft* ‘skaft’ som sidste kompositionsled.

3.2. *Finsk stadiesveksling*

Mit andet eksempel handler om grænsefladen mellem fonologi og morfologi i finske ord. Det drejer sig om et allomorfi-fænomen i stammen der både er fonologisk betinget og meget forudsigeligt ved suffigering. Nærmere bestemt sker der forandringer af konsonantismen foran en vokalisk kerne i ordets sidste stavelse, såfremt denne konsonant udgøres af en plosiv. Afhængig af, om denne sidste stammestavelse omdannes i forbindelse med suffikset til en åben (dvs. uden konsonant i udlyd) eller en lukket (dvs. med konsonant i udlyd) stavelse, indtræffer der en såkaldt stadiesveksling: I åben stavelse bruges det såkaldte stærke stadium, i lukket stavelse det svage.

I tabel 1 vises der, i grafematisk fremstilling, nogle instruktive eksempler fra nominalbøjningen. Bemærk at det ikke spiller nogen rolle om suffikset bevirker at stammestavelen bliver lukket og står som ordformens sidste stavelse, som der sker når gen. sg. /n/ suffigeres, eller om den bliver til ordformens næstsidste stavelse, som det sker når fx suffikset for inessiv (en lokalkasus med betydnngen 'i') suffigeres.

Punktum indikerer stavesgrænser. Skrevne dobbeltkonsonanter betegner ambisyllabicitet og meningen med punktum mellem de to konsonantbogstaver er at vise netop dette.

lydforandring	nominativ	betydning	genitiv	Inessiv
lang ustemt plosiv ~ kort ustemt plosiv	kaup.pa	butik	kau.pan	kau.pas.sa
	hat.tu	hat	ha.tun	ha.tus.sa
	kuk.ka	blomst	ku.kan	ku.kas.sa
sonorant + homorgan ustemt plosiv ~ lang sonorant	kam.pa	kam	kam.man	kam.mas.sa
	ran.ta	strand	ran.nan	ran.nas.sa
	kaupunki /kau.puŋ.ki/	by	kau.pun.gin /kau.puŋ.ŋin/	kau.pun.gis.sa /kau.puŋ.ŋis.sa/
	val.ta	magt	val.lan	val.las.sa
	par.ta	skæg	par.ran	par.ras.sa
kort ustemt plosiv ~ kort stemt plosiv / frikativ / Ø	kyl.py	bad	kyl.vyn	kyl.vys.sä
	ko.ti	hem	ko.din	ko.dis.sa
	mä.ki	bakke	mä.Øen	mä.Øes.sä
	lu.ku	tal	lu.vun	lu.vus.sa
	kär.ki	sprøjte	kär.jen	kär.jes.sä

Tabel 1: Finsk stadiesveksling – eksempler

Især den tredje gruppe – vekslingen mellem kort ustemt plosiv og kort stemt plosiv for /t/ ~ /d/, frikativ for /p/ ~ /v/ og forskellige alternativer for /k/ ~ Ø, /v/ eller /j/ behøver yderligere forklaring, og en sådan består i at stadiavekslingen historisk set (i det 16. årh.) skete helt regelmæssigt mellem plosiv og frikativ ikke bare for det labiale /p/ ~ /v/, men også for det alveolære /t/ ~ /ð/ samt det velære /k/ ~ /ɣ/. Da et passende grafem manglede, erstattedes <dh> efterhånden med <d>, hvilket efterfølgende med skriftsprogets voksende indflydelse førte til nutidens – noget uregelmæssige – standardform. For den velære frikativ fandtes <gh> eller <g> som skrivemåder, men dette virkede åbenbart ikke tilfredsstillende, så enten blev den helt udeladt pga. sin ringe fonetiske substans eller også blev den gengivet med et nogenlunde passende konsonanttegn: <v> mellem lukkede runde vokaler eller <j> før /e/ (palatalisering) (jf. Lehikoinen 1995: 207f.).

I grammatiske fremstillinger for finsk skelnes der i reglen mellem kvantitativ og kvalitativ stadiaveksling, hvor kvantitativ betyder, at kun det ustemte plosivs længde forandrer sig (se eksempler *kauppa*, *hattu*, *kukka*), mens kvalitativ stadiaveksling betyder, at det ustemte plosiv skifter konsonantklasse og bliver enten stemt plosiv hhv. frikativ, assimileres til en sonorant eller elideres (se eksemplerne i det følgende).

Stadiavekslingen foregår ikke uden undtagelser. For en række ord – mest låneord af yngre dato – anvendes stadiavekslingsreglerne ikke, skønt betingelserne ville være opfyldt idet de lydlige forudsætninger foreligger; jf. *auto* ‘bil’ gen. *auton* og ikke **audon*, inessiv *autossa* og ikke **audossa*. Visse konsonantkombinationer blokerer generelt for stadiavekslingen, fx /tk/ (plosiv + plosiv) som i *matka* ‘rejse’, gen. *matkan* og ikke **matŌan*, eller omvendt sagt: Stadiavekslingen indtræffer kun, når den aktuelle plosiv kommer efter en vokal eller sonorant, dog ikke efter en obstruent. Dertil kommer en række tilfælde, hvor stadiaveksling ikke gennemføres pga. leksikalske forhold, som ofte har en historisk forklaring, eller hvor både en form med og en uden stadiaveksling er mulig, fx *nahka* ‘pels’, gen. *nahkan* uden eller *nahan* med stadiaveksling (jf. Fromm 1982 for en detaljeret fremstilling).

Dette lidt uoverskuelige bundt stadiavekslings-relationer kan ikke sammenfattes – i hvert fald ikke på en økonomisk måde – under en enkel regel, der dækker alle tilfælde. Det underliggende princip om konsonantisk styrke, som omfatter de fleste tilfælde, kan og bør dog formuleres og forklares i en gram-

matik over det finske sprog, fordi der altid er tale om forskellen mellem en mindre konsonantisk styrke i svagt stadium overfor en større konsonantisk styrke i stærkt stadium. At bruge dette basale og typologisk vægtige fonologiske princip om konsonantisk styrke bevirker en meget nemmere og elegantere beskrivelse af stadiesvekslingen og dermed af allomorfen i stammerne end at sætte en hel række forskellige fleksionsklasser op, som man kan se gjort fx i visse didaktiske grammatikker.

Ifølge det grundlæggende arbejde af Vennemann (1988) kan lydklasser ordnes på en skala af konsonantisk styrke; dette vises i figur 1. En position til venstre for tegnet > indebærer mere konsonantisk styrke end en position til højre for det:

plosiv > frikativ > nasal > likvid > vokal

Figur 1: Konsonantisk styrke ifølge Vennemann (1988)

Derudover gælder det, at lange konsonanter har større konsonantisk styrke end korte konsonanter og at ustemte konsonanter har større konsonantisk styrke end deres stemte modparter; det kan tilføjes at lukkede vokaler har større konsonantisk styrke end åbne vokaler – dette berører dog ikke den finske stadiesveksling.

3.3. Tyske præfiks- og partikelverber

Det sidste eksempel der skal illustrere grænsefladen mellem fonologi og morfo-syntaks, er de tyske præfiks- og partikelverber. Enhver grammatik over det tyske sprog, det være for undervisningsbrug i tysk som fremmedsprog eller som videnskabelig sprogbeskrivelse, berører dette emne. Præfiks- og partikelverber er de to mest produktive orddannelsestyper for tyske verber; der findes tilmed minimale par som *umschréiben* ‘gengive med andre ord, omskrive’ vs. *úmschreiben* ‘skrive om, omarbejde’ eller *úberhólen* ‘hente over; efterse’ vs. *úberholen* ‘sætte over’, der i infinitiv kun adskiller sig ved den leksikalsk bestemte trykfordeling. I disse verbalparadigmer finder man en regelmæssig og fuldstændig forudsigelig sammenhæng mellem leksikalsk bestemt trykfordeling og morfo-syntaktisk konstruktion. I de såkaldte præfiksverber er et tryksvagt præfiks og verbalstammen fast sammensatte, dvs. at præfikset står sammen med stammen i alle finitte og infinitte fleksionsformer samt i

de relevante orddannelseskonstruktioner. I modsætning til præfiksverberne står de løst sammensatte partikelverber med deres trykstærke partikler, dvs. morfemer, der i visse former (de infinitte) står fast tilknyttet verbalstammen, men løst tilknyttet i en del andre former – derunder de vigtige og hyppige finitte former; jf. *umschreiben* ‘gengive med andre ord, omskrive’ – *ich umschreibe* ‘jeg omskriver’ vs. *úmschreiben* ‘skrive om, omarbejde’ – *ich schreibe ... úm* ‘jeg skriver om’, hvor der i tysk kan stå fx et objekt mellem det finitte verbum og partiklen (*ich schreibe das Kapitel um* ‘jeg omarbejder kapitlet’). Til forskel fra præfiksverberne indgår også de grammatiske morfemer *ge-* og *zu* i dannelsen af partikelverbernes infinitte former.

Tabel 2 viser alle relevante former i traditionel grammatisk terminologi og ifølge Bechs (1983) “status” (angivet efter /):

gramm. form	præfiksverb	partikelverb
finitt form	<i>umschreib</i> -FLEX	<i>schreib</i> -FLEX ... <i>úm</i>
infinitiv / supinum 1. status	<i>umschreiben</i>	<i>úmschreiben</i>
particip I / partizipium 1. status	<i>umschreibend</i> -FLEX	<i>úmschreibend</i> -FLEX
infinitiv med <i>zu</i> / supinum 2. status	<i>zu umschreiben</i>	<i>úm-zu-schreiben</i>
particip I med <i>zu</i> / partizipium 2. status	<i>zu umschreibend</i> -FLEX	<i>úm-zu-schreibend</i> -FLEX
particip II / supinum 3. status	<i>umschrieben</i>	<i>úm-ge-schrieben</i>
particip II / partizipium 3. status	<i>umschrieben</i> -FLEX	<i>úm-ge-schrieben</i> -FLEX
orddannelse <i>ge</i> -[verbalstamme]- <i>e</i>	* <i>Ge-umschreib-e</i> (? ¹ <i>Umschreibere</i>)	<i>Úm-ge-schreib-e</i>

Tabel 2: Tyske præfiks- vs. partikelverber, finitte og infinitte former

Kombinationer af præfiks og partikel forekommer fx i verberne *úmverteilen* ‘omfordele’ og *éinbeziehen* ‘inddrage’, hvor rækkefølgen er partikel-præfiks-stamme. Disse konstrueres som normale partikelverber, jf. *ich verteile das Vermögen um* ‘jeg omfordeler formuen’, *umzuverteilendes Vermögen* ‘formue, der skal omfordeles’, osv. Den omvendte rækkefølge, præfiks-partikel-stamme, findes tilsyneladende i verber som *beaufsichtigen* ‘tilse’ eller *verúntreuen* ‘begå underslæb’. Disse er dog ikke deverbale, men denominale afledninger med substantivet *Aufsicht* ‘opsyn’ og adjektivet *untreu* ‘utro’ som afledningsbasis og behandles som normale præfiksverber. Det samme gælder fx *úbervórteilen* ‘snyde’ (< *Vorteil* ‘fordel’) med *úber* som præfiks (ikke som partikel).

En sporadisk forekommende type er dobbelpartikelverber, dvs. verber, der er afledt af allerede eksisterende partikelverber. Som eksempel kan nævnes *durchabfertigen* ‘tjekke igennem’ (< *abfertigen* ‘ekspedere’), som kan erstatte det gængse *durchchecken*. Den type verber mangler dog de finitte former og kræver derfor en konstruktion, hvor de kan bruges infinit.

Bortset fra disse specielle tilfælde kan det konstateres, at den meget regelmæssige, fuldstændigt forudsigelige sammenhæng mellem leksikalsk bestemt trykfordeling og morfo-syntaktisk konstruktion for præfiks- og partikelverber i tysk korrelerer, dvs. de morfo-syntaktiske konstruktioner er fuldstændigt forudsigelige ud fra trykfordelingen, og ud fra de morfo-syntaktiske konstruktioner kan man entydigt slutte sig til trykfordelingen. Bemærk dog at denne sammenhæng ikke giver nogen kausal forklaring.

4. /-st/ eller /-əst/ som suffiks i 2. pers. sg.

Et noget indviklet problem i den tyske verbal morfologi er dannelsen af 2. pers. sg.-formen i indikativ, hvor der ved første og også ved andet blik kan iagttages en række inkonsistenser. Sommetider indeholder det kombinerede person-numerus-suffiks et schwa, sommetider ikke, og denne allomorfi af /-əst/ og /-st/ virker næppe forudsigelig. Denne diskussion drejer sig om lydformerne, ikke om den grafematiske repræsentation.

4.1. Eksempler

Kigger man på former der ligner hinanden eller tilmed på minimalpar-former, så er det fx fint med formen *hältst* ‘(du) holder’ til *halten* ‘at holde’, men ikke med **zeltst* ‘(du) telter’ til *zelten* ‘at campere’ (begge to med samme stammevokal /ɛ/ på trods af den forskellige stavemåde), hvor den korrekte form lyder *zeltest*. Til *findest* ‘(du) finder’ hører i standardvarieteten *fandst* ‘(du) fandt’; ikke helt udelukket, om end tvivlsom er formen [?]*fandest*, som faktisk viser samme lydstruktur som *findest*, bortset fra vokalkvaliteten i stammen. Formen *schnitzst* ‘(du) snitter’ (jf. *schnitzen* ‘at snitte’), der ender på [tst], er fin, dette gælder dog ikke (bortset fra synkoperet form i substandard) for **schneidst* ‘(du) skærer’, der ligeså ender på [tst] pga. assimilation af /d/ i stammeudlyd; her skal det være *schneidest* – alle former til *schneiden* ‘at skære’. At plosiven /d/ bliver ustemt synliggøres eksplicit grafematisk i *lädst* ‘(du) laster’ (jf. *laden* ‘at laste’), hvor hverken **ladest* eller **lädest* er mulige. I stedet for standardformen *trittst* ‘(du) træder’, til *treten* ‘at træde’, kan man udenfor standardudtale høre [?]*tretest*

(jf. *betest* ‘(du) holder bøn’, < *beten* ‘at holde bøn’), dog ikke **tretst*; helt fin er derimod *tratst* ‘(du) trådte’ (evt. også *?tratest*). Til trods for formerne *rittst* ‘(du) red’, til *reiten* ‘at ride’, og det homofone *ritzt* ‘(du) ridser’, til *ritzen* ‘at ridse’, er **bittst* ‘(du) beder’ ikke mulig, her skal det hede *bittest*. Og til trods for *qualmst* ‘(du) oser’, jf. *qualmen* ‘at ose’, er fx *??atmst* ‘(du) ånder’ langt værre end *atmest*. Disse få eksempler viser, at det er vanskeligt at identificere klare mønstre for allomorfen /st/ vs. /schwa st/ i 2. pers. sg. former. Det er tydeligt, at forklaringer som, at en schwa-epentese foran /st/ sker for at gøre udtalen lettere, er vildledende.

4.2. *Hvad siger grammatikkerne?*

Rådspørger man nogle af de store grammatikker over det tyske sprog (Helbig & Buscha 2001, Eisenberg 2006, Engel 2004, Duden 2009, Darski 2010), så bliver billedet ikke væsentligt klarere. Der er udbredt enighed om, at *-st* er den egentlige endelse for 2. pers.sg. og at *-est* er en sideform der kun forekommer under visse betingelser. Især sker “e-Einschub” (‘e-indskud’) ifølge Duden 2009: 441 efter stammeudlyd på *d* eller *t*; der nævnes dog også andre stammeudlyd-konsonant(kombination)er som obstruent + nasal *m*, *n* eller konsonant (undtagen *l*, *r*) + nasal *m*, *n* for forekomsten af sideformen med schwa. Et ekstra aspekt i forbindelse med 2. pers. sg. formen er, at for at undgå fordobling af *s* tilføjes kun *-t* som fleksiv efter stamme på *-s*, *-ß*, *-x*, *-z*.

Når de aktuelle segmenter ikke entydigt skrives med kursiv her, skyldes dette grammatikkernes fremgangsmåde: I alle de nævnte fremstillinger går man mere eller mindre eksplicit ud fra skriftformen, som fx formuleringen om ”e-indskud” viser det indføjede bogstav *e*. Jeg anser dette for problematisk, fordi det her helt klart drejer sig om et fonologisk eller morfo-fonologisk fænomen.

Et diskussionspunkt i grammatikkerne er, om *-t-* (Eisenberg) eller *-te-* (de andre) skal analyseres som præteritumsuffiks for de regelmæssige (svage) verber. Alt efter, hvilken variant man foretrækker, bliver det *-est* eller *-st* som suffiks for 2. pers. sg.: *arbeite-t-est* vs. *arbeite-te-st*. Da begge analyser leder til fuldstændig regelmæssige og komplet forudsigelige forhold, diskuteres emnet ikke videre her. Jeg går ud fra et præteritumsuffiks på *-te-*.

Eksemplerne i det foregående afsnit viste, at endelsen ikke nødvendigvis indeholder schwa, når verbalstammen slutter på en alveolær plosiv. Dette drøftes på forskellige måder i de undersøgte grammatikker. Engel (2004)

nøjes med at nævne dette faktum som resultat af en kontraktion (“Manche dieser Verben haben allerdings in der 2. und 3. Pers. Sing. eine kontrahierte Form”⁴) og at opremse nogle af de pågældende verber. Duden (2009: 456) oplyser om følgende betingelser: “Wenn das Verb in der 2. und 3. Person Sg. Ind. Präs. Umlaut oder e/i-Wechsel aufweist, werden in diesen Formen *e*-lose Personalsuffixe verwendet.”⁵

Denne korte redegørelse for, hvad nogle af de mest relevante grammatikker over det tyske sprog skriver om forklaringen af allomorfen /st/ vs. /əst/ i 2. pers. sg. viser, at der åbenbart tale om tre faktorer, der spiller ind: (i) stærkt vs. svagt verbum, (ii) præsens vs. præteritum, (iii) stammens udlyd /t,d/ vs. andet lyd.

4.3. En distributionsanalyse

Kigger man systematisk på distributionen af allomorfen /əst/, der åbenbart udgør det markerede element og som derfor behøver at blive forklaret, så kan det konstateres, at den forekommer som vist i tabel 3:

i præsens	
af regelmæssige (svage) verber	efter alveolær plosiv /t, d/ <i>knetest, weidest</i> efter K + /m, n/ <i>atmest, rechnest</i> dog ikke når K = likvid /l, r/: <i>qualmst, schwärmst</i>
	! <mm> = /m/ <i>rammst</i> , <nn> = /n/ <i>trennst</i>
af uregelmæssige (stærke) verber	efter alveolær plosiv /t, d/ <i>bittest, findest</i> dog ikke når stammevokalen forandres <i>lädst, trittst</i>
i præteritum	
af regelmæssige (svage) verber	aldrig (når <i>-te-</i> som tempusflektiv)
af uregelmæssige (stærke) verber	evt. efter koronal obstruent, plosiv /t, d/ eller sibilanter /s, ʃ/ som varianter i uformel tale

Tabel 3: Distributionsanalyse af allomorfen /əst/ for 2. pers. sg. i tyske verber

Den videre analyse afstår fra at inddrage faktorerne verbalklasse (uregelmæssig / stærk vs. regelmæssig / svag) og tempus (præsens vs. præteritum). Fænomenet kan analyseres udelukkende ud fra lydstrukturen, og her spiller forekomsten af en alveolær plosiv /d/ eller /t/ i stammeudlyd sammen med en mulig forandring af stammevokalen (omlyd eller aflyd) åbenbart den afgørende rolle.

4 ‘Nogle af disse verber har dog i 2. og 3. pers. sg. en kontraheret form’.

5 ‘Når verbet i 2. og 3. pers. sg. opviser omlyd eller e/i-veksling, så bruges person-suffixer uden *e* i disse former.’

Reglen R' for allomorfin i 2. pers. sg. suffikset kan i en foreløbig version formuleres som følger:

Fleksivet for 2. pers. sg. er som regel /st/.

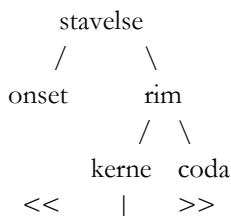
Dog står der /əst/ og ikke /st/ som fleksiv, hvis og kun hvis (1) stammen slutter på en alveolær plosiv /t, d/ og, samtidig, stammevokalen ikke forandres ift. infinitivformen, eller (2) stammen har en følge af konsonant (undtagen /l, r/) + nasal som udlyd.

Bemærk at (1) /ə/ efter alveolær plosiv /t, d/ kan forklares som en fonologisk proces (epentese) for at undgå alt for komplekse stavelsestrukturer – selvom disse er mulige, som eksemplerne i 3.1 har vist. Betingelsen at forandringen i stammevokalen blokerer denne schwa-epentese er dog kun en korrelation og indeholder ikke noget forklarende momentum. (2) udgør en komplikation, som undersøges nærmere i det følgende afsnit.

4.4. Komplikation: K + nasal i stammens udlyd

Spørgsmålet i dette afsnit er, hvorfor **atmst* (< *atmen* 'ånde'), **rechnst* (< *rechnen* 'regne'), **ordnst*, (< *ordnen* 'ordne') **widmst* (< *widmen* 'tilegne') ikke er mulige i modsætning til fx *qualmst* (< *qualmen* 'ose') og *schwärmst* (< *schwärmen* 'sværme'). Målet er at forklare særbetingelsen (2) i reglen R'. Her er det nødvendigt at inddrage sonoritet som et universelt fonologisk begreb.

Begrebet sonoritet beskriver lydenes "fyldighed" (ty. *Schallfülle*) og må ikke forveksles med lydstyrke (jf. Schubiger 1977, Geyer 2011). Sidstnævnte er en vigtig psyko-akustisk størrelse der rækker ud over lydenes rent akustiske egenskaber. Sonoritet beskriver en lyds potentiale til at udvikle en vis grad af lydstyrke. /a/ som maksimalt åben vokal anses som den mest sonore lyd, som potentielt kan blive højest af alle lyde, mens plosiver står i den anden ende af skalaen som mindst sonor og dermed som potentielt sagtest; nasaler fx placeres i midten. Dog skal det bemærkes, at man uden videre kan producere et (energisk) [m] med større lydstyrke end et (svagt, hvisket) [a]. Produces disse to lyde med samme energi, så viser det sig dog, at [a]-et udfolder en højere lydstyrke en [m]-et, og dette sker simpelthen pga. den højere grad af sonoritet. Sonoriteten forløber ujævnt hen over en stavelse. Dens maksimum ligger i kernen (eller snarere omvendt: et sonoritetsmaksimum skaber stavelseskernen) og er lavere ved stavelsens ender. Ideelt forløber sonoriteten kontinuerligt tiltagende frem til kernen og aftager derefter lige kontinuerligt. Minimum af sonoritet markerer onsets af en ny stavelse. Jf. figur 2:

Figur 2: Non-lineær stavelsesstruktur og sonoritetsforløb

En enkel variant af det såkaldte sonoritetshierarki (invers konsonantisk styrke, jf. 2.2) ser således ud (for mere udarbejdede versioner se fx Maas 1999); den lydklasse der står til venstre for tegnet > har højere sonoritet:

vokal > likvid > nasal > frikativ > plosiv

Figur 3: Sonoritetshierarki, simpel version

Derudover gælder det, at stemte konsonanter er mere sonore end ustemte konsonanter; at åbne vokaler er mere sonore end lukkede vokaler; og at nasale vokaler er mere sonore end deres orale modparter. Det skal fremhæves, at sonoritetshierarkiet beskriver en universel tendens; enkelte sprog kan dog have særlige afvigelser, fx dansk og tysk med deres ekstrasyllabiske sibilanter foran onsets / eller efter coda, jf. *skrifts*, *Stadt* ‘by’.

Når dette er sagt, kan sonoritetsforløbene i de aktuelle 2. pers. sg. verbformer nu undersøges.

<i>kamst</i>	<i>qualmst</i>	<i>*atmst</i>
< >>>	<< >>>>	< ><>>

Det bliver tydeligt at **atmst* har 2 sonoritetstoppe – en mere udpræget på /a/ og en mindre udpræget på /m/ og ordformen er derfor ikke-velformet. Nasaler kan fungere som stavelseskerner i tysk, dog kun i reducerede former i uformel tale, jf. *ha.bm* ‘at have’ (desuden med assimilation n > m), *rei.tn* ‘at ride’, *sa.gŋ* ‘at sige’ (med assimilation n > ŋ), hvilket muliggør *ʔatmst* som form i talesproglig produktion. De forekommer dog ikke systematisk og heller ikke i fuld artikulation, hvor to velformede stavelser først skabes ved /ə/-inds kud: *at.məst*.

Sonoritetens betydning for allomorfen kan formuleres i en tillægsregel R+. Det er kun de tre lydklasser vokaler, sonoranter og obstruenter, der er relevante her:

Allomorfen /øst/ står, når suffigeringen af kun /st/ ville give en ikke-velformet stavelse mht. sonoritetsforløbet i codaen (3 lydklasser: vokaler > sonoranter > obstruenter).

I kombination med den foreløbige regel R' giver dette den samlede regel R, der lyder som følger:

Fleksivet for 2. pers. sg. er som regel /st/.
Dog står der /øst/ og ikke /st/ som fleksiv, hvis og kun hvis (1) stammen slutter på en alveolær plosiv /t, d/ og, samtidig, stammevokalen ikke forandres ift. infinitivformen, eller (2) når suffigeringen af kun /st/ ville give en ikke-velformet stavelse mht. sonoritetsforløbet i codaen (3 lydklasser: vokaler > sonoranter > obstruenter).

5. Konklusion

Til slut vil jeg fremhæve to aspekter:

Det ene er, at fonologien af gode grunde bør ses som en uundværlig del i en grammatisk beskrivelse af et sprog – i hvert fald når målet er at skabe grammatikker der er velegnede til sammenligning af forskellige og tilmed vidt forskellige sprog. I den almen-sammenlignende grammatik med sin dobbelte tilgang via form- og funktionssiden er der overordnet tre steder, hvor fonologien kommer ind i billedet: (i) Fonologiske forhold generelt, segmentale som suprasegmentale, bør være med i oversigten til en grammatik, fx som et indledende kapitel, hvor der også gives oplysninger om hvordan sproget er beslægtet med andre sprog, om sociolingvistiske forhold og i hvilken grad sproget er dokumenteret. (ii) Fonologiske forhold, der er betydnings- og meningsbærende – herunder intonationsforløb i forhold til pragmatiske ytringsmodi og accentstrukturer i forhold til informationsstruktur – bør behandles i de tilsvarende onomasiologiske dele af grammatikken. (iii) Fonologiske forhold, der interagerer på grænseflader som fonologi + X og på den måde bidrager til en adækvat og økonomisk beskrivelse af sprogets forminventar, bør inddrages i de respektive semasiologiske kapitler. Det er fremfor alt en systematisk inddragelse af de sidstnævnte fænomener i grammatikbeskrivelsen denne artikel har plæderet for.

Det noget udviklede eksempel ang. fleksivet i 2. pers. ind. i tyske verber viser, at det – i dette tilfælde – er muligt at formulere en regel for allomorfen

/st/ ~ /əst/ udelukkende på fonologisk basis. Fra en almen-sammenlignende synsvinkel er det dog vigtigt at skelne mellem et sprogs idiosynkratiske fonologiske forhold, her vokalforandring uanset af- eller omlyd, der bidrager til den første betingelse af allomorfi-reglen, og universelle tendenser, her sonoritet og stavelsesstruktur, der gør sig gældende i den anden af betingelserne. Disse aspekter trænger til en nærmere udforskning i grammatikskrivningens videre teoribygning.⁶

Litteratur

- Bech, G. (1983). *Studien über das deutsche verbum infinitum* (2. udg.). Tübingen: Niemeyer.
- Darski, J. (2010). *Deutsche Grammatik: ein völlig neuer Ansatz*. Frankfurt a. M.: Lang.
- Duden (2009) = *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache* (8. udg.). Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Eisenberg, P. (2006). *Grundriss der deutschen Grammatik*. Bind 1: *Das Wort* (3. udg.). Stuttgart: Metzler.
- Eisenberg, P. (1989). *Grundriss der deutschen Grammatik* (2. udg.). Stuttgart: Metzler.
- Engel, U. (2004). *Deutsche Grammatik – Neubearbeitung*. München: Iudicium.
- Helbig, G. & J. Buscha (2001). *Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie.
- Fromm, H. (1982). *Finnische Grammatik*. Heidelberg: Winter.
- Gabelentz, G. v. d. (1901). *Die Sprachwissenschaft: ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse* (2. udg.). Leipzig: Tauchnitz.
- Geyer, K. (2011). Diphthongology meets language documentation: The Finnish experience, i G. Haig et al. (red.) *Documenting endangered languages: Achievements and challenges*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 177-200.
- Geyer, K. (2012). Obligater und potentieller Genuskonflikt bei Personenbezeichnungen, i F. Grucza (Hrsg.) *Akten des XII. Internationalen Germanistenkongresses, Warschau 2010: Einheit und Vielheit der Germanistik weltweit*, Bern u.a.: Lang, 41-46.
- Geyer, K. (2014). Vom Nutzen phonologischer Regeln beim Fremdsprachenlernen: /st/ oder /est/ als Flexionsendung für die 2. Person Singular, i

6 Jeg skylder min kollega Eva Skafte Jensen en stor tak for at omdanne noget som jeg antog var dansk, til rigtig dansk i denne artikel.

- J. Möhring & N. Mackus (red.) *Wege für Bildung, Beruf und Gesellschaft – mit Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*, Göttingen: Universitätsverlag, 109-127.
- Geyer, K., K. Farø & E. Hallsteinsdóttir (2014). Form, funktion, kognition, reception, produktion: en ny almen-sammenlignende e-grammatik, *Ny forskning i grammatik* 21, 69-85.
- Köpcke, K. M. & D. A. Zubin (1996). Prinzipien für die Genuszuweisung im Deutschen, i E. Lang & G. Zifonun (red.) *Deutsch typologisch*. Berlin: de Gruyter, 473-491.
- Köpcke, K. M. & D. A. Zubin (2009). Genus, i E. Hentschel & P. M. Vogel (red.) *Deutsche Morphologie*. Berlin, New York.: de Gruyter, 132-154.
- Lehmann, C. (1989). Language description and general comparative grammar, i G. Graustein & G. Leitner (red.) *Reference grammars and modern linguistic theory*, Tübingen: Niemeyer, 133-162.
- Maas, U. (1999). *Phonologie. Einführung in die Funktionale Phonetik des Deutschen*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Lehikoinen, L. (1995). *Suomea ennen ja nyt: Suomen kielen kehitys ja vaihtelu* (2. udg.). Helsinki: Finn Lectura.
- Mosel, U. (2006). Grammaticography: the art and craft of writing grammars, i F. Ameka, A. Dench & N. Evans (red.) *Catching language: the standing challenge of grammar writing*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 41-68.
- Mosel, U. (2002). Analytic and synthetic language description, i K. Ezawa et al. (red.) *Linguistik jenseits des Strukturalismus: Akten des II. Ost-West-Kolloquiums, Berlin 1998*, Tübingen: Narr, 199-208.
- Schubiger, M. (1977). *Einführung in die Phonetik* (2. udg.). Berlin: de Gruyter.
- Vennemann, T. (1988). *Preference laws for syllable structure and the explanation of sound change: With special reference to German, Germanic, Italian, and Latin*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Zubin, D. A. & K. M. Köpcke (1981). Gender: A less than arbitrary grammatical category, *Chicago linguistic society* 17, 439-449.

Eksperimentelt design og dets konsekvenser for fortolkningen af stimuli

– substantiver i nøgenform og med udfyldt bestemmerplads

Marie Herget Christensen

1. Indledning

Ved hjælp af *text change*-paradigmet kan man teste hvorvidt læsere bemærker ændringer i allerede processeret tekst når de præsenteres for den igen (Sturt et al. 2004). Som udgangspunkt har vi tilbøjelighed til at overse mindre ændringer i tekststimuli, men sproglige faktorer såsom fokus og semantisk forskel mellem ordet i den oprindelige og i den efterfølgende præsentation kan mindske tilbøjeligheden. Denne artikel vil rapportere en del af et dansk forsøg med *text change*-paradigmet til testning af forskelle i opmærksomhed mellem forskellige ord på bestemmerpladsen i dansk¹. Jeg vil fokusere på de udfordringer der er ved konstruering af relevante items til sådan et forsøg. Jeg vil koncentrere mig om en diskussion af nogle af de psykolingvistiske antagelser vi gør os når vi konstruerer stimuli til forsøg, og vise at nogle af dem kan vise sig problematiske når vi går dem efter i sømmene med en strukturel analyse. Artiklen vil således især være en diskussion af nøgne substantiver i dansk sammenlignet med nominaler med udfyldt bestemmerplads og hvilke semantiske forskelle de kan indeholde, og hvad dette kan betyde for processeringen. Forsøget bygger på en hypotese om at vi er mere opmærksomme på pronominer end på artikler som det er vist i tidligere forsøg (Saint-Aubin & Poirier 1997). Jeg vil først kort skitsere forsøgsparadigmet (for en grundigere gennemgang af selve forsøgsdesignet se Christensen 2013) og vise de overordnede resultater. Derefter vil jeg diskutere artiklens hovedfokus, nemlig de strukturelle udfordringer der er ved at diskutere stimuli til et sådant forsøg og den konsekvens det har for itempopulationen, og afslutte med en vurdering

¹ Forsøget har jeg lavet i forbindelse med mit speciale som jeg skrev for at opnå kandidatgraden i lingvistik ved Københavns Universitet, se Christensen (2013).

af hvad sammenligning mellem nominaler med udfyldt bestemmerplads og nøgne substantiver har af betydning for udsigelseskraften af hypotesen, nemlig at det er bestemmerens status som henholdsvis grammatisk eller leksikalsk der betinger ændringsblindheden.

2. Baggrund

Der er inden for psykolingvistikken en interesse for at undersøge processeringsforskelle mellem leksikalske og grammatiske ord, og dette forsøg er ingen undtagelse. Bemærk at jeg benytter Boye & Harders (2012) definition på forskellen mellem leksikalsk og grammatisk, hvor grammatiske ord er kodet sekundære, hvorimod leksikalske ord har potentialet til at være diskursivt primære. En måde at måle processeringsforskelle er ved at måle opmærksomhedsforskelle ved at udnytte fænomenet ændringsblindhed. Ændringsblindhed indebærer en utilbøjelighed til at opdage ændringer i allerede processeret information. Det sker fordi opmærksomhed er påkrævet for at opdage ændringerne, og vi er utilbøjelige til at monitorere information som vi allerede har processeret (Rensink, O'Regan & Clark 1997). Med det såkaldte *text change*-paradigme er det vist at når man præsenterer den samme sætning to gange for sprogbrugere (som i eksempel (1)), er de utilbøjelige til at opdage ændringer i sætningen i anden fremvisning. Forsøgsparadigmet kan altså bruges til at teste opmærksomhedsforskelle på forskellige ord i sætningsprocessering.

- (1a) 1. præsentation: den aften ville han have en øl
 (1b) 2. præsentation: den aften ville han have en cider

Når sprogbrugere skal vurdere om de to sætninger i (1) er identiske, vil de være tilbøjelige til at sige ja (Sturt et al. 2004). Ændringsblindheden er dog ikke konstant men kan mindskes eller højnes af visse sproglige faktorer. For det første sproglige faktorer som man forbinder med opmærksomhed, såsom fokus og anden form for prominens. Det skyldes at vores selektive opmærksomhed typisk er på det der er fremhævet, eller i forgrunden, og vi vil være mere tilbøjelige til at overse hvad der sker i baggrunden (Sturt et al. 2004)².

2 Paradigmet er udviklet til visuel processering, og derfor taler forfatteren om forgrund og baggrund, men det har vist sig af det samme gør sig gældende for sætningsprocessering, at vi er mere tilbøjelige til at opdage ændringer i diskursivt forgrundede ord end i ord der ikke er forgrundede (Sturt et al. 2004).

Det gør paradigmet relevant for netop Boye & Harders (2012) forståelse af grammatiske ord som værende diskursivt sekundære og dermed antageligvis også processeringsmæssigt baggrundede. For det andet vil ændringens størrelse, det vil sige hvor forskellige targetordet (*øl* i (1a)) og ændringsordet (*cider* i (1b)) er, påvirke graden af ændringsblindhed (Sturt et al. 2004; Price 2008; Sanford et al. 2006). Hvis man i stedet ændrer ordet til et med større semantisk afstand til *øl* end *cider*, som vist i (1c), vil ændringsblindheden mindskes.

(1c) 2. præsentation: den aften ville han have en dans

I (1c), som er et eksempel på en alternativ anden præsentation af stimulusætningen, er den semantiske forskel mellem targetet og ændring større end i (1b), og derfor vil ændringsblindheden være mindre. Sturt et al. (2004) har kun undersøgt denne effekt af ændringens størrelse for semantisk forskel, men det samme gør sig givetvis gældende for fx forskel i ordlængde, frekvens osv. Sturt et al. (2004) fandt desuden at ordets topologiske placering spillede en rolle for ændringsblindheden. Hvis man skal isolere en effekt af leksikalsk status for ændringsblindhed, kan det altså ikke nytte noget at have henholdsvis leksikalske og grammatiske targetord placeret forskellige steder i stimulusætningerne. Derfor optræder alle targetord i forsøget på bestemmerpladsen. Den kan på dansk udfyldes dels af artikelparadigmet og dels af visse pronominer og genitiver (Hansen & Heltoft 2011a: 518). Bestemmerpladsen er således glimrende til at holde placering konstant når man som jeg vil sammenligne artikler med leksikalske ord. Harder (2008)³ påpeger nemlig at det materiale der kan udfylde pladsen er heterogent idet der både kan være tale om leksikalske ord og grammatiske artikler.

3. Procedure

I forsøget læste 32 forsøgsdeltagere hver 28 targetsætninger og ti fillersætninger. Ved anden præsentation af sætningen var ordet på bestemmerpladsen fjernet, fx *børnene spiste (nogle) grønne æbler*. Forsøgsdeltagerne op-

3 Bemærk at Harder (2008) beskæftiger sig med det engelske nominalsyntagme. Det er dog min analyse at de pointer jeg refererer i artiklen her, også gør sig gældende for det danske nominalsyntagme.

dagede signifikant⁴ oftere denne ændring for pronominer end for artikler. Targetsætningerne var konstrueret således at de to og to var identiske bortset fra targetordet der var enten en artikel eller et pronomen (se (2)).

(2a) Når man afleverer speciale, skal **ens** censor bedømme det

(2b) Når man afleverer speciale, skal **en** censor bedømme det

I (2a) er targetordet det leksikalske ord *ens*, mens det i (2b) er den grammatikaliserede artikel *en*. Ud over denne forskel er sætningerne identiske, og mange andre faktorer der kan påvirke ændringsblindheden dermed holdt konstant. I de sætninger hvor targetordet er leksikalsk, taler jeg om en leksikalsk betingelse (*condition*), og de hvor targetordet er grammatisk, en grammatisk betingelse⁵. Et item (som fx (2)) bestod altså af to sætninger en for hver betingelse. På den måde har hvert item et targetordpar som helst kun skal adskille sig med hensyn til hvorvidt bestemmeren er grammatikaliseret.

3.1. Ændring

Text-change-paradigmet indbefatter at forsøgspersonen præsenteres for den samme sætning to gange med en ændring af targetordet ved anden præsentation. I dette forsøg er ændringen konsekvent at fjerne bestemmeren i anden præsentation som vist i (2c).

(2c) Når man afleverer speciale, skal censor bedømme det

(2c) er anden præsentationen af (2a) og (2b) hvor targetordet (*en/ens*) altså er fjernet. Der er en række psykolingvistiske argumenter herfor. For det første spiller den semantiske afstand mellem targetord og ændringsord som sagt ind på ændringsblindheden. Derfor skal denne afstand holdes konstant internt i et item, det vil sige i begge betingelser. Det kan ikke nytte at jeg fx ændrer (2a)

4 Testet med en *mixed model*-analyse med individ og item som tilfældige effekter. Analysen røbede flere andre utilsigtede signifikante effekter, nemlig en signifikant effekt af stimulusætningens forekomst i forsøget (*learning effect*), nominalsyntagmets placering i stimulusætningen, samt forsøgsdeltagerens alder. Disse faktorer betingede altså også graden af ændringsblindhed. Analysen er lavet med glmer-funktionen i R, Package *lme4*.

5 Det vil sige jeg tester hvorvidt det at ordet er leksikalsk, betinger en mindre ændringsblindhed sammenlignet med grammatiske ord. Jo flere faktorer der kan betinge ændringsblindheden man tester, jo flere betingelser, i dette tilfælde to betingelser.

til *Stines* (*ens censor* → *Stines censor*) og (2b) til *dumme* (*en censor* → *dumme censor*) Så vil den semantiske afstand i de to betingelser være forskellig, og det kan være forskellen i afstand, og ikke hvorvidt targetordet er grammatikaliseret, der betinger graden af ændringsblindhed. Selv hvis jeg i begge tilfælde ændrer til *Stines*, vil afstanden være forskellig fordi udgangspunktet, nemlig targetordet, er forskelligt. Tidligere forsøg (jf. fx Sturt et al. 2004) har haft det samme targetord i begge betingelser og sammenlignet forskellige konstruktioner, fx sammenlignet ligefremme sætninger med kløvningskonstruktioner. Her er det lige til at holde den semantiske afstand konstant fordi både targetord og ændringsord kan være det samme i begge betingelser. I dette forsøg kan targetordet imidlertid ikke være det samme i begge betingelser eftersom forsøget netop efterprøver artikler over for leksikalske bestemmeres indflydelse på ændringsblindheden. For det andet er det i mit forsøg vanskeligt at operationalisere og dermed måle semantisk afstand. Tidligere forsøg har brugt substantiver (jf. fx Sturt et al. 2004) som både targetord og ændringsord og opereret med to niveauer af semantisk afstand: lille afstand hvis targetord og ændringsord havde samme overbegræb (jf. *cider>øl* i (1)), over for stor afstand hvis de ikke havde (jf. *cider>dans*). Dermed har de også kunnet påvise mindre ændringsblindhed for stor semantisk afstand (*cider>dans*). Helt så prototypisk kan man næppe stille det op når det kommer til bestemmere. Ved at ændre til ingenting opnår man – i den grad det lykkes – at semantisk afstand er den betydning der **forsvinder** fra nominalet, og afstanden bliver således ikke influeret af ændringsordets semantik.

Men selv hvis det lykkes at ændre til ingenting, vil den semantiske afstand stadig kunne spille ind. Hvis der i den leksikalske betingelse konsekvent er brugt bestemmere med “rig” semantik (fx *undervisningsministeriets*) som targetord, mens der i den grammatiske konsekvent er brugt “vage” (fx *en*), vil der være en forskel i semantisk afstand der kovarierer med betingelserne, og dermed vil de to effekter ikke kunne skilles ad.⁶ Prototypisk er grammatisk semantisk vagere end leksikalske ord ifølge Boye & Harder (2012). Det er dog ikke definatorisk for hvorvidt et ord er grammatisk ifølge forfatterne, og effekten af det at have grammatisk betydning på ændringsblindhed kan derfor i hvert fald i teorien isoleres fra effekten af semantisk vaghed. For at sikre at det faktisk

6 Leksikalske ord: forskel mellem meget (rigt) semantisk indhold i første præsentation og intet i anden præsentation. Grammatiske ord: forskel mellem lidt (vagt) semantisk indhold i første præsentation og intet i anden.

er grammatisk status og ikke semantisk vaghed der driver effekten, har jeg derfor forsøgt at have så vage leksikalske ord som muligt. Det er selvfølgelig et ideal at have lige vage leksikalske bestemmere og artikler, og hvorvidt det kan lykkes, er et åbent spørgsmål.

På den anden side er der også nogle problematiske forhold ved at vælge denne sletning som ændring. Dels har det konsekvenser for itemkonstruktionen. Anden præsentation af sætningen skal nemlig være velfungerende da det ellers i sig selv antageligvis vil påvirke ændringsblindheden. Det vil sige at stimulusætninger i anden præsentation skal bestå af nominalsyntaxmer med velfungerende nøgne substantiver. Det begrænser hvilke nominalsyntaxmer der kan bruges til at indlejre targetordet i da brug af nøgne substantiver er restriktiv. Anskuet ud fra konstruktionernes indhold er det desuden et ideal at ændre til ingenting. Et ideal som man hurtigt kommer til at tage for gode varer når man anskuer sletning af ord psykologvistisk, men som vi skal se, er det en problematisk antagelse at sletning af ord altid fører til ændring til ingenting.

3.2. Materialekonstruktion

Forsøgsdesignet gør at en stimulusætning og dermed denne sætnings nominalsyntaxme forekommer i tre versioner: med artikel (jf. (2b)), med leksikalsk bestemmer (jf. (2a)) og i nøgen form (jf. (2c)). Alle tre versioner skal som sagt være velfungerende og være identiske ud over targetordet. Det er en længere diskussion værd hvorvidt dette ideal under nogen omstændigheder er muligt. Specielt hvis man som en del af kravet også har at sætningen skal være meningsfuld og informationsstrukturel plausibel i konteksten. Denne diskussion har jeg ikke plads til at udbrede her; jeg må blot tage det forbehold at alle sætninger præsenteres i isolation, og derfor kan det rimeligvis ikke afgøres hvilken bestemmer der ville være mest plausibel ud fra et informationsstrukturelt synspunkt. Dette i sig selv afføder en diskussion om med hvilken rimelighed man i psykologvistiske forsøg kan præsentere stimulusætninger i isolation som pladsen desværre heller ikke tillader mig at udfolde. Velfungerende skal altså i denne sammenhæng forstås mere snævert, nemlig om nominalsyntaxmet er velfungerende. I psykologvistisk sammenhæng taler man om at sætningen

ikke skal være et brud.⁷ Jeg har gerne villet have så mange items som mulig for at få så stor udsigelseskraft som mulig, men det at jeg vil undersøge artikler, gør at jeg ikke kan få flere items end der er artikler i dansk. Jeg har således konstrueret syv forskellige items.⁸

Da nøgen form er mest restriktiv, er det den der er vanskeligst at gøre velfungerende i samme kontekster som med udfyldt bestemmer. De forskellige konstruktioner er ikke valgt ud fra den nøgne forms funktion og betydning, men ud fra at kunne være velfungerende i de forskellige versioner. Havde jeg konstrueret med strukturelle snarere end psykologvistiske briller på, havde jeg valgt en funktionel homogen løsning, nemlig inkorporering. Fordelen havde været at det i alle tilfælde var den samme konstruktion med samme funktion jeg ændrede til. Ved inkorporering er substantivet og eventuelle adled en del af verbalet og holder således op med at være nominal (Hansen & Heltoft 2011a: 827). Her er der altså ikke tale om tom bestemmerplads, men om intet nominalsyntaxme overhovedet. Hvis anden præsentation utvetydigt indeholdt inkorporeret nøgen form, ville ikke bare targetordet, men hele nominalsyntaxmet strukturelt set forsvinde. I stedet ville der i anden præsentation være en inkorporeringskonstruktion hvori det tidligere nominalsyntaxme indgår som en del af en verbalfrase. Jeg ville så ikke kunne tale om en ordbetydning der bliver ændret til en anden ordbetydning. Til gengæld vil der være tale om en radikal og stor ændring ikke bare i et enkelt ord, men i hele sætningskonstruktionen (om end det på overfladen stadig kun vil være fjernelse af et ord). Men som antydet har jeg ikke anvendt inkorporering, men derimod en række funktionelt forskellige konstruktioner som jeg skitserer nedenfor.

3.2.1. *Pluralis nulartikel*

En af de funktioner nøgen form ifølge Hansen & Heltoft (2011a: 475-478) kan have, er **ikke-individeret**. Det vil sige at valget af nøgen form i denne

7 Den lange tradition i psykologvistikken for at operere med brud (*violations*) kommer af at det har været almindeligt at anvende designs der målte processeringsvanskeligheder, og for at opnå vanskeligheder der var voldsomme nok til at måle dem, konstruerede man stimuli der var så abnormale at de gav udsving (Gaskell 2009). Det bliver dog mere og mere almindeligt at tilstræbe stimuli der er så tæt på naturligt forekommende tale som mulig. I stedet for at måle vanskeligheder kan man så, som for eksempel i dette forsøg, måle opmærksomhedsforskelle (Luck 2014).

8 Ifølge Hansen & Heltoft (2011b) findes der også nulartiklerne. Som det vil blive klart, indgår de også i forsøget, ikke som targetartikler, men derimod som ændring.

funktion i modsætning til de andre valg i artikelparadigmet medfører at nominalet ikke har diskursreferenter ifølge forfatterne. Når substantivet står i pluralis, er det ifølge forfatterne et umarkeret valg i paradigmet at vælge den nøgne form der står i paradigmatiske kontrast til den indefinitte artikel *nogle* og den defintte artikel *de*. Ikke-individeret pluralis er altså et valg i artikelparadigmet, et nultegn ifølge forfatterne. I dette forsøg har jeg i et item ændret hhv. *de* og *disse* til nul-tegnet som vist i (3).

- (3a) Når deres kristne elever ytrer **de/disse** radikale ideer, slår flere skolelærere alarm for at undgå ballade →
- (3b) Når deres kristne elever ytrer radikale ideer, slår flere skolelærere alarm for at undgå ballade

Som det fremgår af eksempel (3), fjernes bestemmerordet fra første til anden præsentation når man anskuer det psykologisk. Strukturelt set er der imidlertid næppe tale om fjernelse, men blot om et andet valg i samme paradigme der tilfældigvis udtrykkes med et nultegn. Jeg er nok psykologisk sluppet uden om at ændringsordet spiller ind på ændringsblindheden med fx længde, men semantisk er jeg ikke idet nulartiklen har præcis lige så meget sin egen semantik som en positivt udtrykt artikel. I dette tilfælde er det altså ikke et spørgsmål om at den semantiske afstand fra target til ændring er afstanden fra *de/disse* til ingenting, men derimod til ikke-individeret. Det mudrer billedet når man prøver at holde den semantiske afstand konstant. De samme forhold gør sig gældende for et andet item hvor jeg har brugt den indefinitte artikel *nogle* (se eksempel (5)).

En faktor der mudrer billedet yderligere, er at man faktisk godt kan læse (3b) som ingenting. Det er nemlig muligt at læse *ytrer radikale ideer* som et tilfælde hvor *radikale ideer* er inkorporeret. Der er i det her tilfælde tvetydighed mellem inkorporering og nultegn. Inkorporering medfører ifølge Hansen & Heltoft (2011b) et enhedstryk, men da forsøget er et læseforsøg, er trykket ikke fastlagt, og jeg kan derfor ikke kontrollere hvorvidt læseren tolker (3b) som inkorporering med enhedstryk eller som nultegn.

3.2.2. Utællelige substantiver

Tvetydigheden til trods udmærker nulartiklen sig ved at være umarkeret, ifølge (Hansen & Heltoft 2011a). Det betyder at man kan bruge den lige så vidt som de andre pluralisartikler. Det gør konstruktionen af stimuli lettere idet man

ikke skal ud i underlige afkroge af særbetydninger for bestemte substantiver (som vi skal om lidt) hvilket kan svække udsigelseskraften. Men *nogle* og *de* er de eneste artikler der findes (foruden nulartiklen) i pluralis, og jeg har derfor kun kunnet lave to items med dem. Da jeg gerne har villet have så mange items som muligt, har jeg også konstrueret items der bestod af singularisartiklerne.⁹ Her findes der ikke en umarkeret nulartikel. Til gengæld kan utællelige substantiver (som *vid* i (4)) optræde i nøgen form. Den nøgne form udtrykker ikke-individerethed, skriver Hansen & Heltoft (2011a: 477).

- (4) Enkelte af hans bekendte var vidner til **dette/det/Ø** blændende vid hos komponisten

I (4) har jeg således konstrueret et item hvor *det* og *dette* ændres til nøgen form med et utælleligt substantiv. Ifølge Hansen & Heltoft (2011a: 477) kan de utællelige substantiver optræde med en ikke-individeret artikel *noget*. Således har jeg også konstrueret et item med *noget vin* der ændres til nøgen form. I modsætning til forholdene omkring pluralis er nøgen form i singularis altså et markeret valg som kun kan foretages for en undergruppe af substantiverne, herunder de utællelige¹⁰. Det svækker efter min bedste vurdering udsigelseskraften for forsøget.

3.2.3. *Specialtilfælde: familiedeiksis*

En anden undergruppe der tillader nøgen form, er dem Hansen & Heltoft (2011a) kalder familiedeiktiske, nemlig et meget lille udsnit af substantiver der kan bruges med propriumsfunktion (fx familiære betegnelser såsom *mor* og visse stillingsbetegnelser såsom *sensor* jf. (2)). Her kodes bestemtheden i substantivet i lighed med ægte *proprier*, og substantivet har derfor ingen bestemmerplads ifølge forfatterne. Her er der altså ikke tale om ændring til nultegn men til ingenting da bestemmerpladsen forsvinder i anden præsentation. I forhold til den semantiske afstand er det efterstræbeligt, men det er beklageligt at konstruktionen kun er mulig for så lille et udsnit af substantiverne da det givetvis svækker udsigelseskraften for mit forsøg. Endvidere betyder det altså at jeg på trods af overfladeligheder ikke foretager den samme ændring i hele forsøget idet jeg i nogle items altså ændrer til nul-artikel og i nogle items som

9 Ud over de fire jeg redegør for her, har jeg konstrueret et item hvor substantivet optræder dels med targetordene *et* og *Eas* og dels nøgent i en generisk form.

10 Med mindre altså der er tale om inkorporering.

her til ingenting. Jeg har konstrueret to items med familiedeiksis, et med *en/ens censor* (jf. (2)) og et med *den/din mor*. Samlet har en strukturel analyse altså vist at selvom det på overfladen er samme manipulation, består mine nøgne former af i hvert fald tre forskellige konstruktioner.

3.2.4. Items med forkert placering af target

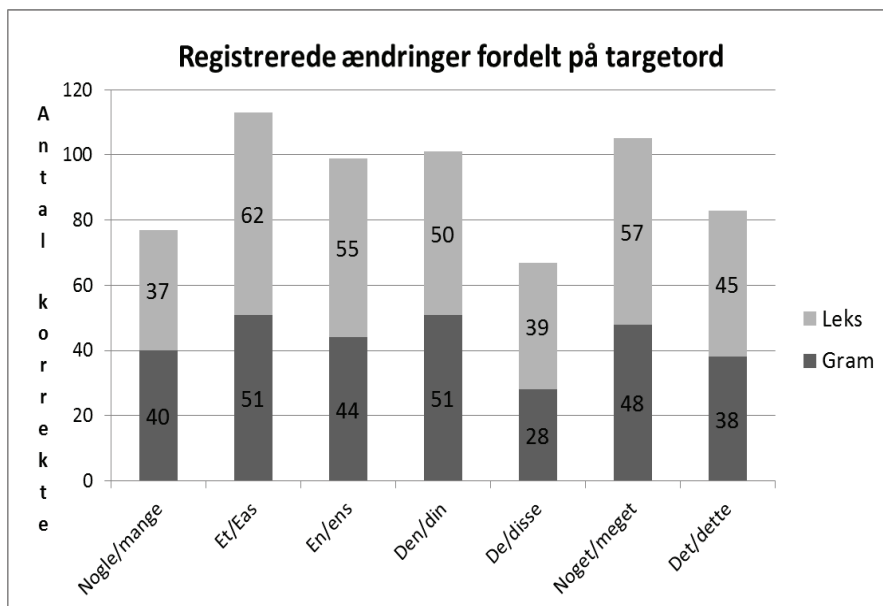
Et andet punkt hvor der i dette forsøg er forskel på overfladelighed og strukturel forskel, er med hensyn til de forskellige pladser i nominalsyntagmet. Netop fordi ikke-individueret kan udtrykkes med et nul tegn, og dermed tillader tom bestemmerplads, kan et adjektiv stå på samme "sted" i sætningen som bestemmerpladsen, men altså ikke på samme plads som vist i (5).

- (5a) Drengene gav landmandens høns **nogle** grønne æbler
 (5b) Drengene gav landmandens høns **mange** grønne æbler

I (5) giver det psykologisk set god mening at fjerne henholdsvis *nogle* og *mange*. De står samme sted i sætningen, det ene ord er leksikalsk, og det andet er grammatisk. Problemet er bare at de ikke står på samme plads. Således står *nogle* på bestemmerpladsen i (5a), mens bestemmerpladsen er tom i (5b) efterfulgt af en tæller på tællerpladsen (Hansen & Heltoft 2011a: 527). Her er det altså ikke rimeligt at tale om grammatiske og leksikalske ord der betinger ændringsblindhed fordi jeg sammenligner to helt forskellige pladser i nominalsyntagmet. Dette gør sig gældende for to items, ovenstående samt et item hvor *noget* sammenlignes med *meget*.

4. Diskussion

Tilsammen gør forholdene jeg har beskrevet ovenfor, at selvom jeg på globalt plan har kunnet finde en signifikant effekt af grammatisk status, så varierer billedet en del fra item til item som det fremgår af figur 1.

Figur 1. Antal korrekte registreringer af ændring fra targetord til nogen form for de enkelte items på tværs af individ i absolutte tal.

Figur 1 viser at der er større ændringsblindhed for grammatiske end leksikalske ord i de fleste af itemsene. Andre forhold såsom ændring til nultegn, markerethed og semantisk afstand spiller muligvis ind på det ujævne billede. Det er ikke i sig selv et problem, så længe man ikke har en anden tendens der konsekvent skævrider billedet, eller man eventuelt tager højde for denne anden faktor i sin model (Baayen 2008). Men hvis man ikke gør det samme i alle items, risikerer man at de enkelte items tester noget forskelligt, og det kan mudre en effekt og betyde manglende interitems-reliabilitet (ALTE 1995/2005).

4.1. Semantisk afstand

Jeg har som vist ikke kunnet holde den semantiske afstand konstant, endsige måle den. Man kan sige at billedet er mudret, men ikke at semantisk afstand konsekvent kovarierer med leksikalitet. Hvis der var tale om simpel kovariation, ville spørgsmålet være lige til. Hvis jeg for eksempel opdagede at alle ord i en betingelse var længere end i anden betingelse, ville jeg kunne sige at jeg ikke havde formået at holde længde adskilt fra grammatisk status, og jeg ville derfor ikke kunne bekræfte min hypotese fordi en anden hypotese lige så vel kunne forklare mine resultater. Men jeg har netop ikke fundet at den semantiske afstand konsekvent er større i en betingelse end i en anden betingelse.

Snarere har jeg fundet at spørgsmålet om semantisk afstand er så komplekst at det ikke er lykkedes mig at finde en metode til at måle den. Derfor ved jeg ikke om den er holdt konstant. Havde jeg kunnet måle den, havde jeg kunnet medtage den i modellen som en fast effekt, og kunnet undersøge om den også spillede ind såfremt den ikke kovarierede med grammatisk status (Baayen 2008).

4.2. *Grammatisk betydning*

En mulig årsag til at det er svært at operationalisere den semantiske afstand, er at vi har at gøre med grammatisk betydning. Ifølge Boye & Harder (2012) er grammatisk betydning defineret ved at være sekundær i forhold til noget leksikalsk.¹¹ Det giver derfor næppe mening at se på betydningsændringen for bestemmeren alene. Eftersom artikler efter min mening indeholder en hjælpebetydning til kernen i nominalsyntagmet, er man altså nødt til at se på betydningsændringen for hele nominalsyntagmet for at kunne vurdere den semantiske afstand. Det er som hjælpebetydning til substantivet det giver mening at tale om fx ikke-individeret. I tidligere forsøg (jf. fx Sturt et al. 2004) er der kun blevet testet leksikalsk betydning, og den semantiske afstand kunne måles alene mellem targetord og ændringsord. I mit forsøg bliver man nødt til at have en ekstra dimension med: Hvad er betydningen af det nominal som targetord er hjælpebetydning til, og hvad betyder det for den semantiske afstand? Det adskiller sig helt konsekvent fra de leksikalske bestemmere der har leksikalsk betydning og altså en betydning der ikke nødvendigvis er sekundær. Selvom man på overfladen altså laver samme ændring ved at fjerne bestemmeren, er der strukturelt set en forskel netop fordi der, som Harder (2008) påpeger, er tale om én plads men forskelligt materiale (nemlig grammatisk og leksikalsk). Det er en væsensforskelse, og har givetvis betydning for den semantiske afstand. Her er der helt klart en skævvridning idet det er alle ord i den leksikalske betingelse der har en betydning der ikke er kodet sekundær, mens alle ord i den grammatiske betingelse per definition kun har sekundær betydning. Men der er ikke tale om kovariation og to forskellige faktorer som jeg burde have skilt ad fordi det er **definitorisk** for grammatiske ord at have betydning der er kodet sekundær (Boye & Harder 2012), og det er dermed en inhærent del af det grammatiske udtryk at det har hjælpebetydning. Derfor

11 Bemærk at leksikalske bestemmere som fx *disse* efter min bedste vurdering indeholder både grammatisk og leksikalsk betydning, nemlig henholdsvis definit og demonstrativ. Et tegn vil være leksikalsk hvis det har leksikalsk indhold også selvom det også har grammatisk indhold ifølge Boye & Harder (2012).

kan man ikke skille grammatiske udtryk og sekundær betydning ad. Man kan dog diskutere hvilken konsekvens det har for den semantiske afstand at man sammenligner selvstændig betydning med hjælpebetydning, og om det så overhovedet er rimeligt at anvende et forsøgsparadigme hvor semantisk afstand skal holdes konstant.

4.3. Det grammatiske nultegn

Der er endvidere det at sige om grammatiske udtryk at nulartiklen må betragtes som sådan i lighed med resten af artikelparadigmet. I de tilfælde hvor der ændres til nultegn, ændrer jeg altså fra et targetord der enten er leksikalsk eller grammatisk til et grammatisk ord (som er udtrykt med nultegn). Det er ikke hensigtsmæssigt da der i den leksikalske betingelse vil være en ændring i grammatisk status (fra leksikalsk til grammatisk), mens den grammatiske status i den grammatiske betingelse vil forblive det samme (grammatisk i såvel targetord som i ændringsord). Jeg ved derfor ikke om det er det leksikalske targetord i sig selv eller ændringen i grammatisk status i anden præsentation der driver tendensen. Denne uafklarethed er som sagt kun gældende for ændringerne til nul-tegn.

4.4. Markerethed

Som sagt er nogle af de valgte artikler mere umarkerede end andre, og det har givetvis betydning for ændringsblindheden. Jensen (2009) påpeger at indefinitte artikler er mere markerede valg i paradigmet end definit. Alle de leksikalske ord jeg har anvendt, udtrykker defintighed. Jensen forholder sig kun til artikler og ikke andre bestemmere. Hendes pointe er at man skal forstå markeret som det mest restriktive valg i et paradigme. På den måde er defintighed muligvis en anden snak når det kommer til leksikalske bestemmere da de ikke er en del af artikelparadigmet og dermed ikke står i paradigmatiske kontrast til artiklerne. Harder (2008) påpeger som sagt at bestemmerpladsens materiale kan bestå dels af artikelparadigmet og dels af leksikalske bestemmere. Men han siger samtidig at et valg mellem definit eller ej er obligatorisk. Såfremt bestemmerpladsen ikke allerede er udfyldt af en leksikalsk bestemmer udmøntes dette valg i paradigmatiske valg i artikelparadigmet. På den måde kan de leksikalske bestemmere altså ses som stedfortrædere for artikelparadigmet. I det omfang man kan argumentere for at det medfører at indefinitte artikler er mere markerede end leksikalske bestemmere, er dette en alvorlig anke imod mit forsøg. Alle ord i den leksikalske forbindelse vil nemlig så være umarkerede (i hvert fald ud fra et defintidhedsparameter) mens nogle af ordene i den grammatiske

betingelse, nemlig de indefinitte artikler, vil være markerede.¹² Det vil kræve flere forsøg at holde markerethed ude fra grammatisk status; her må jeg bare sige at jeg ikke kan afvise at tendensen delvist er drevet af markerethed.

5. Opsamling

Opsamlende kan jeg sige at nøgne formers semantik muligvis har indflydelse på ændringsblindhedseffekten i dette forsøg. Da jeg ikke har formået at holde semantisk afstand konstant i forsøget på trods af en intention om dette, og efterfølgende forsøg på i det mindste at finde en måde at gøre afstanden målbar på fejlede, ved jeg reelt ikke om semantisk afstand spiller ind på mine resultater i en sådan grad at det er urimeligt at bekræfte min hypotese. Dog vil jeg fortsat mene at nøgne former kan bruges som manipulation til *text change*-paradigmet, men det havde været mere hensigtsmæssigt at vælge én konstruktion, fx inkorporering, konsekvent. Formålet med denne artikel var at vise at grundig strukturel analyse er vigtig i stimulkonstruktion, og at en sådan analyse kan afsløre influerende faktorer på trods af overfladeligheder. Hvordan stimuli konstrueres, har betydning for hvordan resultaterne kan fortolkes. I mit tilfælde har strukturelle forhold gjort at jeg er endt med en lille, markeret og ikke-repræsentativ itempopulation som jeg har generaliseret ud fra. Forsøget har derfor begrænset udsigelseskraft for leksikalske over for grammatiske ord i det hele taget, og selv for artikler over for leksikalske bestemmere.

Henvisninger

- Alte, A.o.L.t.i.E. (1995/2005). *Materials for the guidance of test item writers*. Association of Language testers in Europe.
- Boye, K. & P. Harder (2012). A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization, *Language* 88, 1-44.
- Baayen, R.H. (2008). *Analyzing linguistic data*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Christensen, M.H. (2013). *Opmærksomhed på ikke-prominente og prominente grammatiske og leksikalske ord i skriftlig dansk*. Master, University of Copenhagen.

¹² Det drejer sig om 3: *en, et, noget*. Nogle anvendes også som target, men Jensen (2009) analyse omfatter kun singularis. Til sammenligning er der 3 definitte targetartikler *det, den, de*.

- Gaskell, G. (2009). *Oxford Handbook of Psycholinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011a). *Grammatik over det danske sprog. Bind 2 : Syntaktiske og semantiske helheder*. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011b). *Grammatik over det danske sprog. Bind 3 : Sætningen og dens konstruktion*. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Harder, P. (2008). Determiners and definiteness, i Høeg Müller, H. & A. Klinge (red.) *Essays on Nominal Determination: From Morphology to Discourse Management*. Amsterdam: John Benjamins, 1-25.
- Jensen, E.S. (2009). Markeret hvad angår hvad? Om markeretheori i grammatikken, *Ny forskning i grammatik*, 171-190.
- Luck, S.J. (2014). *An introduction to the event-related potential technique*. Cambridge, MA: MIT press.
- Price, J.M. (2008). *The use of Focus Cues in Healthy Ageing*. PhD Dissertation, University of Glasgow.
- Rensink, R.A., J.K. O'Regan & J.J. Clark (1997). To see or not to see: The need for attention to perceive changes in scenes, *Psychological Science* 8, 368-373.
- Saint-Aubin, J. & M. Poirier (1997). The influence of word function in the missing-letter effect: Further evidence from French, *Memory & Cognition* 25, 666-676.
- Sanford, A.J., et al. (2006). Shallow processing and attention capture in written and spoken discourse, *Discourse Processes* 42, 109-130.
- Sturt, P., et al. (2004). Linguistic focus and good-enough representations: An application of the change-detection paradigm, *Psychonomic Bulletin & Review* 11, 882-888.

Talesprogets grammatikaliserede enheder

Lars Heltoft

“Grammatikkens Hovedgenstand maa være det centrale, prosaiske Skriftsprog eller Foredragssprog, hvor de grammatiske Former optræder rene og faste. Talesproget saa vel som de højere og lavere Stilarter kan kun komme i Betragtning anmærkningsvis, hvor de frembyder særlige Forhold af væsentlig Interesse.”

Paul Diderichsen (1946: VIII)

“Så fucked!”

Student

1. Indledning¹

Forholdet mellem det talesproglige og det skriftsproglige som grundlag for en grammatik er efter min mening uafklaret, og det hænger sammen med et uafklaret forhold mellem sprogsystem og sprogbrug.

I denne artikel vil jeg diskutere problemstillingen ud fra indfaldsvinklen: Ikke-finitte prædikationer eller ellipse? Talesprogbrug er fuld af ikke-sætningsformede ytringer af typen *Så fucked!* (en studerendes gentagne regibemærkning under en anden studerendes beskrivelse af Michael Jacksons ligfærd), se (1).

Artiklens data er fra DGCSS' (Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier) materiale, venligst stillet til rådighed for en af mine studenterprojektgrupper af Torben Juel Jensen. Udskriftskonventionerne kan læses her: <http://dgcss.hum.ku.dk/aarsberetninger/rapporter/>

¹ Tak til Jørgen Schack og en anonym fagfællebedømmer for gode kommentarer til en tidligere version.

Transcribermanual_august_2010.pdf. De centrale ytringer eller ytringsdele er understreget af mig.

<p>(1) BFG
 han havd:e
 #
 sådan <AOE: nå>
 tatoveringer
 alle mulige
 steder altså
 #
 tatoveret sine
 læber mere røde
 #
 AEB
 nåh
 ja # <AOE: # nåh>
 AOE</p> | <p>på den måde ja <BFG: # og så-
 dan>
 #
 BFG
 og hårgrænsen
 så det ikke
 lignte <AEB: ja>
 han havde en
 hårgrænse
 og sådan: # <AOE: # nja>
 AEB
 <u>så fucked</u>
 #
 AOE
 ja</p> |
|---|---|

Sådanne eksempler er typisk for talesprog og i nyere tid også for genrer som chat og sms-beskeder (Jensen 2015). Sætningslingvister er tilbøjelige til at rekonstruere dem som reducerede eller elliptiske sætninger, med stor fare for indbygget cirkelslutning. Et centralt eksempel på denne tilgang er John Lyons (1977), som rekonstruerer ellipsen på grundlag af den syntaktiske kontekst, men dog fastholder at rekonstruktionen også skal give mening i konteksten. Lyons' ellipsebegreb kan sammenlignes med synspunkterne hos Levinson (2000) og Johnson-Laird (1983). De peger begge på behovet for at skelne mellem tilfælde hvor der foreligger formelt rekonstruerbar ellipse, og tilfælde hvor rekonstruktion kræver inddragelse af kontekst i bredere forstand.

Denne pragmatiske og sprogpsykologiske position leder fra sætningslingvistikken videre til den dialogiske samtalelingvistik, repræsenteret ved Per Linell og værket *Approaching Dialogue* (1998). Linell udgør en erklæret modpol til en bestemt udgave af sætningslingvistikken, af ham kaldet den monologiske grammatiske model, med den talendes kompetens som modelgrundlag og skriftsproget som datagrundlag ("the written language bias in linguistics", se Linell 2005 [opr. 1982], resumeret i Linell 1998). Selv står han for en dialogisk model med samtalepartnerne som modellens udgangspunkt og det talte sprog som datagrundlag.

Med disse udgangspunkter kan man stille spørgsmålet om hvordan det grammatiske systemniveau skal beskrives i en grammatik der indbefatter talesproget. Linell taler om:

“the overemphasis on sentences (cf. norms for punctuation in writing expository prose) at the expense of other structures; shorter non-sentential utterances are analyzed as ‘fragments’, derived by ‘ellipsis’ from full sentences” (1998: 29).

Linells udgangspunkt betyder at en sådan grammatik ikke kan være en sætningsgrammatik alene, men må indbefatte ikke-sætningsformede grammatiske enheder som (2). Her er en gruppe studerende i gang med at beskrive et fotografi der viser detaljer af Michael Jacksons begravelse:

- (2) <AEB: det e:r en kæmpe bl->
 <LML: # det er scenen>
 #
AEB
 ja #
BFG
 okay <AOE: # mm>
AEB
 blomste:rhalløj
 og så hans
øh
kiste i guld
og så noget

De ikke-sætningsformede elementer er sat med understregning, jf. den tydeligere version (3):

- (3) <**AEB**: det e:r en kæmpe bl->
AEB
 blomste:rhalløj og så hans øh kiste i guld

Linell når kun sjældent frem til at analysere de ikke-sætningsformede syntagmatiske enheder på systemniveau, men i afsnit 4 vil jeg tage et antal eksempler op og drøfte den systematiske analyse af sådanne enheder. Det giver følgende opbygning:

2. Ellipse, kontekstualisering og dekontekstualisering
- 2.1. Lyons' ellipsebegreb
- 2.2. Det pragmatiske ellipsebegreb: Levinson og Johnson-Laird
3. Status
4. Per Linell: *Approaching Dialogue*
5. Non-finitte prædikationstyper
6. Opsummering

2. Ellipse, kontekstualisering og dekontekstualisering

Ellipse er i sin oprindelse et retorisk begreb der dækker udeladelse af tekst i bred forstand². Inden for sætningslingvistikken forstås det normalt som underforståelse af visse sætningsdele som kan fyldes ind fra konteksten, se fx GDS: 966. En helt aktuel og udførlig diskussion af ellipsebegrebet finder man i Brink & Schack (2014); nogle af synspunkterne herfra vil blive inddraget i det følgende.

2.1. Lyons' ellipsebegreb

John Lyons (1977, 1981) skelner mellem systemsætninger og tekstsætninger. Begrebet 'systemsætning' skal indfange den generative grammatiks sætningsbegreb med den radikale dekontekstualisering den forudsætter. Der abstraheres fra al kontekstafhængighed:

“System-sentences are idealized utterances in the particular sense of the term ‘idealization’ that is implied by ‘decontextualization’: they are derived from utterances by the elimination of all context-dependent features of utterances.” (Lyons 1977, 2: 588)

Som modsætning hertil opererer Lyons med begrebet 'tekstsætning', der dækker et mere traditionelt sætningsbegreb og inkluderer grammatikaliserede kontekstrelationer som deiksis, anaforer og informationsstrukturelle bindinger, og med disse bindingsmekanismer kan tekstsætninger realiseres som ytringer og etablere relationer ud over sætningsgrænsen på grammatisk grundlag. Men det hører også til den talesproglige kompetens at vide hvornår man kan eller skal undlade at bruge fulde tekstsætninger, men i stedet anvende ellipser:

² Word-programmets specialtegn ‘...’ kaldes i denne forstand tegn for ellipse.

“A conversation consisting entirely of grammatically complete text-sentences would generally be unacceptable as a text; and it is part of the language-competence of a speaker of the language that he should be able to produce grammatically incomplete, but contextually appropriate and interpretable, sentence-fragments”. (Lyons 1977, 2: 589)

Den ellipseprocedure der beskrives hos Lyons, vil jeg kalde den grammatisk styrede ellipse, eller ellipse slet og ret: En ytring antages at være grammatisk reduceret, og dets grammatiske struktur kan rekonstrueres ud fra anden grammatisk struktur i konteksten. Eksemplet er: – *When are you leaving?* – *As soon as I can.*

“The grammatical structure of the context-dependent sentence-fragment *As soon as I can*, and at least part of its meaning, can be accounted for by describing it as an elliptical, appropriately contextualized version of the utterance *I’m leaving as soon as I can.*” (Lyons 1977, 2: 589)

Eksemplet viser hvorledes den grammatiske opbygning af en tekstsætning (her som *wh*-spørgsmål) kan indeholde nøglen til rekonstruktionen af det reducerede syntagma og rammerne for dets funktion i sin ytring.

Det bliver emnet i det følgende at vise hvorledes denne formelle ellipsetype er utilstrækkelig til at dække alle forekomster af ikke-sætningsformede enheder. Det sker ved inddragelse af anden, pragmatisk teori og frem for alt ved analyse af konkrete samtaledata.

2.2. Det pragmatiske ellipsebegreb: Levinson og Johnson-Laird

Levinson (2000: 183-184) har et kort afsnit med titlen *Ellipsis Unpacking*, hvor han drøfter forholdet mellem lingvistiske regler og pragmatiske slutninger i tolkningen af ellipser. Jeg plukker tre af hans eksempler (14a, 14c og 14e i hans nummerering):

(4=14a) A: “Who came?”

B: “John” <came> (Relevance and I-implicature)

(5=14c)A: “Which side got three goals?”

Q-implicates: “Which side got three-and-no-more goals?”

B: “Tottenham Hotspurs” <got three-and-no-more goals >

- (6=14e) A: “They won’t visit Mary’s parents.”
 B: “Old grudge”

Eksemplerne (4) og (5) viser hvorledes den pragmatiske forståelse (‘the pragmatic construal’) kan følge anvisninger der ligger i kodede strukturelle træk i den sproglige kontekst:

“Supply the missing predicates from the preceding discourse context”.

Ås *wh*-spørgsmål indeholder strukturelle anvisninger på at finde de manglende prædikater. Tilsvarende gælder for (5) (hvor det i øvrigt vises at implikaturerne i sådanne tilfælde følger med). Derimod er der ingen strukturelle anvisninger i eksempel (6=14e). Her er der udelukkende tale om et pragmatisk slutningsproblem:

“In many structural loci, ellipsis is a fundamentally linguistic, rule-governed process, so that recovery of elided material can in fact be thought of as guided by syntactic and semantic principles. But it is clearly not true for examples like (14e) where complex reasoning and not rule application is involved in proposition recovery.” (183-184)

Pointen er at skelne mellem to hovedtilfælde (Levinson 2000: 189):

- “(a) the cases that are rule-governed (as in VP-deletion) and for which a semantic interpretation can be algorithmically provided; and
 (b) the cases that are pragmatically construed.

For the latter, we need a theory of subsentential phrasal semantics that will give us satisfaction conditions for sentence fragments. The satisfaction conditions can then be the input to the pragmatic component, which will yield a full proposition, the one elliptically expressed”. (189)

Der er altså tilfælde hvor **diskurskonteksten** ikke giver strukturelle instruktioner der kan følges ved den pragmatiske konstruktion af ytringen. Den strukturelle kodning må i sådanne tilfælde være knyttet til de ikke-sætningsformede syntagmer alene (‘sentence fragments’), og der kan i princippet laves en teori om kodningen af sådanne elementer per se. Dermed forbindes sådanne ytringer

til tekst på grundlag af en kombination af deres egne kodningsinstruktioner og samtalepartnerens viden om konteksten i øvrigt.

Levinsons formulering af hovedtilfældene (a) og (b) er på kanten af uklarhed. Efter hans formulering foregår der også en 'pragmatic construal' i tolkningen af (14a), meningen med (a) må være '... algorithmically provided as a basis for the pragmatic construal'. Punkt (b) er således ikke det eneste tilfælde hvor 'pragmatic construal' er i spil, og punktet burde nok formuleres fx: 'the cases that are pragmatically construed without structural instructions from the discourse context'.

Johnson-Laird (1983: 393-94) har lidt anderledes eksempler (min nummerering):

(7a) Person A: I wonder if they'll like me
Person B: I'm sure they will

(7b) (A vinkes hen til metaldetektoren i lufthavnen):
A: No, I refuse ø

I eksempel (7a) kan det elliptiske udtryk relateres til et sætningsformet udtryk med fuldt udfoldet verbalhelhed ud fra A's replik; men i (7b) er der ingen sproglig kontekst til A's ytring, som derfor må situationsforankres ved hjælp af en mental model af situationen. Dette er selvfølgelig Johnson-Lairds pointe, men fra en grammatisk vinkel er det vigtigt at understrege at kontekstualiseringen **også** foregår på grundlag af den lingvistiske kodning i A's ytring: brug af eksplicit performativ sætning med udeladelse af angivelsen af det propositionelle indhold. Verbalstammen er et performativ og har derfor en propositionel infinitiv som en del af sit valenspotentiale.

3. Status

Lyons' position kan kaldes tekstsætningspositionen. Ellipsebegrebet indfanget den sproglige kompetence der består i at vide hvornår man kan bruge sætningsfragmenter i en ytring. Det kan man når der foreligger grammatiske instruktioner om hvordan sætningsfragmentet skal rekonstrueres.

I eksemplerne med *hv*-sætninger (*wh*-clauses) får modtageren så at sige at vide af den sproglige kontekst hvilken lingvistisk struktur den elliptiske ytring bygger på, altså en slags omvendt tekstsætningsfunktion.

I et eksempel som *Du må gerne spise med, hvis du vil* (eks. Jørgen Schack) er den udeladte information grammatisk anvist i *hvis*-ledsætningen (*hvis* + modalverbum uden infinitiv, som angivelse af relevansgardering), nemlig at man skal udfylde med en verbalhed der findes i helsætningsresten. Dette eksempel svarer til den normale situation: Tekstsætningen angiver fx med anaforer, deiksis eller (her altså) markering af relevans, hvorledes dele af dens sproglige ytringskontekst kan forventes at se ud.

Den pragmatiske position lægger et andet ellipsebegreb oveni. Levinsons og Johnson-Lairds eksempler skal vise to slags ellipser, og i hvert fald Levinson bruger begrebet bredt: Pragmatisk styret ellipse udfyldes på grundlag af ikke-sproglig kontekstinformation og foregår ved slutninger ('complex reasoning').

Der er klart brug for den pragmatiske position. Men for at fastholde et veldefineret ellipsebegreb vil jeg foreslå at begrænse dets anvendelse til Lyons' tekstsætningsbaserede begreb. Her består sprogbrugerens indsats i at identificere kontekstens sproglige instruktion, følge den og tjekke at resultatet er kontekstuel og intentionelt fornuftigt.

Det pragmatiske begreb forudsætter at udfyldningen foregår ud fra underbestemte ytringsudtryk, sådan som i de diskuterede eksempler. Denne form for eksempler viser et særtilfælde af pragmatisk inferens som sådan, og jeg vil derfor holde dem ude fra ellipsebegrebet.

Brink & Schack (2014) understreger den vigtige forudsætning at ellipse må forudsætte synonymi mellem det elliptiske udtryk og den ikke-elliptiske pendant. Det betyder at eksempler som *Er taget til stranden* og *Glæder mig til at se dig* (2014: 64) er ellipser fordi subjekt og sproghandlingsramme kan konstrueres entydigt: *Jeg er taget til stranden* og *Jeg glæder mig til at se dig*. Derimod vil jeg anse eksempler som (7b) ovenfor og som *Må ikke berøres* og *Omrystes før brug* (2014: 63) for at være i gråzone. Den grammatiske struktur kan konstrueres formelt: "Indsæt et subjekt med en subjektsreferent", men subjektsreferenten kan kun bestemmes ud fra konteksten.

Jeg vil ikke føre denne diskussion videre i denne sammenhæng. Mit fokus er på størrelser i talesprog der ikke kan være ellipser. Når der kun foreligger underbestemte, ikke-sætningsformede udtryk, er der ikke noget argument for at det er sætningsfragmenter der skal udfyldes.

Her er der faktisk en uklarhed i Levinsons beskrivelse. Han taler dels om bestemmelse eller genopretning af propositioner ('proposition recovery'), dels om enhederne som sætningsfragmenter ('a theory of subsentential phrasal semantics that will give us satisfaction conditions for sentence fragments'). Intet peger på sætningsfragmenter, og den målestok der er mangelens forudsætning ("Supply the **missing** predicates"), er ikke komplette sætninger, men forståelige ytringer hvis propositionelle indhold kan rekonstrueres kontekstuel.

Det er ud fra dette perspektiv vi går videre. B's replik "Old grudge" kan nok udfyldes som en sætning, men der er flere muligheder (*this is old grudge; what you hear, is old grudge; this is due to/comes from old grudge osv.*). Propositioner kan selvfølgelig få sætningsudtryk, men de skal ikke.

4. Per Linell: *Approaching Dialogue*

Per Linell begrebsliggør forholdet mellem sproglig struktur og ytringer i faktisk samtale ud fra Rommetveits (1972) begreb om betydningspotentiale ("meaning potential").

(...) "for the competent language user, language and discursive practices are interdependent (...) Structure and discourse can also be construed as 'potential' vs. 'actual'; linguistic items are associated with meaning potentials, whereas in situated discourse we encounter the actual meanings made by people who communicate in real life." (1998: 5)

"The central idea behind the notion of meaning potential is that no word or grammatical construction has a completely fixed meaning (or function) that is actualised in all its usage events, but instead, the meaning potential is a (structured) set of affordances for sense-making that combines with contextual factors to yield situated meanings in different ways in different situations." (2009: 99)

Betydningspotentialets kerne er de sproglige enheders polysemi, eller *affordances*, som det kaldes med en term fra Gibson: alternative eller overlappende muligheder der kan realiseres som forskellige meningsbærende handlinger. Linell lægger vægten på forskellene og på samspillet med konteksten, men begrebet betydningspotentiale peger også på konventionelle rammer og dermed

på et strukturelt niveau. Når man taler om syntaktiske enheder, skal begrebet betydningspotentiale indfange at syntagmatiske enheder har en indholdsside, forstået som konventionelle rammer for hvilke forskellige meninger de kan få i sprogbrugen. Jeg deler det synspunkt at man skal undgå et vagt ellipsebegreb, og at reduktion til sætninger ikke giver mening; men hvad træder i stedet? Linell skriver:

“However, it seems reasonable to argue that basic grammatical constructions are fitted to such chunks of talk that are routinely created as talk and thought are incrementally laid out in real, partly unplanned discourse.” (1998: 29)

Her dukker problemet op i ny form med formuleringen ‘fitted to such chunks of talk ...’. Forholdet mellem grammatik og sprogbrug beskrives som en tilpasning der finder sted som en del af parole-processen. Men hvad er ‘basic grammatical constructions’ som udgangspunkt? Det kan nok være sætninger, men må jo også kunne være noget andet.

Linell har især behandlet ikke-finitte konstruktioner med reaktiv metafunktion som *flytta å flytta* (*x och x*), der anvendes i samtalsforhandling om den rette mening (se 2009: 100 ff.) til at udtrykke reservation over for et ordvalg i en anden ytring. Han skelner generelt mellem konstruktioners interne og eksterne syntaktiske betingelser³, med vægten på de sidste. Vi skal ikke gå ind i en detaljeret drøftelse her, men de eksterne betingelser må have paralleller i Lyons’ tekstsætningsbegreb. I den følgende diskussion kommer jeg ind på lignende betingelser med et skel mellem anaskopisk funktion (bagudsyn) og kataskopisk funktion (fremadsyn).

5. Ikke-finitte prædikationstyper

Levinson omtalte de ikke-finitte enheder som størrelser der i konteksten skal kunne bestemmes som en proposition. Dette betyder at vi har brug for enheder der kan fungere som argumenter og prædikater. Levinson omtaler

3 Der skelnes mellem tre slags eksterne betingelser: krav til forudgående ytringssegmenter, til efterfølgende ytringssegmenter og til andre træk i den aktuelle ytring. Det drejer sig om krav til den sproglige kontekst, eng. co-text (2009: 103).

ikke i den pågældende sammenhæng at der også skal kunne bestemmes en illokutionær værdi, og at vi dermed har brug for illokutionære rammeangivelere ('illocutionary force indicators') og andre operator kategorier (partikler, sætningsadverbialer), men det er vel ukontroversielt.

Afsnit 5. er bygget således op:

- 5.1. Ikke-finit prædikation uden angivelse af argument
- 5.2. Nominalhelheder i deskriptiv funktion
- 5.3. Sideordning med ikke-finit prædikation
- 5.4. Anaskopisk ikke-finit prædikation
- 5.5. Kataskopisk funktion

5.1. Ikke-finit prædikation uden angivelse af argument

Eksempel (8) viser forskeren der giver informanterne instruktioner om hvordan de skal agere under dataoptagelsen. *Berfin* er et proprium og danner dermed en nominalhelhed der kan fungere som både argument og prædikat, det sidste i prædikativkonstruktioner. Det skal her tælle som sproghandlingen 'at sige hvad man hedder' = 'at sige sit navn' = 'at sige hvad navnet er'. Vokativ funktion og deskriptiv funktion er dermed udelukket, selv om de indgår i betydningspotentialer. Nominalet er prædikat, men den grammatiske struktur kan ikke i øvrigt udledes af nogen grammatisk opbygning i det foreliggende koblede par (adjacency pair).

(8)	XAS	
	du skal lige	#
	huske at sige	XAS
	dit	godt #
	navn	>
	også	godt #
	#	AEB
	BFG	ha
	<u>Berfin!</u> <LML: [rømmer	#
	sig] #>	AOE
		ha # <BFG: # <u>sådan</u> >

Indholdsstrukturen er (9):

(9) sige sit navn [Prædikant (x)]

Men XAS' replik muliggør ikke sætningsrekonstruktion til (10), for eksplicite performativer har deres egen institutionelle semantik der ikke passer i den foreliggende kontekst:

(10) jeg siger (hermed) mit navn Berfin

I XAS' respons *godt* har vi et prædikant der kan fungere som prædikativ, som attribut og som mådesadverbial. Konteksten viser at vi har at gøre med en funktion af *godt* som prædikativ metakommentar ('du har opfyldt forventningen'), altså en vurdering af informantens svar. De andre dele af potentialet udelukkes. Det kan ikke være mådesadverbial, for meningen kan ikke være 'du sagde dit navn godt'; det kan heller ikke være vurderende prædikativ på objektniveauet, for meningen er ikke 'det er godt at du sagde dit navn'.

Hvis man simpelthen registrerer denne forekomst af *godt* som en separat leksikalsk helhed, som man måske kan være fristet til i nogle former for samtaleanalyse, taber man den grammatiske pointe på gulvet: Ytringen *Godt!* er konstrueret som ikke-finit og er derfor syntaktisk og semantisk underbestemt. På fodboldbanen kunne man høre *Godt, det der!* om måden Christian Eriksen skruer sit frispark på; *Godt!* kan også være min vurdering af en students oplæg.

Replikken *Sådan!* er en tilsvarende metakommentar med meningen 'du har med succes fulgt reglerne'. Vi kan her bestemme det som pronominalt mådesadverbium i syntagmet (11):

(11) [(x) [(prædikant) *sådan*] (y)],

Dertil hører at det er anafor til det propositionelle indhold i 'Berfins' replik; men pointen er at dette syntagme er underbestemt over for en forskel mellem aktiv og passiv sætningskonstruktion som i *Sådan skal det gøres* og *Sådan gør man det*.

5.2. Nominalhelheder i beskrivende funktion

Eksempel (12) viser nominalhelheder der må konstrueres som propositioner i konstative ytringer. AEB's ytringer indeholder to forekomster:

<p>(12) LML
 synes bare vi tager {<i>siges</i>
 <i>leende</i>} <AOE: ha>
 et! <AOE: ha>
 billede ad
 # gangen! måske {<i>siges</i>
 <i>leende</i>} <AEB: <u>klassikeren</u>>
 LML
 ha
 #</p> | <p>AOE
 øh
 AEB
 <u>nøgenløb</u>
 #
 på Roskilde
 #
 ha <AOE: mm #></p> |
|--|---|

Ytringen *klassikeren* har flere sætningsalternativer. Nominalhelheden *klassikeren* kan svare til både direkte objekt og et prædikatív: *Du foreslår klassikeren/Vi tager klassikeren/Det er klassikeren* osv. Tilsvarende gælder for *nøgenløb på Roskilde*, der enten kan være: *billedet forestiller nøgenløb på Roskilde* (direkte objekt) eller: *det er nøgenløb på Roskilde* (prædikatív).

5.3. Sideordning med ikke-finit prædikation

I eksempel (2) indgår sideordningshelheden (13):

- (13) Det er en kæmpe blomster-halløj og så hans kiste i guld

Den ikke-finitte prædikation⁴ *så hans kiste i guld* beskriver eksistens eller identitet i en situation. Men der er ingen kodet kontekstuel angivelse af hvordan den i givet fald skulle udfyldes. Også dette syntagma er underbestemt, nemlig over for forskellen mellem mindst tre forskellige sætningskonstruktionstyper

- (13a) og så er der hans kiste i guld (tetisk prædikation)
(13b) og så er det hans kiste i guld (identitetsprædikation)
(13c) og så: hans kiste er i guld (beskrivende prædikation; *så* er interjektional)

Eksempel (14) har sideordning af to ikke-sætningsformede enheder med en sætningsformet (det drejer sig om et bizart ferievalg: at tage til Phuket umiddelbart efter tsunamien i 2004 og anbringe sig som strandturist midt katastrofen):

⁴ Det kan muligvis ikke udelukkes at (13) også kan tolkes som simpel sideordning af nominaler, jf. *Ole og så Lars, dem kan vi altid spørge*.

(14)	øh
men <u>omgivelserne</u> og
#
du er # <AEB: ja #>
<u>og så s-</u>
<u>#</u> | <u>folk der sådan</u>
<u>#</u>
<u>render rundt</u>
<u>uden hjem</u>
<u>og så ligger du</u>
<u>der og hygger dig</u> |
|------|--|--|

De to første enheder er *omgivelserne* (nominalhelhed som prædikation) sideordnet med den ligeledes underspecificerede prædikation *og så folk der sådan render rundt uden hjem*. Vi kan forstå (14) som (14a) og (14b), men ikke begrunde et formelt valg mellem mulighederne:

- (14a) der er omgivelserne
man ser omgivelserne
- (14b) så er der folk der sådan render rundt uden hjem
så ser du folk der sådan render rundt uden hjem

I hverken (13) eller (14) kan der således argumenteres for ellipse i snæver forstand.

5.4. Anaskopisk ikke-finit prædikation

De eksempler vi har set indtil nu, har været eksempler på kommunikativ tilbagemelding (feedback) eller på prædikationer der skal konstrueres med konstativ funktion. I (15) og (16) vises eksempler på ekspressive sproghandlinger.

(15)	BFG
han havd:e
#
sådan <AOE: nå>
tatoveringer
alle mulige
steder altså
#
tatoveret sine
læber mere røde
på den måde ja <BFG: # og sådan>
#
BFG
og hårgården
så det ikke lignte <AEB: ja>
han havde en
hårgården
og sådan: # <AOE: # nja>
AEB
<u>så fucked</u> |
|------|--|--|

AEB

nåh

ja # <AOE: # nåh

AOE

#

AOE

ja

Ytringen *så fucked* består af et ekspressivt prædikat *fucked* med gradsadverbiet *så* som operator. Den er som de øvrige analyserede eksempler underbestemt i forhold til syntaktisk sætningskonstruktion og er ikke elliptisk: *han er så fucked; det er så fucked; at høre om ham er så fucked; det er så fucked en tatovering.*

Adverbiet *så* kan låse både en sætning og en ikke-sætningsformet ytring til performativ funktion, jf. *Der var saa deiligt ude paa Landet*. Ytringen er altså kodet som ekspressiv, og det betyder at prædikatet skal have skopus over et præsupponeret konstativt indhold. I det følgende vil jeg kalde skopusfunktioner for **anaskopi** (bagudsyn) hvis skopus' retning er mod den forudgående tekst, og tilsvarende for **kataskopi** (fremadsyn) hvis den rettes mod den følgende tekst.

Det er en kodet instruktion **at** der skal findes et tekststykke som prædikatet binder, men den faktiske bestemmelse af den skopusramte tekst er ikke kodet. I eksemplet kan det være hele beskrivelsen af Michael Jacksons tatoveringer, men det kan også være specielt den udflydende hårgrense der fremkalder AEB's aversion.

I (16) er det anaskopiske prædikat *hvor grineren* bygget op på samme måde som i (15), med en gradsoperator på prædikatet. Det viser hvordan ikke-finite ytringer kan udvides med interjektionaler, som alle andre ytringer: **ej** [hvor grineren].

(16)

BFG

er der nogen af jer der har

<AOE: raffi>

set det

#

du

havde set det # <AOE: ja

jeg har sgu>

AOE

set det

#

det er øh

skidesjov # <AEB: ej hvorgrineren>

#

ja

ja # <AEB: # jeg har>

AEB

heller aldrig

set det

Anaskopi er ikke bundet til ekspressive prædikater, men findes i materialet også i konstative metaytringer, jf. (17), hvor AOE erklærer sig fuldstændig enig med LML's replik. Underbestemtheden er mellem fokusadverbialkonstruktion eller prædikativ konstruktion: *det er præcis sådan; ytringen/du er præcis.*

- (17) <LML: # men det er jo altid>
LML
 ham der
 den samme der
 vinder # <AEB: # [rømmer sig] #> <AOE: # ja>
AOE
præcis

5.5. Kataskopisk funktion

Ikke-finitte ekspressive prædikater kan også have kataskopisk funktion, altså pege fremad i teksten. I de følgende eksempler sikres kataskopien gennem syntaktisk konstruktion, men der er næppe noget i vejen for at antage at kataskopi kan forekomme uden. I (18) er den syntaktiske konstruktion en *hvis*-sætning, en angivelse af at den ekspressive ytrings propositionelle indhold ikke er et faktum, men en hypotetisk antagelse.

<p>(18) <AEB: # er det {siges leende} >
 eller hvad # <AEB: den samme! {siges leende} >
 AEB
 der vinder
 #
 ...
 AOE
 ja
 det
 er det vist <LML: ja ja #>
 <AEB: # ej></p> | <p>AEB
 hvor fedt {siges leende}
 #
 AOE
 ja {siges leende}</p> <p>AEB
 <u>ej hvor</u> <AOE: ha>
 <u>synd!</u> for <AOE: # ha>
 <LML: # jamen man man>
 ham <u>hvis han</u> {siges leende}
 <AOE: ha> <LML: jeg tror>
 <u>lige pludselig taber</u></p> |
|---|---|

Den syntaktiske underbestemthed vises i de to sætningsrealisationer *ej hvor det er synd for ham/ ej hvor er det synd for ham.* At modbevise underbestemtheden

kunne ske ved at man fandt betydningsrestriktioner der var fælles for det ikke-sætningsformede udtryk og den ene af sætningerne, men ikke for den anden sætning.

Eksempel (19) skal vise kataskopi etableret gennem relativkonstruktion. Emnet er oplevelser i Thailand under tsunamien, og LML siger udlagt: *jeg kendte faktisk nogle der var [altså i Thailand under tsunamien/LH]), rigtig rigtig godt, som også øh flygtede op i bjergene og sådan sad og sked ved siden af aberne og sådan-agtig.* Det sidste *-agtig* er et eksempel på talesproglig regrammering (eng. regrammation, se Andersen 2006: 251) af suffikset *-agtig* til konstituentsuffiks, her til den nærmeste udfoldede verbalhed (læs VH = verbalhelhed). Om *agtig*, se Therkelsen (2009) og Gregersen & Christensen (2013).

[[_{VH} sådan sad og sked ved siden af aberne] og [_{VH} sådan]]-agtig

Meningen er ikke en påstand om hvad disse venner faktisk har gjort, men at give et formentlig fiktivt, men illustrativt eksempel på karakteren af deres oplevelser.

<p>(19) (LML)
 jeg kendte <AEB: # ja #>
 faktisk nogle der var rigtig
 <AOE: # er det rigtig #>
 rigtig godt
 som også
 øh
 #
 flygtede op i
 bjergene og
 s:ådan
 #
 sad og sked
 ved siden af
 aberne
 og sådan
 agtig
 <u>virkelig!</u> <AOE: nej>
 <AEB: åh></p> | <p>nej <LML: <u>virkelig</u>>
 <u>den</u>
 <u>der sådan</u> <AOE: årh #>
 #
 <u>hvor man har det</u>
 <u>sådan lidt</u>
 #
 wok
 du har bare
 oplevet
 # dit livs
 ...
 LML
 big tim:e
 #
 vilde <AEB: ja #> <AOE: #
 ja>
 experience</p> |
|--|--|

sådan <AEB: nej>

AEB

nej nej nej

Kataskopien etableres gennem pronominal kataforer, men det samlede syntagma har et gradsadverbialt *virkelig* som yderste (ekspressive) operator, altså som (20) og (21).

(20) virkelig [sådan [proposition]]

Denne potentielle struktur undergår reparatur og afløses af en anden (21):

(21) virkelig [den der sådan [hvor man har det sådan lidt [*helsætning]]]]

Eksemplet har indbygning af en helsætning (GDS XVII § 1) med venstreinterjektional: *helsætning = [*wok* [*du har bare oplevet dit livs big time vilde experience*]]. Det giver ikke mening at insistere på en sætningsudfyldning af det øverste hierarki, for hvordan vælger man tvingende mellem prædikativ konstruktion: *det var virkelig den der ...*, transitiv konstruktion: *de har oplevet virkelig den der ...* og endelig middelbar konstruktion: *de løb ind i virkelig den der ...*

6. Opsummering

Man vil i en sprogvidenskabelig sammenhæng stå sig ved at vælge et entydigt ellipsebegreb svarende til Lyons'. Dette begreb præciserer ellipse så det kun bruges om ikke-sætningsformede helheder hvis sætningsstruktur kan afgøres ud fra grammatiske instruktioner.

Ikke-sætningsformede udtryk der må udfyldes rent pragmatisk, er ikke elliptiske, men det er heller ikke sætningsfragmenter. Dette synspunkt svarer til Per Linells og er foreneligt med Brink & Schacks (2014). Også Jensen (2015) bygger på det.

Eksemplerne i afsnit 5 viser at nominale, prædikative og adverbiale helheder kan danne ytringer alene. Sådanne helheder har et betydningspotentiale der ikke normalt kan reduceres til en enkelt mulig anvendelse eller til et enkelt muligt sætningsformet udtryk. De kan således ikke indordnes i et rent

sætningsgrammatisk koncept, men må beskrives som ikke-sætningsformede ytringshelheder. Ved analysen er det som altid vigtigt at skelne mellem:

- den faktiske mening i konteksten,
- de ydre grænser for tegnenes anvendelse og
- de hovedfunktioner betydningspotentialet positivt muliggør.

Henvisninger

- Andersen, H. (2006). Grammmation, regrammmation, and degrammmation, *Diachronica* XXIII: 2, 231-258.
- Brink, L. & J. Schack (2014). Tale er sølv. Om begrebet syntaktisk ellipse, *Danske Studier*, 45-75.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- GDS = Hansen, E. & L. Heltoft.
- Gregersen, F. & T. Karoli Christensen (2013). Helt vildt Henrik Jørgensen-agtig og andre nydannelser af samme slags-agtig-hed, i S. Borchmann et al. (red.) *Gode ord er bedre end guld. Festskrift til Henrik Jørgensen*, Aarhus: Aarhus Universitet, 183-198.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog I-III*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Jensen, E. Skafte (2015). Subjektellipse eller informationsstrukturel organisering i sms, i Inger Schoonderbeek Hansen & Tina Thode Hougaard (udg.): *15. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, Århus 2014, Aarhus Universitet, 51-68.
- Johnson-Laird, P.N. (1983). *Mental Models*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, S.C. (2000). *Presumptive Meanings*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Linell, P. (1998). *Approaching dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Linell, P. (2005). *The Written Language Bias in Linguistics: Its Nature, Origins and Transformations*. London: Routledge.
- Linell, P. (2009). Grammatical constructions in dialogue, i A. Bergs & G. Diebold (red.) *Context and Constructions*. Amsterdam: John Benjamins, 97-110.
- Lyons, J. (1977). *Semantics* 1-2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1981). *Language, Meaning and Context*. Bungay: Fontana Paperbacks.
- Rommetveit, R. (1972). *Språk, tanke og kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Therkelsen, R. (2009). Om *agtig*, i K. Farø et al. (red.) *Sprogvidenskab i glimt. 70 tekster om sprog i teori og praksis*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 57-62.

Hvad stiller et virkelighedsorienteret sprog som kinesisk op med non-realis?

Lisbeth Falster Jakobsen

1. Indledning

I sin bog om lingvistiske supertyper (Durst-Andersen 2011) karakteriserer forfatteren kinesisk (mandarin) som et virkelighedsorienteret sprog. Dvs. at den talende i sit sproglige output tager udgangspunkt i den situation, der skal modelleres sprogligt, applicerer et aspektuelt synspunkt, hvorved resultatet bliver en begivenhed eller en proces, som fremstår som et resultat i output. Afsender og modtager afspejles minimalt i output. Derved kommer afsender til at virke som en slags reporter (2011: 233). Dette satte mig i gang med at overveje, hvad kinesisk så stiller op med non-realis som mulig modustilskrivning til fremstillede sagsforhold.

Det synes noget uklart hos Durst-Andersen, om der med termen *mood* menes en bøjningskategori med forskellige former, eller der menes forskellige indholdsfunktioner af de enkelte former (som f.eks. nok 2011: 227). Det sidste vil jeg kalde modalitet og kan omfatte andre ordklasser end verber. Modalitetsindholdet kan være mangefold. Her vil jeg koncentrere mig om realitetsmodalitet.

Non-realis er her overkategorien; det er afbildet i sagsforhold, som ikke er tillagt sandhedsværdien sand og derfor ikke har nogen værdi af faktum i den pågældende tekstverden. Irrealis er en underkategori blandt flere andre og udmærker sig ved, at sagsforholdet er markeret for ikke at have fundet eller ikke ville kunne finde sted i den pågældende verden, altså kontrafaktualitet. Det vil sige, at der i et normalt kort øjeblik opsættes en anden mulig verden. Nu kan der tænkes mange mere eller mindre afvigende mulige verdener fra tekstverdenens; for at give fornuftig mening i tekstverdenen består afvigelsen normalt kun af et enkelt afvigende element, undertiden kaldet betingelsen, som f.eks. det understregede i (1). Resten er strikt den oprindelige verden (Lewis 1973: 13):

- (1) Mange tak for indbydelsen. Jeg har desværre ikke tid, ellers ville jeg straks være kommet.

2. Kinesisk sprogbygning

Markering af diverse non-realis'er ligger alene i de europæiske sprog, vi normalt beskæftiger sig med, og som har en verbalbøjning, på forskellige måder, f.eks. i modusformer: imperativ og diverse konjunktivformer, eller i tempusspring inden for indikativ. Nu er kinesisk imidlertid et isolerende sprog: Der er ingen forandring mulig i en sproglig rod i udtrykket, og som følge deraf heller ikke direkte i indholdet. Jeg bruger her ordet 'rod' for minimaltegnet; i gammel tid var en rod også lig et ord på kinesisk, men det er det ikke nødvendigvis mere; der findes sammensætninger af rødder, som udgør et ord, hvis man udgår fra den opfattelse, at først de sammensatte rødder udgør et integreret indhold, som kan være endda meget afvigende fra de enkelte rødders indhold. Det medfører et problem ved glossering: Skal man satse på røddernes indhold eller på indholdet i det sammensatte ord uanset røddernes indhold? I denne artikel er der ført en lidt skiftende politik: Ved de størrelser, der må betragtes som grammatiske, og som er særligt interessante i denne sammenhæng, oversættes røddernes indhold, hvis det skal bruges i argumentationen. Ved andre sammensatte størrelser oversættes ordets integrerede indhold, da en rodoversættelse ofte ikke giver nogen fornuftig mening, som f.eks. i (2):

- (2) qiǎokèlì = 'chocolade' (egt. 'clever-kunne-styrke') er et lydefterlignende låneord fra engelsk, 'chocolate'.

gòngchǎnzhǔyì = 'kommunisme' (egt. 'fælles-produktion-førelære') er et idebaseret låneord.

zhǔyì, i sig selv en sammensætning med et integreret indhold, zhǔ: 'først, føre, mester' og yì: 'det rette'. Zhǔyì fungerer som "standardsuffix" for *-isme*.

Når nu rødderne er uforanderlige, vil det sige, at man ikke kan opstille de klassiske paradigmer, altså paradigmer, som er baseret på ord med en fast størrelse, en rod eller en stamme, i den ene kolonne og en foranderlig kolonne af fleksiver eller derivationsstørrelser i den anden. Disse paradigmer er oprindeligt konciperet på basis af udtrykkene, men man har selvfølgelig også altid opereret med indholdene, typisk numerus, tempus, modus o.a. På

kinesisk er der altså hverken tempus eller modus; disse kategorier findes så ikke i det formbaserede grammatiske system. De figurerer således heller ikke på indholdssiden af dette system, og der er ingen anledning til umiddelbart at tænke i samlede grammatiske kategoriindhold som temporalitet eller sagsforholds eksistensmodus i tekstverdenen, altså indholdet af moduskategorien. Tid og modalitet findes naturligvis som kognitive semantiske distinktioner, men de udtrykkes ikke gennem et tempus- og modussystem.

Hertil kommer, at mange rødder ikke har et entydigt ordklassetilhørsforhold. Det har de heller ikke altid på de europæiske sprog, men her bruger man så muligheden for at få disse rødder ind i entydige ordklasser ved hjælp af fleksion og derivation – i hvert fald for de store ordklassers vedkommende.

- (3) vokse- → vokse, voksen
voks- → vækst → vækste

Derivation er generelt et svagt punkt i kinesisk, men man kan jo blive tvunget ud i det, når man f.eks. indskiber sig i en filosofi som den dialektiske materialisme, som det kan ses af *zhūyì = isme*.

Det ikke altid så entydige ordklassetilhørsforhold vil igen sige, at mange kinesiske rødder fungerer forskelligt alt efter indbinding i en konstruktion. Det vil også sige, at det forhold, at man normalt tillægger et tegn med et entydigt ordklassetilhørsforhold et sæt af overordnede egenskaber, som ordklassen generelt har, bliver meget mere problematisk for mange kinesiske rødder. Det gør det også sværere for grammatisk systematik; de grammatikker, der følger en vestlig skrivetradition, er som oftest baseret på de traditionelle inddelinger, f.eks. mere eller mindre på de traditionelle ordklasser; men det gør sagen vanskelig for de flerfunktionelle rødder. Denne form for grammatisk inddeling er nok ikke så velegnet for kinesisk.

Endelig er der det problem, at mange af rødderne, og især de, der har en speciel relevans for grammatikken, er ekstremt polyseme efter en europæisk forståelse. Dette hænger givet sammen med flerfunktionaliteten; og tilsammen er det nok forståeligt, at man undertiden finder den opfattelse, at det grammatiske system er meget fluktuerende, hvoraf der kan følge, at forståelsen af et realiseret kan være yderst afhængig af konteksten.

3. Kinesiske sammensatte sætninger

En anden ejendommelighed ved kinesisk set med vores vestlige øjne er, at det logiske forhold mellem en komplement- eller en adverbialsætning og dens matrixsætning ikke behøver at markeres formelt:

- (4) Kǒngzǐ zài, tā huì shēngqì.
Kongmester være tilstede, han kunne blive vred. (Eifring 1995: 145)

Som det står der, er det to hovedsætninger inden for en periode. Men der er fire udlægninger:

- (5) a. Konfutse er tilstede, han kan blive vred
b. Når Konfutse er tilstede, kan han blive vred
c. Siden Konfutse er tilstede, kan han blive vred
d. Hvis Konfutse var tilstede, kunne han blive vred/hvis Konfutse havde været tilstede, kunne han være blevet vred.

Der skal en kontekst til for at finde den rette tolkning. Hvis vi læser denne sætning, er (5d) nok det mest sandsynlige sat ind i en for os aktuel kontekst, eftersom Konfutse har været død i ca. 2500 år. Men altså: Fortolkningen kører ad pragmatiske, ikke ad semantiske linjer. Derfor bliver et andet af Durst-Andersens karakteristika for virkelighedsbaserede sprog, nemlig situationel ikonicitet, dvs. at de sproglige elementer står i den samme kronologiske rækkefølge, som sagsforholdene finder sted (2011: 197) også meget indlysende: Hvis man bytter om på de to sætningers rækkefølge, bliver interpretationen af den logiske relation ret umulig.

Nu findes der på kinesisk faktisk størrelser, der fungerer som konjunktioner og subjunktioner; det gør der i rigelige mængder, især som angivelser af konditionale relationer semantisk svarende til *hvis-så*. Når man generelt taler om sprogligt at markere den logiske relation mellem de to sætninger, er det klogere at tale om konnektiver; for relationen markeres ikke nødvendigvis i ledsætningen, men kan markeres i hovedsætningen, eller begge steder. Og begrebet konjunktion/subjunktion er heller ikke altid det bedste, for størrelsen kan ligeså godt fungere som adverbial f.eks. inde i hovedsætningen, som så giver ledsætningen den logiske konnektive tillægsværdi. Eifring (1995: 149) har fundet frem til 28 forskellige måder at markere et logisk indhold som i (5). Der findes dog tilfælde, hvor den kronologiske modellering af sagsforholdene

fraviges. Det kaldes westernisering og skyldes påvirkning fra vesteuropiske sprog og russisk. Det forudsætter så, at ledsætningen udstyres med et fungerende subjunktional. Det opfattes normalt som ret ukinesisk stil.

4. Irrealis

Grammatikker over indoeuropæiske sprog indeholder normalt en samlet kategori modus, hvoraf en del drejer sig om sandhedstilskrivning til de enkelte sagsforhold. Dette er bl.a. stærkt understøttet af de konjunktivholdige sprog. De store kinesiske teoretiske grammatikker i vestlig tradition, som jeg konsulterede (se litteraturhenvisningen), indeholder overhovedet ikke en samlet kategori som indholdsmodalitet, men nok veletablerede kategorier som interrogativ og imperativ spredt rundt over forskellige kapitler, men altså ikke under den samlede anskuelse sandhedstilskrivning til sagsforhold. To grammatikker er skrevet ud fra nogle grammatiske modelsystemer, der har stærke indholdsmæssige indslag, som enten Van den Berg (1989), inspireret af Diks *Functional Grammar*, altså den ældre model, som er en slags syntagmatisk konstruktionsmæssig gennemløbsmodel på basis af hierarkiseret indhold; eller Eden Li (2007), der støtter sig til Halliday's *Systemic Functional Grammar*, som er en gennemløbsmodel bygget op på hierarkiseret indholdsparadigmatik. Begge systemer er sådan set sympatiske for mig, fordi de indeholder et overordnet indholdskategoriskelet, når man nu kun har indholdet at stille paradigmer og kategoriseringssystemer op efter som i kinesisk.

Dik har sandhedstilskrivning som en overordnet kategori i systemet, men Van den Berg forlader hurtigt det Dikske system ved at stryge kategorien til fordel for en traditionel måde at skrive kinesisk grammatik på, nemlig ved at behandle de enkelte mere grammatiske rødder enkeltvis. Li derimod overtager Halliday's samlede system, *SFL*, så langt det går for kinesisk, og tilføjer så noget specifikt kinesisk. Han har heller ikke en samlet sandhedsværdikategori, og det viser sig, at *SFL* slet ikke har denne samlede kategori som en valgmulighed i systemet. Det vil sige, at en indholdskategori som irrealis smutter ved siden af den systematiske indholdsbeskrivelse af et sprog. Det gør nu nok ikke så meget for kinesisk, og det er muligvis forståeligt – men ikke tilgiveligt – for engelsk, som modellen er baseret på. Engelsk excellerer jo ikke i konjunktiv som bøjningskategori, så irrealis er her måske en mindre indlysende kategori for den tidligere formbaserede grammatikskrivning. Men det bliver generelt

meget mangelfuldt, hvis man vil forstå og bruge modellen som et oversprogligt beskrivelsessystem¹.

Mere oplysende var en behandling af en del af problematikken hos Halvor Eifring: *Clause Combination in Chinese* (1995). Eifring er en norsk sinolog, en filolog af den gamle skole på den måde, at han ikke er optaget af moderne systembyggeri (1995: 2); han ser, hvad der foreligger og kan analyseres frem af eksempler. Det viser sig nu, at andre grammatikere, især kinesere selv, faktisk har beskæftiget sig med spørgsmålet, om irrealis er en kategori. Der er forskellige meninger; og noget af det skyldes røddernes polysemi og polyfunktionalitet, som giver mulighed for forskellig interpretation af de enkelte realiser.

Det er f.eks. sådan, at de størrelser, der fungerer som subjunktioner, og en del andre konnektiver for det meste er to rødder sammensat til ét ord. Det vil sige, at man kan læse dem både efter enkeltrøddernes indhold, og efter det samlede idiomatiserede indhold. F.eks. tre meget brugte subjunktioner:

- (6) *yàoshì*: 'ville' + 'være' = 'sætte at' = 'hvis'
jiǎrú: 'falsk' + 'lige som' = 'hvis'
rúguǒ: 'lige som' + 'frugt/resultat' = 'hvis'

Konditionalsætninger markerer ganske vist et forestillet og ikke realiseret sagsforhold i tekstverdenen; ikke nødvendigvis et irrealt, men eventuelt blot et non-realt sagsforhold. Hvad angår de to størrelser i (6): *yàoshì* og *jiǎrú* kunne man forestille sig, at *yàoshì* snarere ville markere en non-real betingelse, medens *jiǎrú* snarere ville markere en irreal betingelse pga. *jiǎ*, 'falsk', 'forkert'. Om modtager så fokuserer på de enkelte rødders indhold og ikke på den idiomatiserede sammensætning, er et spørgsmål om vedkommendes individuelle idiomatisering. Faktisk har det vist sig ved tællinger, at *jiǎrú* også bruges en del i ikke-irreale betingelser² (Eifring 1995: 277). Igen er man henvist til pragmatiske interpretationer af betingelsessyntagmet. Eifrings egen bedste

1 Li og Thompson har termen *irrealis*, men det bruges om noget andet end i vores traditionelle forståelse. Nærlig om "an unrealized activity" (1981: 618).

2 Tællinger har vist, at 50% af eksemplerne med *jiǎrú* er ikke-kontrafaktuelle, medens 80% af eksemplerne med et meget populært konnektiv som, *rúguǒ*, er ikke-kontrafaktuelle (Eifring 1995: 277).

kandidat af flere mulige til markør for irrealis er *bùshì*³, der i sig selv betyder ‘ikke være’:

- (7) (Bacheloronkelen Gordon har ganske uventet for familien giftet sig i en alder af 62 år:)

Wǒde yìsi, bù shì méi yǒu nǚ (nǚ)⁴ rén shì guò
 I-attr meaning, not be not exist womanperson try go through
 (Zhì mìng 2009: 21)

‘And it wasn’t, I mean, that women hadn’t tried’. (Christie: 24)

Eifring siger, der er mange eksempler, som kun kan forstås som ikke-kontrafaktuelle, og han siger videre:

From a strictly grammatical point of view, the *bú shì* [...] construction is not counterfactual. From a communicative point of view, however, it is one of the best means available for expressing counterfactuality in Chinese. In fact, the *bú shì* [...] construction is most often used in clauses referring to specific situations in the past. Therefore, even if it is not *inherently* counterfactual, the clauses in which it occurs are more often than not *de facto* counterfactual. And once they are known to refer to specific situations in the past, conditionals with *bú shì* [...] are even unambiguously counterfactual. (Eifring 1995: 297).

Som det netop ses i (7), hvor *bù shì* ‘ikke være’ entydigt markerer irrealis. Sammenlignet med engelsk er den kinesiske konstruktion dog meget begrænset i sine muligheder: Sagsforholdet skal være negeret, og der skal refereres til et forgangent sagsforhold for at få det kontrafaktuelle udtrykt. Engelsk – og dansk og tysk – har langt større muligheder for irrealis (1995: 297). En ting er dog, at man kan få en kontrafaktuel mening frem i et sagsforhold, noget andet er, hvor hyppigt det sker:

3 De kinesiske rødders toner er underkastet forskellige sandhiregler i konstruktioner. I min egen tekst skriver jeg rodens egentlige tone, idet man så kan slå roden op i en tosproget ordbog. Men jeg kan jo ikke rette i citaters markering af toner; derfor skriver jeg selv *bù shì*, hvor Eifring skriver *bú shì*.

4 *nǚ (nǚ)* er en grafisk nødløsning, da jeg ikke kan få computeren at kombinere to diakritiske tegn over vokalen.

Therefore, even if *bú shì* [...] were to be considered a counterfactual marker, it would be of only marginal importance. Chinese conditionals are, basically, unmarked for the counterfactual distinction. If language structure does have an impact on thinking, it may well be that the distinction between counterfactual and non-counterfactual thinking is more important for speakers of Indo-European languages than for speakers of Chinese. In the vast majority of cases, Chinese are led by their language to consider counterfactuals and non-counterfactuals as parts of the same category. (Eifring 1995: 299).

Hvad den kategoris overordnede karakteristik skulle være, siger han ikke. Men det er i hvert fald interessant at eftergå den ide, at noget, man ikke er tvunget til at udtrykke grammatisk, og altså i det enkelte tilfælde ikke skulle vælge udtryk for, står mere upåagtet i hovedet på en⁵.

Et længere eksempel på irrealis kommer her fra oversættelsen af Agatha Christie. Oversætteren har som favorit af adskillige mulige den subjunktionale betingelsesfunktion *rúguǒ*:

(8) (Onkel Gordon er omkommet i blitzen. Hunter er hans kone Rosaleens bror. Her spekuleres der over, om Rosaleens tidligere mand, Underhay, faktisk lever endnu):
 Nǐ zhēnde xiǎng zhīdao ma, hēngtè? ^(8.1)Rúguǒ bù zhīdao, qǐ bù gèng hǎo?
 You real-attrib want know-interrog. Hunter? If not know, interrog. not more good?

Wōmen bù fáng zhème shuō, jiù nǐ suǒzhī, jiù lúoshālin suǒzhī, āndéhai
 I-pl. not hinder this say, as to you knowledge, as to Rosaleen knowledge, Underhay

yǐjīng sǐ yú fēizhōu. Zhè hěn hǎo. Ér qiě ^(8.2)jiù suàn āndéhai hái huózhe,
 already dead in Africa. This fine. But also even if Underhay still live-imperf.

tā yě bù zhīdao qīzi zài hūn, yī diǎn yě bù zhīdao. Yīn wei, ^(8.3)rúguǒ tā zhīdao, tā
 He still not know wife again marry, a little still not know. Because, if he know, he

5 Man har spekuleret over de set ud fra europæiske sprog forskellige manglende grammatiske kategorier og deres implikationer for kinesisk tankegang. F.eks. ligger det tungt med, at der er mere abstrakte tegn for klassen af specifikke genstande, som f.eks. *hus* for klassen af den slags bygninger. Man må generelt skelne mellem enetages- og fleretages huse med forskellige tegn. Eller en klassedannelse som *soskende*, det hedder *storebrorlillebrorstoresøsterlillesøster*, hvis man endelig vil udtrykke dette begreb. – Dog kun 4 stavelser på kinesisk: *xiōngdìjīemèi*. Den type ord dannelse for den overordnede klasse er der ret mange af. Det har så været sat i forbindelse med en generel mangel på meget abstrakt teoridannelse. En Alfred Bloom skal have beskæftiget sig med den teori, men Eifring stiller sig skeptisk over for det.

dāngrán huì zhǎoshàng mén lái. Nǐ zhīdao, luóshālin cóng tā dì èr rèn zhàngfu
 natural may seek-perf. door come. You know, Rosaleen from she second appoint husband

nàli jìchéng yī dà bǐ qián. – Dāngrán tā qí shí bìng méi yǒu quánli dòngyòng
 there inherit one large cl.-money. Natural she in fact at all not have right use

bǐ qián. āndéhai shì ge hěn róngyù gǎnde rén. ^(8.5)Tā bù huì róngrěn tā yǐ
 cl.-money. Underhay be cl. very honour feel-attr. man. He not may tolerate her with

qīzhàde shǒuduàn lái jìchéng bié rénde cáichǎn. (Zhi ming 2009: 96)
 deceive-attr. means to inherit other man-attr. property.

Do you really want to know, Hunter? ^(8.1)Wouldn't it be better if you didn't know? Put it that, as far as you know, and as far as Rosaleen knows, Underhay died in Africa. Very good, and ^(8.2)if Underhay is alive, he doesn't know that his wife has married again, he hasn't the least idea of it. Because, of course, ^(8.3)if he did know, he would have to come forward. ... Rosaleen, you see, has inherited a good deal of money from her second husband. ^(8.4)But if he never was her husband – well then, of course she isn't entitled to any of that money. Underhay is a man with a very sensitive sense of honour. ^(8.5)He wouldn't like her inheriting money under false pretenses. (Christie: 78)

Sætning med nummeret (8.1) er irrealis, (8.2) er ikke irrealis, men nok non-realis (her med den subjunktionale størrelse *jù suàn*, 'så anslå' = 'hvis'); (8.3) er irrealis, (8.4) irrealis er sprunget over i oversættelsen, mærkeligt nok, (8.5) er irrealis. Oversætteren bruger *rúguǒ* her i kontrafaktuelle konditionalsætninger, men andre gange står denne størrelse kombineret med non-realis. (8.5) er sværere at oversætte til noget kontrafaktuel, for her er der ingen konditionalsætning til at lede modtageren på rette vej; så her er brugt et modalverb *huì* = 'kunne', 'muligvis' om det mulige (samme løsning som i Konfutse-eksemplet i (4)).

Irrealis er altså ikke en meget brugt indholdskategori i kinesiske tekster. Tolkningen af de eksempler, der er, er pragmatisk afhængig; bedømmelsen af, om et sagsforhold er irrealt eller ej, kommer til at afhænge af modtagerens opfattelse af tekstverdenens indre logik på det pågældende sted, som det ses af eksempel (4). Samtidig er den sparsomme forekomst af irrealis i originalsætninger også en byggesten til Durst-Andersens ideer om det virkelighedsorienterede sprog kinesisk. Det, der ikke foreligger i den skildrede virkelighed, behøver man ikke at sætte i ord. *What you see, is what you get.*

(5) Typer af non-realis generelt

Eifrings undersøgelse drejer sig kun om sætningskombinationer på kinesisk, og i dette tilfælde altså om sætningskomplekser med en konditionalsætning. Men hvis man ser generelt, altså oversprogligt på det, findes der også andre typer af non-realis, her eksemplificeret med danske typer⁶:

- (9) a. Hvis du kommer i aften, får du mad.
- b. Kom godt hjem og lev vel.
- c. Kongen leve.
- d. Han opfører sig, som om han er paven.
- e. Han opfører sig, som om han var paven.
- f. Hvis jeg var pave, ville jeg indføre kvindelig præsteværdighed.
- g. En virkelig progressiv pave ville indføre kvindelig præsteværdighed.
- h. Jeg ville være glad for en kop kaffe.

I konstruktionstyper som (9a), imperativer (9b) og ønskende sætninger med konjunktiv, *kongen leve*-typen (9c) fremstilles sagsforholdene alle som muligt opfyldelige. Der er sammenlignende sætninger, som findes i to varianter: mere eller mindre realitetsnært formuleret, som på dansk markeres ved forskel i tempus (9d-e). Så er der de irrealer konditionalsætninger (9f); og irrealer enkeltsætninger (9g). Endelig er der sagsforhold, som udtryksmæssigt forestiller at være irrealer, men i virkeligheden er reale, nemlig eventualis-sætninger. Det er en slags forsigtige udsagn (9h).

Det er klart, at flere af markeringerne i de enkelte sætninger her ikke er entydigt enten non-realis eller irrealis, hvis man går ud fra formerne alene. Det vil sige, at der på dansk (og engelsk, lidt mindre på tysk) stadig er brug for pragmatiske afgørelser på basis af tekstverdenen eller kommunikationssituationen for at få afgjort læsningen.

6 En oplagt kategori er her den, hvor der direkte spørges på sandhedsværdien af sagsforholdet, nemlig helhedsspørgsmål. En anden er sætningsnegationer, som direkte tilkendegiver, at sagsforholdet ikke er en del af tekstverdenens realitet. De to kategorier er rigeligt grammatisk-systematisk repræsenteret på kinesisk; de er dog ikke så interessante ud fra mit grundspørgsmål, eftersom de er lidt metaagtige i forhold til tekstens realitetsniveau, idet de omhandler selve den sproglige formulering i teksten. De bliver ikke behandlet her.

6. Non-realis og irrealis på kinesisk

Men hvordan ligger det på kinesisk med de mulige andre typer, som jeg har opregnet i (9), især i (9g-h), som ikke udgøres af sammensatte sætninger? Hvilket vil sige, at det kontrafaktuelle element ikke i sig selv er en sætning eventuelt med markering af sagsforholdets irrealitet, der ville gøre matrixsætningens sagsforhold irrealit. Der er to problemer her: 1) findes sådanne overhovedet i originalkinesiske tekster? og 2) hvad sker der med dem i oversættelser fra sprog, hvor disse konstruktioner er helt almindelige? Svaret på 1 er, at de ikke rigtigt findes. (9g), som er direkte afhængig af sproglig markering et sted, fordi det kontrafaktuelle element, der ikke er på sætningsform, men direkte indeholdt i matrixsætningen, synes ikke at findes. Og typen (9h) med eventualis fungerer ofte som en indirekte talehandling, og den type er meget sjælden, jf. Durst-Andersens punkter (2011: 116). Den er muligvis vanskelig for en kineser at interpretere og gengive, som det ses i (10); den engelske tekst har en indirekte talehandling, godt nok en af de ret konventionelle, i form af et spørgsmål. Oversætteren tydeliggør med et *qǐng*, ‘at bede’, som angiver den imperativiske talehandling, *kěyǐ*, ‘muligvis’, som er et ekstra høflighedselement, der understøtter *qǐng*, men bibeholder spørgesætningen, markeret med spørgepartiklen *ma*, hvilket gør sætningen noget meningsløs: *Er det sådan, at jeg beder Dem om at komme til sagen?*

- (10) Qǐng nǐ shuōshuō zhòng diǎn kěyǐ ma? (Zhì mìng 2009: 95)
Ask you saysay important point possible interrog.

Do you mind coming to the point? (Christie ?: 77)

Især (9g) er interessant pga. at tolkningen som kontrafaktuel alene afhænger af markering på finittet i de sprog, der har konstruktionsmuligheden (se videre under 6.1).

En metodisk fremgangsmåde er at sammenligne oversættelser med originalerne, som det fremgår af ovenstående eksempler. Det er selvfølgelig generelt en lidt usikker fremgangsmåde, for man risikerer let, at en meget tekstbunden oversætter leverer en lettere ukinesisk tekst som i (10). På den anden side står oversætteren over for et reelt problem, nemlig trofastheden i indholdsgengivelsen. Især hvor det gælder om at levere en logisk sammenhængende tekstverden i oversættelsen. Valget af en Agatha Christie-oversættelse skete for at få noget narrativt, hvor man kunne regne med, at teksten ville indeholde mange gisninger, hvoraf en del nok ville være rent kontrafaktuelle. Det slog

til. Og hvor det ville være fatalt for tekstverdenens logik, hvis modtageren ikke blev klar over dette i de enkelte tilfælde. Det principielle spørgsmål, der stiller sig, er, hvad der sker i et sprog, når tekster fra andre sprog påtvinger sproget kategorier, som det egentlig ikke selv benytter sig rigtigt af.

6.1. *Typer med konditionalt element*

Nu er det så relativt veletableret, at irrealis, dvs. kontrafaktualitet, ikke spiller en særlig stor rolle i den sproglige modellering af kinesiske sagsforhold. I konditionalsætninger er der ingen entydig markering, skønt der er et væld af konnektive størrelser, der kan markere et konditionalt forhold som f.eks. de fungerende subjunktionaler i (8). Her havde oversætteren det trods alt ret let, fordi udgangspunktet var en dobbeltsætning på engelsk begyndende med *if*. Her markeres med den kinesiske subjunktional allerede, at vi begiver os ind på det non-reale område. Men der er mere problematiske irrealiskonstruktioner, nemlig enkeltsætninger, hvor et enkelt led i sig selv skal opfattes som den kontrafaktuelle størrelse. Som i (9g), hvor *en virkelig progressiv pave* er den kontrafaktuelle størrelse, en i den opstillede tekstverden ikke-eksisterende størrelse. Her er der allerede på engelsk, dansk og tysk ingen markering af selve denne størrelse. Tempusspringet, og på tysk tillige spring til konjunktiv, markerer det kontrafaktuelle forhold; find selv som modtager ud af, hvor den egentlige kontrafaktuelle størrelse er. Den vil ofte stå på fundamentpladsen på dansk og tysk, på engelsk på subjektets plads. Nu er tempusspring og modusspring ikke muligheder på kinesisk. På den anden side er det yderst vigtigt at markere, at den nævnte størrelse ikke er en real medspiller i det skildrede sagsforhold, hvilket er det, der gør hele sagsforholdet irreal. I (11) forsøger oversætteren at markere noget tilsvarende på en anden måde:

- (11) (Gordon er den rige onkel, som altid har hjulpet sin familie finansielt, men som nu er død i blitzen:)

Wǒ nà shíhòu quán yíkào gēdēng. Běnlái gēdēng kěyǐ yíqiè huífù zhèngchángde.
I that time total rely Gordon. Original Gordon may all restore normal-attr.
(Zhì míng 2009: 32)

I relied on Gordon. Gordon would have put things straight. (Christie ? : 33)

- (12) Tā xiǎng, rúguǒ wǒ shì tā, wǒ dāngrán yě huì fēicháng wúlǐ.
She think, if I be he, I certainly also could very without courtesy.
(Zhì míng 2009: 21)

She thought, I bet I'd be rude in his place. (Christie ? : 24)

I (11) sættes et adverbial *bénlái*, ‘original/egentlig’, der skal markere det kontraktuelle; i (12) udbygges med en hel konditionalsætning. I (13) er det *huì*, ‘at kunne’ = ‘muligvis’, der klarer det.

- (13) (Nu var det jo rigtignok noget kækt af ham, at han turde sige til Kejsere Datter: “Vil du ha’e mig?”, men det turde han nok, for hans Navn var vidt og bredt berømt:
Chéng qiān chéng bǎi-de gōngzhǔ dōu huì gāogāoxìngxìng-de shuō “yuànyì”.
Massetusindmasshundrede-attr. prinsesse alle kunne gladeliggadelig-adv. sige ønske”.
(ĀnTúShēng 1986: 101)

Der var hundrede Prinsesser, som ville have sagt Tak til. (Andersen 1918: 187)

6.2. *Irreale sammenligninger*

Set ud fra den skildrede situation er der logisk set egentlig altid noget irrealt over sammenligningens andet led, eftersom sammenligningsstørrelsen ikke indgår reelt i sagsforholdet; dette andet led er altid stærkt markeret på kinesisk med diverse forskellige elementer, ofte kombinationer af flere elementer, her *hǎoxiàng* og *yīyàng* og yderligere forstærket med *huì* til angivelse af det mulige:

- (14) (Rosaleen ser ud til at være dybt skræmt og ser således ud):
Nà mó, ō, jiù hǎoxiàng nǎodai huì suǐshí bù bǎoxiǎn yīyàng
That way, oh, then justlike brain could at any time not safe same way
(Zhì míng 2009: 246)

She looks – oh – as though she is going off her head (Christie ? 196)

7. Afsenderens og modtagerens rolle i sætningen

Afsenderens rolle er på kinesisk som sagt at afbilde sagsforholdene i den givne tekstverden. Det giver ham en objektiv stemme som en slags reporter. Modtageren involveres normalt ikke med krav om at bedømme relationen mellem ytringens indhold og mening i talesituationen. Ytringer som *jeg ville være glad for en kop kaffè* i (9h) her markeret til eventualis finder man ikke rigtigt. Normalt får man den direkte fremstilling: *jeg holde af kop kaffè*, hvilket gør interpretationen af sproghandlingen meget uvis.

Der er dog specielle taleakter, der kan tænkes at tvinge afsenderen ud i en mere personlig tilkendegivelse. Nemlig de tilfælde, hvor han ønsker forandringer i sagsforhold, nemlig ved imperativiske udsagn og ved udsagn om opfyldelige ønsker. Her har kinesisk mange forskellige muligheder, f.eks. at indlede sætningen med et verbum, der direkte angiver talehandlingen. Det ser man i (10) med *qǐng*, ‘bede’.

Man kan også, hvad der er meget almindeligt, nøjes med at formulere det sagsforhold, der opfordres til, idet subjektet for sagsforholdets verbal elideres. Det fremgår så af talesituationen, hvem referenten for det eliderede subjekt er. Yderligere markering af talehandlingen er ikke nødvendig, end ikke med et lille høfligt *qīng*. Et eksempel her er “Fader Vor” (15), hvor den tiltalte direkte figurerer i første sætning. Eksempler er (15^{6-7, 9-10}).

- (15) ¹Wǒmen zài tiān shàngde fù:
 Jeg-pl. i himmel-attr. far
- ²yuàn rén dōu zūn nǐde míng
 ønske menneske alle ære du-attr. navn
- ³yuàn nǐde guó jiànglǐng;
 ønske du-attr. rige komme
- ⁴yuàn nǐde zhǐyào xíng zài dìshàng,
 ønske du-attr. formål udføre på jord,
- ⁵rútóng xíng zài tiānshàng.
 ligesom udføre i himmel.
- ⁶Wǒmen rì yòngde yǐnshí, jīnrì cǐgěi wǒmen.
 Jeg-pl dagligbrug-attr. drikkemad, nudag skænkegive jeg-pl.
- ⁷Miǎn wǒmende zhài,
 fritage jeg-pl.-attr. gæld,
- ⁸rútóng wǒmen miǎn le rénde zhài.
 ligesom jeg-pl. fritage-perf. mennesk-attr. gæld.
- ⁹Bù jiào wǒmen yùjiàn shìtàn;
 ikke tillade jeg-pl. møde prøve
- ¹⁰jiù wǒmen tuōlí xiōng'è.
 redde jeg-pl. adskille fra grusom

¹¹Yīnwéi guódù, quánbǐng, róngyào, quán shì nǐde,
Thi riget, magten, æren, al er du-attrib.

¹²zhídào yǒngyuǎn. Āmen.
ligetil evighedlang. Amen. (MǎTài (og Matthæus) 6, 9-13).

En anden type er de opfyldelige ønsker (15²⁻⁴), som på dansk, tysk og engelsk ville stå i præsens konjunktiv, og i øvrigt være sjældent brugte (i hvert fald på dansk og engelsk). Her refererer subjektet ikke til en del af talesituationen og kan således ikke elideres. Derfor kan den gængse markering med elideret subjekt ikke bruges; til gengæld er talehandlingen her stærkt markeret med *yuàn*, 'at ønske'. Denne markør har jeg ikke fundet i de kinesiske grammatikker, jeg har læst. Ligesom kategorien opfyldelige ønsker ikke omtales.

8. Afslutning

Hvad har jeg så opnået ved denne øvelse? Dels ville jeg efterprøve Durst-Andersens ideer om kinesisk som det virkelighedsorienterede sprog på en kategori, som han ikke omtaler, men som ville være en styrkelse af disse ideer. Manglen på utvetydig markering af irrealis, hvilket henviser eksempler til pragmatisk tolkning, er en indikator, der ikke er ganske tungtvejende; sprog som dansk, engelsk og tysk har ganske vist en markering: tempusspring, evt. forbundet med konjunktiv; men disse markeringer må jo yderligere underkastes pragmatisk tolkning, idet de samme grammatiske elementer også bruges i andre funktioner. Et mere tungtvejende argument er selve utilbøjeligheden til at ytre sig kontrafaktuel og følgelig også til som modtager at foretage mulige kontrafaktuelle fortolkninger. Det falder godt i tråd med orienteringen mod virkeligheden. Dels er det interessant at se, hvad der sker, når andre sprog, her vestlige, pålægger kinesisk en langt skarpere skelnen i tankegang mellem realis/non-realis og irrealis, når kinesisk nu ikke selv er tilbøjelig at gøre noget ud af denne skelnen. Hvad sker der, når en ny sproglig kategori påføres et sprog? Hvilke sproglige midler skal så tages i brug for at fremtvinge den korrekte fortolkning?

Henvisninger

- Andersen, H.C. (1918). *Eventyr og Historier*. Kjøbenhavn: Gyldendal.
- Yè Jūnjiàn. *ĀnTúShēng tóng huà quán jí zhe sān yè yìng*. 1988.
- Christie, A. (?). *There is a Tide*. New York: Dell Publishing Company. Et eftertryk af den engelske udgave *Taken at the Flood*. nok 1948. (Christie).
Oversætter ikke angivet. (2009). *Zhì mìng yí chǎn*. Beijing: Rénmínwènxuéchūbǎnshè. (zhì mìng)
- Bibelen. *Matthæus, 6, 9-13*.
Shèngjīng. *MǎTài, 6, 9-13*. (2006). Singapore: Shèngjīnggōnghuì.
- Chao, Y.R. (1968). *A Grammar of Spoken Chinese*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Chu, C.C. (1983). *A Reference Grammar of Mandarin Chinese for English Speakers*. New York, Frankfurt, Bern: Peter Lang.
- Durst-Andersen, P. (2011). *Linguistic Supertypes. A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Durst-Andersen, P. (2011). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Eifring, H. (1995). *Clause Combination in Chinese*. Leiden: E.J.Brill.
- Halliday, M.A.K. & C.M.I.M Matthiessen (2004). *An Introduction to Functional Grammar*, 3. udg. London: Arnold.
- Lewis, D. (1973). *Counterfactuals*. Oxford: Blackwell.
- Li, E.S-H. (2007). *A Systemic Functional Grammar of Chinese*. London: Continuum.
- Li, C.N. & S. A. Thompson (1981). *Mandarin Chinese. A Functional Reference Grammar*. California: University of California Press.
- Reichardt, M. & S. (1990). *Grammatik des modernen Chinesisch*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Van den Berg, M.E. (1989). *Modern standard Chinese. Een functionele grammatica*. Muiderberg: Coutinho.
- Wiedenhof, J. (2004) *Grammatica van het Mandarijn*. Amsterdam: Uitgeverij Bulaaq.

Hvilken supertype tilhører italiensk?

Bente Lihn Jensen

1. Indledning

I det følgende vil jeg forsøge at give et bud på hvilken supertype italiensk tilhører.

Begrebet ‘supertype’ stammer fra Durst-Andersen (2011a), fremover forkortet LS, og (2011b), fremover forkortet BoS. Begrebet og teorien bag vil kort blive præsenteret i afsnit 2. Supertypeteorien er en almenyldig teori, men da italiensk ikke er blandt de sprog der er blevet undersøgt, har jeg sat mig for at forsøge at give et bud. Det har dog til tider været svært da oplysningerne om hvordan man metodisk går frem for at bestemme et givet sprogs supertypetilørsforhold, i de to værker er sparsomme. Det er fuldt forståeligt da værkerne har et andet sigte.

På italiensk er der langt flere registervarianter end på dansk, hvilket teoretisk set kan spille ind på supertypebestemmelsen. Derfor skal det præciseres at denne artikel primært behandler standarditaliensk. Det svarer til niveauerne 4.-6. i den opdeling der gives i Berruto (1993: 13-14), og som er gengivet i Skytte & Korzen (2000 vol. 1: 47-48). Der opereres med ni forskellige varianter, hvor 1. er den mest formelle. Ud fra denne opdeling siges italiensk at kunne være: 1. højt formelt 2. teknisk-videnskabeligt 3. bureaukratisk 4. litterær standard 5. neo-standard 6. samtale standard 7. folkeligt (regionalt) 8. lavt uformelt 9. jargonagtigt.

Noget kan tyde på at italiensk hører til de afsenderorienterede sprog (for definition se afsnit 2, og for indledende begrundelse se afsnit 3). Hvis dét er tilfældet, skal den verbale kategori der siges at have prominens (BoS: 133), eller at være determinerende, ifølge teorien være modus. Det giver umiddelbart god mening for italiensk, men ifølge teorien kræves der tillige at der inden for indikativ med Durst-Andersens ord findes et submodussystem der vedrører om afsender selv har oplevet situationen eller ej (fx BoS: 195 Modus; LS:

200, 223-227). Spørgsmålene om modus og submodus vil blive diskuteret i afsnit 4. Ifølge teorien er der til den determinerende verbalkategori ofte en pendant inden for nominalsystemet. Det aspekt vil blive drøftet i afsnit 5. I afsnit 6 gives der en sammenfatning.

2. Teorien i korte træk

2.1. Overordnet præsentation

Supertypeteorien er en teori om kommunikation der bygger på kognition, semiotik og sprog. Fokus ligger dermed på sprogbrug.

Teorien opererer med tre forskellige **supertyper**. Afgørende for bestemmelsen er hvilken såkaldt **fælles stemme** som det givne sprogs sprogbrugere har valgt at benytte til at tale om virkeligheden med (se fx BoS: 198). Teoretisk set har de tre valg. Kort fortalt kan de vælge at tale om:

- situationen som sådan. Kommunikationen bliver herved **virkelighedsorienteret**;
- afsenders oplevelse af situationen. Kommunikationen bliver herved **afsenderorienteret**;
- afsenders erindring af en oplevelse af en situation sammenholdt med modtagers erindring. Kommunikationen bliver herved **modtagerorienteret**.

Som det siges i BoS (147), afspejler valget forskellige forståelser af virkeligheden. For mere detaljerede oplysninger se fx BoS (134-149). Nogle af de vigtigste karakteristika ved hver af de tre typer er gengivet i oversigt 1:

	Virkelighedsorienterede sprog	Afsenderorienterede sprog	Modtagerorienterede sprog
Repræsentanter	russisk, kinesisk	bulgarsk, tyrkisk	dansk, engelsk
Basisenhed	situation	oplevelse	information
Fælles stemme	tredjeperson	førsteperson	andenperson
Afsenderfunktion	reporter	kommentator	meddeler
Markør	aspekt-prominens	modus-prominens	tempus-prominens
Retorisk type	topic-responsible	reader-responsible	writer-responsible

Oversigt 1: Nogle af de vigtigste karakteristika ved de tre supertyper

(Svarer til det skema der findes side 133 i BoS. Den engelske version findes i LS (234).)

2.2. *Kommunikationsprocessen*

Teorien er inspireret af Bühlers organonmodel, hvori sproget siges at pege i tre forskellige retninger: én retning mod genstande og relationer, dvs. verden, af Bühler kaldet symbol; én retning mod afsender, kaldet symptom; og én retning mod modtager, kaldet signal (se fx LS: 148ff). Men i modsætning til Bühler, der opererer med 'sprog', understreges det i Durst-Andersens to værker at det er et givet sprogs **grammatiske kategorier**, også kaldet grammemer, der peger. I Durst-Andersens reviderede model (BoS: 143, LS: 154-160) erstatter 'grammatik' derfor 'sprog' i Bühlers model. Der argumenteres således for at skelne mellem leksikon og grammatik. Leksikon sammenlignes med symboler i semiotisk forstand, og teorien er da også tillige inspireret af Peirces skelnen mellem de tre typer af tegn: **symbol**, hvis betydning bygger på en konvention; **indeks**, "som har betydning gennem sin fysiske forbindelse til hvad det betegner"; **ikon**, hvis betydning bygger på lighed (fx Kjørup 2002: 79, 84). Grammemer sammenlignes med indeks i semiotisk forstand. Det er **grammemerne** der gør sproget dynamisk og tillader at der kan kommunikeres. **Leksemmer** er derimod statiske størrelser, og som sådanne kan de ikke aktualiseres som det er nødvendigt i kommunikation. Det er m.a.o. grammemerne der er de vigtigste i supertypeteorien. For at undgå tvetydighed og mulighed for sammenblanding af niveauer, er Bühlers begreb 'symbol' i supertypemodellen blevet erstattet af 'model' som er en indeks for virkeligheden (se LS: 149 ff). Durst-Andersens model adskiller sig tillige fra Bühlers organonmodel ved at bestå af to forskellige modeller: den såkaldte 'grammatiske trekant', som er den statiske variant, og som kommer nærmest på Bühlers model; og det såkaldte 'semiotiske hjul', som er den dynamiske variant (BoS: 145-146), der er i spil ved kommunikation (jf. oversigt 2 nedenfor).

I al kommunikation indgår der en **afsender**, en **meddelelse** (også kaldet en tekst) og en **modtager**. Det fremhæves at man tidligere har opereret med én samlet kommunikationsmodel og én samlet form for grammatik (BoS: 161). Denne opfattelse gør supertypeteorien op med: Iflg. teorien er der i alt tre kommunikationsbidrag i en kommunikationsproces: det som afsender og modtager er fælles om, og som afgør hvilken supertype det givne sprog tilhører; endvidere afsenders bidrag samt modtagers bidrag til kommunikationen. Da der opereres med tre forskellige supertyper (jf. oversigt 1) og dermed tre forskellige fælles bidrag, betyder det overordnet set at der tillige findes tre afsenderbidrag og tre modtagerbidrag. For lige meget hvilket element i processen som sprogbrugerne er blevet enige om at være fælles om, er der

tre funktioner der skal inddrages: **fremstillingsfunktion**, der vedrører 3. person; **udtryksfunktion**, der vedrører 1. person; og **appelfunktion**, der vedrører 2. person. Disse funktioner er knyttet til henholdsvis model, symptom og signal i den statiske grammatiske trekant. Lige meget hvilket sprog man kommunikerer på, kaldes de stimuli som afsender tager udgangspunkt i, i teorien for **input**. Udformningen af meddelelsen, der indeholder den fælles stemme, kaldes **output**, og modtagers forståelse, kaldes **intake**. Disse tre faser i kommunikationsprocessen er relateret til de tre førnævnte pegeretninger: model, symptom og signal, men på forskellig måde afhængigt af hvilken supertype der er tale om. Det er illustreret i oversigt 2:

Faser i kommunikationen → Supertyper ↓	Input = Afsenders udgangspunkt + pegeretning	Output = ytringen som bærer af fælles stemme + pegeretning + MARKØR	Intake = Modtagers forståelse af output + pegeretning
Virkelighedsorienteret	Informationer <i>signal</i>	Situationer <i>model</i> ASPEKT	Oplevelser <i>symptom</i>
Afsenderorienterede	Situationer <i>model</i>	Oplevelser <i>symptom</i> MODUS	Informationer <i>signal</i>
Modtagerorienterede	Oplevelser <i>symptom</i>	Informationer <i>signal</i> TEMPUS	Situationer <i>model</i>

Oversigt 2: Kommunikationsprocessen/rollefordelingen i de tre supertyper
(inspireret af BoS: 147. For engelsk se LS: 261-265)

2.3. Stemmer

Som nævnt ovenfor er den fælles stemme, også kaldet grundstemmen, den bærende inden for supertypeteorien. Fællesstemmen afspejler det valg som et givet sprogs sprogbrugere vælger til at tale om virkeligheden med. Det kan som nævnt gøres ved at referere til: 1) “situationen som afsender og modtager er fælles om”; 2) “afsenders oplevelse af den”; 3) “modtagers oplevelse” (BoS: 142). Fællesstemmen bæres af en af de tre verbale kategorier: aspekt, modus eller tempus. Inden for **den virkelighedsorienterede supertype** udtrykkes fællesstemmen vha. **aspekt**, dvs. at enhver ytring giver en situationsbeskrivelse. Når en såkaldt kompleks situation¹, som en handling er, skal verbaliseres, kan man på de virkelighedsorienterede sprog kun referere til enten proces (imperfektiv) eller begivenhed (perfektiv). Inden for **den afsenderorienterede supertype** hører fællesstemmen til **modus** da det dominerende træk i outputstrukturen er hvordan afsender eller andre oplever

1 Durst-Andersen (1992, 2011b) skelner mellem simple og komplekse situationer. De simple situationer, der enten kan være statiske eller dynamiske, kan umiddelbart opleves. Det kan de komplekse situationer, kaldet handlinger, derimod ikke da de er et mentalt konstrukt. En handling består af en aktivitet som er efterfulgt af en tilstand. Tilstanden er betinget af aktiviteten.

en situation, og inden for **den modtagerorienterede supertype** hører fællesstemmen til **tempus** – nærmere bestemt forskellen mellem imperfektum og perfektum der ifølge BoS (132) er en forskel i gammel og ny information. Det skal forstås på den måde at imperfektum præsenterer en given situation, der er lagret i afsenders fortidslager, som et *flashback* for modtager, mens perfektum præsenterer situationen, der er lagret i afsenders nutidslager, som et *news-flash* for modtager (fx BoS: 152-154). Denne distinktion modsvarer af forskellen mellem bestemt og ubestemt artikel inden for det nominale system.

2.3.1. Stemmer der er underordnet fællesstemmen

Ud over fællesstemmen opererer teorien med andre former for stemmer, som altid er underordnet fællesstemmen, og som vedrører input, dvs. afsender (LS: 236). Uafhængigt af supertype drejer det sig om **principal** og **secondary voice** (dansk: hoved- og bistemme), som derfor også er den vigtigste distinktion. På basis af de oversigter der findes i LS (262-264), viser oversigt 3 hvilke stemmer der opereres med inden for de tre supertyper:

	Virkeligheds-orienterede sprog	Afsender-orienterede sprog	Modtager-orienterede sprog
Hovedstemme	Ydre stemme ²	Egen stemme	Objektiv stemme
Bistemme	Indre stemme ³	Andres stemme	Subjektiv stemme

Oversigt 3. Manifestation af hoved- og bistemme inden for de tre supertyper
(Baseret på Table 20a-c i LS: 262-264)

Det er i denne sammenhæng værd at bemærke at teorien anfører at afsenderorienterede sprog adskiller sig fra de to andre supertyper ved at afsenders stemme ikke blot findes i input, men også i output i og med at fællesstemmen vedrører afsenders – eller andres – oplevelse af situationen. Det betyder, siges det (LS: 245), for det første at der ikke kan drages et skarpt skel mellem de to former for stemme (fællesstemme og underordnet stemme), og at fællesstemmen opdeles i en hoved- og en bistemme, for det andet at det altid er hovedstemmen der tilhører afsender.

Ud over hoved- og bistemme opererer teorien med **offentlig og privat** stemme, som er en mere gennemæssig distinktion (LS: 237-238). Inden for

2 Der refereres her til to af de i alt fire domæner som teorien opererer med: lokation og possession (BoS: 45-55)

3 Der refereres her til de to øvrige af de i alt fire domæner: oplevelse og kvalitet (BoS: 45-55).

virkelighedsorienterede sprog siges den offentlige stemme at være hovedstemmen, mens det inden for afsenderorienterede sprog siges at være den private stemme der er hovedstemme. Inden for modtagerorienterede sprog er det vanskeligere at afgøre, siges det (LS: 238).

3. Demonstrativer

Det forekommer mig svært generelt at finde træk der definitivt kan afgøre hvilken supertype et givet sprog tilhører.⁴ Der er dog iflg. Durst-Andersen én undtagelse. Den vedrører de demonstrative pronominer/adverbier. Hvis der er tre distinktioner, som det siges er tilfældet for tyrkisk og georgisk, skulle det være et sikkert tegn på at sproget er afsenderorienteret (LS: 203-204).

På toskansk, som ligger til grund for italiensk, findes en sådan tredeling: *questo/qui, qua* der refererer til 1. pers.; *codesto/costì, costà* der refererer til 2. pers.; og *quello/lì, là* der refererer/henviser til 3. pers. Da italiensk som sagt bygger på toskansk, kunne man tro at tredelingen også findes på moderne italiensk, og derfor straks hævde at italiensk **er** et afsenderorienteret sprog. Så ligetil er det dog ikke. Tredelingen findes ganske vist i moderne italiensk, men kun inden for visse sprogbrugsområder, nemlig bureaukratisk og juridisk sprog (se fx GGIC vol. I: 617), som er nogle af de mest konservative og formelle områder inden for sprogbrugen (jf. varianterne 2. + 3. der er omtalt i afsnit 1.). Uden for disse områder anvendes nu et system med to termer: *questo/qui, qua* og *quello/lì, là*. Disse refererer til henholdsvis 1. og 3. pers. I forbindelse med reference til 2. pers. benyttes snart *questo* snart *quello* afhængigt af hvor modtager befinder sig i forhold til afsender. Man må derfor spørge sig selv om et sprog **skal** have en tredeling inden for demonstrativer for at tilhøre den afsenderorienterede supertype. Da dette kendetegn ikke nævnes under gennemgangen af bulgarsk, som i LS (200-202) anføres som det første eksempel på afsenderorienterede sprog, tillader jeg mig at slutte at det ikke er et krav.

4 Fx kan aspekt findes i alle tre supertyper, men kun i den virkelighedsorienterede er kategorien determinerende.

4. Fællesstemmens determinerende kategori

Som det fremgår af afsnit 3, bygger demonstrativsystemet på standarditaliensk på to distinktioner. Det er kun inden for bureaukratisk og juridisk sprog at der er tre. Spørgsmålet er derfor om italiensk stadig er et afsenderorienteret sprog, eller om det er på vej til at udvikle sig til eller allerede har udviklet sig til et modtagerorienteret sprog. Når den virkelighedsorienterede supertype ikke inddrages, skyldes det at udviklingen altid siges at gå i én retning, som man også kan udlede af oversigt 2: et virkelighedsorienteret sprog kan udvikle sig til et afsenderorienteret sprog, som på sin side kan udvikle sig til et modtagerorienteret sprog. Dette kan på sin side udvikle sig til et virkelighedsorienteret sprog, hvorved ringen er sluttet; men det er udviklingen ikke. Det er fuldt forståeligt at der kun er én udviklingsretning: en modtager forudsætter en afsender, og en afsender forudsætter en situation (BoS: 136-137). Jeg vurderer at det afsenderorienterede italiensk ikke har kunnet nå at udvikle sig til et virkelighedsorienteret sprog via den modtagerorienterede fase. Et andet sprogligt fænomen der viser at italiensk ikke kan tilhøre den virkelighedsorienterede supertype, er at fortidsformen *passato remoto* i forbindelse med handlingsverber er en aoristform. Den refererer til en handling, dvs. at aktiviteten og den efterfølgende tilstand ses som ét, som fx også *passé simple* på fransk (se fx Durst-Andersen 2008: 482)⁵. Derimod behandles en handling i virkelighedsorienterede sprog altid som en tosidig størrelse der består af en aktivitet og en tilstand, som nævnt i afsnit 2.3.

4.1. Den determinerende verbalkategori

Som nævnt i afsnit 2 spiller de verbale kategorier aspekt, modus og tempus en altafgørende rolle i bestemmelsen af hvilken sproglig supertype et givet sprog tilhører.

Ud over person og tal angiver det finitte verbum på italiensk tempus, modus og i visse tilfælde aspekt. Spørgsmålet er hvilken af disse tre kategorier der er den determinerende, og som sådan bærer fællesstemmen. Som det fremgår af oversigt 1, er kategorien modus hvis supertypen er afsenderorienteret, tempus hvis typen er modtagerorienteret, og aspekt hvis supertypen er virkelighedsorienteret. Aspekt i ikke-perifrastiske former findes på italiensk men kun inden for de former der inden for indikativ bærer trækket [+DISTANCE]

5 *Passé simple* kan dog i modsætning til den italienske *passato remoto* ikke udtrykke modalt indhold.

(for definition se Jensen (2000: 152ff)): det drejer sig inden for de syntetiske former om imperfetto, der udtrykker [-PERF] aspekt, og passato remoto, der udtrykker [+PERF] aspekt.

De to andre kategorier modus og tempus findes derimod begge i hele det finitte system på italiensk. Hvilken er den determinerende? På basis af det der siges i LS (206ff), er modtagerorienterede sprog kendetegnet ved at der (næsten kun) findes kategorien tempus. Hvis det er sandt, kan italiensk ikke tilhøre denne supertype da der også findes modus. Hvordan formerne er fordelt inden for de forskellige modi, er der i litteraturen uenighed om, men alle er enige om at der ud over indikativ (det er den modus der benyttes, når der tilskrives sandhedsværdi til en situationsbeskrivelse) i hvert fald også findes konjunktiv (det overordnede indholdsmæssige distinktive træk er her [-ASSERTERING] (se fx Jensen 2000:162-167). I de to modi findes der dels syntetiske former dels analytiske. Såvel i indikativ som i konjunktiv findes presente/passato prossimo⁶ og imperfetto/trapassato prossimo. I indikativ findes tillige passato remoto/trapassato remoto, der er fortidsformer, futuro/futuro anteriore, der snart refererer til fremtiden, snart til samtiden, hvor det udtrykker epistemisk modalitet, samt condizionale semplice/condizionale composto, der udtrykker betingelse. Andre opfatter condizionale-formerne som en modus for sig, kaldet condizionale. Hermed opereres der med tre modi: indikativ – condizionale – konjunktiv. Dertil kommer i begge tilfælde imperativ, som på italiensk må opfattes som en finit form. Da der således under alle omstændigheder eksisterer andre modi end indikativ, og da disse fortsat anvendes også i talt hverdagsitaliensk, selv om man af og til kan læse at brugen af konjunktiv er ved at forsvinde fra især unges talesprog, slutter jeg at det må være **modus** der er bærer af fællesstemmen, og dermed den determinerende verbalkategori på italiensk. Det betyder iflg. teorien at der inden for indikativ skal være et submodussystem. Det betyder tillige at afsender i sit input benytter en model af virkeligheden der bygger på aspekt, og i sit output udtrykker sin eller andres oplevelse af virkeligheden (jf. oversigt 2). Nogle af formerne i output skal iflg. teorien referere til afsenders egen oplevelse (fx LS: 201). Det er der flere eksempler på i italiensk. I afsnit 4.2. behandles spørgsmålet om submodus, og i afsnit 4.3. behandles kort imperfetto indikativs stilling i italiensk (jf. LS: 223ff.).

6 Formen til venstre for skråstregen '/' er en syntetisk form, mens formen til højre for er en analytisk. Dette gælder dette og de følgende fire par.

4.2. Submodus

For at et sprog kan henregnes til de afsenderorienterede sprog, er det som tidligere nævnt nødvendigt at der inden for indikativ findes et såkaldt submodus-system (LS: 200). I BoS (130) tales der derimod om “en særlig modus-kategori ... hvor der skelnes mellem direkte og indirekte oplevelse”.

Som sagt indgår italiensk ikke i de sprog der behandles i de to værker. Mit bedste bud på hvilken distinktion som submodusystemet på italiensk bygger på, er trækket [+/- reference til en situation som på udtaletidspunktet indgår i afsenders aktuelle virkelighed, og hvis sandhedstilskrivning afsender kan tilslutte sig]. Denne distinktion findes mindst to steder inden for indikativ: 1. i præteritum mellem *passato prossimo* og *passato remoto* og 2. i præsens mellem *presente* og *condizionale*.

4.2.1. *Passato prossimo vs. passato remoto*

På italiensk kan en begivenhed der ikke præsenteres som en der ligger forud for en anden, i fortiden udtrykkes på to måder: vha. *passato prossimo* (direkte oversat: fortid nær) eller vha. *passato remoto* (direkte oversat: fortid fjern). M.a.o. er begge disse former perfekte. Som det fremgår af (1a)-(1b), adskiller de to eksempler sig udelukkende ved at der i (1a) er benyttet *passato prossimo* (*ha distrutto*), mens der i (1b) er benyttet *passato remoto* (*distrusse*). Derimod indeholder begge eksempler tidsudtrykket *due anni fa* (= for to år siden). Det betyder at den begivenhed der refereres til i de to eksempler, ligger lige langt fra afsenders ytringstidspunkt. Der er m.a.o. ikke tale om en tidsmæssig større afstand i (1b) end i (1a), hvilket navnet på verbalformen kunne tyde på. Sabatini (1984:665-666) forklarer forskellen som en der afhænger af om den talende opfatter begivenheden som noget, der har kontakt med den talendes nutid, eller er adskilt fra den talendes nutid.

- (1a) L'alluvione di due anni fa ha distrutto [passato prossimo, Ind.] il ponte.
 (1b) L'alluvione di due anni fa distrusse [passato remoto, Ind.] il ponte.
 (= oversvømmelsen som fandt sted for to år siden, ødelagde broen).

I (1a) kunne en implikation være at broen fortsat ligger i ruiner, mens den i (1b) kunne være at det ikke længere er synligt at broen har været ødelagt, fordi den er blevet genopført eller helt fjernet. I (2a)-(2b) angiver (2a) at den omtalte person stadig lever på udtaletidspunktet, mens (2b) angiver at personen på det tidspunkt er død.

- (2a) Mio marito è nato _[passato prossimo, Ind] nel 1940.
 (2b) Mio marito nacque _[passato remoto, Ind.] nel 1940.
 (= min mand blev født i 1940).

I skønlitteratur benyttes *passato remoto* til at udtrykke handlingsskelettet. Et godt eksempel er Orwells roman *1984*, som blev skrevet i 1930'erne. Det som b-eksemplerne og de skønlitterære eksempler har til fælles, er at de situationer der refereres til, ikke er del af afsenders aktuelle verden på udtaletidspunktet.

Passato remoto refererer således til situationer som ikke er del af afsenders aktuelle verden på udtaletidspunktet. Der er derimod intet i det sproglige udtryk der signalerer at afsender ikke kan tilslutte sig sandhedsværdien i den anvendte ytring. Det tyder på at den beskrivelse der gives af de afsenderorienterede sprogs hoved- og bistemme i oversigt 3, og som er baseret på skemaer i LS (262-264), ikke gælder for italiensk, da der ikke er tale om andres stemme.

4.2.2. *Presente vs. condizionale*

På præsensplan kan man finde en forskel mellem *presente* og *condizionale* der overordnet set svarer til forskellen mellem de to *passato*-former (se 4.3.1.). På præsensplan er det *presente* der angiver at den situation der refereres til, er del af afsenders aktuelle verden på udtaletidspunktet, og at afsender står inde for sandhedsværdien i ytringen, hvorimod *condizionale* ikke gør. Det spørgsmål der stilles i (3), kan besvares med *presente* som i (3a) eller med *condizionale* som i (3b).

- (3) A. Che ore sono _[presente Ind.]?
 (= hvad er klokken?)
 (3a) B. Sono _[presente Ind.] le nove.
 (= den er ni.)
 (3b) B. Sarebbero _[condizionale] le nove.
 (= den er efter sigende ni)

Ved at benytte *condizionale* i (3b) signalerer afsender at tilstanden opleves som adskilt fra vedkommendes aktuelle verden i lighed med afsenders oplevelse i forbindelse med brug af *passato remoto* (se 4.2.1.). Det er formentlig ikke

tilfældigt da condizionale sproghistorisk set er dannet af infinitiv af kerneverbum + passato remoto af *avere* (= *have*). Italiensk skelner grammatisk ikke mellem hypotese og kontrafaktualitet. Derfor angiver formen ikke om afsender er enig eller uenig med den der har hævdet at klokken er ni; uden kontekst signalerer afsender blot at tilstanden er adskilt fra hans aktuelle verden, og at han ikke tilskriver ytringen sandhedsværdi.

4.2.3. *Futuro vs. presente*

Som svar på (3) kunne afsender også have benyttet futuro, som vist i (3c). Også her med en betydningsforskel i forhold til den der udtrykkes i (3a), og også i forhold til (3b).

- (3) A. *Che ore sono*_[presente Ind.]?
 (= hvad er klokken?)
- (3c) B. *Saranno*_[futuro] le nove.
 (= den er nok ni.)

Ved at benytte futuro angiver afsender at det er hans egen antagelse (= 'tro' iflg. Durst-Andersens terminologi, se fx BoS: 164-172) at klokken er ni. Sammenholder man (3a) og (3c), kan man udlede at italiensk tillader at grammatiske former udtrykker såvel afsenders personlige viden som dennes personlige tro.

4.3. *Imperfetto indikativs stilling i italiensk*

Som det fremgår af 4.2.1., er der på italiensk to perfekteve tempora: passato prossimo og passato remoto. Det indikerer at der sandsynligvis skelnes mellem perfektiv og imperfektiv aspekt, hvilket da også er tilfældet, men kun på fortidsplan. Den imperfektive form hedder imperfetto. Den er i sin prototypiske anvendelse en ren aspektuel form, og står som sådan i opposition til de i afsnit 4.2.1. nævnte perfekteve former. Dén anvendelse er vist i (4), der stammer fra Elio Vittorinis roman *Conversazione in Sicilia* (1968:80 (1941)):

- (4) *Andava*_[imperfetto Ind.] [a Palermo], ma non *andò*_[pasato remoto Ind.].
 (= han var på vej [til Palermo], men han nåede ikke frem)

I modsætning til de nævnte perfekteve former er imperfetto den eneste imperfektive form der findes på italiensk. Formen synes således ikke at kunne

udtrykke samme modale⁷ indhold som enten *passato prossimo* eller *passato remoto*. Ikke desto mindre anvendes formen meget ofte på andre måder end den prototypiske der er vist i (4), hvor der refereres til en aktivitet. Er det ligeledes et tegn på submodus? Det mener jeg ikke kan være tilfældet da der formelt set er sammenfald. De ikke-prototypiske anvendelser mener jeg derimod kan forklares på to forskellige måder: 1. som umarkeret medlem kan *imperfetto* i forhold til det markerede medlem *passato*, tale med såvel hoved- som bistemme (se 4.3.1.); 2. anvendt på andre måder (se 4.3.2.).

4.3.1. *Imperfetto* anvendt som umarkeret form

I LS kapitel 9 tales der om markerethed i Jakobsons forstand. Hermed menes at den ene kategoriform i en binær opposition altid vil være den mest transparente og derfor den markerede form i og med at den kun har én betydning (LS:300). Ud fra dén definition må de to *passato*-former, der begge udtrykker perfektivitet, opfattes som det markerede medlem i forhold til *imperfetto*. Ud over at det markerede medlem kun kan have én betydning, kan det kun tale med hovedstemmen, mens det umarkerede medlem kan tale med såvel hoved- som bistemme (LS: 237). Da der her er tale om en aspektuel forskel i inputstrukturen, omhandler hovedstemmen den ydre verden (jf. oversigt 3). Når det umarkerede medlem taler med sin hovedstemme, betegner det en proces og står i opposition til det markerede medlem, som vi så i (4). Derimod taler det umarkerede medlem med bistemmen når det erstatter det markerede medlem. Det er tilfældet i (5) hvor *imperfetto* er anvendt i stedet for *passato remoto* i den såkaldt narrative eller pittoreske anvendelse. Det viser de understregede former i (5), der stammer fra Bertinetto (1986:386 eksempel [11c]):

- (5) La guerra, scoppiata nel 1914, durava_[imperfetto Ind] circa cinque anni, e si concludeva_[imperfetto Ind] con [il] trattato di Versailles.
(= Krigen, brudt ud i 1914, varede cirka fem år, og afsluttedes med Versaillestraktaten).

7 I overensstemmelse med sprogbogen i henholdsvis LS og BoS anvendes 'modal' her som betegnelse for at afsender på en eller anden ikke nærmere angivet måde har sat sit fingeraftryk på betydningen. Der refereres derimod ikke til epistemisk eller deontisk modalitet.

4.3.2. Imperfetto anvendt på andre måder

Derudover kan imperfetto anvendes på adskillige andre måder som eksemplerne (6)-(10) giver en smagsprøve på⁸. Overordnet set kan imperfetto referere ikke blot til afsenders fortid som i (4)-(9), men også til afsenders samtid (se (10)) og sågar også eftertid. Af pladshensyn gives der dog ikke eksempler på denne brug. Imperfetto kan bl.a. anvendes i betingelseskonstruktioner. Ifølge Bazzanella (1994: 99) hører denne brug hjemme i register 6.-7., hvorimod der i mere formelle registre benyttes trapassato konjunktiv i betingelsessætningen og condizionale composto i oversætningen. I talesprogsvarianterne kan imperfetto indikativ optræde snart i oversætningen, snart i betingelsessætningen, snart i begge. Den formelle udtryksmåde er vist i (6), mens (7) viser den talesprogsvariant hvor imperfetto indikativ optræder i begge sætninger. Betydningen i såvel (6) som (7) svarer til dansk: *Hvis jeg havde været dig, ville jeg have gjort det.*

- (6) Se fossi stato/-a_[trapassato KONJ] in te, l'avrei fatto_[condizionale composto]
 (7) Se ero_[imperfetto Ind.] in te, lo facevo_[imperfetto Ind.].*

Det skal endnu en gang bemærkes at italiensk udtryksmæssigt ikke skelner mellem kontrafaktuel betydning, som foreligger i (6)-(7), og hypotetisk betydning, som kan foreligge i (8), og som formelt, dvs. grammatisk, svarer til (7):

- (8) Pensava che se vinceva_[imperfetto Ind.] alla Lotto la settimana dopo, comprava_[imperfetto Ind.] una nuova macchina
 (= han tænkte at hvis han vandt i Lotto ugen efter, købte han en ny bil).

I (8) svarer *comprava* jo faktisk til en fortids fremtid, og sådan kan imperfetto også anvendes i ikke-betingelseskonstruktioner, se (9):

- (9) Mario mi disse che i suoi venivano_[imperfetto Ind.] a trovarlo il giorno dopo
 (= Mario fortalte mig at hans forældre kom og besøgte ham dagen efter)

På afsenders samtidsplan kan imperfetto bl.a. anvendes om noget der vedrører en imaginær verden, nemlig legens. Dén anvendelse er vist i (10), som stammer fra Bazzanella (1994:100 eksempel (8)).

8 I Bazzanella (1994: 97-107) anføres 10 forskellige anvendelser ud over den gængse hvor imperfetto står i modsætning til passato og udtrykker imperfektiv aspekt. Bazzanella foreslår at alle disse "usædvanlige" anvendelser samles under én og samme karakteristik: *usi modali* (= dansk: modale anvendelser) (idem: 88).

- (10) Facciamo che io ero_[imperfetto Ind 1.sg.] il lupo e tu eri_[imperfetto Ind. 2.sg.] il Cappuccetto Rosso.
 (=lad os gøre at jeg er ulven og at du er Rødhætte).

Spørgsmålet er nu hvordan man kan forklare de mange forskellige anvendelser der delvist er vist i (6)-(10). Iflg. LS (223-227) kan de såkaldt oblikke modusformer konjunktiv og konditionalis gentage sig selv inden for indikativ. Jeg er endnu ikke i stand til at vurdere hvorvidt det er tilfældet på italiensk. Blot vil jeg anføre at iflg. Bazzanella (1994: 97-107), opfattes samtlige de anvendelser som her delvist er blevet illustreret i eksemplerne (6)-(10), under ét som modale anvendelser. Og brugen af ordet ‘modal’ fører tanken hen på det afsenderorienterede.

4.4. Sammenfatning af afsnit 4.

I det foregående har vi set at modus spiller en afgørende rolle på italiensk, og at der inden for indikativ synes at være belæg for at der findes et submodus-system, der bygger på distinktionen [+/- reference til en situation som på udtaletidspunktet indgår i afsenders aktuelle virkelighed, og hvis sandhedstilskrivning afsender kan tilslutte sig]. Det gælder modsætningsparrene *passato prossimo* >< *passato remoto* samt *presente* >< *condizionale semplice*. Dertil kommer *futuro*, som ikke indgår i den nævnte distinktion, men som ligger på linje med *presente*. Sidstnævnte form udtrykker viden, mens *futuro* udtrykker afsenders tro. Jeg mener derfor det er forsvarligt at konkludere at italiensk overordnet set hører til den afsenderorienterede supertype. Dog betyder det at beskrivelsen af hoved- og bistemme i outputtet på de afsenderorienterede sprog, således som den er vist i oversigt 3, må omformuleres. Som vi så i forbindelse med *passato remoto*, kan afsender godt tilslutte sig sandhedstilskrivningen selv om der er –reference til en situation der på udtaletidspunktet indgår i afsenders aktuelle virkelighed. Det er således trækket [–reference...] der er det væsentligste på italiensk.

Dertil kommer at *imperfetto* kan anvendes i mange forskellige sammenhænge. I dens prototypiske anvendelse, er det procesbetydning der udtrykkes. Her fungerer den som umarkeret medlem i opposition til perfektiv aspekt. Som sådan kan den erstatte *passato remoto* i dens såkaldt narrative eller pittoreske anvendelse. Dertil kommer adskillige andre anvendelser, der alle kan siges at være modale. Hvordan de kan forklares ud fra en supertypetilgang, må kommende undersøgelser vise.

5. Eventuelle tegn på afsenderorientering i det nominale system

Som nævnt i afsnit 1 anføres det i teorien at der i det nominale system ofte foreligger en pendant til den determinerende verbalkategori. På det virkelighedsorienterede sprog russisk nævnes kasus som en sådan kategori (BoS:129), og på dansk og engelsk, der tilhører den modtagerorienterede supertype, siges ubestemt artikel vs. bestemt artikel at udgøre denne pendant (BoS: 132). På bulgarsk, der nævnes som et afsenderorienteret sprog, siges nulartikel vs. bestemt artikel at udgøre en sådan pendant (LS: 200). Den samme distinktion behandlede Bentsen & Durst-Andersen i forbindelse med prædikative konstruktioner på spansk i deres foredrag, hvor de argumenterede for at spansk også er et afsenderorienteret sprog (se Bentsen & Durst-Andersen andetsteds i denne publikation).

Da jeg på nuværende tidspunkt ikke er i stand til at afgøre hvilken grammatisk størrelse der er/kan være pendant til den determinerende verbalkategori, vil jeg i stedet anføre nogle grammaemer der inden for det nominale system understøtter opfattelsen af at italiensk er et afsenderorienteret sprog.

5.1. Bestemt artikel

Selv om der på italiensk også anvendes bestemt og ubestemt artikel, tyder noget på at andre faktorer kan være på spil på italiensk end på dansk og engelsk. Selv om (11) kun er at opfatte som anekdotisk, viser den ordveksling der er gengivet i eksemplet, og som fandt sted mellem en af mine kolleger der havde italienske rødder (=A i (11)), og undertegnede (=B i (11)), at den bestemte artikel anvendes anderledes på italiensk end på dansk:

- (11) A: Har du set nøglen?
 B: Hvilken nøgle? (*spørger B da de ikke forudgående har talt om nogen nøgle*)
 A: Min, selvfølgelig!

Den bestemte artikel i A's første replik peger mod afsender, og fungerer derved som symptom (jf. afsnit 2.). Den peger ikke mod modtager, hvor den bestemte artikel ville fungere som signal⁹.

9 For god ordens skyld skal nævnes at den samme funktion, som er deiktisk i A's første replik da den peger ud i verden, kendes fra dansk, jf. *Jeg har brækket benet*. Deiktisk anvendelse af bestemt artikel i forbindelse med nøgle er derimod ikke normalt på dansk.

5.2. Adjektivets placering i NP

Et andet tegn der understøtter opfattelsen af at italiensk er et afsenderorienteret sprog, er adjektivets placering i NP. Det udviser træk der ligner træk inden for den determinerende verbalkategori. Som vi så i afsnit 4.3., kan imperfetto anvendes snart aspektuelt, snart modalt. Noget tilsvarende gælder for det attributive adjektiv, der kan anvendes snart restriktivt, hvor det udtrykker et objektivt forhold, snart beskrivende, hvor det udtrykker et subjektivt forhold. Ét og samme leksem kan være snart efterstillet substantivet, snart foranstillet. I Sabatini (1984:373) siges det direkte at når et adjektiv er foranstillet, fungerer det beskrivende, og nok så vigtigt i det aktuelle forsøg på at super-typebestemme italiensk, at **et foranstillet adjektiv først og fremmest udtrykker afsenders eget indtryk**¹⁰ (på italiensk: “esprime più che altro un’impressione (una valutazione, un giudizio) di chi parla”). Når det optræder efterstillet, påpeger Sabatini (idem) at adjektivet derimod fungerer restriktivt. Det illustreres bl.a. med følgende eksempel:

- (12) Il bravo Bernardo innaffia le aiuole inamidite
 (= den gode Bernardo vander de udtørrede bede)

I (13a) optræder adjektivet foranstillet, mens det samme adjektiv i (13b) optræder efterstillet:

- (13a) L’altro giorno Maria aveva parlato con tre anziane signore
 (13b) L’altro giorno Maria aveva parlato con tre signore anziane
 (a + b = forleden dag havde Maria talt med tre ældre damer)

Som det fremgår af oversættelsen, skelnes der i skrift ikke på dansk. Forskellen kommer derimod frem i talesprog, hvor trykforskelle spiller ind: Hvis adjektivet på dansk bærer stærktryk¹¹, efterstilles det som hovedregel på italiensk. Forskellen kan også komme frem hvis det italienske adjektiv gengives vha. af en relativsætning: I (13a) ville relativsætningen fungere som apposition, mens den i (13b) ville fungere restriktivt.

Fra min tid som underviser husker jeg at de studerende ofte i begyndelsen af deres studium havde svært ved at placere bl.a. *gentile* (= dansk: *venlig*) rigtigt i

¹⁰ Fremhævning er min.

¹¹ Især inden for skønlitteratur kan et foranstillet adjektiv dog også fungere restriktivt.

handelskorrespondance. De fulgte de regler som grammatikkerne traditionelt anfører, her eksemplificeret med et uddrag fra Forsberg (1998):

På italiensk er det normale, at adjektivet står bagefter det substantiv, som det beskriver.... **Bemærk:** Kun de bestemte adjektiver, der er nævnt i § 55¹², står normalt foran substantivet. For alle andre adjektiver kan kun særlige forhold ... bevirke rækkefølgen adjektiv – substantiv. (op.cit.:65).

I handelskorrespondance er det normalt at placere adjektivet *gentile* foran substantivet som vist i (14), men de studerende placerede det ofte efter substantivet som vist i (14a), med det resultat at den italienske modtager formodentlig bliver stødt da ytringen mest sandsynligt implicit angiver at breve fra modtager normalt ikke er høflige.

(14) RingraziandoVi della Vs. gentile lettera, Vi informiamo che...

(14a) RingraziandoVi della Vs. lettera gentile, Vi informiamo che...

((14) + (14a) = takkende Dem for Deres venlige brev, kan vi oplyse Dem om at...)

Emnet er langt mere nuanceret, men pladsen tillader ikke at gå mere i dybden. Det der er vigtigt at bemærke sig i denne sammenhæng, er at noget tyder på at placeringen har noget med afsenders oplevelse at gøre når adjektivet benyttes beskrivende (= foranstilling), men ikke når det benyttes begrænsende (= efterstilling). Dette aspekt skal selvfølgelig undersøges langt mere detaljeret.

5.3. Suffixer

Endnu et grammem¹³ der peger i retning af at italiensk er et afsenderorienteret sprog, er den udstrakte brug af suffixer – det være sig i form af diminutiver: fx *-ello*, *-etto*, *-ino*, augmentativer: fx *-one*, pejorativer: fx *-accio*, *-otto* eller kæleformer: fx *-uccio*. De kan både udtrykke privat stemme, fx *Marinuccia mia*, *Pierino* og offentlig stemme (jf. 2.3.1.), fx *panettone* (pan-ett_[diminutiv]-one_[augmentativ]). I denne sammenhæng vil det være relevant at undersøge hvad der betinger

12 Det drejer sig om de såkaldte elementæradjektiver: *grande*, *piccolo*; *vecchio*, *giovane*; *bello*, *brutto*; *buono*, *cattivo*; *vero*, *falso*; *nuovo*.

13 Jeg tillader mig at henregne disse suffixer til grammemer selv om de adskiller sig fra fleksiver. De peger nemlig også.

brug af henholdsvis adjektiv inden for NP og suffix. En sådan undersøgelse ligger dog den for denne artikels rammer.

6. Sammenfatning

Som sammenfatningen i afsnit 4 viste, mener jeg at der er belæg for at sige at svaret på det indledende spørgsmål er, at moderne standarditaliensk tilhører den afsenderorienterede supertype. Det skyldes at modus må siges at være bærer af fællesstemmen, og at der inden for indikativ findes et submodussystem der bygger på distinktionen [+/- reference til en situation som på udtaletidspunktet indgår i afsenders aktuelle virkelighed, og hvis sandhedstilskrivning afsender kan tilslutte sig]. Dertil kommer andre modale forhold der viser afsenders oplevelse. Der tænkes her primært på futuro. Den distinktion som submodussystemet bygger på: [+/- reference til en situation som på udtaletidspunktet indgår i afsenders aktuelle virkelighed, og hvis sandhedstilskrivning afsender kan tilslutte sig], betyder dog at beskrivelsen af hoved- og bistemme i outputtet på de afsenderorienterede sprog, således som den er vist i oversigt 3, bliver nødt til at blive omformuleret. Inden for nominalsystemet understøttes typebestemmelsen af: 1) deiktisk brug af bestemt artikel, 2) adjektivets stilling i NP, hvor foranstilling bevirker at adjektivet fungerer beskrivende samtidig med at det er afsenders eget indtryk der bliver udtrykt, 3) den udstrakte brug af suffixer, der peger på afsenders eller andres holdning til den genstand der refereres til.

Svaret på det indledende spørgsmål vedrører næsten udelukkende fællesstemmen, dvs. output, og er derfor kun en overordnet bestemmelse, som dog er langt den vigtigste. For at gøre bestemmelsen mere nuanceret og fyldestgørelse skulle input og intake også have været inddraget. Dels tillader pladsen det ikke, dels savner jeg, som nævnt nogle steder undervejs, metodiske redskaber til at kunne gøre det. Det gælder som sagt især de bestemmelser der omfatter de to andre bidrag i kommunikationsprocessen fra henholdsvis afsender og modtager. Jeg vil derfor slutte med at opfordre Durst-Andersen til at udarbejde en almen metodebeskrivelse, således at det bliver muligt for andre at foretage beskrivelser/bestemmelser af et eller flere sprog, og derved samtidig blive i stand til at udbrede kendskabet til teorien. Det fortjener den.

Henvisninger

- Bazzanella, C. (1994). *Le facce del parlare*. Firenze: La Nuova Italia.
- Bentsen, S. & P. Durst-Andersen (denne publikation). *De tre kommunikationsprocessmodeller med fokus på den spanske variant*.
- Bertinetto, P.M. (1986). *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano – Il sistema dell'indicativo*. Firenze: Presso l'Accademia della Crusca.
- Berruto, G. (1993). Le varietà del repertorio, i A. Sobrero (a cura di) *Introduzione all'italiano contemporaneo. La variazione e gli usi*, Bari: Laterza, 3-16.
- BoS: Se Durst-Andersen, P. (2011b).
- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental Grammar. Russian Aspect and Related Items*. Columbus Ohio: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, P. (2008). The two aspectual systems in French, i M.-B. Mosegaard Hansen & M. Birkelund (eds.) *L'Énonciation dans tous ses états (Melanges offerts a Henning Nølle à l'occasion de ses soixante ans)*, Bern: Peter Lang, 473-494.
- Durst-Andersen, P. (2011a). *Linguistic Supertypes – A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin/New York: De Gruyter.
- Durst-Andersen, P. (2011b). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Forsberg, F. (1998). *La Grammatica. Italiensk grammatik*. København: Gyldendal.
- GGIC (1988-1997) = *Grande grammatica italiana di consultazione I-III*. L. Renzi et al. (a cura di). Bologna: Il Mulino.
- Jensen, B.L. (2000). Det italienske verbalsystem. De finitte verbalformers semantik, i C. Bache et al. (red.) *Ny forskning i grammatik 8*. Odense: Odense Universitetsforlag, 149-169.
- Kjørup, S. (2002). *Semiotik*. Frederiksberg: Samfundslitteratur – Roskilde Universitetsforlag.
- LS: Se Durst-Andersen, P. (2011a).
- Peirce, C.S. (1932-1958). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, I-VIII*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Renzi, L. et al. (a cura di). (1988-1997). *Grande grammatica italiana di consultazione I-III*. Bologna: il Mulino.
- Sabatini, F. (1984). *La comunicazione e gli usi della lingua. Pratica, analisi e storia della lingua italiana*. Torino: Loescher editore.
- Skytte, G. & I. Korzen (2000). *Italiensk-dansk sprogbrug I komparativt perspektiv 1-3*. København: Samfundslitteratur.

Sprogtypologi og anaforer

Om anaforrelationer i endo- og exocentriske sprog

Iørn Korzen

1. Indledning

Det er alment kendt at anaforrelationer er særdeles centrale i teksters struktur, og det er også alment kendt at tekststruktur varierer fra sprog til sprog, og især fra sprogfamilie til sprogfamilie. Men det er nok mindre kendt om – og i givet fald præcis hvordan – typologiske forskelle i tekststruktur manifesterer sig i anaforrelationerne. Formålet med dette indlæg er at beskrive nogle fundamentale forskelle i anaformanifestationer i de såkaldte “endo-” og “exocentriske” sprog og relatere disse forskelle til generelle og typologiske forskelle i tekstuelle og leksikalske strukturer i de to sprogtyper.

Mit indlæg har følgende disposition: I afsnit 2 beskriver jeg kort forskellene mellem endo- og exocentriske sprog samt den empiriske basis for min undersøgelse. I afsnit 3 dokumenterer jeg nogle væsentlige kvantitative forskelle i forekomsten af de forskellige nominale anafortyper i mit korpus, og i afsnit 4 og underafsnit giver jeg en række eksempler på anaforforekomsterne, som jeg i afsnit 5 sammenholder med leksikalske strukturer i endo- og exocentriske sprog. I afsnit 6 relaterer jeg den sproglige markering af anaforer til specifikke fænomener i tekststruktur.

2. Endo- og exocentriske sprog og den empiriske basis

“Endocentriske” og “exocentriske” sprog er CBS-forskergruppen TYPOLex’s termer for hhv. germanske og romanske sprog, og termerne er baseret på grundlæggende forskelle i leksikaliseringmønstre.¹ Forskellene kan illustreres ved sætningerne i tabel 1.

1 TYPOLex-gruppen ledes af Michael Herslund og består i øvrigt af Irene Baron, Hanne Korzen, Iørn Korzen, Lita Lundquist, Henrik Høeg Müller og Viktor Smith. En oversigt over gruppens fællespublikationer findes i Herslund (2009). Herefter er udkommet Cresti & Korzen (red.) (2010) og Korzen, Ferrari & De Cesare (red.) (2014).

		Periferi	Centrum	Periferi
Endocentriske (germanske) sprog	Dansk Engelsk	[FUNKTION] <i>Bilen</i> <i>The car</i>	[+ MÅDE] kører ind i drives into	[FUNKTION] <i>gården</i> <i>the yard</i>
Exocentriske (romanske) sprog	Italiensk Fransk	[KONFIGURATION] <i>L'automobile</i> <i>La voiture</i>	[- MÅDE] <i>entra ne</i> <i>entre dans</i>	[KONFIGURATION] <i>(i)l cortile</i> <i>la cour</i>

Tabel 1. Leksikaliserede betydningskomponenter i verber og substantiver i endo- og exocentriske sprog

De germanske sprog har stor leksikalsk præcision eller “vægt” i deres verber pga. den typiske leksikalisering af betydningskomponenten MÅDE. I tabel 1 har verberne *køre* og *drive* en mere præcis betydning end *entrare*, *entrer*, idet de specificerer MÅDEN hvorpå verbalhandlingen udføres. Det betyder at der i germanske sprog ligger en stærk betydningsvægt i centrum af sætningen, og da verbalet opfattes som dette centrum, er termen **endocentrisk** valgt for disse sprog.

Derimod har de romanske sprog en større betydningsvægt i deres substantiver, hvilket skyldes at betydningskomponenten KONFIGURATION er distinktiv i leksikaliseringsmønstret af romanske substantiver. De germanske substantiver adskiller sig derimod typisk ved betydningskomponenten FUNKTION, og da forskellige objekter godt kan have den samme funktion, men se forskellige ud, medfører dette en mere specificeret leksikalisering af romanske substantiver end af germanske. I tabel 1 er de romanske substantiver *automobile*, *cortile*, *voiture* og *cour* mere specificerede og præcise – de har større intension og dermed mindre ekstension, dvs. de denoterer færre entiteter i verden – end *bil*, *gård*, *car* og *yard*. I de romanske sprog ligger der således en større leksikalsk vægt uden for sætningens centrum, derfor termen **exocentrisk** for disse sprog.²

Forskellen i semantisk vægt kan illustreres som i tabel 2.

Endocentriske (germanske) sprog	n - V - n
Exocentriske (romanske) sprog	N - v - N

Tabel 2. Fordeling af semantisk vægt i endo- og exocentriske sprog

2 Jf. fx Herslund & Baron (2003), Baron & Herslund (2005), Korzen (2005a/b), Herslund (2010). Disse leksikaliseringsmønstre gælder for substantiver der angiver artefakter, og de beskriver generelle tendenser i de to sprogfamilier, men er ikke uden undtagelser. Også naturskabte genstande leksikaliseres typisk på et hyperonymniveau i de germanske sprog i forhold til de romanske. For dansk-franske sammenligninger jf. Herslund (1997: 30ff) og for dansk-italienske Korzen (2000: 186ff).

På de følgende sider vil jeg som eksempler på de to sprogtyper benytte dansk og italiensk, og som empirisk basis anvender jeg et korpus af danske og italienske L1-tekster fra det såkaldte “Europarl corpus” (Koehn 2005, <http://statmt.org/europarl/>), der består af politiske taler holdt i Europaparlamentet fra 1996 og frem. Til mine statistiske beregninger benytter jeg et lige stort dansk og italiensk underkorpus af taler, der er udvalgt således at de er indbyrdes nogenlunde lige lange og repræsenterer en så stor variation som muligt af forfattere og politiske temaer.

	Danske	Italienske
Antal politiske taler (alle L1)	50	50
Samlet antal ord	14.737	14.708

Tabel 3. *Europarl-korpus anvendt til statistik*

3. Anafortypologi og lidt statistik

De anafortyper og -undertyper der er specielt interessante i relation til typologiske forskelle i tekststruktur og leksikon, er nævnt i tabel 4. De koreferentielle anaforer henviser til samme referent som antecedenten, de “tro” består af NP’er der er leksikalsk identiske med antecedenten, de “utro” af NP’er der er leksikalsk forskellige fra antecedenten. De associative anaforer refererer til en størrelse der kan associeres med antecedenten, og de resumptive indkapsler (“resumerer”) en hel sætning eller tekstsegment:

Anafortyper	Eks. (antecedent ← anafor)
Koreferentielle anaforer	
• NP’er, “tro”	<i>et dokument</i> ← <i>dokumentet</i>
• NP’er, “utro”	<i>et dokument</i> ← <i>teksten</i>
• Pro-former (cvt. ital. Ø-subj.)	<i>et dokument</i> ← <i>det, dette, ital.: lo, esso, Ø</i>
Associative anaforer	<i>et dokument</i> ← <i>forfatteren</i>
Resumptive anaforer	
• NP’er	<i>Der er ikke mere vin.</i> ← <i>Det problem (må løses)</i>
• Pro-former (cvt. ital. Ø-subj.)	<i>Der er ikke mere vin.</i> ← <i>Det (er et stort problem)</i>

Tabel 4. *Anafortypologi*

Jeg optalte forekomsterne af disse anafortyper i mit korpus og kom til resultatet i tabel 5.

	Danske	Italienske	Forskel ³
Samlet antal anaforer	798	743	7,4 %
Koreferentielle anaforer	595	535	11,2 %
• NP'er, "tro"	232	110	110,9 %
• NP'er, "utro"	44	68	54,5 %
• Pro-former	319	357	11,9 %
Associative anaforer	70	111	58,6 %
Resumptive anaforer	133	97	37,1 %
• NP'er	30	39	30,0 %
• Pro-former	103	58	77,6 %

Tabel 5. Anaforforekomster i det undersøgte korpus

Under de "tro" koreferentielle anaforer er medtalt *proprier* anvendt flere gange om samme referent (inkl. tilfælde som *Parlamentet*, *Kommissionen*, *Nice-traktaten* osv.), selvom man her kan diskutere den anaforiske værdi versus en egentlig koreference, dvs. reference udtrykt på præcis samme måde i hver enkelt NP (Korzen 1996: 133-135; 2006: 327-328). Jeg har valgt denne fremgangsmåde for bl.a. også at kunne skelne mellem gentagelser af *proprier* (der altså tæller som "tro" NP'er) versus "ægte" anaforisk reference af typen *Danmark* ← *mit land*, *Toscana* ← *min region*, *EU* ← *Unionen* osv. (der tæller som "utro" NP'er). Under pro-formerne er medtalt italienske nul-subjekter ved finitte – men ikke infinite – verbalformer.

Af tallene i tabel 5 kan udledes følgende:

1. Det samlede antal anaforer er højere i dansk end i italiensk.
2. Specielt er de koreferentielle og resumptive anaforer hyppigere i dansk end i italiensk.
3. Blandt de koreferentielle anaforer er de "tro" markant hyppigere i dansk, mens de "utro" er hyppigere i italiensk.
4. Blandt de resumptive anaforer er pro-formerne markant hyppigere i dansk, mens NP-anaforerne er hyppigere i italiensk.
5. De associative anaforer er væsentligt hyppigere i italiensk end i dansk.

3. I alle tilfælde er procentforskellen beregnet ud fra det laveste af de to relevante tal.

4. Anafortypologi. Eksempelmateriale

Da alle de her analyserede anaforer er nominale, er der tale om substantiviske ledfunktioner, dvs. subjekt, objekt og styrelse for præposition, og et højere antal valensled i dansk end i italiensk kan være tegn på en forskel i antallet af propositioner i de to korpora. Det skal jeg vende tilbage til.

4.1. Koreferentielle anaforer

Blandt de koreferentielle anaforer optræder de mest markante forskelle mellem de tro og de utro NP-anaforer. Et par typiske danske eksempler på tro anaforer:

- (1) *Denne sag* [om sporbarhed for slagtekvæg] er også et spørgsmål om troværdighed omkring implementering af fælles beslutninger i alle medlemslande. **Denne sag** handler i øvrigt om borgernes tillid til og tro på, at fødevarer kvaliteten er i orden. <ep-00-04-11.txt:271>⁴
- (2) I fordelingen af *fødevarerhjælpen* bør civilsamfundsorganisationer spille en afgørende rolle, for at undgå at **fødevarerhjælpen** misbruges politisk. <ep-02-09-04.txt:160>

I italiensk er utro anaforer derimod mere frekvente end i dansk.⁵ Til illustration af dette forhold og for at sammenligne den typiske sprogbrug ved et informationsindhold som kan formodes at have nogenlunde den samme bekendthedsgrad for et dansk og et italiensk publikum, har jeg fundet eksempel (3) og (4) i to avisers elektroniske udgaver.

- (3) Det er her, USA's præsident, Barack Obama, den russiske præsident, Vladimir Putin, værten David Cameron, **der er britisk premierminister**, og adskillige andre ledere er samlet til topmøde i organisationen G8. (Børsen, 2013)
- (4) Il duello USA-Russia. [...] Tra i due litiganti, prova ad inserirsi il terzo incomodo: *Cameron. Il leader britannico* ha incontrato sia Putin che Obama, ed ora vuole giocarsi le sue carte. (Diritto di critica, 2013)

4 Henvisningerne til Europarl-teksterne ("ep") består af år-måned-dag efterfulgt af talernummer. I Europarl-eksemplerne angives antecedenterne i kursiv og anaforerne i fed kursiv. Som i eks. (1) kan en antecedent selv fungere som anafor (her: resumptiv) for en anden antecedent.

5 Lundquist (2005) er kommet til et helt parallelt resultat i en sammenligning mellem dansk og fransk.

‘Duellen USA-Rusland. [...] Mellem de to stridende parter forsøger en tredje ubekvem part at komme ind: *Cameron. Den britiske leder* har mødt både Putin og Obama, og nu vil han spille sine kort.’

Som det ses, bruges i dansk en sætning (relativ ledsætning) med den nye beskrivelse som subjektsprædikat. I italiensk er en tilsvarende prædikation udeladt, og den nye beskrivelse udtrykkes i den utro subjektsanafor.⁶

4.2. *Resumptive anaforer*

Blandt de resumptive anaforer er pro-formerne hyppigere i dansk og NP’erne hyppigere i italiensk. De følgende eksempler viser den typiske sprogbrug her:

- (5) I beretningen står der jo, *at man ikke vil samarbejde*, og jeg tror, **det** [RESUMPTIV PRO-FORM] *er et problem* vi bliver nødt til at tage op. <ep-97-11-18.txt:35>
- (6) Jeg havde personligt gerne set, at *vi havde fået alle flammehæmmere med fra starten*, men jeg synes, **det** [RESUMPTIV PRO-FORM] *er et spørgsmål*, vi må prøve at arbejde videre med. <ep-01-05-15.txt:40>

De danske strukturer består af et anaforisk pronomensubjekt med kategoriseringen af det resumerede tekstsegment (som hhv. *et problem* og *et spørgsmål*) liggende i prædikationen, som desuden indeholder en relativsætning til specificering af denne kategorisering. Hvis vi sammenligner med to tilsvarende kategoriseringer i italiensk, ser vi et andet mønster; her ses segmentkategoriseringen at finde sted i NP-anaforerne (hhv. subjekt og objekt):

- (7) *Nel cortile del nostro Parlamento è in corso – forse ancora – un’indegna manifestazione di un folto gruppo di giovani italiani, con le bandiere della Lega Nord, che sta lanciando slogan che dicono di bruciare la bandiera italiana, ...*
 Penso, quindi, che **questo problema** [RESUMPTIV NP] vada segnalato alla Presidente del Parlamento ... <ep-00-06-15.txt:100>
‘I Parlamentets gård finder der – måske stadigvæk – en forkastelig demonstration sted, hvor en stor gruppe unge italienere med Liga Nord’s flag råber sloganer om, at det italienske flag skal brændes, ...

6 Især i journalistisk stil, hvor begrænset plads kan tilskynde til nominalstil (se også afsnit 5), er utro anaforer dog langt fra ukendte i dansk, men de forekommer generelt sjældnere end i italiensk.

Jeg mener altså, at **dette problem** [RESUMPTIV NP] bør meddeles Parlamentets formand ...⁷

- (8) *I cittadini che risiedono o lavorano in Stati membri diversi dal loro paese d'origine non possono abbonarsi legalmente a piattaforme straniere, in quanto questi operatori non sono titolari dei diritti validi per gli Stati membri in questione. Il Parlamento europeo ha già sollevato **tale questione** [RESUMPTIV NP] in passato e la relatrice analizza il problema, ... <ep-00-06-13.txt:133>*

*‘Borgere, der bor eller arbejder i andre medlemslande end deres oprindelsesland, kan ikke lovligt abonnere på udenlandske platforme, da disse operatører ikke har de rettigheder der gælder for de pågældende medlemslande. Europa-Parlamentet har allerede rejst **dette spørgsmål** [RESUMPTIV NP] tidligere, og ordføreren analyserer problemet, ...*

4.3. Associative anaforer

De associative anaforer er betydeligt hyppigere i italiensk end i dansk; et typisk italiensk eksempel:

- (9) D'altra parte, un'azione restrittiva rispetto alle coltivazioni di *tabacco* in Europa non avrebbe alcuna rilevanza sul **consumo**, se non quella di dirottare **i consumatori europei** verso tabacchi extra-UE, di gran lunga meno pregiati e certamente più nocivi per la salute. <ep-02-03-14.txt:124>

*‘Restriktioner for tobaksdyrkingen i Europa ville i øvrigt ikke få nogen som helst indflydelse på **forbruget**, men ville blot få **de europæiske forbrugere** til i stedet at købe tobak, som er fremstillet uden for EU, og som ikke er af nær så god kvalitet og så afgjort er mere sundhedsskadelig.’*

I denne forbindelse er det interessant at sammenligne den officielle italienske og den officielle danske oversættelse af den samme engelske tale, ep-96-06-20.txt:163:

- (10) Signor Presidente, c'è un problema di traduzione per la versione inglese *dell'emendamento n° 4 dell'onorevole Pex*. Potrebbe chiedere all'**autore**

7 Med undtagelse af eks. (10) - (11) nedenfor er oversættelserne af Europarl-eksemplerne mine egne; de er holdt så tæt på Parlamentets officielle som muligt, men ligger i enkelte tilfælde lidt tættere på kildeteksten for at illustrere dennes anaforsyntaks bedst muligt.

[ASSOCIATIV ANAFOR] di chiarire cosa intende per »decisions taken on improper grounds«. <ep-96-06-20.txt:163>

‘Hr. Formand, der er et oversættelsesproblem i den engelske version af *ændringsforslag nr. 4 af hr. Pex*. Kunne De bede **forfatteren** [ASSOCIATIV ANAFOR] forklare hvad han mener med »decisions taken on improper grounds«.

- (11) Hr. formand, i *ændringsforslag nr. 4 af hr. Pex* er der et problem i den engelske oversættelse. Kan De spørge *forfatteren til ændringsforslaget* [TRO KOREFERENTIEL ANAFOR], om han kan forklare udtrykket »decisions taken on improper grounds«.

Hvor italiensk benytter en associativ anafor uden at specificere at det drejer sig om *forfatteren til ændringsforslaget*, dvs. uden at ekspliciterer en proposition af typen *ændringsforslaget har en forfatter*, ekspliciterer dansk dette semantiske indhold. Hvor tekstkohæsionen i (10) fin der sted i den associative anafor *l'autore 'forfatteren'*, ligger den i (11) i den tro koreferentielle anafor *ændringsforslaget*, og den bestemte artikels henvisning i *forfatteren (til ændringsforslaget)* er kataforisk til denne anafor.⁸

5. Tekstsemantisk “tomme” og “fulde” anaforer

En nærmere analyse af de citerede (og meget typiske) danske og italienske anaforer viser at de danske er leksikalsk-semantisk “tomme” i ko-teksten. Der er enten tale om pronominale eller om tro koreferentielle anaforer, og ingen af disse bidrager med nyt leksikalsk indhold i teksten; det nye indhold ligger i en prædikation enten med *være* (svarende til de utro tilfælde, jf. (4), s amt ved de resumptive pronomenanaforer, jf. (5) – (6)) eller fx med *have* (svarende til de associative tilfælde, evt. – som i (11) – tekstualiseret som en præpositionsforbindelse).⁹ Derimod indeholder alle de tilsvarende italienske anaforer nyt semantisk indhold i sig selv. Dette kan beskrives som i tabel 6.

8 Den engelske kildetekst lyder således: “Mr President, in *Amendment.No 4 by Mr Pex* there is a problem in the English translation. Could you ask the *author of the amendment* if he could explain the phrase ‘decisions taken on improper grounds.’” Som den danske oversættelse har den engelske kildetekst en tro koreferentiel anafor og ekspliciteret relation mellem forfatter og tekst.

9 I Korzen (2014) har jeg mere detaljeret beskrevet de semantiske relationer der kan fortolkes mellem en antecedent og en associativ anafor.

Dansk	Tom nominal anafor	–	Prædikation (fx med <i>være</i> eller <i>have</i>)
Italiensk	Fuld nominal anafor	–	Udeladt prædikation

Tabel 6. Typisk fordeling af semantisk indhold i anaforkonstruktioner i dansk og italiensk

Hvis vi sammenholder tabel 6 med tabel 2 ovenfor, ser vi en meget smuk overensstemmelse:

Endocentriske sprog	Leksikalsk struktur	n	–	V	–	n
	Anaforstruktur	tom anafor	–	prædikation	–	tom anafor
Exocentriske sprog	Leksikalsk struktur	N	–	v	–	N
	Anaforstruktur	fuld anafor	–	udeladt prædikation	–	fuld anafor

Tabel 7. Typisk fordeling af “informationsvægt” i leksikon og anaforstruktur

De endocentriske sprog er leksikalsk kendetegnet ved vage og abstrakte nominer og betydningstunge verber og anaforstrukturelt ved tomme nominalanaforer og fuld prædikation. De exocentriske sprog er leksikalsk kendetegnet ved betydningstunge nominer og abstrakte og upræcise verber og anaforstrukturelt ved fulde nominalanaforer og udeladt prædikation.¹⁰ De leksikalske strukturer og forskelle genfindes altså i anaforstrukturerne og forstærkes således på det tekstuelle niveau. Den manglende prædikation i romansk kan ses som den ekstreme manifestation af den typiske romanske nominalstil; en slags “midtvejsmanifestation” ses i de propositioner der tekstualiseres som infinitte eller nominaliserede strukturer, jf. afsnit 6.2 og tabel 12.

6. Sproglig markering af nominale anaforer

Som det fremgik af tabel 4 og 5 og de citerede eksempler, kan nominale anaforer kodes, eller markeres, sprogligt på forskellig måde. Man kan tale om fire forskellige markeringsmuligheder, hvoraf flere kan forekomme i samme anafor, som vi skal se nedenfor:

¹⁰ Det skal dog understreges at de endo- og exocentriske sprog ikke er fuldstændig indbyrdes ens. Det er fx muligt at der bør tages nogle forbehold for tysk anafor- og tekststruktur, og det er også velkendt at engelsk har været under stærk påvirkning fra fransk og latin. Det beskrevne endocentriske mønster er dog typisk for de skandinaviske sprog.

<p>A. Morfofonologisk markering:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ved brug af frie pronominer i modsætning til klitiske pronominer og nulformer. 2. Ved brug af demonstrativ i modsætning til bestemt artikel i NP'er. <p>B. Leksikalsk markering:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ved brug af NP'er i modsætning til pronominer og nulformer. 2. Ved brug af (typisk attributivt) specificerede NP'er i modsætning til ikke-specificerede NP'er. <p>C. Positionel markering:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ved brug af højre- og venstredislokering eller sætningskløvning. <p>D. Prosodisk markering:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. I talesprog ved særlig intonation og/eller betoning.

Tabel 8. Sproglig markering af nominalanaforer

Graden af anaformarkering afhænger af antecedentens "prominens" eller "vægt" i ko-teksten på det tidspunkt hvor den anaforiseres, dvs. genoptages ved en anafor. Jo stærkere prominens, desto svagere markering, og jo svagere prominens, desto stærkere markering. Denne prominens afhænger igen af en række træk, som kan resumeres således:

<ol style="list-style-type: none"> 1. Afstanden mellem antecedent og anafor: jo mindre afstand, desto større prominens. 2. Det sproglige materiale mellem antecedent og anafor, herunder mulig interferens med andre potentielle antecedenter. 3. Semantiske og pragmatiske egenskaber ved antecedenten, fx første- vs. højereordensentiter samt referentielle forhold (deixis, (non-)specifik, generisk reference).¹¹ 4. Eventuelle skift i informations- eller kognitive enheder, se afsnit 6.1. 5. Syntaktisk og tekstuel kompleksitet i antecedentens ko-tekst: lav syntaktisk placering medfører lav prominens, se afsnit 6.2. 6. Anafortype: koreferentiel (tro vs. utro) eller resumptiv.

Tabel 9. Afgørende faktorer for antecedenters prominens ved anaforisering¹²

Da mit korpus består af nogenlunde lige lange paralleltekster,¹³ kan man antage at der ikke er de store interlingvistiske forskelle mht. de tre første punkter. Derimod viser punkt 4 og 5 sig at variere meget mellem de to sprog.

11 Disse fænomener er indgående behandlet i Korzen (2000: 210-218 og 486-512) og (2001).

12 Jf. bl.a. Givón (1976, 1983a/b), Tomlin (1985, 1987), Fox (1987a/b), Berretta (1990) og Korzen (2000, 2001, 2007).

13 Ved paralleltekster forstås jeg indholdsmæssigt ækvivalente tekster produceret på forskellige sprog uafhængigt af hinanden, men under parallelle betingelser og tilhørende samme teksttype; jf. også Skytte (1999: 12).

6.1. *Periodeskift*

Mht. leksikalsk markering var der en væsentlig forskel i de koreferentielle anaforer med mere end dobbelt så mange tro NP-anaforer i dansk som i italiensk. Dette sammenholdt med en antagelse om et højere antal propositioner i dansk end i italiensk, jf. afsnit 4.0 ovenfor, kunne tyde på en forskel for så vidt angår punkt 4 i tabel 9 med flere skift i informations- eller kognitive enheder i dansk. Sådanne skift tekstualiseres typisk som periode- eller afsnitsskift, og anaforiske relationer hen over sådanne skift kræver stærkere markering.¹⁴ Dette kunne føre til en hypotese om propositionernes tekstualisering i de to korpora: om en højere grad af tekstualisering som selvstændige perioder i dansk end i italiensk.

En sådan hypotese viser sig at holde stik ved en simpel optælling af perioder i de to korpora:

De to undersøgte korpora	Dansk	Italiensk
Antal perioder	678	440
Gennemsnitligt antal ord pr. periode	21,7	33,4

Tabel 10. Periodeantal og antal ord pr. periode i de to undersøgte korpora

Da ordantallet i de to undersøgte korpora stort set var identisk, jf. tabel 3, giver den store forskel i antallet af perioder også en markant forskel i periodelængde målt som antallet af ord pr. periode.¹⁵ Dette fører os automatisk til næste punkt, den syntaktiske kompleksitet, jf. punkt 5 i tabel 9.

14 I det følgende eksempel fra Mr. Bean-korpuset (Skytte et al. (red.) 1999: DSA5) ses hvordan der er brugt NP-anafor ved periodeskift, men pronomenanaforer periodeinternt: “*Mr. Bean* kommer ind på et bibliotek med gamle bøger, *han* får at vide af bibliotekaren, en ældre nobel herre, at *han* ikke må larme. *Mr. Bean* lister hen over gulvet på en mærkelig måde for at undgå at gulvet knirker.” Fænomenet er i øvrigt behandlet og illustreret ved en række andre eksempler i Korzen (2000: 478-486).

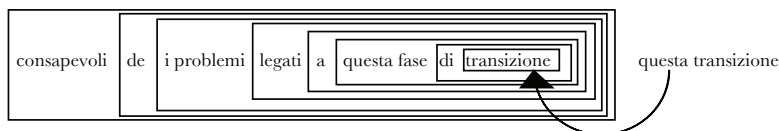
15 Det er klart at man skal være varsom med kvantitative sammenligninger baseret på en så usikker sproglig enhed som “ordet”. Visse typologiske forskelle fører til et lavere ordantal i dansk (fx den ofte enklitiske bestemte artikel og de mange sammensatte substantiver, der svarer til N + præposition + N i italiensk), mens andre medfører et lavere ordantal i italiensk (fx verbum + enklitisk pronomen samt pro-drop-fænomenet: det ikke-eksisterende subjektspronomen i italiensk). Dog er forskellen i de to korpora så markant, at jeg mener at tallene godt kan bruges som udtryk for væsentlige forskelle i periodelængde mellem de to sprog.

6.2. Syntaktisk kompleksitet og anafortype

Som sagt kan flere sproglige markeringer optræde i samme anafor. Et godt eksempel på dette er:

- (12) Siamo consapevoli dei problemi legati a questa fase di *transizione* ed è **questa transizione** che ha creato più preoccupazione nel nostro personale [...] <ep-00-03-01.txt:16>
 ‘Vi er klar over de problemer, som er forbundet med denne *overgangs-*fase, og det er **denne overgang**, der har vakt størst bekymring blandt vores personale.’

I *questa transizione* optræder tre forskellige markeringer: den morfofonologiske (tabel 8, A2) i den demonstrative artikel, den leksikalske (tabel 8, B1) i NP-formen og den positionelle (tabel 8, C1) i sætningskløvningen.¹⁶ Samtidig er der meget kort afstand mellem antecedent og anafor (jf. tabel 9, punkt 1), så forklaringen skal findes i den syntaktisk komplekse ko-tekst, antecedenten befinder sig i, en kompleksitet som kan beskrives som i Figur 1.

Figur 1. Den syntaktiske struktur i antecedentens ko-tekst i eks. (12)

Antecedenten *transizione* er styrelse for et præpositionssyndagma, som står attributivt til (*questa*) fase, som er styrelse i et præpositionssyndagma med *a*, som er sekundært valensled til *legati*, som er attributivled til (*i*) *problemi*, som er styrelse for et *di*-præpositionssyndagma, som er sekundært valensled til *consapevoli*; altså en meget lav (underordnet) syntaktisk position, hvilket medfører en meget lav prominens.¹⁷

16 Det skal tilføjes at sætningskløvningen kan optræde af andre årsager end (alene) antecedentens komplekse ko-tekst, fx ønsket om en særlig fokusering af *transizione*.

17 Det er muligvis ikke udelukket at se *questa fase di transizione* som antecedent, hvorved der vil være tale om en utro anafor og stadig en lav syntaktisk position, om end ikke helt så lav som *transizione* alene.

En samlet optælling af både morfofonologisk og leksikalsk markerede anaforer i de to korpora giver resultatet i tabel 11.

Anafortype	Markering	Danske	Italienske
Koreferentielle tro anaforer	Definit NP	216	88
	Demonstrativ NP	16 = 6,9 %	22 = 20 %
Koreferentielle utro anaforer	Definit NP	27	34
	Demonstrativ NP	17 = 38,6 %	34 = 50 %
Resumptive anaforer, NP'er	Definit NP	6	6
	Demonstrativ NP	24 = 80 %	33 = 84,6 %
Resumptive anaforer, pro-former	Personligt/klitisk pron.	26	7
	Nulsubjekt (pro-drop)	–	3
	Demonstrativt pron.	77 = 74,8 %	48 = 82,8 %

Tabel 11. Morfofonologisk og leksikalsk markering af koreferentielle og resumptive anaforer

Tabellen viser hvordan visse anaforiske relationer kan kaldes “ukomplicerede” og andre “komplicerede”. Markering med demonstrativ, i funktion som pronomen eller artikel, ekspliciterer at den angivne størrelse (antecedenten) skal findes inden for samme tekst, og behovet for denne markering er generelt, dvs. sproguafhængigt, større ved “komplicerede” anafortyper, dvs. især resumptive og, i lidt mindre grad, utro koreferentielle anaforer.¹⁸

Men herudover ses en generel forskel de to sprog imellem: Den morfofonologiske markering med demonstrativ er i samtlige tilfælde forholdsmæssigt hyppigere i italiensk end i dansk. Dette skyldes især forskelle i den syntaktiske kompleksitet. Syntaktisk kompleksitet kan måles kvantitativt på forskellige måder, hvoraf én er periodelængde, som viste betydeligt længere perioder i italiensk end i dansk, jf. tabel 10. En anden, som kan ses i lyset af den netop nævnte, er antallet af propositioner pr. periode, jf. også Korzen & Gylling (2012) og Korzen (2015).

18 Også associative anaforrelationer er relativt komplicerede og kræver normalt leksikalsk markering. Om undtagelser fra denne regel, se Korzen (2009).

De to undersøgte korpora	Dansk	Italiensk
Antal perioder	678	440
Antal propositioner	1.455	1.473
Gennemsnitligt antal propositioner pr. periode	2,15	3,35
Perioder med fem eller flere propositioner	5,5 %	21,1 %
Underordnede propositioner med infinit el. nominaliseret verbal	13,4 %	25,5 %

Tabel 12. Antal propositioner pr. periode og syntaktisk kompleksitet

Tallene i tabel 12 giver et klart billede af større syntaktisk kompleksitet i italiensk end i dansk. Forskellen i det gennemsnitlige antal propositioner pr. periode (2,15 vs. 3,35) udgør hele 55,8 %, og heraf er en langt højere procentdel tekstualiseret med infinit eller nominaliseret verbal, altså med en højere grad af deverbalerisering, eller desententialisering, i italiensk end i dansk, med deraf følgende lavere syntaktisk placering end ved finite verber (de infinitte eller nominaliserede verber er i sig selv underordnet en anden struktur), et karakteristisk træk i den meget udbredte romanske nominalstil. Især af de citerede eksempler på resumptive anaforer, eksemplerne (5) – (8), fremgår det også klart at de italienske antecedenter er markant længere og mere komplekse end de danske.

7. Konklusioner

Vi har set at der i de typiske anaforforekomster i det undersøgte korpus for det første er en interessant parallelitet med de typiske leksikalske strukturer i endo- og exocentriske sprog, hvorved de leksikalske forskelle forstærkes i tekststrukturen: De hyppigste danske nominalanaforer er tekstsemantisk “tomme”: De tilføjer ikke yderligere leksikalsk-semanticke indhold til teksten dér hvor de forekommer; en ny beskrivelse ligger i den til anaforen knyttede prædikation. Parallelt hermed er substantiverne leksikalsk generiske og abstrakte i de endocentriske sprog, hvorimod verbet har den største leksikalske informationsvægt. Det omvendte ses i de exocentriske sprog, jf. Tabel 7.

For det andet var der klare relationer mellem de hyppigste anaforforekomster og den typiske tekststruktur. Det højere antal tro koreferentielle NP-anaforer i dansk kan – sammen med det højere samlede antal anaforer – relateres til det højere antal perioder i det danske korpus, og det generelt højere antal NP-anaforer med demonstrativ artikel i italiensk kan relateres til en generelt større syntaktisk og tekstuel kompleksitet end i dansk.

Fælles for de to sprog er dog at visse anafortyper er mere “komplicerede” end andre og kræver større sproglig markering. De mest “ukomplicerede” anaforer er de tro koreferentielle, lidt mere “komplicerede” er de utro koreferentielle, og de mest “komplicerede” er de resumptive anaforer.

Henvisninger

- Baron, I. & M. Herslund (2005). Langues endocentriques et langues exocentriques, i M. Herslund & I. Baron (red.) *Le génie de la langue française, Langue française* 145, 35-53.
- Berretta, M. (1990). Catene anaforiche in prospettiva funzionale: antecedenti difficili, *Rivista di Linguistica* 2/1, 91-120.
- Børsen (2013). Verdensledere samlet bag irsk jernring, *Børsen*, fundet 6/10-2014 (http://borsen.dk/nyheder/politik/artikel/1/260052/verdensledere_samlet_bag_irsk_jernring.html)
- Cresti, E. & I. Korzen (red.). (2010). *Language, Cognition and Identity. Extensions of the endocentric/exocentric language typology*. Firenze: Firenze University Press.
- Diritto di critica (2013). Siria, Cameron il mediatore prepara la guerra, *Diritto di critica*, fundet 6/10-2014 (<http://www.dirittodicritica.com/2013/05/14/siria-cameron-obama/>)
- Fox, B.A. (1987a). Morpho-syntactic markedness and discourse structure, *Journal of Pragmatics* 11, 359-375.
- Fox, B.A. (1987b). *Discourse Structure and Anaphora. Written and conversational English*. Cambridge University Press.
- Givón, T. (1976). Topic, Pronoun and Grammatical Agreement, i C.N. Li (red.) *Subject and Topic*, New York/San Francisco/London: Academic Press, 149-188.
- Givón, T. (1983a). Topic continuity in discourse: an introduction, i Givón (red.) (1983), 1-41.
- Givón, T. (1983b). Topic continuity in spoken English, i Givón (red.) (1983), 343-363.
- Givón, T. (red.). (1983). *Topic Continuity in Discourse: A Quantitative Cross-language Study*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- Herslund, M. (red.). (1997). *Det franske sprog. Kapitel I. Grundlag*. København: Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. (2009). Dal linguaggio alla cultura. Presentazione del progetto danese, i I. Korzen & C. Lavinio (red.) *Lingue, culture e testi istituzionali*, Firenze: Franco Cesati, 17-29.

- Herslund, M. (2010). Predicati e sostantivi complessi: complementarità e isomorfia, i E. Cresti & I. Korzen (red.) *Language, Cognition and Identity. Extensions of the endocentric/exocentric language typology*, Firenze: Firenze University Press, 1-8.
- Herslund, M. & I. Baron. (2003). Language as World View. Endocentric and exocentric representations of reality, i I. Baron (red.) *Language and Culture, Copenhagen Studies in Language* 29, 29-42.
- Koehn, P. (2005). Europarl: A parallel corpus for statistical machine translation. *Conference Proceedings: the tenth Machine Translation Summit*, Phuket, 79-86.
- Korzen, I. (1996). *L'articolo italiano fra concetto ed entità*, *Etudes Romanes* 36. København: Museum Tusulanum Press.
- Korzen, I. (2000). Reference og andre sproglige relationer, i G. Skytte & I. Korzen. *Italiensk-dansk sprogbrug i komparativt perspektiv. Reference, konnexion og diskursmarkering*, København: Samfundslitteratur, 161-619.
- Korzen, I. (2001). Anafore e relazioni anaforiche. Un approccio pragmatico-cognitivo, *Lingua nostra* LXII (3-4), 107-126.
- Korzen, I. (2005a). Lingue endocentriche e lingue esocentriche: lessico, testo e pensiero, i I. Korzen & P. D'Achille (red.), *Tipologia linguistica e società*, Firenze: Franco Cesati, 31-54.
- Korzen, I. (2005b). Struttura linguistica e schema cognitivo: tipologie a confronto, i I. Korzen (red.) *Lingua, cultura e intercultura: l'italiano e le altre lingue*, *Copenhagen Studies in Language* 31, 123-134.
- Korzen, I. (2006). Tipologia anaforica: il caso della cosiddetta "anafora evolutiva", *Studi di grammatica italiana* XXV, 323-357.
- Korzen, I. (2007). Linguistic typology, text structure and anaphors, i I. Korzen & L. Lundquist (red.) *Comparing Anaphors. Between Sentences, Texts and Languages*, *Copenhagen Studies in Language* 34, 93-109.
- Korzen, I. (2009). Anafora associativa: ulteriori associazioni, i F. Venier (red.) *Tra pragmatica e linguistica testuale. Ricordando Maria-Elisabeth Conte*, Alessandria: Edizioni dell'Orso, 307-326.
- Korzen, I. (2014). Implicit association in political discourse. On associative anaphors in Italian and Danish EU proceedings, i I. Korzen, A. Ferrari & A.-M. De Cesare (red.) *Tra romanistica e germanistica: lingua, testo, cognizione e cultura / Between Romance and Germanic: Language, text, cognition and culture*. Bern et al.: Peter Lang, 217-236.
- Korzen, I. (2015). Frasi complesse e complessità frasale: il discorso

- politico in un'ottica tipologico-comparativa, i C. Bruno et al. (red.) *Plurilinguismo/Sintassi. Atti del XLVI Congresso Internazionale SLI*, Roma: Bulzoni, 631-648.
- Korzen, I., A. Ferrari & A.-M. De Cesare (red.). (2014). *Tra romanistica e germanistica: lingua, testo, cognizione e cultura / Between Romance and Germanic: Language, text, cognition and culture*. Bern et al.: Peter Lang.
- Korzen, I. & M. Gylling (2012). Text Structure in a Contrastive and Translational Perspective. On Information Density and Clause Linkage in Italian and Danish, *Translation: Computation, Corpora, Cognition* 2/1, 23-46.
- Lundquist, L. (2005). Noms, verbes et anaphores (in)fidèles. Pourquoi les Danois sont plus fidèles que les Français, i M. Herslund & I. Baron (red.) *Le génie de la langue française, Langue française* 145, 73-91.
- Skytte, G. (1999). Projektet "Mr. Bean på dansk og italiensk", i G. Skytte et al. (red.) (1999: 10-33).
- Skytte, G. et al. (red.). (1999). *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Resultater af en komparativ undersøgelse*, København: Museum Tusulanums Forlag.
- Tomlin, R.S. (1985). Foreground-background information and the syntax of subordination, *Text* 5/1-2, 85-122.
- Tomlin, R.S. (1987). Linguistic reflections of cognitive events, i R.S. Tomlin (red.), *Coherence and grounding in discourse*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 455-479.

Perceptionsverbernes komplementeringsmønstre på fransk og italiensk

Kirsten Jeppesen Kragh & Erling Strudsholm

1. Indledning

Et karakteristisk træk ved perceptionsverberne er deres mange konstruktionsmuligheder (Noonan 1985), og tilmed har hvert enkelt perceptionsverbum ikke de samme syntaktiske egenskaber. Faktisk er der en tydelig relation mellem de enkelte verbers semantik og deres konstruktionsmuligheder (Willem's 1983). Spørgsmålet er om denne relation skyldes verbets semantik eller komplementernes natur (Guasti 1993, Krefeld 1998).

Vi vil her se på mulige paralleller mellem fransk og italiensk. Ifølge vores hypotese er der både forskelle og ligheder mellem de to sprog med en delvis parallel udvikling fra latinske infinitte komplement (akkusativ med infinitiv og præsens participium) til finite komplement på de to romanske sprog (kompletivsætning og relativsætning). Umiddelbart finder vi de samme konstruktionsmuligheder på de to sprog, men som allerede vist i tidligere arbejder (De Roberto 2007, Kragh & Strudsholm 2011, 2013), kan vi observere distributionsforskelle for hvert komplement såvel diakront som synkront. Tanken om at sammenligne to romanske sprog er på ingen måde original, men inspireret af tidligere komparative studier. Heraf er en del brede og generelle (Arcaini 2000, Teyssier 2004, Bach, Brunet & Mastrelli 2008), mens andre, ligesom vi i dette arbejde, fokuserer på enkelte strukturelle eller semantiske fænomener fx De Cesare (2011), der har sammenlignet brugen af fransk *voici, voilà* og italiensk *ecco* i skrevne tekster; og Miller & Lowrey (2003), der har påvist at der også mellem fransk og engelsk findes stor overensstemmelse i perceptionsverbernes komplementeringssyntaks. Vi vil i denne artikel primært fokusere på moderne fransk og italiensk i et variationistisk perspektiv med reference til sprogudviklingen. Forskelle og ligheder mellem de to sprog analyseres med inddragelse af diamesiske, diastratiske og diafasiske variationsparametre. Analyserne begrænser sig til de mest frekvente synsverber, fransk *voir* og *regarder*, og italiensk *vedere* og *guardare*, med inddragelse af

et enkelt andet verbum (fr. *apercevoir*) i relevante sammenhænge. Vi baserer vores diskussion på data og resultater fra tidligere forskning og Henning Andersens teori om markerethed (1990, 2001).

2.1 Verbernes semantik

Det latinske verbum *VIDEO* og de tilsvarende verber på fransk og italiensk *voir* og *vedere* har to grundbetydninger: 1) opfatte noget gennem synssansen og 2) forstå, indse, konstatere noget. Vi kan med Willems (1983) skelne mellem en direkte, fysisk perception i den første betydning og en indirekte, kognitiv perception i den anden betydning. I forbindelse med den direkte perception er der samtidighed mellem perceptionen og den perciperede handling, mens der ikke er krav om samtidighed i den indirekte perception.

Krefeld (1998: 158) beskæftiger sig med den første grundbetydning, nemlig den direkte fysiske perception, og tager udgangspunkt i at enhver perception konstitueres af tre komponenter:

- Den perciperendes bevidsthed (*das wahrnehmende Bewußtsein*)
- Selve perceptionen (*das aktuelle Wahrnehmungserlebnis*)
- Det perciperede (*das Wahrgenommene*)

De enkelte perceptionsverber kan orientere sig i mere eller mindre grad mod en eller flere af disse komponenter, og dette udnyttes af Krefeld som udgangspunkt for en opdeling af perceptionsverberne i semantiske kategorier. Krefeld (1998: 159) skelner mellem de uspecificerede verber *voir* og *vedere* og en gruppe specificerede verber som bl.a. *regarder* og *guardare*. Denne skelnen svarer til markerethedsdistinktionen hos Andersen (2001). De uspecificerede/umarkerede verber kalder han for ‘perceptive’ verber, mens de specificerede/markerede verber betegnes ‘apperceptive’. I forbindelse med de perceptive verber, der vedrører den rent sensoriske/fysiske erkendelse af sanseindtryk, er den perciperende (den perciperendes bevidsthed) ikke den prototypiske agent, som per definition agerer, men snarere en ‘experienter’, der passivt modtager sanseindtryk. De apperceptive verber udtrykker derimod en intenderet perception, hvor den perciperende har en mere aktiv rolle (Krefeld 1998: 160-162). Krefelds distinktion svarer til den skelnen mellem passiv og aktiv perception, vi bl.a. finder hos Hatcher (1944a, 1944b) og Manoliu-Manea (1985). Hatcher (1944a: 297) beskriver i øvrigt subjektets

rolle for verbet *regarder* som “actively directing his attention thereto”. Denne distinktion har stor betydning for komplementeringsmønstrene.

2. Komplementeringsmuligheder

Som allerede anført har perceptionsverberne mange komplementeringsmuligheder, både verballøse komplemente som substantivsyntagmer og pronominer og verbalholdige med såvel finitte som infinitte verbalformer. I denne analyse behandler vi udelukkende verbalholdige komplemente, med fokus på de tre mest almindelige, nemlig infinitivkonstruktion¹, deiktisk relativsætning og kompletivsætning²:

- (1) Je vois Jean arriver / Vedo Gianni arrivare (‘Jeg ser Jan ankomme’)
- (2) Je vois Jean qui arrive / Vedo Gianni che arriva (‘Jeg ser Jan som ankommer’)
- (3) Je vois que Jean arrive / Vedo che Gianni arriva (‘Jeg ser at Jan ankommer’)

Disse konstruktioner ser ved første øjekast ud til at være nogenlunde synonyme, men har ifølge bl.a. Hatcher (1944a, 1944b) forskellige semantiske og pragmatiske funktioner, og vi er af den overbevisning at forskellige former også har forskelligt indhold (jf. Heltoft, Nørgård-Sørensen & Schøsler 2005), hvilket vi vil forsøge at påvise i det følgende.

En af de vigtigste ændringer i overgangen fra latin til de romanske sprog er erstatningen af den såkaldte akkusativ med infinitiv med kompletivsætninger (Cuzzolin, 1994: 13). Denne ændring skal ses som en del af omstruktureringen af underordningssystemet med en generel tendens til udvikling fra infinitte til finitte konstruktioner, fra syntetiske til analytiske former. Mens der på klassisk latin var mulighed for en akkusativ med infinitiv efter ytrings- og perceptionsverber, er denne konstruktion på de moderne romanske sprog kun mulig efter perceptionsverberne. Begge verbaltyper har en konstruktion med kompletivsætning. En tredje konstruktionsmulighed efter perceptionsverberne på de moderne romanske sprog er den deiktiske relativsætning.

1 Betegnelsen dækker den konstruktion der i latin var en akkusativ med infinitiv. I de moderne romanske sprog er kasusdistinktionen delvis udvisket, hvorfor det kun giver begrænset mening at tale om akkusativ.

2 Ud over komplette ledsætninger findes også interrogative ledsætninger som komplement for perceptionsverber (*Je vois qui arrive / Vedo chi arriva*). Disse indgår ikke i denne undersøgelse.

3. Sammenhæng mellem semantik og komplementeringsmuligheder

Som skitseret i følgende oversigt inspireret af Willems (1983: 155), er der en tydelig relation mellem perceptionsverbernes betydning og deres komplementeringsmønstre:

Visuel perception		
fysisk		kognitiv
Direkte	indirekte	indirekte
infinitiv/deiktisk relativ	kompletiv	kompletiv
Il voit Jean arriver/Vede Gianni arrivare Il voit Jean qui arrive/Vede Gianni che arriva	Il voit que Jean arrive/Vede che Gianni arriva	Il voit que Jean est arrivé tard/Vede che Gianni è arrivato tardi

Skema 1

I forbindelse med infinitivkonstruktionen og den deiktiske relativsætning findes kun de fysiske, direkte betydninger af perceptionsverbet, mens kompletivsætningen kan udtrykke både fysisk og kognitiv perception. I forbindelse med kompletivsætningen taler Willems om en mindre direkte perception, en vis afstand fra den perciperede aktivitet, og inden for den fysiske perception foreslår hun en skelnen mellem direkte og indirekte: direkte fysisk perception i forbindelse med infinitivkonstruktionen og den deiktiske relativsætning, og indirekte fysisk perception i forbindelse med kompletivsætningen. Det betyder at perceptionen ikke nødvendigvis indebærer at den perciperende konkret ser en størrelse og dens aktivitet, men blot ser noget der indikerer størrelsen og dens aktivitet. Denne analyse stemmer overens med at den kognitive anvendelse (jf. Lemhagen 1979) er den foretrukne tolkning af konstruktionen med kompletivsætning.

De anførte eksempler er alle med de umarkerede verber *voir/vedere*, der begge er højfrekvente i såvel tale som skrift. På en liste over de mest frekvente verber i fransk fremstår *voir* som nr. 7 i talesprog og som nr. 8 i skriftsprog (Cresti & Moneglia 2005: 125-126). På den italienske liste angives *vedere* som nr. 4 i talesprog og nr. 5 i skriftsprog (Cresti & Moneglia 2005: 105).

Inddrager vi derimod et andet højfrekvent verbum, *regarder/guardare*, som er semantisk markeret i forhold til *voir/vedere* (jf. også Krefeld 1998), finder vi kun den ene betydning, nemlig den fysiske perception. Inden for den fysiske perception kan vi skelne mellem en aktiv perception med *regarder* og *guardare* og en passiv perception med *voir* og *vedere*:

Visuel perception direkte fysisk	
agentiv/aktiv	non-agentiv/passiv
infinitiv/deiktisk relativ	infinitiv/deiktisk relativ
Il regarde Jean arriver/Guarda Gianni arrivare Il regarde Jean qui arrive/Guarda Gianna che arriva	Il voit Jean arriver/Vede Gianni arrivare Il voit Jean qui arrive/Vede Gianni che arriva

Skema 2

På frekvenslisterne findes *regarder* som nr. 27 i talesprog og nr. 68 i skriftsprog, mens *guardare* optræder som henholdsvis nr. 17 og nr. 59. Der findes ikke andre synsverber blandt de 100 mest frekvente på nogen af sprogene. Til gengæld findes andre perceptionsverber, fransk *entendre*, *écouter*, *sentir* og *trouver* og italiensk *sentire* og *trovare*. Perceptionsverbernes generelt høje frekvens understreger vigtigheden af den kognitive kategori ‘perception’ i en sproglig kontekst.

Vi har nu illustreret hvordan kompletivsætningen rent betydningsmæssigt adskiller sig fra de to andre komplementtyper. For så vidt angår infinitivkonstruktionen og den deiktiske relativsætning ser de umiddelbart ud til at have samme indhold. I forbindelse med sammenligningen af følgende tre eksempler: 1) *vedo correre i ragazzi*, 2) *vedo che i ragazzi corrono* og 3) *vedo i ragazzi che corrono* skriver Battaglia & Pernicone (1968: 531):

“Questi tre costrutti, pur essendo assai simili, non sempre si possono usare indifferentemente, perché ciascuno d’essi indica una particolare sfumatura di pensiero. Nel primo caso (‘Vedo correre i ragazzi’) si vuole indicare che si sta assistendo alla corsa; nel secondo caso (‘Vedo che i ragazzi corrono’) si constata semplicemente un fatto; nel terzo caso (‘Vedo i ragazzi che corrono’) si assiste alla scena con l’interesse rivolto piuttosto al soggetto della dipendente (la prima e la terza espressione sono, dunque, assai affini).”³

Det kan ikke benægtes at infinitivkonstruktionens og den deiktiske relativsætnings betydninger ligner hinanden meget, men vi vil i det følgende, hvor vi

3 “Selvom disse tre konstruktioner ligner hinanden temmelig meget, kan man ikke altid bruge dem vilkårligt fordi hver af dem angiver en speciel nuance i tankegangen. I det første tilfælde (‘vedo correre i ragazzi’) anfører man at man overværer løbet; i det andet tilfælde (‘vedo che i ragazzi corrono’) konstaterer man simpelthen en kendsgerning; i det tredje tilfælde (‘vedo i ragazzi che corrono’) overværer man scenen med specielt fokus på subjektet i den underordnede sætning (det første og det tredje eksempel ligner altså hinanden temmelig meget).” (Oversat af forf.)

går i dybden med de tre konstruktioner på de to sprog (se eksemplerne (1)-(3)), vise at der er forskelle på flere parametre, såvel intra- som interlingvistiske. Selvom der er tale om to forskellige sprog, har de så mange fælles træk at vi finder det hensigtsmæssigt at beskrive dem sammen.

3.1 Kompletivsætningen versus infinitivkonstruktion og deiktisk relativsætning

Som allerede anført anvendes kompletivsætningen primært i forbindelse med indirekte, kognitiv perception, og de to øvrige konstruktioner, infinitivkonstruktionen og den deiktiske relativsætning, kun i forbindelse med direkte, fysisk perception. I kompletivsætningen er det indholdet af ledsætningen som er det semantisk væsentlige, mens man i de to andre konstruktioner fokuserer på perceptionen. For sidstnævnte gælder at fysisk kontakt mellem den perciperende og det perciperede forudsætter samtidighed mellem perceptionen og den perciperede aktivitet. Som allerede illustreret i Skema 1 er der ikke krav om samtidighed mellem det styrende verbums tempus og kompletivsætningens tempus. En erkendelse (kognitiv perception) kan sagtens finde sted på et andet tidspunkt end det tidspunkt hvorpå der perciperes.

3.2 Infinitivkonstruktion versus deiktisk relativsætning

Som også anført af Battaglia & Pernicone (1968) ligner infinitivkonstruktionen og den deiktiske relativsætning hinanden meget, og ofte betragtes de som synonyme. Sammenligner man imidlertid de to frekvente verber, *voir/vedere* og *regarder/guardare*, er *voir/vedere* både langt det hyppigste, det umarkerede og det verbum der ofte findes med begge konstruktioner. Begge konstruktioner findes ved *regarder/guardare*, men her er infinitivkonstruktionen langt den hyppigste. Empiriske data indeholder mange eksempler med infinitivkonstruktionen, men kun et meget begrænset antal med den deiktiske relativsætning.

Tidligere, dog endnu ikke publicerede, korpusanalyser⁴ har vist at det umarkerede verbum *voir* kombineres med såvel infinitivkonstruktion som deik-

4 Materialet blev præsenteret ved ΔΙΑ 3 i Napoli, november 2014, og forventes publiceret i den forbindelse. Det fremgår af data fra 1700-1800 at infinitivkonstruktionen anvendes i 92 % ved *voir* og i 100 % ved *regarder*, mens den deiktiske relativsætning anvendes i hhv. 8 % og 0 %. Nyere data (1900-2000) tyder på en stigende brug af den deiktiske relativsætning ved *voir* (20 %), mens der fortsat er tale om en meget lav forekomst ved *regarder* (4 %). Disse data stammer fra det elektroniske korpus *Frantext* (<http://www.frantext.fr>).

tisk relativsætning, mens det markerede synsverb *regarder* stort set ikke forekommer med deiktisk relativsætning, hvilket også stemmer overens med Hatcher (1944a: 298). Samme forhold gør sig gældende på italiensk.

Det er derfor mest relevant at kigge på forskelle i brugen af de to konstruktioner ved *voir/vedere*. Infinitivkonstruktionen har ifølge Hatcher (1944a: 276) det bredeste anvendelsesområde og er dermed også det umarkerede komplement. Ifølge Noonan (1985: 129-131) er sammenfaldet mellem perceptionen og den perciperede handling i forbindelse med “immediate perception predicates” med til at forklare at infinitiven er den foretrukne, idet oplysninger om tempus egentlig er overflødige. Dette bekræftes af Krefeld (1998), som anfører muligheden for at fremhæve forskellige komponenter af perceptionen (jf. afsnit 1).

Et tredje synsverb i fransk, nemlig *apercevoir* (‘få øje på’), kombineres også ofte med den deiktiske relativsætning. Dette verbum anvendes til gengæld ikke med infinitivkonstruktionen. Krefeld (1998) kategoriserer *apercevoir* som et apperceptivt verbum med intenderet perception. Vi opfatter snarere *apercevoir* som et verbum med passiv perception på linje med *voir*, hvilket også er i overensstemmelse med Hatcher (1944a: 297) som skriver at *voir* og *apercevoir* er verber hvis subjekt modtager et synsindtryk: “verbs which represent the subject as *receiving* a visual impression”. Et verbum der etymologisk og semantisk er helt parallelt med det franske *apercevoir*, findes ikke i italiensk.

3.2.1. Ordstilling og informationsstruktur

Infinitivkonstruktionen findes på begge sprog i to varianter, en hvor det grammatiske objekt for perceptionsverbet (det logiske subjekt for infinitiven) er placeret før infinitiven:

- (4) Pierre voit Jean arriver / Pietro vede Gianni arrivare

og en variant hvor dette er placeret efter infinitiven:

- (5) Pierre voit arriver Jean / Pietro vede arrivare Gianni

I oldfransk blev begge varianter brugt i stort set samme omfang. Martineau (1992) hævder at der siden middelalderfransk har været en stigende tendens

til at anbringe det grammatiske objekt inden infinitiven, og at varianten med efterstillet objekt er sjældnen i moderne fransk. Vores korpusundersøgelser viser imidlertid ikke tegn på at dette er tilfældet, og på italiensk forekommer begge varianter fortsat.

Valget mellem forskellige ordstillinger i forbindelse med infinitivkonstruktionen (*Je vois Jean arriver / Vedo Gianni arrivare, Je vois arriver Jean / Vedo arrivare Gianni*) gør det muligt at tilpasse informationsstrukturen og skelne mellem om det logiske subjekt for infinitiven er tema eller rema. Er det logiske subjekt foranstillet, vil der normalt være tale om en kendt/tematisk størrelse, mens man med efterstillingen kan introducere en ny/rematisk størrelse. Foreløbige studier tyder på at infinitivens transitivitet også spiller ind i dette valg. På italiensk vil efterstilling af subjektet fx være det umarkerede i forbindelse med inakkusative verber, hvis subjekt normalt er efterstillet verbalet.

Man må gå ud fra at de to varianters forskellige ordstilling i et vist omfang tager hensyn til rækkefølgen af perceptionen. Enten lægges der først mærke til aktiviteten (tema), hvorefter personen der udfører aktiviteten (rema), identificeres. Eller også opfattes først personen (tema) og derefter aktiviteten (rema). I oldfransk tillod infinitivkonstruktionen også fokus på det perciperede objekt opfattet midt i en aktivitet. Men da infinitivkonstruktioner anvendtes uden denne specifikke betydning, kunne der ikke med denne konstruktion insisteres på dette fokus, og der opstod ifølge Hatcher (1944a: 279) et behov for en alternativ konstruktion til at reproducere de forskellige trin af en visuel perception som de faktisk opstod i perceptionsøjeblikket. Med den deiktiske relativsætning som alternativ til infinitivkonstruktionen har sproget en konstruktion som i sig selv kan insistere på én generel perceptionstype, nemlig den hvor en størrelse perciperes midt i sin aktivitet og med progressiv aspekt (jf. også Kragh & Schøsler 2015).

Den deiktiske relativsætning kan udtrykke den dobbelthed der forekommer når både den perciperede størrelse og dennes aktivitet opfattes for første gang. Ordstillingen er fast ved deiktiske relativsætninger, men vigtigere end ordstilling er tilstedeværelsen af en finit verbalform. Den deiktiske relativsætning gør den perciperede størrelses aktivitet virkelig og substantiel, og der fokuseres på selve udviklingen af den aktivitet som størrelsen indgår i. Med infinitivkonstruktionen finder vi også eksempler uden logisk subjekt for infinitiven:

- (6) J'ai vu jouer la pièce ('jeg har set spille stykket' ~ 'jeg har set stykket blive spillet')
- (7) Ho visto giocare la partita ('jeg har set spille kampen' ~ 'jeg har set kampen blive spillet')

Dette er ikke muligt med den deiktiske relativsætning.

3.2.2. *Aspektuelle forhold*

Mens infinitiven er aspektneutral og både kan udtrykke noget punktuel og noget durativt, vil verbalet i den deiktiske relativsætning altid udtrykke noget durativt eller progressivt. Her gennemføres handlingen ikke nødvendigvis; der lægges vægt på handlingsforløbet mens den finder sted; man så at sige 'dvæler' ved handlingen, der er entydigt imperfektiv. Det imperfektive understreges af muligheden for på italiensk at omskrive handlingen med konstruktionen *stare*+gerundio, der altid vil udtrykke noget imperfektivt, en omskrivning der ikke er mulig i forbindelse med infinitivkonstruktionen:

- (8) J'ai vu Marie sortir / Ho visto Maria uscire → *Ho visto Maria star uscendo
- (9) J'ai vu Marie qui sortait / Ho visto Maria che usciva → Ho visto Maria che stava uscendo

I eksempel (8) går Maria rent faktisk ud, mens man i (9) kun udtrykker at hun var på vej ud, men måske ikke nåede længere, dvs. vi kan udtrykke det der var ved at ske men ikke nødvendigvis sker. I relativsætningen kan vi således finde en *IMPERFECTUM DE CONATU*, hvilket vi ikke kan udtrykke med infinitiven. Følgende eksempel kan således ikke forekomme med infinitiv uden at personen rent faktisk dør af sult:

- (10) Je l'ai vu qui mourait de faim / L'ho visto che moriva di fame ('jeg så ham som var ved at dø af sult')

I den deiktiske relativsætning er aktiviteten det centrale, og her bidrager det finitte verbal til at give handlingen substans. Der lægges vægt på aktiviteten mens den finder sted. I infinitivkonstruktionen kan der fokuseres på infinitivens logiske subjekt, der også kan være rematisk, efterstillet.

4. Diskussion

Begge konstruktioner findes allerede i 1200-tallet både på fransk og italiensk, omend med meget begrænset brug af den deiktiske relativsætning i de første århundreder. Såvel på fransk som på italiensk kan vi i diakront perspektiv iagttage en stigende brug af den deiktiske relativsætning som konkurrent til infinitivkonstruktionen. Vi kan konstatere flere sammenhænge mellem de semantiske kategorier og de forskellige komplementeringsmønstre, og vi kan på flere forskellige niveauer tale om markering over for umarkering:

- Informationstruktur

På oldfransk kunne man efterstille infinitivens subjekt, hvilket også er muligt på moderne fransk, dog muligvis med en tendens til en udvikling mod fast placering før infinitiven (jf. også Martineau 1992). En nærmere fastlæggelse af dette vil dog kræve en grundig korpusundersøgelse med inddragelse af forskellige parametre for variation. På moderne italiensk finder vi subjektet såvel før som efter infinitiven og således at ordstillingen kan tilpasses informationsstrukturen. Dette kan måske også hænge sammen med, at ordstillingen generelt er fastere på fransk end på italiensk.

- Markerethedsforhold mellem verberne

Vores undersøgelser bekræfter at *voir/vedere* er umarkerede, både semantisk og syntaktisk, svarende til 'uspecificeret' og 'perceptive' i Krefelds terminologi. Det kommer til udtryk ved at de omfatter hele spektret i forbindelse med betydning og at de samtidigt kan konstrueres med samtlige komplementtyper. I modsætning til dette umarkerede verbum findes der en lang række markerede verber, 'specificerede' og 'apperceptive' i Krefelds terminologi, hvoraf vi kun har undersøgt *regarder/guardare* og til en vis grad *apercevoir*. *Regarder* og *guardare* er semantisk markerede i den forstand at de kun kan udtrykke fysisk perception og derunder kun den aktive/agentive perception, hvilket indebærer en syntaktisk markering idet de ikke kan konstrueres med en kompletivsætning.

- Markerethedsforhold mellem konstruktionerne: aspekt

Gennem brug af den deiktiske relativsætning fokuseres der på perceptionen mens den finder sted, en holistisk perception eller en slags perception 'in action'. Den deiktiske relativsætning har således en imperfektiv, progressiv aspekt, mens infinitivkonstruktionen er neutral med hensyn til aspekt.

- Markerethedsforhold mellem konstruktionerne: diamesi

Vores foreløbige undersøgelser bekræfter hypotesen om relativsætningens deiktiske forankring. Stort set alle forekomster kommer fra talesprogsagtige tekster, typisk fra komedie og dialog fra narrative tekster.

5. Konklusion og perspektivering

Vi har i denne artikel undersøgt forskelle og ligheder mellem perceptionsverbernes komplementeringsmønstre i fransk og italiensk. Vi har påvist en relation mellem Krefelds klassifikation i perceptive og apperceptive verber med inddragelse af verbernes semantiske egenskaber og konstruktionsmuligheder og konstateret en klar sammenhæng mellem den perciperendes bevidsthed (aktiv/passiv) og den måde det perciperede udtrykkes på. Således kan kompletivsætningen kun kombineres med det perceptive *voir/vedere* når dette udtrykker en indirekte fysisk eller kognitiv perception. Når de perceptive verber udtrykker direkte fysisk perception kan de, ligesom de apperceptive verber, ikke konstrueres med kompletivsætning, men derimod med infinitivkonstruktion og deiktisk relativsætning.

En lignende semantisk-syntaktisk udredning vil sandsynligvis kunne påvise en tydeligere forskel på anvendelsen af infinitivkonstruktionen og den deiktiske relativsætning. Det vil imidlertid kræve et empirisk grundlag som det endnu ikke er lykkedes os at indsamle pga. den sidstnævnte konstruktions relativt specifikke anvendelse.

Henvisninger

- Andersen, H. (1990). The structure of drift, i H. Andersen & K. Koerner (red.) *Historical linguistics 1987. Papers from the 8th International Conference on Historical Linguistics*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1-20.
- Andersen, H. (2001). Markedness and the theory of linguistic change, i H. Andersen (red.), *Actualization. linguistic change in progress*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 21-57.
- Arcaïni, E. (2000). *Italiano e francese: un'analisi comparativa*. Torino/Milano: Paravia Bruno Mondadori Editori.
- Bach, S., J. Brunet & C.A. Mastrelli (2008). *Quadrivio romanzo. Dall'italiano al francese, allo spagnolo, al portoghese*. Firenze: Accademia della Crusca.

- Battaglia, S. & V. Pernicone (1968). *La grammatica italiana. Seconda edizione migliorata, quinta stampa*. Torino: Loescher Editore.
- Cresti, E. & M. Moneglia (2005). *C-ORAL-ROM: Integrated reference corpora for spoken Romance languages*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- De Cesare, A.-M. (2011). L'italien *ecco* et les français *voici, voilà*. Regard croisés sur leurs emplois dans les textes écrits, *Langages* 184, 51-67.
- De Roberto, E. (2007). Le relative predicative retta da verbo di percezione in italiano antico, *La lingua italiana. Storia, strutture, testi. Rivista internazionale* 3, 105-127.
- Guasti, M.T. (1993). *Causative and perception verbs. A comparative study*. Torino Rosenberg & Sellier.
- Hatcher, A.G. (1944a). Je le vois sourire; je le vois qui sourit; je le vois souriant. Part one. *Modern Language Quarterly* 5/3, 275-301.
- Hatcher, A.G. (1944b). Je le vois sourire; je le vois qui sourit; je le vois souriant. Part two. *Modern Language Quarterly* 5/4, 387-405.
- Heltoft, L., J. Nørgård-Sørensen & L. Schøsler (2005). *Grammatikalisering og struktur*. København: Museum Tusulanum.
- Kragh, K.J. & L. Schøsler (2015). Regrammation and paradigmization. Reanalyses of the deictic relative construction with progressive function in French, *Journal of French Language Studies*, 25, 265-293.
- Kragh, K.J. & E. Strudsholm (2011). Deiktiske relativsætninger i fransk og italiensk, i P. Durst-Andersen & H.H. Müller (red.) *Ny forskning i grammatik* 18, Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 197-223.
- Kragh, K.J. & E. Strudsholm (2013). The relevance of deixis in the description of the predicative relative clause, i K.J. Kragh & J. Lindschouw (red.) *Deixis and pronouns in Romance languages*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 207-226.
- Krefeld, T. (1998). Transitivität aus rollensemantischer Sicht. Eine Fallstudie am Beispiel französischer und italienischer Wahrnehmungsverben, i H. Geisler & D. Jacob (red.) *Transitivität und Diathese in romanischen Sprachen*, Tübingen: Niemeyer, 155-173.
- Lemhagen, G. (1979). *La concurrence entre l'infinitif et la subordonnée complétive introduite par que en français contemporain*. Uppsala: [s.n.].
- Manoliu-Manea, M. (1985). *Tipología e historia. Elementos de sintaxis comparada románica*. Madrid.

- Martineau, F. (1992). The evolution of complements of French accusative and perception verbs, i P. Hirschbühler & K. Koerner (red.) *Romance languages and modern linguistic theory. Papers from the 20th linguistic symposium on Romance languages (LSRL XX), Ottawa, 10-14 April 1990*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 161-174.
- Miller, P. & B. Lowrey (2003). La complémentation des verbes de perception en français et en anglais, i P. Miller & A. Zribi-Hertz (red.) *Essais sur la grammaire comparée du français et de l'anglais*, Paris: Presses Universitaires de Vincennes, 131-188.
- Noonan, M. (1985). Complémentation, i T. Shopen (red.) *Language typology and syntactic description*, Cambridge: Cambridge University Press, 42-110.
- Teyssier, P. (2004). *Comprendre les langues romanes. Du français à l'espagnol, au portugais, à l'italien & au roumain. Méthode d'intercompréhension*. Paris: Editions Chandeigne.
- Willems, D. (1983). « Regarde voir ». Les verbes de perception visuelle et la complémentation verbale, i E.L.T. Roegies (red.) *Verbe et phrase dans les langues romanes. Mélanges offerts à Louis Mourin*, Gent: Romanica Gandensia, 147-158.

Testning af skriftlig sprogfærdighed i franskuddannelsen på KU

– en reliabel og valid sprogpøve?

Jan Lindschouw

1. Introduktion

Bedømmelser af sprogpøver i Danmark – mundtlige såvel som skriftlige – hviler ofte på eksaminators og censors intuitive fornemmelse, erfaringer og evt. forskelligartede sprogsyn. Problemet gælder især for de sprogpøver, hvor man tester sprogfærdighed i bred forstand såsom *mundtlig kommunikation* og *skriftlig sprogfærdighed*. Hvad vil det fx sige at *kunne tale* og *skrive fransk*? Skal man kommunikere uden grammatiske fejl, have et stort ordforråd, byde i dybden og i bredden, og/eller have en udtale og intonation på niveau med en indfødt franskmand? Skal man kunne formulere sig situationstilpasset og pragmatisk adækvat? Eller skal man være i stand til at anvende forskellige sprogstrategier? Alle disse spørgsmål vil formentlig blive besvaret forskelligt og i forskellig prioriteret rækkefølge afhængig af, hvilken eksaminator og censor man spørger, og såfremt der ikke er enighed om svarene, risikerer den samme pøve at blive bedømt forskelligt fra bedømmer til bedømmer og fra årgang til årgang. Som lektor på franskfaget på Københavns Universitet er det min erfaring, at bedømmelse af sprogpøver ofte foregår intuitivt og med (stor) diskrepans mellem eksaminators og censors individuelle vurderinger. Problemet er ikke kun begrundet i eksaminators og censors eventuelt forskelligartede sprogsyn, men også i studieordningens vage formuleringer. I denne artikel vil jeg analysere en sprogpøve ved navn *Oversættelse dansk-fransk* og *Skriftlig sprogfærdighed*, der afslutter 4. semester på bachelorstudiet på franskuddannelsen, ud fra en række centrale evalueringsbegreber. Efterfølgende vil jeg inddrage eksempler fra praksis, nærmere bestemt vil jeg i hovedtræk gennemgå to eksemplarisk udvalgte eksamensbesvarelser, der begge har opnået karakteren 7.

2. Beskrivelse af sprogrøven

Sprogrøven i *Oversættelse dansk-fransk* og *Skriftlig sprogfærdighed* består af to dele, hhv. en oversættelse af en dansk tekst til fransk på maksimalt 1100 typeenheder og en fri skriftlig fremstilling, der minimum skal fylde 200 ord. Formålet med prøven er fastsat i kompetencemålene og de faglige mål for faget i 2013-Studieordningen. Ifølge kompetencemålene for kurset skal den studerende opnå viden om og forståelse af “oversættelsesmæssige problemer mellem dansk og fransk syntaks samt om akademisk argumentation”, færdigheder i “at oversætte middelsvær dansk prosatekst til et dækkende og korrekt fransk” og i “at udtrykke sig skriftligt på akademisk fransk”. Endeligt skal den studerende opnå kompetencer i “at udnytte sin sproglige viden i forbindelse med oversættelsesopgaver fra dansk til fransk” og i “at udnytte sin sproglige viden til at fremstille et synspunkt overbevisende i en tekst på fransk” (2013-ordningen: 17). Disse mål uddybes i de faglige mål, hvor der står, at eksaminanden kan “oversætte en ikke-teknisk, middelsvær tekst til et dækkende og korrekt fransk” (op.cit.: 17) og “opbygge en akademisk argumentation på skriftligt fransk” samt “udtrykke sig nuanceret, grammatisk korrekt og kommunikativt hensigtsmæssigt på fransk”.

Disse kompetence- og færdighedsmål er på én gang præcise og vage. Det er tale om rimeligt præcise, og dermed målbare, indikationer, når der står, at den studerende skal kunne udtrykke sig grammatisk korrekt og nuanceret. Omvendt er det upræcist, og svært målbart, når der står, at den studerende skal kunne oversætte en middelsvær dansk prosatekst til et dækkende fransk (hvad vil *middelsvær* og *dækkende* sige?), fremstille et synspunkt overbevisende (for hvem? Og hvordan kan man måle effekten af dette på modtager?) og udtrykke sig kommunikativt hensigtsmæssigt (skal man kunne kommunikere situationstilpasset og i henhold til sprogbrugskonventionerne, eller er det snarere tekststrukturering og/eller diskursiv kompetence, der er tale om?) (jf. Lindschouw 2010).

Generelt kan man sige, at konstruktet ved de to delprøver er forskelligt, idet de hver især betoner forskellige dele af sprogfærdigheden. I oversættelsesdelen er det især grammatisk korrekthed og kendskab til fransk morfologi, syntaks og leksikon, der er i centrum. Omvendt fokuserer formidlingsdelen på mere end blot grammatisk og leksikalsk kompetence. Her er det også vigtigt, at eksaminanden behersker tekstkompetence/diskursiv kompetence, pragmatisk kompetence og sociokulturel indsigt. Med andre ord er det vigtigt, at denne

behersker kommunikativ kompetence som defineret af bl.a. Canale (1983) og Lund (2009: 105-106). Det næste spørgsmål, der rejser sig, er imidlertid hvordan de forskellige kompetencer internt i de to delprøver skal vægtes i forhold til hinanden. Også her er studieordningsteksten meget lidt informativ.

På baggrund af denne upræcise og mangelfulde indholdsbeskrivelse kan der ikke herske tvivl om, at bedømmelsen af de studerendes besvarelser meget nemt risikerer at blive et tilfældigt forehavende hos hhv. censor og eksaminator, dvs. opgavens reliabilitet er udfordret. Det samme kan man sige om dens validitet, for hvis det ikke er tydeligt, hvilke komponenter af sprogfærdigheden, der indgår i bedømmelsen, er det også uklart, hvad det egentlig er, prøven tester.

3. Analyse af sprogpøven ud fra en testmetodisk ramme

For at belyse de testmetodiske udfordringer ved denne sprogpøve vil jeg analysere prøven med udgangspunkt i fem centrale evalueringsbegreber: *praktisk gennemførlighed*, *reliabilitet*, *validitet*, *autenticitet* og *washback* (McNamara 2000: 9, 47-62, Brown & Abeywickrama 2010: 25-51, Weigle 2013: 48-56). Begreberne vil løbende blive defineret i nedenstående gennemgang. Som påpeget af Weigle (op.cit.: 48) er det imidlertid en illusion at tro, at man kan maksimere samtlige af disse fem parametre på samme tid mhp. at få en 'god' sprogpøve. Hvis man eksempelvis laver en pøve, der er meget valid, kan det betyde, at den praktiske udførlighed begrænses, og en pøve, der har en tilstræbt høj grad af reliabilitet, kan komme til at mangle validitet. Det handler derfor om at skabe en fornuftig balance mellem disse fem kategorier.

3.1. Praktisk gennemførlighed

Praktisk gennemførlighed vedrører de praktiske omstændigheder ved pøven, bl.a. hvor dyr den er at afholde, hvor tidskrævende den er at gennemføre, hvorvidt den anvender tilgængelige teknologiske ressourcer, og hvor krævende den er at bedømme (Brown & Abeywickrama 2010: 26-27, Weigle 2013: 48).

Set fra et rent administrativt synspunkt er denne sprogpøve ikke vanskelig at afholde. Den er nem at administrere og forholdsvis billig at udføre. Oprindeligt var det en stedpøve på universitetet med tilsyn, nu er det en bunden 5 timers hjemmeopgave.

Imidlertid udfordrer denne prøve visse dele af den praktiske gennemførlighed. Det drejer sig først og fremmest om udnyttelse af de teknologiske ressourcer. Da det er en prøve, hvor alle hjælpemidler er tilladt, har de studerende lov til at udarbejde prøven på computer. Det humanistiske fakultet på KU har imidlertid en bestemmelse om, at man til skriftlige stedprøver ikke må have adgang til internettet, af frygt for at de studerende kan have kontakt med omverden. Imidlertid implicerer det at oversætte og skrive om et givent emne på et fremmedsprog, at man orienterer sig på internettet, så dette er et tydeligt eksempel på, at adgang til tilgængelige teknologiske ressourcer oprindeligt ikke blev udnyttet optimalt ved denne prøve. Som resultat af denne kritik, er denne prøve lavet om fra en bunden stedprøve til en hjemmeopgave. Det optimerer ganske vist den praktiske gennemførlighed, da eksamen nu er kommet til at afspejle de studerendes naturlige arbejdsproces ved at de har fået adgang til internettet, men muligheden for kontakt med omverden og dermed for eksamenssnyd er samtidig blevet forøget markant.

Denne prøve stiller imidlertid de største praktiske udfordringer i forhold til bedømmelse af besvarelsene. I modsætning til en indirekte skriveprøve som fx en multiple choice-task er en direkte skriveprøve som denne en temmelig krævende affære at bedømme, både tidsmæssigt og mentalt, da hver opgave skal bedømmes individuelt. Udfordringerne kommer også til udtryk ved, at de fejltyper, der måtte forekomme, kan omfatte alt lige fra regulære grammatiske fejl, forstået som deciderede normbrud, til problemer vedrørende ytringers acceptabilitet, fx hvor mundrette de er (Ellis & Barkhuizen 2005: 98). Det siger sig selv, at det tager længere tid at vurdere graden af ytringers acceptabilitet, end om der er begået sproglige fejl.

3.2. Realibilitet

En sprogpøves reliabilitet refererer til, hvor pålidelig den er, dvs. hvorvidt den samme sprogpøve vil give det samme resultat ved gentagne vurderinger under de samme betingelser (Brown & Abeywickrama 2010: 27, Weigle 2013: 49). Reliabilitet kan opdeles i en række undertyper, hvoraf jeg vil fokusere på følgende tre: studentrelateret reliabilitet, testadministrativ reliabilitet og bedømmerrelateret reliabilitet (Brown & Abeywickrama 2010: 28-29). Fælles for disse faktorer er, at de ligger uden for selve prøven.

Studentrelateret reliabilitet vedrører de studerendes fysiske og mentale tilstand på eksamensdagen. Hvis den studerende er meget nervøs eller syg, når prøven

aflægges, kan det påvirke eksamensresultatet. Testadministrativ reliabilitet refererer til, om der er fysiske faktorer i forbindelse med fx tekstforlægget (fx fejl eller ulæselig typografi) eller i eksamenslokalet, der påvirker de studerendes præstation. Ved sommereksamen 2013 var der eksempelvis en studerende, der gjorde mig opmærksom på, at det var generende for koncentrationen med støj fra et igangværende byggeprojekt uden for eksamenslokalet. Hvorvidt disse to typer reliabilitet påvirker de studerendes eksamensbesvarelse er meget svært at måle, så det er noget, der er vanskeligt at tage højde for i en bedømmelse.

Bedømmelsesrelateret reliabilitet, på engelsk kaldet *rater reliability*, er den faktor, der stiller de største udfordringer for den undersøgte sprogp prøve. Denne type reliabilitet deles traditionelt op i *intra-rater reliabilitet*, der handler om, hvor konsistent den enkelte bedømmer er i sine egne vurderinger af prøvebesvarelserne, og *inter-rater reliabilitet*, der henviser til konsistens i vurderinger af prøver på tværs af flere bedømmere, typisk eksaminator og censor (op. cit.: 28, Weigle 2013: 49). Mht. *intra-rater*-reliabiliteten stiller denne prøve en del udfordringer. Da der i delprøven i fri skriftlig sprogfærdighed ikke foreligger noget facit, kan det som bedømmer være svært at være fuldstændig konsistent i sin vurdering af opgaverne, navnlig hvis der er mange af dem. Dog vil *intra-rater*-reliabiliteten typisk ligge højere i oversættelsesopgaven, da denne opgavetype er mere bunden. *Inter-rater*-reliabiliteten stiller dog væsentlig større udfordringer, som dels er betinget af sprogp prøvens konstrukt, dels af studieordningens vage formuleringer. Som jeg nævnte indledningsvist, vægter denne todelte sprogp prøve forskellige dimensioner af sprogfærdigheden. Hvor oversættelsesdelen især har fokus på grammatisk og leksikalsk korrekthed, så lægges der i den frie skriftlige formidlingsdel vægt på, at den studerende også behersker tekstkompetence/diskursiv kompetence og pragmatisk kompetence samt demonstrerer sociokulturel indsigt. Som jeg også nævnte, giver studieordningsteksten imidlertid ikke nogen præcise instrukser om, hvad der skal lægges vægt på i bedømmelsen, fx hvordan grammatisk kompetence skal vægtes i forhold til kommunikativ kompetence i den frie skriftlige fremstilling, eller hvordan grammatisk korrekthed skal vægtes i forhold til stilistisk beherskelse i oversættelsen. Da sprogsynet heller ikke står eksplicit formuleret i studieordningen, kan der endvidere opstå en veritabel konflikt og dermed ringe grad af *inter-rater*-reliabilitet, hvis eksaminator og censor har divergerende sprogsyn eller tolker studieordningen forskelligt.

3.3. Validitet

En sprogprøves validitet refererer til dens evne til at måle og vurdere det, som den tilstræber at måle og vurdere (McNamara 2000: 47-54, Brown & Abeywickrama 2010: 29-36, Weigle 2013: 49-51). Validitet hænger tæt sammen med reliabilitet. Hvis en test ikke er reliabel, er den i udgangspunktet heller ikke valid. Hvor reliabilitet typisk vedrører forhold uden for selve prøven, har validitet med forhold inden for prøven at gøre. Umiddelbart kan man sige, at den her analyserede sprogprøve har til hensigt at teste to ting, nemlig de studerendes evne til at oversætte en tekst fra dansk til fransk og til at udtrykke sig mere frit skriftligt, hvilket normalt kommer til udtryk i tekstforlægget, hvor der gives klare instrukser om, hvad de studerende skal gøre, fx “Tekstpassagen ... oversættes til fransk” og “Diskutér turistrejsers rolle i det moderne samfund ved eksempelvis at nævne fordele og ulemper”¹. På trods af disse relativt klare instrukser anser jeg ikke denne prøve for at have stor indholdsvaliditet, hvilket kan føres tilbage til de påpegede problemer med dens reliabilitet. Det er ikke entydigt, hvad det konkret er man tester, når man ønsker at teste skriftlig sprogfærdighed. Er det alle elementerne af kommunikativ kompetence eller kun dele heraf? Og hvis det er det hele, hvordan er delementerne så vægtet i forhold til hinanden? Selvom oversættelsesspørgsmålet umiddelbart ser mere validt ud, idet man med oversættelse af en tekst primært tænker på, at de danske sætninger skal gengives med grammatisk korrekthed og leksikalsk præcision på fransk, så kan der her også indgå ekstrasproglige dimensioner såsom stilistik og pragmatik, men det fremgår ikke umiddelbart af eksamensteksten.

3.4. Autenticitet

En sprogprøves autenticitet handler grundlæggende om, hvorvidt den ligner det, som prøvedeltagerne efterfølgende skal foretage sig i den konkrete mål-sprogssituation (Brown & Abeywickrama 2010: 36-37, McNamara 2000: 7-9, Weigle 2013: 51-52). Ligesom studenterrelateret og testadministrativ reliabilitet er autenticitet svært at måle. Autenticitet i en test sikres bl.a. ved en naturlig sprogbrug, kontekstualiserede indholdselementer, meningsfyldte og relevante emner og anvendelse af tasks, der afspejler dem, man finder i den virkelige verden. Mange af disse parametre er imødekømt ved den her undersøgte sprogprøve. Fx er opgaveforlægget altid kontekstualiseret: ved sommereksamen

1 I tekstforlægget er instruksen til den frie skriftlige formidlingsopgave dog angivet på fransk, men af formidlingsmæssige grunde har jeg her valgt at oversætte den til dansk.

2013 handlede det om et ungt nygift par på bryllupsrejse i det græske øhav, og emnet (udlandsrejser) burde alt andet lige være noget, som de studerende kan forholde sig til, eftersom de fleste fremmedsprogsstuderende må formodes at have rejst. Det betyder imidlertid ikke, at alle studerende har lige let ved at skrive om det pågældende emne. Derfor er det vigtigt, som påpeget af Weigle (op.cit: 45), at man ikke tester de studerendes såkaldte *topical knowledge*, dvs. faktuel viden om det pågældende emne, men udelukkende deres formuleringsevne på målsproget og deres teksts argumentative struktur.

Imidlertid mener Weigle (op.cit.: 52), at prøver i fri skriftlig formidling er uautentiske af flere grunde. For det første implicerer akademisk skrivning², at man har et vist kendskab til emnet, ved at man fx har læst eller har haft forelæsninger om det på forhånd. Det er ikke tilfældet ved en prøve i fri skriftlig formidling, hvor de studerende skal skrive om et ukendt emne. Endvidere vil argumentative opgaver ofte ikke, som her, foregå under tidspres, idet man normalt har tilstrækkeligt med tid til at reflektere over emnet og til at planlægge, skrive og revidere sin tekst. Derudover kender de studerende ved fri skriftlig formidling modtageren af produktet (underviseren) og forventer, at denne kender og kan afkode deres særlige skrivestil og derved kan regne ud, hvad de vil sige med deres ikke altid velformede sætninger (jf. Tsui & Ng 2000). En lignende indvending mod brug af fri skriftlig fremstilling som eksamensform findes hos Irons (1998), der har undersøgt en tidligere sprogp prøve i linjefaget engelsk på seminariet. Han nævner bl.a., at denne genre ikke har noget med virkelig kommunikation at gøre. Eftersom de studerende skriver under tidspres, har de ikke tid til at tænke over det, som de skriver, hvorfor resultatet ofte bliver en indholdsmæssig tynd tekst, der er dårligt disponeret og dybest set ligner talesprog på papir.

Hertil kan man nævne, at oversættelsesopgaven heller ikke er helt så autentisk, som man umiddelbart skulle tro. Hovedparten af de oversættelser, som de studerende skal oversætte i denne disciplin, er litterære, men de kan også komme ud for at skulle oversætte en avisartikel eller en historisk tekst. For det

2 Weigle (op.cit.: 52) bruger selv termen *academic writing*. Man kan med rette komme med den indvending, at en fri skriftlig fremstilling om fordele og ulemper ved turistrejser ikke er et eksempel på akademisk skrivning. Som jeg læser hendes tekst, bruger hun imidlertid termen *academic writing* om den type task, som jeg har beskrevet i denne artikel, nemlig en opgave, hvor man skal argumentere for og imod et bestemt synspunkt.

fåtal af studerende, der efterfølgende slår sig ned som oversættere på fuld- eller deltid, er litterær oversættelse naturligvis en relevant aktivitet, men for langt størstedelen er oversættelse en uautentisk aktivitet, da langt de fleste ikke kommer til at lave (litterære) oversættelser i arbejdslivet. Denne kritik understøtter, at den her undersøgte eksamensopgave faktisk ikke er helt så autentisk, som den umiddelbart ser ud til.

3.5. Washback

Washback vedrører den effekt som en given prøve har på undervisningen og de studerendes læring (McNamara 2000: 72, Brown & Abeywickrama 2010: 37-39, Weigle 2013: 54-55) og kan opdeles i en positiv og en negativ variant. Positiv *washback* finder sted, når forberedelsen til prøven går naturligt i spænd med den måde, undervisningen i øvrigt er tilrettelagt på. Negativ *washback* gælder tilfælde, hvor sprogprøven påvirker undervisningen på en uhensigtsmæssig måde, fx hvis den ikke afspejler det læringssyn samt de principper og mål, som undervisningen grundlæggende bygger på, og hvis undervisningen primært bliver rettet mod, at man skal kunne bestå sprogprøven med et godt resultat. Stæhr (2011) illustrerer meget tydeligt forskellen mellem disse to typer *washback* i forbindelse med de nationale test i folkeskolen. Hvis disse test, som oprindeligt tiltænkt, fungerer som et formativt evalueringsredskab, kan det give anledning til positiv *washback*. Men hvis disse test bruges af skoleledere og kommunalbestyrelser som en del af en kommunes årlige kvalitetsrapport, kan de give anledning til negativ *washback*, idet hele undervisningen vil blive styret mod, at eleverne klarer testen godt.

Enhver universitetseksamen vil i høj grad være styrende for den undervisning, der udføres, idet undervisningen primært skal forberede de studerende til eksamen. Kurset, der forbereder de studerende til den her gennemgæede sprogprøve, er ingen undtagelse. Eftersom kurset har fokus på skriftlig sprogfærdighed i bred forstand, vurderer jeg dog, at den *washback*, der bedrives, overvejende er positiv, idet den er velintegreret i det kommunikative, funktionelle sprogsyn, som kurset bygger på (Canale 1983, Lund 2009: 105-106). Det implicerer bl.a., at de studerende systematisk bliver trænet i grammatisk kompetence ved at arbejde med grammatiske øvelser, som traditionelt volder danskere problemer ved tilegnelsen af fransk. Ligeledes laver de studerende oversættelser, hvor fokus er på grammatisk og leksikalsk korrekthed. Kurset kommer også rundt om andre dele af den kommunikative kompetence, fx arbejdes der med tekstkompetence og argumentativ struktur, som bl.a.

sikres ved, at forskellige konnektorer gennemgås med udgangspunkt i en fransksproget lærebog (*Rédiger un texte académique* af Garnier & Savage 2011).

4. To eksempler fra praksis

I dette afsnit vil jeg inddrage eksempler fra praksis i form af en analyse af to eksamensbesvarelser, der har opnået den samme karakter (7) mhp. yderligere at vurdere sprogpørens reliabilitet og validitet, som var de to faktorer, der ovenfor viste sig mest problematiske.

I Undervisningsministeriets karakterfolder (2007: 4) gives følgende definition af karakteren 7: “Karakteren 7 gives for den gode præstation, der demonstrerer opfyldelse af fagets mål, med en del mangler”. Med sådan en bred definition er det forventeligt, at denne karakter kan tilvejebringes på forskellige måder.

Sprogprøven i fransk bedømmes holistisk (McNamara 2000: 43-44, Brown & Abeywickrama 2010: 283-284, Weigle 2013: 112-114), hvilket implicerer, at der gives én fælles karakter for hele bedømmelsen. Det skyldes et krav fra KU om, at der for hvert fagelement normalt kun må gives én samlet karakter. I praksis hviler denne bedømmelsesform dog på en analytisk fremgangsmåde, som står i modsætning til den holistiske ved netop at fokusere på de studerendes delkompetencer inden for et overordnet felt. For at kunne vurdere en studerendes skriftlige kompetence samlet set bliver man i praksis nødt til at vurdere enkeltdele som retskrivning, grammatik, ordforråd, tekstkompetence, pragmatisk kompetence, etc. hver for sig for at kunne give én samlet karakter, ellers risikerer bedømmelsen netop at komme til at mangle reliabilitet.

Som det ofte er tilfældet, når man bedømmer skriftlige opgaver af denne type, og især hvis man skal igennem mange opgaver, forsøger eksaminator og censor i første omgang at fastsætte karakteren, og kun hvis de er uenige, går de mere detaljeret gennem opgaven, som de hver især har læst inden censuren. I nærværende tilfælde var der enighed om at give karakteren 7 for eksamensopgave 1, men uenighed om opgave 2, hvor eksaminator ville give 10 pga. de kvaliteter, der nævnes i gennemgangen nedenfor, mens censor ikke ville give mere end 7, idet denne mest hæftede sig ved opgavens negative sider. I praksis er det meget ofte tilfældet, at der er uenighed om den endelige karakter i frie skriftlige opgaver af den her nævnte type, hvilket især kan føres tilbage til de problemer, der blev nævnt ovenfor angående sprogpørens reliabilitet og

validitet. I nedenstående gennemgang fremlægger jeg kun den bedømmelse, som jeg selv foretog som eksaminator, men da jeg ikke har adgang til censors noter, kan jeg ikke gå ind i dennes detaljerede bedømmelse, hvilket naturligvis kunne have været interessant. Af administrative grunde kan de studerendes besvarelser ikke vedlægges denne artikel som bilag, men det havde naturligvis været relevant for læseren at se disse i deres helhed.

4.1. Eksamensopgave 1

Målt med grammatiske briller er formidlingsdelen langt bedre end oversættelsen i denne opgave. Det er et mønster, der er typisk for alle eksamensbesvarelserne, og som formentlig skal forklares ud fra, at en oversættelse er af mere bunden karakter end en fri skriftlig fremstilling og derfor alt andet lige vil generere en række forudsigelige fejltyper. Derimod kan den studerende i den frie skriftlige fremstilling i højere grad vælge ord og sætningskonstruktioner, som denne er fortrolig med og undgå dem, som han/hun ikke er sikker på. Der er således flere grammatiske fejl i oversættelsen end i den frie skriftlige fremstilling. Fejlene er imidlertid især begrænset til verbalsyntaksen, hvor der observeres fejl i modus og i tempus. Derudover ses der enkelte fejl i artikelbrugen i forbindelse med substantiver, hvor der er anvendt fuld delingsartikel *des* ‘nogle’ i stedet for reduceret delingsartikel *de*. Derudover er der fejl i ordforråd. Fx er *småsten* i originalteksten oversat med *caillots* ‘størknede klumper’ og ikke *cailloux*, som det burde. Endeligt er der problemer med homonymer, bl.a. i konstruktionen **il l’a regarda*, hvor det klitiske pronomener *la* ‘hende’ er skrevet som *l’a* (der er en sammentrækning af et klitisk pronomener *l’* (hvor vokalen i pronominet er elideret foran efterfølgende vokal) og 3. person af verbet *avoir* ‘at have’).

Når man ser bort fra disse fejl, er den studerende ganske stærk grammatisk. I oversættelsen udvises der sikkerhed i aspektbrug, dvs. forskellen på de to datider *passé simple* og *imparfait*, brug af konditionalis til at gengive fortidens fremtid og af gerundium til at udtrykke samtidighed. Dertil kommer sikkerhed i morfologi og kongruens samt anvendelse af et præcist ordforråd, herunder leksikalsk fyldige verber. I formidlingsdelen ses desuden kompleks syntaks med hyppig brug af ledsætninger og infinitte verbalsyntagmer. På det tekstuelle plan ses en fyldig og varieret brug af konnektorer af forskellige typer, både kausale, adversative, konsekutive og additive, hvilket er med til at strukturere teksten og sikre en logisk argumentationskæde.

Når denne opgave er forholdsvis grammatisk korrekt, kan man undres over, at den ikke har fået mere end 7. Det skyldes imidlertid den måde, indholdet i formidlingsdelen er præsenteret på. Sproget virker undertiden konstrueret og indstuderet. Man har indtryk af, at denne studerende er en såkaldt *eye-learner* (Ferris 2012 [2002]: 54), dvs. en studerende der har tilegnet sig fransk ud fra grammatiske regler og skrevne tekster og ikke ved at have opholdt sig i et fransktalende land i længere tid. Det indtryk får man bl.a. af, at den studerende generelt er optaget af at anvende sproglige udtryk, der illustrerer særligt komplicerede grammatiske regler, men som til gengæld ikke er så autentiske og mundrette, fx spidsstillet *aussi*, der normalt har additiv betydning ‘også’, men som i spidsstillet position, hvor det følges af kompleks inversion, får kausal betydning, som eksempel (1) viser. En mere mundret kausal konnektor ville have været *par conséquent* eller *pour cette raison*, der begge følges af ligefrem ordstilling, hvilket er illustreret i eksempel (2):

- (1) Aussi les déchets peuvent-ils ... ‘derfor kan affald ...’.
 (2) Par conséquent/Pour cette raison, les déchets peuvent ... ‘derfor kan affald ...’.

Herudover følger formidlingsteksten nærmest en skabelon. Først præsenteres alle de positive sider ved turistrejser, dernæst de negative, hvilket giver en vis monotoni i argumentationen. Dette tyder på, at den studerende heller ikke besidder de største tekstgrammatiske kompetencer.

4.2. Eksamensopgave 2

Eksamensopgave 2 har også opnået karakteren 7, men af andre grunde end den forudgående. Vi har her at gøre med en studerende, der er mindre grammatisk stærk end den forrige. Især bemærker man en vis usikkerhed i verbal-syntaksen, navnlig vedrørende aspektbrugen, idet der flere steder anvendes datidsformen *imparfait* om fortidige handlinger, der er tydeligt afgrænsede og derfor skulle have stået i *passé simple*. Hertil kommer problemer med kongruens og de klitiske pronominers kasus, hvor akkusativpronominerne *le* og *la* forveksles med dativpronominet *lui* og omvendt.

Dog er der også flere grammatiske regler, der mestres. Eksempelvis kan nævnes brug af konditionalis til gengivelse af fortidens fremtid og gerundium til at udtrykke samtidighed i oversættelsen. Desuden ses i formidlingsdelen sikkerhed i brug af konjunktiv efter forskellige styreere, om end man et enkelt sted

ser en hyperkorrigeret anvendelse af denne form. Den studerende udviser derudover stilistisk bevidsthed ved fx at anvende den mere formelle form *l'on* 'man' i stedet for den gængse form *on* og anvender et præcist og nuanceret ordforråd hele opgaven igennem.

Selvom der frekvensmæssigt er flere grammatiske fejl i denne opgave end i den forudgående, har denne opgave alligevel opnået den samme karakter, hvilket kan forklares ud fra den måde indholdet er formidlet og struktureret på. Denne studerende har stærke tekstgrammatiske kompetencer, idet man her ikke ser samme skabelonagtige fremstillingsform i formidlingsopgaven som i den forudgående opgave. Formidlingsopgaven er som i forrige tilfælde bygget op omkring fordele og ulemper ved turistrejser, men strukturen virker langt mindre konstrueret og langt mere organisk end i forrige tilfælde, fordi fordele og ulemper præsenteres løbende, efterhånden som argumentationen skrider frem, samtidig med at der gives plads til refleksioner over og stillingtagen til emnet. Endvidere ses der ikke samme overdrevne brug af konnektorer som i opgave 1 og heller ikke brug af lavfrekvente sproglige udtryk, der illustrerer særligt komplicerede grammatiske regler. Man har desuden indtryk af at have at gøre med en såkaldt *ear-learner* (Ferris 2012 [2002]: 54), dvs. en studerende der har tilegnet sig sproget efter gehør ved at bo i målsprogslandet, idet teksten flyder naturligt, og både ordforråd og syntaks minder om naturlig fransk udtryksmåde, fx gennem brug af mundrette kollokationer.

Denne analyse har vist, at den samme karakter kan opnås ad to forskellige veje, enten ved at grammatikken vurderes som det bedste, eller ved at struktur og indhold gør det. Man kan naturligvis sige, at det er forventeligt, at karakteren 7 kan tilvejebringes på forskellige måder, eftersom det er en bred middelkarakter, men det ændrer ikke ved det faktum, at også i praksis er denne sprogrøves reliabilitet og validitet udfordret. Problemet bliver endnu større, hvis eksaminator og censor ikke deler samme sprogsyn, hvilket man ofte ser. Hvis censor havde haft et meget traditionelt grammatisk sprogsyn, ville bedømmelsen kunne være faldet anderledes ud, således at opgave 1 måske havde fået karakteren 10 pga. de grammatiske kvaliteter og opgave 2 karakteren 4 pga. mangel på samme, uden at der var taget højde for andre elementer. Disse forhold er ikke ligefrem noget, der styrker denne prøves reliabilitet og validitet.

5. Konklusion og perspektivering

I denne artikel har jeg analyseret en sprogprøve i oversættelse dansk-fransk og fri skriftlig fremstilling på franskstudiets bacheloruddannelse på Københavns Universitet ud fra fem centrale evalueringsbegreber: *praktisk gennemførlighed*, *reliabilitet*, *validitet*, *autenticitet* og *washback*. Analysen viste, at sprogprøven indeholder en række udfordringer i forhold til samtlige af disse begreber, med undtagelse af *washback*, og at udfordringerne er størst i forhold til reliabilitet og validitet. Problemerne med reliabilitet, hovedsageligt bedømmelsesrelateret reliabilitet, hænger især sammen med to faktorer, dels sprogprøvens konstrukt, der betoner forskellige aspekter af sprogfærdigheden i de to delprøver, dels studieordningens vage formuleringer, hvormed det ikke står klart, hvordan de forskellige elementer af kommunikativ kompetence skal vægtes i forhold til hinanden. Dette er især et problem, i tilfælde af at eksaminator og censor ikke deler det samme sprogsyn. Af analysen fremgår det desuden, at de problemer, der findes med reliabilitet smitter af på prøvens validitet, idet det ikke er klart, om det er alle elementer af kommunikativ kompetence eller kun dele deraf, man tester.

I anden del af opgaven, der var en analyse af to eksemplarisk udvalgte eksamensopgaver, der begge havde opnået karakteren 7, blev problemerne med prøvens reliabilitet og validitet bekræftet, idet analysen viste, at denne karakter kan opnås på vidt forskellig vis, enten ved at grammatik eller struktur og indhold vurderes som det bedste.

Man kan spørge sig selv, om fri skriftlig fremstilling overhovedet er velegnet til at få indblik i de studerendes skriftlige kompetence. Jeg nævnte tidligere, at denne fremstillingsform er uautentisk, fordi de studerende ikke har nogen forhåndsviden om emnet og derfor svært ved at lave en fyldestgørende og nuanceret diskussion herom. Derfor skulle man måske overveje at lade dem skrive om emner, der har været behandlet i 'indholdsundervisningen' i fx fransk litteratur og franske samfundsforhold, og at skrive til en bestemt modtager, fx en interessant eller modstander. Ligeledes er især litterær oversættelse heller ikke nogen særlig autentisk aktivitetstype, hvis man sammenholder den med det fåtal af jobs, hvor litterære oversættelseskompetencer er påkrævede. Man kunne endvidere indvende, at både oversættelse og argumentativ fremstilling er et levn fra en tid, hvor en cand.mag. udelukkende skulle arbejde med forskning eller undervisning. I dag er gymnasieskolen ikke længere den største aftager af franskkandidater (og øvrige fremmedsprogskandidater for

dens sags skyld), som ofte finder arbejde i det private erhvervsliv, og selv i gymnasieskolen er oversættelse på vej ud som aktivitet, i hvert fald i andet fremmedsprog, hvilket de nye prøveformer vidner om. Både i gymnasiet og det private erhvervsliv efterspørges således i dag andre kompetencer end det at kunne oversætte og argumentere for og imod et synspunkt. For det private erhvervslivs vedkommende er der nok større interesse i, at kandidaten kan skrive et forretningsbrev eller en fængende tekst til en hjemmeside.

I forhold til de konkrete udfordringer vedrørende reliabilitet og validitet kan meget af det løses ved for det første at gøre studieordningsteksten mere præcis, fx angående sprogsyn og vægtning af delelementerne i forhold til hinanden og ved for det andet at træne sprogbedømmere ved nybeskikkelse af censorer til de nationale censorkorps, som man fx har tradition for at gøre i USA. Det er vigtigt med sådanne tiltag, for at bedømmelse af sprogprøver ikke (for)bliver et tilfældigt forehavende, for det er hverken i uddannelsesinstitutionernes, undervisernes eller især ikke de studerendes interesse.

Henvisninger

- Brown, H.D. & P. Abeywickrama (2010). *Language Assessment. Principles and Classroom Practices*. New York: Longman.
- Canale, M. (1983). From communicative competence to communicative language pedagogy, i C. Richards & R.W. Schmidt (red.) *Language and Communication*, London: Longman, 2-27.
- Ellis, R. & G. Barkhuizen (2005). *Analysing Learner Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Ferris, D.R. (2012 [2002]). *Treatment of Error in Second Language Student Writing*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Garnier, S. & A.D. Savage (2011). *Rédiger un texte académique en français*. Paris: Éditions Ophrys.
- Irons, J. (1998). Der var saa deiligt ude paa landet..., *Sprogforum* 11/4, 26-32.
- Lindschouw, J. (2010). L'enseignement de l'expression écrite et de la traduction – synergies entre formalisme et fonctionnalisme et entre stratégies de surface et de profondeur, *Synergies Pays Scandinaves* 5, 143-154.
- Lund, K. (2009). Fokus på sprog, i Byram, M. et al. (red.) *Sprogfag i forandring – pædagogik og praksis*, Frederiksberg: Samfundslitteratur, 85-126.
- McNamara, T. (2000). *Language Testing*. Oxford: Oxford University Press.

- Studieordning for det centrale fag på bachelorniveau i Fransk sprog, litteratur og kultur, 2012-ordningen. Revideret 2013. Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet. http://hum.ku.dk/uddannelser/aktuelle_studieordninger/fransk/fransk_ba.pdf
- Stæhr, L.S. (2011). De nationale test – positiv eller negativ washback på undervisningen?, *Sprogforum* 52, 19-26.
- Tsui, A.B.M. & M. Ng (2000). Do Secondary L2 Writers Benefit from Peer Comments?, *Journal of Second Language Writing* 9/2, 147-170.
- Undervisningsministeriets karakterfolder (2007). <http://pub.uvm.dk/2006/nyskala/karakterfolder.pdf>
- Weigle, S.C. (2013). *Assessing Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nøgne objekter i dansk

Henrik Høeg Müller

1. Indledning

Formålet med denne artikel er på baggrund af en redegørelse for distributionen af nøgne (tællelige) substantiver i singularis, forkortet NSS, overfor nøgne substantiver i pluralis, forkortet NPS, (og massesubstantiver) at forklare de semantiske og pragmatiske forskelle mellem disse to typer, når de optræder som direkte objekt og inkorporeres i verbalet.¹

2. Nøgne substantivers distribution i dansk

Eksemplerne (1)-(3) viser – uden her i første omgang at tage hensyn til deres numerus – at nøgne substantiver i dansk kan optræde på tre måder: 1) i argumentposition (S, DO, IO), 2) som prædikativer (SP, OP), og 3) som præpositionskomplement.

(1)	Nils maler billeder .	(argument)
(2)	Mona er læge .	(prædikativ)
(3)	Han bor i hus .	(præpositionskomplement)

I denne artikel fokuseres der udelukkende på nøgne substantiver i argumentposition.

1 Sondringen mellem tællelige substantiver og massesubstantiver bygger på den grundantagelse, at danske substantiver – modsat fx substantiver i de romanske sprog – er leksikalsk kodede for homogenitet (se Herslund [red.] 1997, 1999 og Müller 2014). Det betyder, at substantiver som *hus* og *isbjørn* er “født” tællelige, idet de indeholder betydningskomponenten [enhed] (Herslund: *ibid.*), men kan omkategoriseres via diverse operatører, mens substantiver som *blod* og *ler* er massesubstantiver, der er kendetegnet ved ikke at have en pluralisform og ikke at kunne kombineres direkte med numeralier (**tre blod*) under normale omstændigheder. Massesubstantiver og tællelige substantiver i pluralis denoterer så begge homogene entiteter, der defineres ved at være delelige og kunne kumuleres (for en formel definition se fx Moltman 1997).

2.1. *Nøgne pluralis-substantiver (NPS) i argumentposition*

NPS'er kan optræde som subjekt, objekt og indirekte objekt, jf. (4) til (7). NPS'er som indirekte objekt behandles dog ikke i artiklen.

(4)	Elefanter spiser grov planteføde.	(præverbalt subjekt:
generisk læsning)
(5)	Der går isbjørne rundt i gaderne.	(postverbalt subjekt:
eksistentiel læsning)
(6)	Sandra klipper negle om søndagen.	(objekt)
(7)	Man fratager børn deres barndom.	(indirekte objekt)

2.1.1. *Generisk vs. eksistentiel læsning*

I præverbal subjektspostition har NPS'er generisk læsning, mens de i postverbal position skal fortolkes eksistentielt. Det vil sige, at der er tale om en kontrast mellem, om udsagnet gælder for alle, eller næsten alle, medlemmer af den relevante kategori (generisk læsning), eller om det kun gælder for nogle medlemmer af kategorien (eksistentiel læsning). Den eksistentielle læsning i postposition hænger sammen med det lokative *der*, som er en eksistentiel præform, hvis funktion er at introducere nye oplysninger i diskursen. Hansen (2001/1974: 125-128) viser, at definite NP'er, som alt andet lige jo typisk refererer til kendte størrelser, ikke kan optræde i *der*-konstruktioner, og samtidig, at faktive verber (Kiparsky 1971) i passiv med tilknyttet kompletivsætning ligeledes er inkompatible med *der*-konstruktioner, idet faktive verber jo præsupponerer viden, som allerede er del af diskursen, mens non-faktive verber asserterer ny information. (8ab) og (9ab) viser disse kontraster, og det kan på den baggrund konstateres, at NPS'er har eksistentiel læsning som subjekter i *der*-konstruktioner, hvor de optræder efter verbalet.

- (8a) Der bor **ulve** i Danmark.
 (8b) *Der bor **ulvene** i Danmark.
- (9a) Der fortælles, at de fortsat bor her.
 (9b) *Der bifaldes, at de fortsat bor her.

Med eksemplerne i (10a-c) gentages den indsigt om NPS'er som objekt, at enhedstryk som i (10c) giver en eksistentiel læsning, mens verber uden tryk-

tab, jf. (10b), giver generisk læsning.² (10a) viser så, at definite konstruktioner opfører sig analogt med de generiske for så vidt angår prosodi.

- (10a) Han kan dres^lsere **!kattene**. (definit)
 (10b) Man kan ikke dres^lsere **!katte**. (generisk)
 (10c) Han kan _odressere **!katte**. (eksistentiel)³

Eksemplerne på venstre-dislokation i (11a,b) understøtter antagelsen om en basal sondring mellem generisk og eksistentiel fortolkning, idet (11a) viser, at DP'er og generiske NPS'er, der fungerer som objekter, genoptages ved det resumptive anaforiske pronomener *dem*, mens den eksistentielle NP i (11b) gengives ved det typerefererende intetkønspronomen *det*.⁴

- (11a) Isbjørnene/isbjørne, (**dem**) bør man ikke jage.⁵
 (11b) Hakkebøffer, **det** spiser vi hver onsdag.

Endelig er kontrasten i (12a,b) endnu et eksempel på, at DP'er og generiske NPS'er opfører sig ens, idet de fint kan være subjekter i passivkonstruktioner, mens det synes vanskeligt at lade NPS'er med eksistentiel læsning være subjekter i passivkonstruktioner.

- (12a) **Rotter/rotterne** bliver ædt af slanger.
 (12b) Slangerne spiser **rotter** til frokost. → */?**Rotter** bliver spist af slangerne til frokost.

2 Det er velkendt i den lingvistiske litteratur om dansk, at prosodiske signaler er relateret til syntaktisk struktur på den måde, at hvis et objekt NP optræder i nogen form, er V tryksvagt, og omvendt (Jespersen 1934, Diderichsen 1946, Rischel 1983, Hansen & Lund 1983, Nedergaard Thomsen 1991, Scheuer 1995, Heltoft & Hansen 2011).

3 Eksemplerne (10bc) er fra Hansen (2001/1994: 275). Det hængende tegn '₀' indikerer svagt tryk eller fravær af tryk, mens det løftede tegn '¹' signalerer fuldt tryk.

4 Modsat token-refererende pronomener, der kongruerer i køn og tal med antecedenten, jf. *jeg har købt en cykel/et hus. Den/det var dyr(t)*, optræder de typerefererende pronomener i intetkøn uanset antecedentens køn og tal, idet de, som betegnelsen angiver, refererer til den samme type genstand – ikke de(n) samme genstand(c) – som det ubestemt nominalsyntaxme, der fungerer som antecedent, jf. *Ole har lige fået en ny cykel, og det har Ulla også fået* (se Borthen 2003: 22 ff. for norsk).

5 Parentesen om *dem* i (11a) indikerer, at brug af pronomener er valgfrit. Nogle sprogbrugere accepterer også *dem* i eksistentielle kontekster som (11b).

2.2. Nøgne singularis-substantiver (NSS) i argumentposition

Udover særlige diskurstyper som ordsprog, avisoverskrifter, billedtitler osv. kan NSS'er ikke indtage den preverbale subjektspostition, jf. (13). Generelt kan de heller ikke optræde postverbal, jf. (14ab), men der er dog visse undtagelser i forbindelse med inakkusative verber, jf. note 6.

(13) ***Elefant** spiser grov planteføde.

(14a) *Der går **isbjørn** rundt i gaderne.

(14b) *Der falder **blad** ned fra træet.⁶

2.2.1. Forhold vedr. aktionsart

Som objekt kan NSS'er generelt optræde med aktivitetsverber, jf. (15), der er karakteriseret ved at have trækkene [+DYNamisk], [+DURativ] og [-TELisk] (se fx Olsen 1994, 1997). Det vil sige, at de denoterer begivenheder, der består af, ofte iterativ, bevægelse, er udstrakt i tid og ikke har et indbygget endepunkt. I kognitive termer kan denne type begivenheder beskrives som homogene og ubundne (Kearns 1991).

(15) Jens fejer **skorsten**/ læser **bog**. (activity)⁷

Også accomplishment-verber, der kun adskiller sig fra aktivitetsverber ved at have trækket [+TEL], tillader i mange tilfælde NSS'er som objekt. Strukturerne i (16) er eksempler herpå.

(16) Ole bygger **carport**/ strikker **hue**. (accomplishment)

Blandt mange andre argumenterer Asudeh og Mikkelsen (2000: 6) dog for, at V+NSS-strukturer skal denotere en stereotyp eller institutionaliseret egen-skab eller aktivitet. Som illustration kontrasteres *købe hus* og *#købe blyant*, og det anføres, at sidstnævnte er en pragmatisk anomali, eftersom den ikke kan forbindes med en konventionel eller almenudbredt aktivitet. Der er dog god grund til at antage (se fx Borthen 2003: 125-127 og Espinal & McNally 2011:

6 Dog er eksempler som *der afgår **tog** til København kl. 8* eller *der opstod/udbrød **krig** på Balkan* helt gangbare.

7 De engelske betegnelser i parentes, der efterfølger eksemplerne (15)-(21), angår verbernes aktionsartsklasser isoleret set, ikke hele V+NSS-strukturen. I brødteksten anvendes både engelske, fordanskede og danske betegnelser for de samme aktionsartsklasser, som de nu har vundet indpas.

101-104), at situationstyper også kan anses for standard eller relevante i mere lokale kontekster, hvilket åbner for en bredere acceptabilitetsopfattelse. Fx ville spørgsmålet *Hvorfor har du købt kuglepen, når vi skal bruge blyant?* være en helt acceptabel ytring i en konversation mellem to elever i en klasseværelseskontekst. I denne artikel plæderes der således for, at acceptabiliteten af en given V+NSS-struktur ikke forsøges afgjort på et socialt makroniveau, men at den efterprøves i forhold til, om det er muligt at konstruere en lokal kontekst, der gør den relevante V+NSS-struktur meningsfuld.

Såkaldte achievement-verber og semelfaktive verber kan ikke optræde med NSS'er, jf. henholdsvis (17) og (18).

- (17) *Bo smadrer **kop**. (achievement)
 (18) *Hunden bider **kat**. (semelfactive)

Til forskel fra aktivitetsverber, er disse to typer verber kendetegnet ved trækket [-DUR], hvilket vil sige, at de denoterer punktuelle begivenheder uden udstrækning i tid. Achievement-verber implicerer så en overgang fra en tilstand til en anden og har derfor trækket [+TEL], mens de semelfaktive er [-TEL], idet de ikke indebærer et endepunkt.

Inddrages tilstandsverber i fremstillingen, viser kontrasterne mellem (19)/(20) og (21), at der ikke kan tegnes et entydigt billede for så vidt angår denne gruppe af verber, der adskiller sig systematisk fra de foregående fire typer ved at have trækket [-DYN], altså ved ikke at være dynamiske. Den observation, at possessionsverber accepterer NSS'er som objekter, gælder ikke bare for dansk, men er også påvist i norsk af Borthen (2003), i spansk og catalansk af Espinal McNally (fx 2011) og i rumænsk af Dobrovic-Sorin (2009). På den baggrund synes det rimeligt at antage, at possessionsverber i et bredere tværspørgsmål simpelt hen har en speciel status ift. NSS'er. I sin definition af såkaldte HAVE-prædikater anfører Borthen, at norske verber som *have*, *ønske sig*, *trengte*, *mangle*, *finne (seg)*, *motta*, *låne*, *kjøbe (seg)* har det tilfælles "that they all can be decomposed into a semantic structure that includes a *have-relation* (at least on some readings), or, in other terms, *introduce* a *have-relation*". Fx betyder *at søge/at ønske*, at ville eje noget, *at købe* betyder i det perspektiv at ønske at komme til at eje noget til gengæld for penge, *at mangle* betyder ikke at have possession over noget etc. Denne karakteristik af HAVE-relationer medfører nok så vigtigt, at HAVE-prædikater ikke bare omfatter

verber, der eksplicit udtrykker en sådan relation, men også verber, der alene implicerer muligheden for en possessionsrelation mellem de to argumenter. Af pladshensyn vil perspektivet vedr. HAVE-prædikater ikke blive udfoldet yderligere i denne artikel, hvor det blot accepteres uden yderligere diskussion, at denne type prædikater kan tage NSS'er som objekt.

(19)	*Oda elsker slange .	(state-psych)
(20)	*Fliserne indrammer bed .	(state-locative)
(21)	Ane har undulat / bærer sørgebind /
bruger gebis .	(state-possession)

Man kan på baggrund af ovenstående gennemgang konstatere, at verber, der denoterer begivenheder med en udstrækning i tid, [+DUR], generelt accepterer NSS'er som objekt, mens verber, hvis aktionsart kan beskrives som punktuelt, dvs. [-DUR], ikke gør det. Denne generalisering dækker dog ikke tilstandsverber bortset fra de såkaldte HAVE-prædikater, som altså har en speciel status. Dette billede svarer udmærket til den i forskningslitteraturen alment udbredte opfattelse (se fx Nedergaard Thomsen & Herslund 2002, Hansen & Heltoft 2011), at frasale inkorporeringskonstruktioner af typen V+NSS/(NPS) denoterer aktiviteter – tilstande ved HAVE-prædikater – mens parallelle konstruktioner med determineret objekt denoterer teliske begivenheder.⁸

2.3. Delkonklusion vedr. distribution

Sammenligner vi nøgne substantiver i pluralis og singularis, kan det konstateres, at singularis-substantiverne er distributionelt begrænsede. Syntaktisk kan de ikke fungere som subjekt, og i objektsposition tillader de kun en eksistentiel, ikke en generisk, læsning. Desuden udviser NSS'er begrænsninger som objekt i forhold til verbernes aktionsart, hvilket ikke er tilfældet med NPS'er. Kort fremstillet deler NPS'er og NSS'er den egenskab, at de kan have en eksistentiel fortolkning i objektsposition, men de generelle distributionelle forskelle mellem dem er samtidig så markante, at man må spørge sig, om de på trods af deres åbenbare fælles eksistentielle læsning som objekter egentlig har de samme karakteristika.

8 Perspektivet vedr. telicitet tages op senere i artiklen.

3. Fælles og divergerende træk ved V+NPS og V+NSS

I det følgende gennemgås en række træk, som V+NPS og V+NSS-strukturer deler, samt en række træk, hvor de adskiller sig fra hinanden.

3.1. Fælles træk

3.1.1. Skopusrelationer

Det, (22a,b) nedenfor viser, er, at konstruktionerne med nøgent substantiv har obligatorisk snævert skopus, mens konstruktionen med indefinit pronomener tvetydig mht. skopus. (22b) kan referere til en specifik bil, altså hvor eksistenskvantoren i form af det indefinitte objekt NP *en bil* har bredt skopus i forhold til verbalet (som i 'der eksisterer en bil, som vi regner med at købe, når vi kommer til USA'), eller en non-specifik, hvor eksistenskvantoren har snævert skopus i forhold til verbalet (som i 'vi regner med at købe en hvilken som helst/en eller anden bil, når vi kommer til USA'). Den tvetydighed eksisterer ikke ved nøgne substantiver, som kun kan læses med snævert skopus. Dette har været fremhævet mange gange i litteraturen, specielt i forbindelse med anvendelse af negation, alkvantor og modale operatører i forskellige sprog.⁹

(22a) Vi regner med at købe **bil/biler**, når vi kommer til USA.

(22b) Vi regner med at købe **en bil**, når vi kommer til USA.

3.1.2. Dislokation og pronominal repræsentation

Under normale prosodiske og intonationsmæssige forhold kan nøgne objektsubstantiver kun optræde i postverbal position, hvilket står i kontrast til determinerede NP'er (DP'er). Eksemplerne i (23a) viser, at de nøgne forekomster ikke kan flyttes til forfeltet, mens venstredislokation af DP'et *skorstenen* i (23b) er fuldt acceptabelt.

(23a) Eno fejrer **skorsten/skorstene** lige nu. // ***Skorsten/**
***skorstene** fejrer
 Eno lige nu.

9 Forskelle i skopusrelationer mellem NPS'er og indefinitte NP'er påpegedes mig bekendt første gang af Carlson (1977ab) i hans studier af engelsk, og senere er denne grundindsigt så blevet overført til en række andre sprog (se fx Dobrovie-Sorin & Laca 2003 for eksempler fra spansk, italiensk og rumænsk), hvor det kan konstateres, at NPS'er og NSS'er opfører sig ens med hensyn til skopus.

- (23b) Eno fejrer **skorstenen** lige nu. // **Skorstenen** fejrer
Eno lige nu.

Både nøgne objekter og objekt DP'er kan venstredislokere til ekstraposition, men de nøgne objekter genoptages med neutrumspronominet *det* uanset substantivets formelle køn og tal (se dog forbehold i fodnote 3), mens DP'er repræsenteres ved pronominer, der kongruerer i køn og tal. Disse forhold illustreres med eksemplerne i (24a,b).

- (24a) **Bil/biler**, det (*den/*dem) har vi købt på nettet.
(24b) **Bilen/bilerne**, den/dem (*det) har vi købt på nettet.

3.1.3. Prosodi

De velkendte forhold vedr. prosodi (se tidligere referencer) vises i (25a,b), hvor enhedstrykket i (25a) – altså tryktabet på verbet – er forbundet med de nøgne former af substantiverne, mens (25b), hvor verbet ikke undergår tryktab, anvendes ved DP'er.

- (25a) Ane ɔlapper **cykel/cykler** ude i garagen.
(25b) Ane ɔlapper **cyklen** ude i garagen.

Hansen og Heltoft (2011: 338 f.) nævner, at det er et krav ved enhedstryk, at ordstillingen er V+NP – hvilket sammenholdt med de foregående observationer vedr. dislokation og pronominalisering igen peger på en særlig tæt forbindelse mellem V og NPS/NSS – og fremhæver, at konstruktioner med enhedstryk ofte har et langt mere specifikt semantisk indhold end fuldtrykstrukturer, hvor verbet beholder sin oprindelige betydning; jf. fx kontrasten mellem *han går til golf* (han er golfspiller) og *han går til golf* (måden han kommer til golf på er ved at gå). Hansen og Heltoft (ibid.) nævner også i denne forbindelse, at egentlige idiommer er kendetegnet ved altid at have enhedstryk.

3.1.4. Telicitet

Som et led i inkorporeringsdiskussionen ser man det ofte nævnt (se fx Nørgaard Thomsen & Herslund 2002), at konstruktioner med nøgent substantiv er ateliske, hvilket kan påvises ved brug af ateliske modifikatorer, der udtrykker varighed i tid, som fx *hele dagen*, overfor teliske modifikatorer, der udtrykker et fast tidsrum, som fx *på en dag*. Med udgangspunkt i (26a,b) kan man konstatere, at modsat DP'er er nøgne substantiver ikke i stand til at

aktivere en telisk læsning. Så transformationen fra DP til nøgent substantiv i (26a,b) afstedkommer en aspektuel disambiguering på den måde at forstå, at konstruktionerne med nøgent substantiv denoterer aktiviteter, som er kompatible med ateliske modifikatorer, men inkompatible med de teliske. Bemærk, at DP'er er kompatible med begge typer modifikatorer, selv om den ateliske version måske forekommer mindre naturlig.

- (26a) Ane har lappet **cyklen** hele dagen // på en dag.
 (26b) Ane har lappet **cykel/cykler** hele dagen // #på en dag.

Det er vigtigt i denne sammenhæng at bemærke, at nogle konstruktioner med nøgent objekt faktisk helt naturligt kan kombineres med begge typer modifikatorer, jf. (27) og (28), selv om verberne klart er aktivitetsverber uden nogen form for iboende specifikation af et endepunkt.

- (27) Hun pudsede **næse** i to minutter // på to minutter.
 (28) Han vaskede **hænder** i to minutter // på to minutter.

Man må så spørge sig, om der ikke er telicitetsforskelle ift., om objektet er nøgent som i (27) og (28), eller determineret som i (26a). Det er der selvfølgelig. I (27) og (28) afgrænser de teliske modifikatorer begivenhederne i sig selv sådan at forstå, at de relevante aktiviteter finder sted inden for to minutter, men det har ingen indflydelse på, om begivenhederne kulminerer i en form for færdiggørelse, altså en resulterende tilstand. Man kan altså ikke slutte, at hænderne blev færdigvaskede, så de var rene, eller næsen blev fri for snot. I modsætning hertil implicerer den teliske version af (26a), at cyklen rent faktisk blev færdiglappet. Endnu tydeligere bliver denne forskel i det følgende eksempel.

- (29) Lise fik både set **fjernsyn** og læst **bog** på den time, hun havde til rådighed.

(29) implicerer jo ikke, at bogen blev færdiglæst, som alternativet med determineret objekt ville, og at forestille sig en kulmination/færdiggørelse af se-aktiviteten ift. det i konstruktionen defektive objekt *fjernsyn* giver slet ingen mening.¹⁰ Der er altså klart tale om, at V+NSS-strukturerne deno-

10 Substantivet *fjernsyn* kan ikke bøjes i numerus og bestemthed i den pågældende konstruktion.

terer aktiviteter, hvis udstrækning i tid bliver afgrænset af modificatoren *på den time* (...).

Eksemplerne (30) og (31) adskiller sig fra de foregående ved, at der er tale om accomplishment-verber, som jo er specificerede for telicitet, med objekt effectum som internt argument.¹¹

- (30) Dan lægger **tag/tage** hele året // på et år.
 (31) Dan skriver **brev/breve** i en time // på en halv time.

På linje med, hvad der var tilfældet i de tidligere eksempler, koder de ateliske durative modificatorer *hele året/ i en time* prædikatet som en aktivitet, men de teliske modificatorer *på et år/ en halv time* implicerer her, at begivenhederne har endepunkter, der svarer til færdiggørelsen af et tag eller brev, eller færdiggørelsen af et antal tage eller breve med et om året eller hver halve time. Det ser altså ud til, at når vi har at gøre med såkaldte accomplishment-verber med objekt effectum som *lægge tag/skrive brev*, så medfører en afgrænsning af begivenheden også en resulterende tilstand, hvorfor fx forskellen mellem *han lagde et tag/tag på huset på et halvt år* neutraliseres ift. telicitet. I disse tilfælde har det interne arguments status mht. determination således ikke en disambiguerende virkning på fortolkningen af begivenheden ift. telicitet.

I praksis udviskes forskellen mellem aktivitets- og accomplishment-verber ofte i V+NSS/NPS-konstruktioner, eller i hvert fald er den vanskelig at opretholde konsekvent. *Han vaskede bil på en halv time* eller *han malede hus på et halvt år* er jo traditionelt set aktivitetsprædikater, men man kan vel ikke afvise, at det er muligt med den teliske modificator at indlæse en færdiggørelse/ny tilstand ift. objektet, altså færdigvaskning/færdigmaling af henholdsvis bil og hus. Diskussionen her peger efter min formening på, at V+NSS/NPS-konstruktioner generelt tenderer mod at denotere aktiviteter, men at den teliske læsning er en klar mulighed, når det interne argument har status af objekt effectum, og heller ikke helt kan afvises i forbindelse med objekt affectum; højst sandsynligt stærkt afhængigt af konteksten.

11 Referenten for et objekt effectum får eksistens ved verbalhandlingen (*Ole byggede et hus*), men referenten for et objekt affectum kun påvirkes af verbalhandlingen (*Lise læser en avis*).

Diskussionen vedr. telicitet har yderligere en dimension knyttet til sig, nemlig det forhold, at der ret entydigt kan skelnes mellem to undertyper af V+NSS-konstruktioner: 1) *se fjernsyn/spille violin/køre lastbil*, der er karakteriseret ved aldrig at kunne resultere i en tilstandsændring (læses telisk); og 2) *bygge hus/skrive brev/vaske bil*, der er karakteriseret ved potentielt at kunne resultere i en tilstandsændring (potentialet afhænger antageligt af objektets status som effectum eller affectum). Denne sondring korrelerer med, at undertype 2 kun er kompatibel med Stage-level- (episodiske) prædikater, jf. *Ole står og maler hus/sidder og skriver brev* overfor **Ole lever af at male hus/skrive brev (*hus) maler/*brevskriver*), mens undertype 1 er kompatibel med både Individual-level- (statiske) og Stage-level- (episodiske) prædikater, jf. *Ole lever af at spille violin/køre lastbil (violinist/lastbilschauffør)* overfor *Ole står og spiller violin/er ude og køre lastbil*. Til sammenligning er V+NPS-konstruktioner både kompatible med Individual-level- og Stage-level-prædikater, selv om den statiske læsning nok er den mest sandsynlige.

Endelig skal det tilføjes, at telicitetsdiskussion ikke er relevant ift. de statiske possessionsverber (*Ole har hund*), der jo er født ateliske og derfor aldrig kan optræde med teliske adverbialer.

3.1.5. Delkonklusion vedr. fellestræk

De her fremlagte data og overvejelser vedr. skopusrelationer, dislokation, pronominals substitution, prosodi og telicitet viser samlet set, at i konstruktioner med nøgne substantiver indgår verbet og NP'et i en tæt relation. Kort fortalt er snævert skopus en indikation på, at eksistenskvantoren er bundet til sin fysiske position i sætningen. Mulighederne for eller restriktionerne i forbindelse med dislokation og pronominalisering peger på, at nøgne substantiver ikke har status af frie, fuldgyldige argumenter, men snarere opfører sig som modifikatorer, der indgår i en snæver forbindelse med verbet. De nøgne NP'er kan ikke individualiseres ved pronominal reference, og venstredislokation kan ikke finde sted uden en specifik angivelse af, at VO-ordstillingen er blevet opløst. De prosodiske træk bekræfter dette billede, idet enhedstrykket er betinget af ordstillingen. Endelig kan det forhold, at V+NSS/NPS-konstruktioner denoterer specifikke (under)typer af aktiviteter, i den forstand at fx *spille violin* og *læse avis* er særlige måder at spille og læse på, fortolkes sådan, at de pågældende konstruktioner udgør en form for semantisk komplekse prædikater.

Samlet set er disse faktorer jo så også grunden til, at de pågældende strukturer er blevet analyseret som en form for frasal inkorporering, også i litteraturen kaldet pseudo-inkorporering (se fx Massam 2001) – modsat “rigtig” morfologisk inkorporering – hvor V og NP på en eller anden måde smelter sammen semantisk og er bundet til hinanden syntaktisk, dog uden at det fører til en morfologisk fusion af elementerne.

3.2. Divergerende træk

I det følgende diskuteres de omstændigheder, hvor nøgne singularis- og pluralis-objekter adskiller sig fra hinanden.

3.2.1. Modifikation

Med hensyn til modifikation kan pluralis-objekter frit blive modificeret af deskriptive adjektiver, hvorimod det ikke kan lade sig gøre i forbindelse med singularis-objekter, jf. kontrasten i (32ab). Den samme type forskel gælder parentetiske relativsætninger, jf. (33ab).

(32a) Finn skriver ubehøvede **breve** til sin chef.

(32b) *Finn skriver ubehøvet **brev** til sin chef.

(33a) Vi bygger **huse**, der så nok skal rives ned om 20 år.

(33b) *Ole har bygget **hus**, der ligger på Skagen.

Det skal bemærkes, at singularis-objekter tillader modifikation, såfremt hele udtrykket denoterer en undertype. Der er altså ikke noget galt med *han bærer høj hat* eller *han bygger sommerhus*, for eksempel, hvor *høj hat* og *sommerhus* udgør særlige typer af hatte og huse.

3.2.2. Sekundær prædikation

Forskellen mellem pluralis og singularis viser sig også ved, at pluralis-objekterne kan være ‘small clause’-subjekter for prædikative adjektiver i kausative konstruktioner – de omtales ofte som resultative ‘small clauses’¹² – og det kan singularis-objekterne ikke, jf. (34) og (35). Det understreges, at verberne i tilsvarende basissætninger både accepterer singularis- og pluralis-objekter, jf. fx *han kalker facade/facader*.

12 Analyser af resultative ‘small clauses’ findes hos fx Stowell (1981), Hoekstra (1988) og Doetjes (1997).

- (34) Han kalker **facader** hvide // ***facade** hvid.
 (35) Man skal vaske **gulve** rene // ***gulv** rent.

I (36a-c) kan vi se en formentlig mindre robust kontrast mellem de to typer, og den har med den observation at gøre, at pluralis-objekter er fuldt kompatible med lokative PP-modifikatorer, mens lokative PP'er, der fungerer som modifikatorer for singularis-objekter, kun er acceptable, når de specificerer steder, der er denotativt indeholdt i subjektsreferenten, altså så der er tale om en del/helhedskonstruktion i form af umistelig besiddelse. Denoterer PP'erne ikke understeder i forhold til subjektets denotation, forekommer konstruktionerne semantisk mærkelige. Man må dog konstatere, at konstruktioner som *han har hus i Spanien* er fuldstændig normale, hvilket kunne skyldes, at *have* her eksplicit udtrykker 'ejerskab', mens der i (36a-c) er tale om et mere abstrakt possessionsforhold, som nok i bund og grund er lokative.

- (36a) De har **ringe** i skrinet // **tørklæder** i skuffen.
 (36b) *De har **ring** i skrinet // ***tørklæde** i skuffen.
 (36c) De har **ring** i næsen // **tørklæde** om halsen.

3.2.3. Kløvning og passiv

Eksemplerne i (37) og (38) viser, at NSS' ikke accepterer transformationer i form af kløvning eller passivering, dvs. at blive flyttet væk fra deres naturlige plads efter verbet, mens det er helt uproblematisk for NPS'er.

- (37) Det er **huse/ */?hus**, de kalker om sommeren.
 (38) **Biler/ *bil** bliver synet hvert andet år.

For så vidt angår passiv, skal dette sammenholdes med, at NSS'er ikke udover i særlige diskurstyper kan indtage den præverbale subjektsposition, jf. tidlige omtale og eksempel (13).

3.2.3. Anaforisk reference

Hvis vi går videre med anaforisk reference, som jo er notorisk vanskelig at anvende som afgørende kriterium for at bestemme nominale konstituenters diskursive status, ser det ud til, jf. (39) og (40a,b), at begge typer nøgne substantiver kan fungere som både token- og type-antecedenter (se Borthen 2003 for lignende forhold ift. norsk).

- (39) Birte har **kat**. **Den** ligger i kurven. // **Det** har Mogens ikke.
 (40a) Birte holder **heste**. **De** er ret dumme, men vi holder alligevel af **dem**.
 (40b) Birte holder **heste**. **Det** holder Nils også.

I (39) fungerer utrumssubstantivet *kat* som antecedent for både token-anaforen *den* og type-anaforen *det*, og (40a,b) viser, at også NPS'et *heste* kan refereres tilbage til af begge typer pronominer. Så det peger jo på, at der ikke skulle være nogen forskel mellem nøgne singularis- og pluralis-objekter ift. anaforisk reference.

Hvis man til gengæld i stedet for statiske begivenheder retter blikket mod nogle episodiske som i (41a,b), ser det ud til, at NSS'er og NPS'er står i en vis kontrast til hinanden.

- (41a) Vi har malet **båd** de sidste par dage. Nu ligger **den** nede i havnen.
 (41b) Gnisten har serviceret og repareret **både** hele ugen. ?Nu står **de** ude på pladsen.

Selv om hverken singularis- eller pluralis-substantiver er ideelle antecedenter for token-pronominer (i sammenligning med DP'er), tyder eksemplerne på, at NPS'er fungerer dårligere som token-antecedenter, jf. (41b). Samtidig kan vi konstatere, at NPS'er fungerer fint som type-antecedenter, jf. (42), men at NSS'er ikke gør det, jf. (43).

- (42) De reparerer **både** hos Gnisten, men **det** reparerer vores værksted ikke.
 (43) ?/*Ane maler **båd**, men **det** maler Nils ikke.

Det svarer jo meget godt til, at vi med singularis-objekter – og her ser jeg bort fra *fjernsyn*-typen – er tilbøjelige til at inferere noget episodisk, mens vi med pluralis-objekter tenderer mod en statisk, beskrivende fortolkning, jf. kontrasterne mellem på den ene side *Ane står og maler båd/sidder og skriver brev* overfor *Ane lever af at male både/skrive breve* ((*båd*)*maler/brevskriver*) (se også tidligere beskrivelse). Spørger vi *hvad laver Ane?*, og svaret er *hun maler båd*, indfortolker vi en igangværende aktivitet, mens *hun maler både* snarere giver anledning til en statisk professionslæsning.

3.2.4. Delkonklusion vedr. divergerende træk

På baggrund af ovenstående kan det konkluderes, at pluralis-objekter er åbne for syntaktisk manipulation i den forstand, at de kan tilgås af andre sætningskonstituenten, som normalt kræver en form for diskursprominens af de elementer, de skal modificere eller prædicere noget om. Omvendt synes singularis-objekter utilgængelige ift. eksterne syntaktiske elementer i sætningen, og derfor kunne man sige, at de i højere grad opfører sig som leksikalske elementer, der modificerer og integreres med verbet og således til en vis grad i hvert fald fungerer på orddannelsesniveau. Med hensyn til anaforisk reference kan man antage, at NPS'er fungerer bedst som type-antecedenter, mens NSS'er fungerer bedst som token-antecedenter.

4. Endelig konklusion

Gennemgangen her viser, at der generelt er forskel på de to typer nøgne objekter, singularis vs. pluralis, og også at der inden for singularis er grund til at sondre mellem to undertyper. Derfor foreslås det i nedenstående skematiske oversigt, at der skelnes mellem morfologisk inkorporering, som ikke er behandlet i artiklen, to typer af pseudo-inkorporering i forbindelse med singularis og en form for løsere semantisk inkorporering ved pluralis. Den overordnede pointe med denne opdeling er at anskueliggøre, at nominalinkorporering i dansk med fordel kan fremstilles som et kontinuum, hvor det ene yderpunkt er defineret ved, at det nominale element fungerer på leksikalsk niveau (morfologisk inkorporering), mens det andet er defineret ved, at det nominale element har en relativt fri rolle i syntaksen (semantisk inkorporering).

Morfologisk inkorporering (ikke behandlet i artiklen)

hjerteoperere, **r**odbehandle, **g**enmanipulere, **f**lisebelægge, **h**elikopterovervåge, **s**nerydde

Pseudo-inkorporering (sing.)

Type 1: se **f**jernsyn, spille **v**iolin, køre **l**astbil, drive **v**irksomhed, have **k**onto¹³

Karakteristika: 1. Substantivet er underlagt distributionelle og syntaktiske begrænsninger.
2. Substantivet er altid et objekt affectum.

13 Prædikater som *have* er tvungen statiske og kan derfor ikke optræde i episodiske kontekster.

3. Strukturen kan kun læses atelisk.
4. Strukturen er kompatibel med både I-level og S-level prædikater.

Type 2: male **hus**, bygge **hus**, vaske **bil**, skrive **brev**

- Karakteristika:
1. Substantivet er underlagt distributionelle og syntaktiske begrænsninger.
 2. Substantivet kan både være objekt effectum og affectum.
 3. Strukturen kan både læses atelisk og telisk.
 4. Strukturen er kun kompatibel med S-level prædikater.

Semantisk inkorporering (plur.)

male **huse**, bygge **huse**, vaske **biler**, skrive **breve**, have **heste**

- Karakteristika:
1. Substantivet er ikke distributionelt eller syntaktisk begrænset.
 2. Substantivet kan både være objekt effectum og affectum.
 3. Strukturen kan både læses atelisk og telisk.
 4. Strukturen er både kompatibel med I-level og S-level prædikater.

Henvisninger

- Asudeh, A. & L.H. Mikkelsen (2000). Incorporation in Danish: Implications for interfaces, i R. Cann, C. Grover & P. Miller (red.) *A Collection of Papers on Head-driven Phrase Structure Grammar*. Stanford University.
- Borthen, K. (2003). *Norwegian Bare Singulars*. NTNU, phd-afhandling.
- Carlson, G.N. (1977a). *Reference to kinds in English*. University of Massachusetts at Amherst, ph.d.-afhandling.
- Carlson, G.N. (1977b). A unified analysis of the English bare plural, *Linguistics and Philosophy* 1, 413-456.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Dobrovie-Sorin, C. (2009). Existential bare plurals. From properties back to entities, *Lingua* 119, 296-313.
- Dobrovie-Sorin, C. & B. Laca (2003). Les noms sans déterminant dans les langues romanes, i D. Godard (red.) *Les langues Romanes. Problèmes de la Phrase Simple*. Editions du CNRS, Paris, 235-281.

- Doetjes, J. (1997). *Quantifiers and Selection; On the Distribution of Quantifying Expressions in French, Dutch and English*. Leiden Universitet, ph.d.-afhandling.
- Espinal, M.T. & L. McNally (2011). Bare nominals and incorporating verbs in Catalan and Spanish, *Journal of Linguistics* 47, 87-128.
- Hansen, E. & J. Lund. (1983). *Sæt tryk på. Syntaktisk tryk i dansk (= DLH forskningsserien 6)*, København: Lærerforeningens Materialeudvalg.
- Hansen, E. (2001/1974). De nye *der*-konstruktioner. En øjensvidneberetning, i H. Galberg Jacobsen & H. Jørgensen (red.) *Glæden ved grammatik*, København: Hans Reitzels Forlag, 115-131.
- Hansen, E. (2001/1994). Generisk substantiv, i H. Galberg Jacobsen & H. Jørgensen (red.) *Glæden ved grammatik*, København: Hans Reitzels Forlag, 274-282.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København: Syddansk Universitetsforlag.
- Herslund, M. (red.). (1997). *Det franske sprog*. Kapitel I. *Grundlag*. CBS.
- Herslund, M. (red.). (1999). *Det franske sprog*. Kapitel VI. *Nominalsyntaxmet*. CBS.
- Hoekstra, T. (1988). Small Clause Results, *Lingua* 74, 101-139.
- Jespersen, O. (1934). *Modersmålets fonetik* (3. udg.). København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Kearns, K. (1991). *The semantics of the English progressive*. MIT, ph.d.-afhandling.
- Kiparsky, P. & C. (1971). Fact, i L. Jakobovits & D. Steinberg (red.), *Semantics: An Interdisciplinary Reader*, Cambridge University Press, 349-365.
- Massam, D. (2001). Pseudo noun incorporation in Niuean, *Natural Language and Linguistic Theory* 19, 153-197.
- Moltman, F. (1997). *Parts and wholes in semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Müller, H.H. (2014). Lexical coding vs. syntactic marking of homogeneity. Evidence from Spanish and Danish. *Studies in Language* 38:4, 896-955.
- Nedergaard Thomsen, O. (1991). Unit accentuation as an expression device for predicate formation in Danish, *Acta Linguistica Hafniensia. International Journal of Linguistics* 23, København: Reitzel, 145-196.
- Nedergaard Thomsen, O. & M. Herslund (2002). Complex Predicates and Incorporation – An introduction, i O. Nedergaard Thomsen & M. Herslund, M. (red.) *Complex Predicates and Incorporation. A Functional Perspective. Travaux du cercle linguistique de Copenhague vol. XXXII*, København: C.A. Reitzel, 7-47.
- Olsen, M.B. (1994). The Semantics and Pragmatics of Lexical Aspect Features, *Studies in the Linguistic Sciences* 24, 361-375.

- Olsen, M.B. (1997). *A Semantic and Pragmatic Model of Lexical and Grammatical Aspect*. New York: Garland.
- Rischel, J. (1983). On unit accentuation in Danish – and the distinction between deep and surface phonology, *Folia Linguistica. Acta Societatis Linguisticae Europaeae* 17, Haag: Mouton, 51-97.
- Scheuer, J. (1995). Relevance and prosody in spoken Danish, *Journal of Pragmatics* 23, 421-447.
- Stowell, T. (1981). *Origins of Phrase Structure*. MIT, phd-afhandling.

Den danske imperativmorfologi som et andenordensnul

Peter Juul Nielsen

1. Indledning¹

I det danske verbalsystems morfologi skelnes der blandt de finitte former mellem to modi: imperativ og non-imperativ (traditionelt kaldet indikativ, jf. GDS:² 196, 233). I denne artikel vil jeg undersøge hvad der egentlig kan siges at være den morfologiske markering af de to modi, og jeg vil argumentere for at hovedskellet i finitsystemet går netop mellem imperativ og non-imperativ, og at dette skel udtrykkes gennem fravær vs. tilstedeværelse af artikulationen af finitsystemets to andre morfologiske kategorier: tempus og diatese. Beskrivelsen af modusoppositionen benytter sig af det teoretiske begreb **andenordensnul** som dækker over fravær af paradigmartikulation som udtryksmiddel i en tegnopposition, og analysen af den danske modusopposition fungerer dermed som et bidrag til udviklingen af en teori om tegnoppositioner med andenordensudtryk.

I afsnit 2 præsenteres de finitte verbalformer i dansk, den traditionelle beskrivelse af modusoppositionen og Heltofts (1998) kritik af traditionen og alternative analyse. I afsnit 3 fremlægges beskrivelsen af imperativmorfologien som et andenordensnul; her vil der først være en kort redegørelse for begrebet andenordensnul, hvorefter analysen af udtryk og indhold for imperativnullet og dets positive modstykke præsenteres. I afsnit 4 fremlægges en række argumenter for analysen, og i afsnit 5 gives der svar på spørgsmålet om hvordan endelsen *-er* skal beskrives i den foreslåede analyse, og det fremanalyserede modusparadigme opstilles. Artiklen afsluttes med en konklusion i afsnit 6.

1 For inspirationen til analysen der fremlægges i denne artikel, takker jeg Henrik Jørgensen der på Grammatiknetværkets møde i 2013 pegede på den danske imperativs udtryk som et muligt eksempel på et andenordensnul. Ansvar for det rimelige i denne analysestrategi og for den fremlagte analyse med dens fejl og mangler er naturligvis udelukkende mit.

2 GDS: *Grammatik over det Danske Sprog*, Hansen & Heltoft 2011.

2. Finitter og modus i dansk

2.1. *Finitte verbalformer i dansk*

Ud fra de strukturelle egenskaber ved dansk kan et finit verbum defineres som en verbalform der selvstændigt kan fungere som sætningsverbum, dvs. det verbum der er obligatorisk for overhovedet at konstruere en sætning (Hansen 1967: 9; GDS: 83, 195, 204). Af sådanne verbalformer finder man i dansk fem:

Imperativ	<i>spis, giv</i>
Præsens aktiv	<i>spiser, giver</i>
Præsens passiv	<i>spises, gives</i>
Præteritum aktiv	<i>spiste, gav</i>
Præteritum passiv	<i>spistes, gaves</i>

Tabel 1: Finitte verbalformer i dansk

Det skal bemærkes at modalverberne kun har to finitte former, nemlig præsensformen (*må, skal*) og præteritumformen (*måtte, skulle*), idet der ikke kan dannes imperativ af modalverberne, og der ikke kan udtrykkes morfologisk diatese.

2.2. *Den traditionelle beskrivelse af modusoppositionen*

Man taler traditionelt om en modusopposition mellem imperativ og indikativ hvor der så inden for sidstnævnte findes et tempusvalg mellem præsens, udtrykt med endelsen *-er* (*mal-er, spis-er*), og præteritum, udtrykt med endelsen *-ede/-te* (*mal-ede, spis-te*). Modusoppositionens udtryk beskrives sådan at imperativ udtrykkes med en nulendelse, mens indikativ udtrykkes med tempusmorfemerne *-er* og *-ede/-te*, jf. (1) (Diderichsen 1962: 124; Hansen 1992: 17, 29; se også beskrivelsen af traditionen i Heltoft 1998: 89; GDS: 196).³

- (1) Imperativ: $-\emptyset$ *hent-\emptyset*
 Indikativ: *-er/-ede* *hent-er/hent-ede*

3 Diderichsen (1962: 124) fremstiller ikke modsætningen som nul vs. positivt udtryk, men skriver derimod at præteritum dannes ved at føje *-ede* eller *-te* til imperativ; Hansen (1992: 17) derimod beskriver modsætningen som et valg mellem udtrykket nul og andre (positive) udtryk.

2.3. *Heltofts generaliserede enentydige oppositioner*

Heltoft (1998) argumenterer for at det danske morfologiske system udviser agglutinerende struktur opbygget som enentydige binære oppositioner. At de er **enentydige**, betyder at der til ét isolerbart udtrykselement hører ét isolerbart indholdselement (dvs. manifestation af én indholdskategori) og vice versa.⁴ Disse oppositioner udtrykkes normalt gennem modsætningen ‘nul vs. noget’, jf. adjektivets bestemthedsbøjning i fx *smuk-Ø vs. smukk-e* (Heltoft 1998: 85, jf. Braunmüller 1989). Ud fra dette grundsynspunkt kritiserer Heltoft (1998: 89, 93-94) den traditionelle beskrivelse af finitbøjningen for at bero på en opfattelse af præsens og præteritum som portmanteau-morfemer: Udtrykket *-er* har det sammensatte indhold ‘præsens + indikativ’, mens *ede/-te* har det sammensatte indhold ‘præteritum + indikativ’. Det giver ifølge Heltoft en usystematisk og inkonsekvent analyse af tempusoppositionens formanter som ikke stemmer overens med det morfologiske systems generelle agglutinerende enentydige opbygning, og det centrale argument i denne kritik er at *-er*’s funktion strukturelt set ikke er at være præsensmarkør. Dette viser Heltoft gennem en analyse af de enentydige oppositioner i såvel diatese- som tempusystemet.

I diatesesystemet udtrykkes aktiv vs. passiv med *Ø* vs. ‘noget’, nemlig *-(e)s*, hvilket kan observeres i infinitiv:

- (2) spis-e-*Ø* vs. spis-e-s
- (3) hent-e-*Ø* vs. hent-e-s

I tempusystemet udtrykkes præsens vs. præteritum ligeledes med *Ø* vs. ‘noget’. Det fremgår der hvor kontrast til imperativ er ude af billedet, nemlig tempus i passiv ((4)-(5)) og tempus i modalverber ((6)-(7)):

- (4) spis-*Ø*-es vs. spis-te-s
- (5) mal-*Ø*-es vs. mal-ede-s
- (6) må-*Ø* vs. må-tte
- (7) skal-*Ø* vs. skal-le

4 Modsætningen til den enentydige struktur er portmanteau-strukturen, kendt fra fx latin, hvor ét morfologisk udtrykselement (en endelse) udtrykker et sammensat indhold, bestående af artikulation af flere kategorier (fx numerus og kasus).

Formanten *-er* er kun relevant i sammenhæng med valgene præsens og aktiv. Disse to valg udtrykkes ved Ø og Ø, altså samlet set et fravær af positivt tegnudtryk, hvilket i sig selv ikke er til at skelne fra imperativ. Dermed bliver *-er's* funktion at kontrastere med imperativs nul, *spis-Ø*, således at *spis-Ø-Ø-er* udtrykker præsens og aktiv gennem de to nuller – som overalt i diatese- og tempussystemet – og non-imperativ gennem *-er*.

I denne analyse pointeres det at kontrasten imperativ vs. non-imperativ kun findes der hvor præteritum og passiv er fravalgt (Heltoft 1998: 92-93), hvilket placerer modusoppositionen i relation til præsens og aktiv – ikke som det strukturelt set overordnede valg som man ser det i den traditionelle beskrivelse.

I den følgende analyse vil jeg argumentere for at Heltofts analyse af enentydigheden i oppositionerne er korrekt, men at traditionens placering af modusoppositionen alligevel er den mest rimelige.

3. Imperativ som andenordensnul

3.1. Begrebet andenordensnul

Det ofte omdiskuterede, men i en strukturel tegnanalyse helt nødvendige begreb nultegn kan defineres som 'betydningsbærende fravær' (jf. Mel'čuk 2006: 469-516; Nielsen 2014: 187). Nultegnet er som andre tegn en relationelt defineret størrelse som fremanalyseres gennem den klassiske kommutationsanalyse (Hjelmslev 1943: 55-67, jf. Harder 1996: 200-201) hvorved der etableres en relation mellem en udtryksforskel og en indholdsforskel. Det særlige ved nultegnet er så at forskellen mellem to (eller flere) indholdselementer er forbundet med forskellen mellem fravær af et givent (eller flere givne) udtrykselement(er) og tilstedeværelse af et sådant element hvorved fraværet – nullet – agerer udtryk for et bestemt indhold i opposition til tegn med positivt udtryk. At antage nultegn som relevante elementer i sprogsystemet er ikke det samme som at hævde at der på udtryksiden "er noget" alligevel selvom man ikke kan konstatere dets tilstedeværelse. Basbøll (2005: 352-353, 369) kritiserer brugen af nulendelser i beskrivelsen af dansk, men hans afvisning af nullerne går på at det er forkert at påstå at der er faktiske elementer på sprogets udtryks side som blot ikke er til at høre eller se. Det er jeg enig i, men Basbølls nulkritik rammer ikke strukturelt definerede sproglige tegn udtrykt ved et fravær af positivt udtryk – kritikken understreger blot at

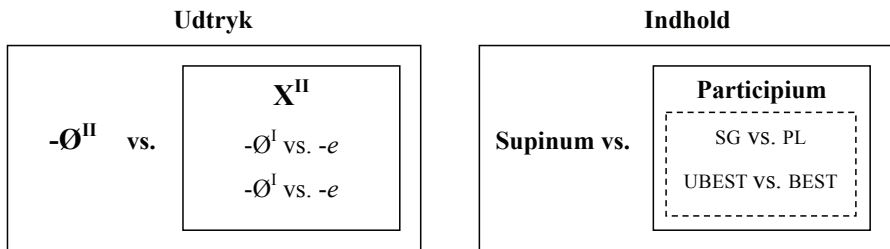
det betydningsbærende ‘ingenting’ virkelig er ingenting (se også Nielsen 2012: 156-160). Der kan stilles en række krav til hvornår betingelserne for at operere med et nultegn er opfyldt, som dog ikke skal gennemgås her (men se Nielsen 2012: 144-154; Mel’čuk 2006: 470-471).

Den morfologiske udtryksforskel mellem fravær og tilstedeværelse kan forekomme på forskellige niveauer, og der kan derigennem fremanalyseres nuller af forskellige orden: nulteordensnul, førsteordensnul og andenordensnul. Teorien om de forskellige ordener af nul er udfoldet andetsteds (Nielsen 2012: 179-195; Nielsen 2014: 187-189); her vil jeg udelukkende resumere sondringen mellem første- og andenordensnul.⁵ Et førsteordensnul – symboliseret med \emptyset^I – er et “almindeligt nul”, nemlig fraværet af et eller flere kontrasterende tegns positive udtryk. Et eksempel på \emptyset^I er singularisnullet i spansk numerusbøjning (fx *libro*- \emptyset ‘bog’) der fungerer som tegnudtryk i kraft af at være fraværet af pluralis-*s* (*libro-s* ‘bøger’), og denne nultype kan kaldes **morfemisk nul**. Et andenordensnul – symboliseret med \emptyset^{II} – er det betydningsbærende fravær af paradigmeartikulation, altså valg i et eller flere bestemte paradigmer. \emptyset^{II} er udtryk i en relation mellem (a) en indholdsdifferentiering og (b) fravær vs. tilstedeværelse af et valg i et sæt af morfemer med hver deres udtryk og indhold. Eftersom \emptyset^{II} er et fravær af ikke bare ét “almindeligt” positivt morfemudtryk (eventuelt blandt flere mulige individuelle morfemers udtryk), men af et samlet sæt af morfemer med hver deres indhold og udtryk inden for rammen af et paradigme, kan denne nultype kaldes for **supermorfemisk nul**. Andenordensnullets paradigmatiske modstykke – det der fungerer som udtryk for det tegn der kontrasterer med tegnet der har \emptyset^{II} -udtryk – er artikulationen af det eller de paradigmer som \emptyset^{II} er fraværet af, og dette kontrasterende udtryk kaldes for andenordensekspONENT, symboliseret med X^{II} .⁶

5 Nulteordensnullet, som ikke spiller nogen rolle i denne artikel, er et nul på allomorfsk niveau hvor et givent tegn blandt flere udtryksvarianter kan have en nulvariant, fx nulallomorfen for pluralis genitiv i tjekkisk over for de positive tegnudtryk, fx -*ů*: *slov*- \emptyset ‘ord-PL.GEN’ vs. *hrad*-*ů* ‘slot- PL.GEN’ (Nielsen 2012: 180-183).

6 Jeg har tidligere (Nielsen 2012: 181-182; Nielsen 2014) brugt betegnelsen ‘andenordensmorfem’ om det positive modstykke til andenordensnullet, og det giver det indtryk at \emptyset^{II} ikke er (udtryk for) et morfem. Eftersom både \emptyset^{II} og dets positive modstykke konstituerer udtrykssiden af et morfem, er der tale om forskellige slags andenordensmorfemer, og derfor får det positive udtryk for et sådant morfem betegnelsen andenordensekspONENT.

Et eksempel på et andenordensnul i opposition til en andenordenseksponent er oppositionen mellem supinum og perfektum participium i dansk som er beskrevet i detaljer i Nielsen (2014). Analysen kan kort resumeres således: De to infinitte verbalformer er begge bygget op omkring en verbalstamme plus elementet *-(e)t*, og det er det videre valg i tilknytning til *V-(e)t-* der markerer sondringen mellem de to. Supinum udtrykkes ved fraværet af artikulation af paradigmerne bestemthed og numerus, hvorved supinums distinktive udtryk er \emptyset^{II} . Participium udtrykkes ved tilstedeværelse af artikulation af paradigmerne bestemthed og numerus, hvorved formens distinktive udtryk er X^{II} . Participiets X^{II} realiseres af morfemerne der indgår i de to artikulerede paradigmer, for begges vedkommende udtrykt af førsteordensnul vs. positivt udtryk: \emptyset^{I} vs. *-e*. Analysen af indholdsforskellen mellem supinum og participium kan ikke udfoldes her (men se Nielsen 2014: 181-186, 189); forskellen i supinum vs. participium kan dog kort resumeres dels som verbal vs. adjektivisk funktion, dels ekstern vs. intern argumenttilskrivning. Den paradigmatiske tegnoppo- sitions udtryk og indhold kan opstilles således (Nielsen 2014: 190):

Figur 1: Udtryks- og indholdssiden i oppositionen supinum vs. participium

3.2. Analyse af imperativ som andenordensnul

Med begrebet andenordensnul bragt på banen kan imperativen og dens paradigmatiske modsætning analyseres som en opposition med andenordensudtryk.

3.2.1. Udtryksanalyse

Imperativ er udtrykt ved fravær af paradigmeartikulation, nemlig fravær af (valg i) paradigmerne tempus og diatese. Imperativens udtryk er således et andenordensnul, og det er et eksempel på “meaningful absence”: Når der *ikke* er tegn der udtrykker tempus og diatese, så er formen imperativ. Udtrykket for imperativs modsætning, non-imperativ, er tilstedeværelse af (valg i) paradigmerne, og vi har dermed at gøre med en andenordenseksponent: artikulation

af paradigmerne tempus og diatese. Disse paradigmers “medlemstegn” er enentydige idet de fastsætter specifikke tempus- og diateseværdier, men på det supermorfemiske niveau udgør paradigmerne som helhed selv et tegnudtryk: Artikulationen betyder non-imperativ.

3.2.2. *Indholdsanalyse*

Indholdsbeskrivelsen af modsætningen mellem imperativ og non-imperativ tager udgangspunkt i den indholdsmæssigt markerede form, nemlig imperativen. Den har den mest specificerede, intensive betydningskodning idet den ifølge GDS insisterer på at sætningen udtrykker et sagforhold (der involverer modtageren) som afsenderen ønsker skal blive sandt (GDS: 732), som i (8).

(8) ring til chefen!

En anden beskrivelse – blandt flere forskellige – definerer imperativen som appelform (Diderichsen 1962: 125; Hansen 1967: 32), nemlig den form der bruges til at påvirke modtageren til at lade noget blive tilfældet (jf. Christensen 2007: 91-93). Ud fra en umiddelbar betragtning kunne det synes oplagt at definere imperativens indhold som specifikation af direktivt illokutionært potentiale, idet formen prototypisk benyttes til at udtrykke handlingsregulerende sproghandlinger af forskellig art – opfordringer (*tag da med til festen*), råd (*lad være med at komme for tæt på hegnet*), instrukser (*skær løget i tynde skiver*), ordrer (*forlad omgående pladsen*) etc. Dog falder visse anvendelser uden for den klart direktive funktion, først og fremmest ønsker af typen *sov godt* og *hav en god tur*. Da den helt nøjagtige indfangning af modusoppositionens indhold inden for det modale felt ikke er afgørende for artiklens analyse af systemets morfologiske opbygning, vil jeg for enkeltheds skyld benytte karakteriseringen ‘direktiv’ om imperativens indhold, vel vidende at denne betegnelse ikke nødvendigvis holder stik i alle tilfælde.

Over for imperativen med det markerede indhold ‘direktiv’ står non-imperativen med det umarkerede indhold ‘non-direktiv’. Non-imperativen insisterer ikke på et ønske om realisering af et sagforhold og er derfor den form der bruges til at udtrykke konstateringer, altså påstande om at et sagforhold **er** tilfældet, som i (9).

(9) du ringer til chefen

Dog har non-imperativen et bredt potentiale og kan bruges til mange forskellige slags sproghandlinger, selv direktiver som jo ellers er imperativens særrområde (jf. GDS: 735; Christensen 2007: 88). Således kan en sætning som (9) godt bruges med direktiv illokutionær kraft. Det umarkerede indhold ‘non-direktiv’ skal dermed forstås som ‘ikke(-nødvendigvis)-direktiv’.

Som hovedmodsatning i finitsystemet er den danske modusopposition ud fra denne beskrivelse altså en morfologisk specifikation af illokutionær ramme: insisteren på direktiv vs. alt mulig andet. Inden for non-imperativ afgør de artikulerede paradigmer tempus og diatese – som udgør non-imperativens X^{II} -udtryk – “forvaltningen” af den umarkerede kodning non-direktiv. Tager vi tempusvalget, kan vi sige at præsens (som umarkeret tempus) er åben over for direktiv anvendelse (10), mens præteritum (som markeret tempus) ikke er (lige så) åben over for direktiv anvendelse (se (11) som et muligt eksempel på en direktiv brug af præteritum).

(10) nu spiser du din mad!

(11) nu var du ham der gik i seng⁷

4. Argumenter for analysen

I dette afsnit fremlægges en række argumenter for analysen af modusoppositionens morfologiske struktur. Argumenterne falder i to dele: først en del om relationen mellem oppositionen og den indholdssubstans som formes af strukturen, hvor fokus vil være på illokution, direction-of-fit og kodning af tidsforankring; dernæst en del om samspillet mellem modusparadigmet og det øvrige grammatiske system, nemlig samspillet med den topologiske forskel mellem forskellige sætningsskemaer og samspillet med de syntaktiske forhold omkring subjektet.

7 Man kan argumentere for at tolkningen af (11) som en direktiv sproghandling ikke siger noget om præteritums potentiale, men er et rent pragmatisk anliggende. Det er også et pragmatisk anliggende at bruge det brede potentiale i præsens til direktiv sproghandling, men den direktive brug af præteritum kan måske synes at være “en tak længere ude” hvad angår de pragmatiske forhold der leder til den direktive tolkning. Man kan således mene at den potentielle direktivitet i (11) har karakter af en indirekte sproghandling. Vurderingen af hvad der er pragmatisk i disse sammenhænge, forekommer dog ikke at være af afgørende betydning for den foreslåede analyse.

4.1. Indholdssubstans: Modusvalg og propositionens forhold til verden

Som beskrevet i afsnit 3.2.2. udtrykker valget af modus – imperativ vs. non-imperativ – en kodning af illokutionær tolkningsramme. Denne ramme afspejler en pragmatisk, altså sproghandlingsmæssig, fundamental sondring med hensyn til hvad det propositionelle indhold “bruges til”. Jeg vil dermed hævde at modusvalget ikke er defineret ved eller underordnet kodning af tidslig forankring; derimod er modusvalget overordnet tempusvalgets specifikation.

4.1.1. Synspunktet at modusvalget er bundet til præsens

I modsætning til synspunktet der fremføres her, er det en udbredt opfattelse at det danske modusvalg er bundet i forhold til tempusvalget. Imperativen beskrives ofte som temporalt futurisk på den måde at det beskrevne sagforhold er knyttet til et tidspunkt efter taletidspunktet (jf. Hamblin 1987: 80-81; Christensen 2009: 51-52). Af den grund anses imperativen for at have tidsmæssig profil til fælles med præsens idet den er knyttet til taletidspunktet og har potentiale til at beskrive fremtid (jf. Hansen 1967: 10). Derfor beskriver flere grammatikere valget af imperativ som en mulighed inden for præsens; med Herslunds ord: “Only in the present is there a modal opposition between an imperative and an indicative” (Herslund 2002: 64). Diderichsen udtrykker sig på en lignende måde: “Modusforskel findes kun i Præsens” (Diderichsen 1962: 126).⁸ En sådan beskrivelse binder modusvalget op på tempusoppositionen; tempusvalget – og mere præcist valget af præsens – er forudsætning for modusvalget. I det følgende vil jeg dog kritisere denne opfattelse og derigennem argumentere yderligere for at lade modusvalget være det overordnede.

4.1.2. Direction-of-fit og tid

Som beskrevet i afsnit 3.2.2. er imperativens prototypiske funktion at sætte en direktiv illokutionær ramme, dvs. markere afsenders intention om handlingsregulering. Handlingsregulerende sproghandlinger kan beskrives i deres kontrast til informationsudvekslende sproghandlinger ud fra begrebet **Direction-of-Fit** (Searle 1976: 3-4, 10-16). Searle skelner mellem fire “match-retninger” hvoraf de to der er relevante her, er ord-til-verden

8 Man bemærker her at Diderichsen tilsyneladende ikke har været helt afklaret omkring forholdet mellem tempus og modus eftersom han to sider tidligere skriver: “Modsætningen mellem Præsens og Præteritum findes kun i Indikativ” (Diderichsen 1962: 124), jf. afsnit 2.2.

(word-to-world) og verden-til-ord (world-to-word).⁹ For sproghandlinger med match-retningen ord-til-verden gør man som taler gældende (og påtager sig ansvaret for) at der **er** overensstemmelse mellem ord (sætningens sagforholdsfremstilling) og verden, altså den centrale egenskab ved konstativer (jf. GDS: 55). Overensstemmelsen kan mere specifikt dreje sig om verden på et bestemt tidspunkt i forhold til taletidspunktet således at matchet mellem fremstilling og sagforhold-i-verden skal kunne hævdes på taletidspunktet som værende gældende på et givent tidspunkt (eksempelvis på et tidspunkt forud for taletidspunktet). For sproghandlinger med match-retningen verden-til-ord udtrykker man ønske om at verden **bringes** i overensstemmelse med ordene (sætningens sagforholdsfremstilling). Dette er den centrale egenskab ved direktiver, men også for ønsker der ikke fordrer aktiv handlen af modtageren, som i *kom godt hjem* eller *hav det godt*. Eftersom direktiven er en sproghandling der skal få en forandring (eller en ikke-forandring, fx *lad være med*, *bliv ved med*) til at ske, må verdens overensstemmelse med ordene finde sted efter taletidspunktet. Således er fremtidsaspektet et logisk og handlingsmæssigt iboende aspekt ved handlingsregulering.¹⁰

Ved ord-til-verden er det væsentligt for den hævdede eksisterende overensstemmelse hvilken tidlig forankring sagforholdet har. Sandhedsbetingelserne for konstativer (eller mere præcist for den proposition der hævdes i og med den konstative handling) bestemmes bl.a. af tidspunktet for sagforholdet, og valg mellem forskellige tidsforankringer er dermed et funktionelt motiveret strukturtræk for sætninger med ikke-direktiv tolkningsramme – altså et relevant valg for non-imperativ. Ved verden-til-ord er tidlig forankring – i hvert fald hvad angår før vs. ikke-før taletidspunkt – **ikke** relevant. Direktiver skal ikke sandhedsvurderes ift. tidspunkt for sagforholdet (fordi den indeholdte proposition ikke hævdes), og der er således ikke nogen funktionel motivation for valg mellem forskellige tidsforankringer for sætninger med direktiv tolkningsramme – det er ikke et relevant valg for imperativ.

9 De sidste to er fravær af match-retning, som kendetegner repræsentativer, og dobbelrettet match-retning, som kendetegner Searles deklarativer.

10 Det fremtidsrettede ved direktiverne gælder for alle verden-til-ord-sproghandlinger, også ønskerne, og dermed gælder betragtningerne om det futuriske ved imperativens funktion også de anvendelser der ikke oplagt er direktive.

4.1.3. Vellykkethedsbetingelser og grammatisk kodning

De ovenfor beskrevne pragmatiske forhold omkring ytringer udtrykt med imperativ er grundlaget for beskrivelsen af imperativens grammatiske kodning. Om tid og imperativ skriver Hamblin: “[T]he actions or states enjoined by an imperative must always be in the future, and that seems to mean that there must be no room for tense distinctions. **Imperatives may as well be reckoned as tenseless.**” (Hamblin 1987: 81, min fremhævelse). Af såvel funktionelle som strukturelle årsager må imperativens tempusløshed beskrives som del af den grammatiske kodning, nemlig **fravær af tempusmodsatning** og dermed fravær af kodet temporal specifikation. Imperativens forbindelse til den temporale specifikation ‘fremtid’ er et pragmatisk anliggende; det udgør en del af direktivens vellykkethedsbetingelser, nemlig **the propositional content condition**. For direktiven er denne betingelse således defineret: “The directive point determines the condition that the propositional content represents a future course of action of the hearer” (Searle & Vanderveken 1985: 113). Modusvalget mellem imperativ og non-imperativ har altså tidsrelaterede implikationer af pragmatisk art, men de er netop pragmatiske – ikke en semantisk specifikation af tempus.

Argumentet for modusvalgets status som overordnet kan nu opsummeres. Modusvalget bestemmer overordnet illokutionær ramme som kan beskrives ift. grundlæggende forskellige directions-of-fit, eller match-retninger. Idet modusoppositionen har karakter af en modsætning mellem den markerede imperativ og den umarkerede non-imperativ (jf. afsnit 3.2.1.), er bestemmelsen af ramme for imperativ restriktiv (der skal udtrykkes direktiv), men den for non-imperativ er mere åben (der kan udtrykkes både ikke-direktiv og direktiv). Tempusvalg er ikke relevant for den illokutionære kodning i imperativ, og tempusmodsatningen præsens vs. præteritum findes ikke i imperativ, men i non-imperativ.¹¹ Derfor er imperativ vs. non-imperativ den semantiske hovedmodsatning, mens tempus er et valg der hører til inden for non-imperativ.

11 Den grammatiske kategori tempus er ikke udelukket fra sætninger med direktiv funktion; den findes i direktiv anvendelse af non-imperativ (kan du komme væk!, kunne du ikke lige vise mig vejen?), men har her modal betydning, ikke tidslig, hvilket er helt foreneligt med analysen af at tempus-som-tid er irrelevant i imperativ.

4.2. *Samspil i det grammatiske system*

Sondring i finitbøjningen mellem på den ene side imperativ og på den anden side non-imperativ med de fire tilhørende former præsens og præteritum i aktiv og passiv er ikke alene motiveret af den funktionelle analyse af sprog-handlingspotentiale og relationen mellem handlingstyper og tid. Den morfologiske sondring spiller sammen med helt parallelle distinktioner inden for to andre grammatiske delsystemer: topologien og syntaksen.

4.2.1. *Topologi*

Imperativ vs. non-imperativ som hovedmodsatning afspejles i struktureringen af sætningens felter og pladser idet imperativen følger (danner sætning efter) et andet sætningsskema end alle andre finitte former. Imperativen optræder aldrig i neutralt skema (som kendes på at sætningsadverbial og negation står før det finitte verbum, jf. GDS: 313-317), hvilket alle de andre kan ((12)-(13)).

(12) ... at hunden sikkert ikke spiser/spiste gulerødderne

(13) ... at varerne sikkert ikke fragtes/fragtedes særlig langt

Imperativens skema ligner det deklarative, men har ikke noget fundamentfelt (Christensen 2009: 53-54; Christensen & Heltoft 2010: 91, 99-100; GDS: 1578). Pladsen før imperativformen bestemmer ikke – som fundamentfeltet – illokutionær ramme (der er ingen rammemodsætning i forskellen på tom og udfyldt plads før imperativformen), den sætter ikke informationsstrukturelt meddelelsens fundament (pladsen udfyldes aldrig af et referentielt led der sætter perspektivet på det meddelte), og den kan kun udfyldes af *så*, *bare* og *da* (14) (jf. Hansen 1986).

(14) så/bare/da/*nu/*derfor/*igen luk vinduet op¹²

I deres behandling af modus og modale systemer i dansk skriver Christensen & Heltoft om imperativ vs. non-imperativ (indikativ) og ledstilling: “The distinction between imperative and indicative is basic to the Danish mood system. Once the language user selects the imperative only one type of word order is possible. The indicative and the distal system, however, leave several options open, all

12 *Da* optræder kun sjældent på pladsen (Christensen & Heltoft 2010: 100); GDS giver eksemplet: *Er vejret dårligt, humøret sløjt, da tag til Mallorca med Aero-Lloyd!* (GDS: 1579).

related to mood in one way or another.” (Christensen & Heltoft 2010: 91).¹³ Denne beskrivelse af modusoppositionen som den basale stemmer helt overens med synspunktet fremlagt her.

4.2.2. *Syntaks*

Imperativ vs. non-imperativ som hovedmodsætning afspejles også i de syntaktiske relationer mellem finit og subjekt, dels i udtrykssubjektets dependensrelationer, dels i bindingen af indholdssubjektet. Imperativen har fakultativt udtrykssubjekt ((15)-(16)), mens alle andre finitter har obligatorisk udtryks-subjekt ((17)-(18)).

- (15) spis (du) bare
- (16) prøv (du) nu at se om du kan sove
- (17) det regner / *regner
- (18) der snydes / *snydes

Således matches den morfologiske modusopposition af en dependensforskel: I imperativsætninger er der hypotakse fra finit til subjekt (enkelttrettet afhængighed); i non-imperativsætninger er der katatakse mellem finit og subjekt (dobbelttrettet afhængighed, GDS: 82-86, 93-95).

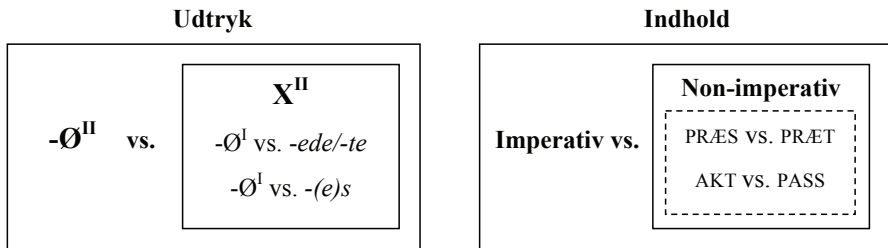
Også på syntaksens indholdsside er der overensstemmelse med modusvalget idet der er forskel i bindingen af sætningens indholdssubjekt. Ved valg af imperativ er verbet låst til andenpersonalt subjekt, altså modtageren (uanset om dette indholdssubjekt optræder som udtryksled eller ej), mens verbet ved valg af alle andre finitte former har frit valg af indholdssubjekt.

5. Modusparadigmet og *-er's* rolle

På baggrund af analysen og argumenterne i det foregående kan modusparadigmets morfologiske strukturering nu rekapituleres og fremstilles grafisk. Paradigmets udtryk er et valg mellem et andenordensnul og en andenordens-eksponent, henholdsvis fravær og tilstedeværelse af artikulation af tempus- og diateseparadigmerne. Paradigmets indhold har som ramme specifikation af illokutionært potentiale, og det udgør et valg mellem imperativ: direktiv il-

13 Begrebet “the distal system” i citatet sigter på tempussystemet (jf. GDS: 645-649).

lokutionær ramme, og non-imperativ: ikke-insisteren på direktiv illokutionær ramme. Sidstnævnte umarkerede valg er knyttet til specifikation af tempus og diatese som dels fungerer som andenordenstegnudtryk, dels udfylder den ikke-direktive ramme. Figur 2 er en foreløbig grafisk opstilling af paradigmets udtryk og indhold som modificeres i næste afsnit hvor *-er* diskuteres.

Figur 2: Udtryks- og indholdssiden i oppositionen imperativ vs. non-imperativ

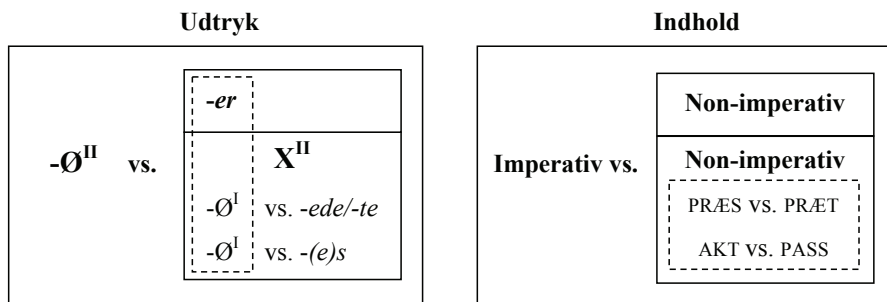
Endelsen *-er*, hvis status de forskellige beskrivelser af finitsystemet er uenige om (jf. afsnit 2.2. og 2.3.), er ikke med i figur 2 ovenfor, og det er nu tid til at svare på hvad *-er*'s funktion er. Synspunktet i denne artikel er at Heltofts (1998) analyse af *-er* som udtryk for non-imperativ i kontrast med imperativs nulendelse er rigtig, dvs. *-er* er ikke præsensformant sådan som traditionen har hævdet. Som følge af den her foreslåede Ø^{II} vs. X^{II}-analyse er beskrivelsen af endelsen dog anderledes end hos Heltoft. Endelsen *-er*'s rolle er at være positivt udtrykt signal for artikulation af paradigmerne tempus og diatese der hvor paradigmevalgene giver Ø + Ø: i præsens aktiv. I den forstand er *-er* ganske rigtigt bundet til valg af præsens og aktiv, men det gælder kun på udtryksplanet. Et bud på en beskrivelse af udtrykssiden er at *-er* er en slags allomorf for andenordensekspONENTEN, præcis der hvor den afgørende kontrast til andenordensnullet ellers udebliver. I allomorfbeskrivelsen får non-imperativ dermed følgende realiserede udtryksvarianter,¹⁴ her oplyst med deres forbindelse til førsteordensindhold:

- *-edes/-tes* – med førsteordensindholdet præteritum passiv
- *-ede/-te* – med førsteordensindholdet præteritum aktiv
- *-es* – med førsteordensindholdet præsens passiv
- *-er* – som peger på valget af det dobbelt nuludtrykte præsens aktiv

14 Med realiserede udtryksvarianter mener jeg de forskellige positivt udtrykte endelser der kan signalere non-imperativ, uden hensyntagen til morfemsegmentering og eventuelle nuller.

Som beskrevet i listen ovenfor **peger** endelsen *-er* på valget af specifikationerne præsens og aktiv der hver især udtrykkes med \emptyset^1 , og altså er de paradigmeartikulationer der udgør X^{II} -udtrykket for non-imperativ. Dermed kan *-er* beskrives som et indeks for det strukturelt set “underliggende” udtryk for valget af non-imperativ (jf. Anttila 1975; Nielsen 2012: 35-61). Idet *-er* indekserer valgene i tempus- og diateseparadigmet, kan man indvende over for allomorfbeskrivelsen at der jo ikke er tale om et eksklusivt valg af ét medlem af et sæt af forskellige allomorfer (jf. valget af pluralisallomorf i dansk hvor der vælges enten *-er*, *-e* eller \emptyset). Valget af *-er* som signalering af non-imperativ er jo netop bundet til et helt bestemt valg i de paradigmer der ellers udgør den allomorf som *-er* skulle danne allomorfisæt med. Dog kan man fremføre det forsvar for allomorfbeskrivelsen at det alene er udtrykssystemet for modusvalget non-imperativ der er relevant på dette analyseniveau – og altså ikke udtryk og (slet ikke) indhold for de tegn som udgør medlemmerne af de paradigmer der konstituerer non-imperativs X^{II} . Beskrivelsen af *-er* og X^{II} som de to allomorfer for non-imperativ beror dermed alene på en analyse af de mulige positivt udtrykte kontraster til imperativens \emptyset^{II} .

Der er visse vanskeligheder ved grafisk at opstille den foreslåede analyse af modusoppositionen med allomorf-/indeks-analysen af *-er* i en model som den vist i figur 1 og 2. Vanskelighederne gælder ikke mindst en fornuftig fremstilling af relationen mellem strukturen på udtrykssiden, hvor *-er* er forbundet med nuludtrykvalgene præsens og aktiv, og strukturen på indholdssiden, hvor tempus- og diateseoppositionerne jo er med også når det er *-er* som fungerer som det positive udtryk for non-imperativ. Et bud på den grafiske fremstilling er ikke desto mindre forsøgt i figur 3.

Figur 3: Udtryks- og indholdssiden i oppositionen imperativ vs. non-imperativ inkl. udtrykselementer *-er*

Endelsen *-er* lader jo helt entydigt modtageren forstå at der udtrykkes præsens og aktiv, og man kunne indvende mod den foreslåede analyse at det ikke giver mening at degradere denne positivt udtrykte endelses indhold til at være garant for kontrast til imperativnullet og indeks for de usynlige tempus- og diatesesignaleringer (præsens- og aktivnullerne), at en sådan analyse er en rent teoretisk motiveret vigen uden om portmanteau-beskrivelse. Jeg mener dog at de empiriske forhold og et fornuftigt metodisk ønske om en systematisk beskrivelse taler for analysen ved at kræve en samlet analyse af udtrykket for præsens (som ganske tydeligt er nul i passiv og i modalverberne), og at de funktionelle forhold omkring *-ers* rolle peger på netop kontrasten til imperativ som den essentielle funktion. At *-er* “kun” er indeks for præsens og aktiv, er ikke anderledes end at det engelske *-s* der markerer 3. person singularis (*walk-s*, *sleep-s*), ikke har præsens som sit symbolske indhold (præsens udtrykkes af nul, nemlig fraværet af præteritums positive tegnudtryk: *walk-ed*, *sleep-t*), men indekserer præsens (jf. Nielsen 2012: 49-50, 56-57), og beskrivelsen giver den mest systematiske fremstilling af de strukturelle modsætninger i den danske finitmorfologi. Dertil kommer at opgaven med at sikre modsætningen til imperativ er en hovedrolle i verbalbøjningen hvor modusmodsætningen som beskrevet ovenfor er helt fundamental.

6. Konklusion

Analysen af den danske imperativs morfologi som et andenordensnul i opposition til en andenordenseksponent tager udgangspunkt i to umiddelbare observationer: for det første at imperativ kendes ved at der efter verbalstammen ikke er nogen af alle de endelser man ellers finder, for det andet det forhold at når der ikke er valgt imperativ, så er der ikke noget umiddelbart isolerbart modusmorfem for de andre finitte former. Disse observationer er for så vidt i tråd med den traditionelle beskrivelse af modusoppositionen (jf. afsnit 2.2.), men i den her foreslåede analyse fastholdes de binære, enetydige oppositioner – der som beskrevet af Heltoft (1998) er karakteristiske for dansk morfologi – i forening med observationerne. Midlet til en syntese mellem observationen af det overordnede ‘ingenting’ vs. ‘noget’ og de enetydige oppositioner er en beskrivelse på forskellige niveauer af modsætning: førsteordensoppositioner og andenordensoppositioner. En sådan analyse gør det muligt at beskrive tegnrelationen mellem indhold og udtryk inden for finitsystemets forskellige grammatiske kategorier uden at måtte ty til portmanteau-struktur.

Den foreslåede analyse stemmer overens med den opfattelse at modusdistinktionens tilknytning til illokutionært potentiale og sproghandlingsdistinktioner er mere fundamental end tempusspecifikationen, og med den analyse af semantiske og pragmatiske aspekter af temporal forankring som der argumenteres for i afsnit 4.1. Beskrivelsen af en grundlæggende sondring mellem imperativ og de andre finitter stemmer også overens med andre dele af det grammatiske system, nemlig den topologiske organisering i sætningsskematyper og den syntaktiske organisering af subjektsrelation og dependens. Det skulle gerne fremgå af analysen at der på den måde er såvel funktionelle som strukturelle grunde til at betragte det morfologiske udtryk i den danske modusopposition som et eksempel på en andenordensopposition.

Henvisninger

- Anttila, R. (1975). *The Indexical Element in Morphology* (= *Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft* 12). Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- Basbøll, H. (2005). *The Phonology of Danish*. Oxford: Oxford University Press
- Braunmüller, K. (1989). Er det danske sprogs morfologi 'naturlig?', 2. *Møde om Udforskning af Dansk Sprog*, Århus: Aarhus Universitet, 73-87.
- Christensen, T.K. (2007). *Hyperparadigmer. En undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Roskilde: Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet.
- Christensen, T.K. (2009). Tag nu bare økomælken. Om imperativ og modalpartikler i dansk, i R. Therkelsen & E.S. Jensen (red.) *Dramatikken i grammatikken. Festskrift til Lars Heltoft*, Roskilde: Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet, 51-67.
- Christensen, T.K. & Heltoft, L. (2010). Mood in Danish, i B. Rothstein & R. Thieroff (red.) *Mood in the Languages of Europe*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 85-102.
- Diderichsen, P. (1962). *Elementær Dansk Grammatik*, 3. udg. København: Gyldendal.
- Hamblin, C.L. (1987). *Imperatives*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hansen, E. (1986). Imperativens fundamentfelt. Et råmateriale. Genoptrykt (2001) i H.G. Jacobsen & H. Jørgensen (red.) *Glæden ved grammatik*, København: Hans Reitzels Forlag, 213-219.
- Hansen, E. (1992 [1977]). *Dæmonernes port* (3. udg.). København: Hans Reitzels Forlag.

- Hansen, E. & Heltoft, L. (2011). *Grammatik over det Danske Sprog* (GDS). København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hansen, Aa. (1967). *Moderne Dansk*, bd. III. København: Grafisk Forlag.
- Harder, P. (1996). *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Heltoft, L. (1998). Det danske morfologiske system, *Årsberetning 1996-1997*. København: Selskab for Nordisk Filologi, 85-99.
- Herslund, M. (2002). *Danish. Languages of the World/Materials* 382. München: LINCOM EUROPA.
- Hjelmslev, L. (1943 [1993]). *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse* (= *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XXV*). København: The Linguistic Circle of Copenhagen.
- Mel'čuk, I. (2006). *Aspects of the Theory of Morphology*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Nielsen, P.J. (2012). *Morphology reconsidered. Theoretical issues and studies in nonfinite verb forms in Danish*. Ph.d.-afhandling, Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet.
- Nielsen, P.J. (2014). Supinum versus perfektum participium i dansk, *Ny Forskning i Grammatik* 21, 177-192.
- Searle, J.R. (1976). A Classification of Illocutionary Acts, *Language in Society* 5/1, 1-23.
- Searle, J.R. & Vanderveken, D. (1985). *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge University Press.

Vidensprædikatskomplementering

Marie-Louise Lind Sørensen og Kasper Boye

1. Indledning

Dik & Hengeveld (1991) analyserer komplementeringskonstruktioner med **perceptionsprædikater** som dem i (1) som værende både semantisk **relaterede** og semantisk **distinkte**.

- (1a) I saw that he played the piano.
- (1b) I saw him play the piano.
- (1c) I saw him.

De er relaterede, for så vidt som alle udtrykker perception. De er distinkte, for så vidt som de udtrykker forskellige slags perceptioner. Ifølge Dik & Hengevelds analyse udtrykker (1a) en “mental perception” af en proposition, mens (1b) udtrykker en direkte perception af et sagforhold, og (1c) direkte perception af et individ (se også Boye 2010).

Komplementeringskonstruktioner med **vidensprædikater** udviser et parallelt mønster.

- (2a) I know that he played the piano.
- (2b) I know how to play the piano.
- (2c) I know him.

Alligevel analyseres de ikke parallelt med perceptionsprædikatskonstruktionerne. Enten ses de som ikke blot semantisk **relaterede**, men endda **overlappende**, som hos Stanley (2011), hvor der argumenteres for, at (2b) semantisk svarer til (2a), eller de ses som fuldstændigt **distinkte**, som hos fx Cristofaro (2003: 114) og Noonan (2007: 129), hvor kun konstruktioner som (2a) anses for at involvere vidensprædikater.

I denne artikel argumenteres der på tværsproglig baggrund for, at vidensprædikatskonstruktioner bør analyseres parallelt med perceptionsprædikatskonstruktioner som semantisk både **relaterede** og **distinkte**. På den ene side argumenteres der således for, at de forskellige typer viden, der udtrykkes i (2), udgør et sammenhængede vidensdomæne. På den anden side argumenteres der for en sondring mellem tre typer af viden:

- Viden om proposition som i (2a).
- Viden om sagforhold som i (2b).
- Viden om individ som i (2c).

Med dette ærinde kan artiklen ses som et forsøg på at understøtte Ryles (1949) analyse af viden på sprogvidenskabeligt grundlag. Ryle argumenterede netop for en sondring mellem propositionel og ikke-propositionel viden.

I litteraturen om vidensprædikatskonstruktioner og i referencegrammatikkers behandlinger af konstruktionerne fokuseres der i reglen på konstruktioner som (2a) og (2b) med prædikationelle komplementer. Nærværende artikel må derfor nødvendigvis have samme fokus. Konstruktioner som (2a) med NP-komplement inddrages, men kun i begrænset omfang, og der ses bort fra det forhold, at NP'er ud over at betegne individer kan betegne propositioner og sagforhold, jf. sætninger som *I know a lot of things*. Til gengæld inddrages ikke blot statiske vidensprædikater svarende til engelsk *know*, men også dynamiske prædikater svarende til *remember* og *forget*.

Artiklen er opbygget som følger: Afsnit 2 introducerer kort begreberne proposition, sagforhold og individ og præciserer karakteristikken af de tre videns typer, som der sondres imellem. Afsnit 3 præsenterer det empiriske grundlag for artiklen. Afsnit 4 argumenterer for, at der på tværsprogligt grundlag må skelnes mellem de ovenfor nævnte tre typer af viden. Afsnit 5 argumenterer vha. semantisk kortlægning for, at de tre typer af viden er systematisk relaterede og således alle tæller som netop typer af viden. Afsnit 6 argumenterer for, at den semantiske prædikatssondring mellem typer af viden faktisk (dvs. ikke kun terminologisk) kan kobles til den semantiske komplementssondring mellem typer af indhold, der kan gøres til genstand for viden. Afsnit 7 behandler det problem, at prædikater, der udtrykker viden om sagforhold, ikke altid tager et sagforholdskomplement. Endelig er afsnit 8 en kort opsummering af artiklens væsentligste pointer.

2. Propositioner, sagforhold og individer

Ved individer forstås i nærværende artikel grundlæggende det samme, som Lyons (1977) forstår ved “first-order entities”, og ved propositioner og sagforhold forstås grundlæggende det samme, som Lyons forstår ved hhv. “third-” og “second-order entities”, og som Svenonius (1994) og Loux (1998) forstår ved hhv. “propositions” og “states of affairs” (se Boye 2010, 2012, 2013 for flere referencer).

Alle tre termer betegner en type af betydningsenheder, og alle er traditionelt forbundet med en denotationel tilgang til betydning. De fleste (herunder Lyons, Svenonius og Loux) forstår således propositioner som (denoterbare) entiteter med sandhedsværdi, sagforhold som entiteter, der kan forekomme eller finde sted, og individer som entiteter, der kan tilskrives egenskaber i såkaldte førsteordenssprog.

En alternativ, funktional-kognitiv forståelse af de tre typer betydningsenheder, som er fuldt forenelig med argumentationen i denne artikel, er udviklet i Boye 2012. Her forstås de tre typer betydningsenheder som sproglige instruktioner om eller tilskyndelser til at vække særlige konceptuelle repræsentationer: Propositioner vækker langackerske processer, der er konstrueret som refererende, dvs. de er informationer om tilstande og hændelser i verden. Sagforhold vækker derimod langackerske processer, der ikke er konstrueret som refererende, dvs. de er blotte beskrivelser af tilstande og hændelser, og gør i modsætning til propositioner ikke noget krav på, at der i verden eksisterer tilstande og hændelser, som modsvarer beskrivelserne. Mens både propositioner og sagforhold vækker processer, vækker individer langackerske ting (se fx Langacker 1987 om forskellen på ting og processer).

På denne baggrund kan karakteristikken af videnstyper fra afsnit 1 gøres mere præcis:

- Viden om proposition som i (2a) er viden om, at et stykke information om verden er sandt.
- Viden om sagforhold som i (2b) er viden om, hvordan man udfører en handling.
- Viden om individ som i (2c) er kendskab til nogen eller noget.

3. Data

Artiklen er baseret på data fra et genetisk stratificeret sample på 100 sprog. De 100 sprog er anført med slægtskabsforhold i tabel 1.

Tabel 1: De 100 sprog i samplet og deres slægtskabsforhold

Sprogæt	Sprog	Relevant materiale
Afro-Asiatic	Berber	Ja
Andoke	Andoke	
Araucanian	Mapudungun	Ja
Austro-Asiatic	Vietnamese	Ja
Bangime	Bangime	Ja
Border	Imonda	Ja
Bosavi	Kaluli	
Bulaka River	Yelmek	
Cacua-Nukak	Cacua	
Candoshi	Candoshi	
Cariban	Hixkaryana	Ja
Chapacura-Wanham	Wari'	Ja
Choco		
Cholon	Cholón	
Chukotko-Kamchatkan	Itelmen	
Cofán	Cofán	
Comecrudan	Comecrudo	
Cuitlatec	Cuitlatec	
Dravidian	Malayalam	Ja
East Bird's Head	Meyah	
East Bougainville	Motuna	
East Strickland	Nomad	
Gapun	Taiap	
Hadza	Hadza	
Harakmbet	Amarakaeri	
Huavean	Huave	
Iroquoian	Tuscarora	
Jirajaran	Ayomán	
Kadugli	Kadugli	
Kalapuyan	Kalapuya	

Karankawa	Karankawa	
Karok	Karok	Ja
Kayagar	Tamagario	
Kunza	Atacameño	
Kuot	Kuot	Ja
Kusunda	Kusunda	Ja
Kutenai	Kutenai	
Kwaza	Kwazá	Ja
Kwerba	Kwerba	
Kwomtari-Baibai	Kwomtari	Ja
Lakes Plain		
Leko	Leko	
Lower Sepik-Ramu	Yimas	Ja
Máku	Máku	
Mayan	Jakalteek	Ja
Mombum	Mombum	
Morwap	Elseng	
Mosetenan	Mosetén	Ja
Movima	Movima	Ja
Nahali	Nahali	
Nakh-Daghestanian	Hunzib	Ja
Nambikuaran	Nambikuára	Ja
Niger-Congo	Koromfe	Ja
Nilo-Saharan	Lango	Ja
Nimboran	Nimboran	Ja
Oksapmin	Oksapmin	Ja
Oregon Coast	Alsea	
Paézan	Paéz	
Puinave	Puinave	
Quechuan	Huallaga Quechua	Ja
Salishan		
Sentani	Sentani	
Sepik	Ambulas	Ja
Sino-Tibetan	Qiang	Ja
Siouan	Crow	Ja
Skou	Skou	Ja
Solomons East Papuan	Lavukaleve	Ja

Sulung	Sulung	
Tacame	Esmeraldeño	
Tacanan	Cavineña	Ja
Takelma	Takelma	Ja
Teberan-Pawaian	Pawaian	
Ticuna	Ticuna	
Timor-Alor-Pantar	Abui	Ja
Tol	Tol	
Torricelli	Kamasau	
Totonacan	Totonac (Misantla)	Ja
Trans-New Guinea	Amele	Ja
Tucanoan		
Tupian	Tapieté	Ja
Uralic	Finnish	Ja
Urarina	Urarina	Ja
Uru-Chipaya		
Uto-Aztecán	Yaqui	Ja
Wakashan	Nuuchahnulth	Ja
Waorani	Waorani	
Wappo-Yukian	Yuki	
Washo	Washo	
West Bomberai		
West Bougainville		
West Papuan	Hatam	Ja
Yale	Nagatman	
Yámana	Yahgan	Ja
Yanomam	Shiriana	Ja
Yareban	Yareba	
Yeniseian	Ket	
Yuchi	Yuchi	Ja
Yuracare	Yuracare	Ja
Zamucoan	Ayoreo	Ja
Zuni	Zuni	

Som det fremgår af tabellen, er hver af de inddragne sprogætter repræsenteret ved et og kun et sprog i samplet. Som det ligeledes fremgår, blev relevante data fundet i 46 af de repræsenterede sprog. Når der ikke blev fundet relevante data i yderligere sprog, skyldes det mangler i de referencegrammatikker, der leverede data. Langt fra alle sprog er beskrevet i et omfang, der inddrager komplementeringsmønstre, og selv hvor der findes oplysninger om komplementeringsmønstre, er detaljeringsgraden ikke altid høj nok til, at der kan uddrages oplysninger af relevans for nærværende artikel.

4. Tre typer viden

Der er to tværsproglige argumenter for at sondre mellem de ovenfor nævnte tre videnstyper. Det ene argument er, at distinkte videnstyper kan være forbundet med distinkte vidensprædikatskomplemente. Det er tilfældet i engelsk, som eksemplificeret i (2), og i mange af de sprog, vi har data fra, og det er så ubetvivlelig en observation, at vi ikke vil bruge mere plads på den her.

Det andet argument er, at distinkte videnstyper kan være kodet i distinkte vidensprædikater. Det dokumenterer vi i det følgende, idet vi kun inddrager statiske vidensprædikater ('vide') og altså ser bort fra dynamiske ('huske', 'glemme').

I vores materiale lader mindst 5 sprog til at have et distinkt statisk prædikat ('vide') for **viden om proposition**: kwazá, urarina, qiang, nuuchahnulth, huallaga-quechua. I urarina lader det fx til, at prædikatet *kwituku* kun anvendes som udtryk for viden om proposition (3a). For viden om sagforhold anvendes prædikatet *ina* (3b).

Urarina (Olawsky 2006: 770; 760)

- (3a) [na-i ɲoaelɬ ɲaara rela-ɬrɬ-a=ɬ=ne]
 say-PTCP earlier 2PL teach-PL-3/D=REM=SUBORD
kwituku-i-tɕe
 know-2-PL
 'You know that they taught you earlier, saying so'.

- (3b) [ukwana ha-ĩ, arusu temt-ĩ, naaohwa-na]
 field make-PTCP rice plant-PTCP ENUM-INF
ij̥a-t̥r-eni-a
 know-PL-NEG-3/A
 ‘They do not know how to make fields, and how to plant rice’.

Mindst 7 sprog i vores materiale lader til at have et distinkt statisk vidensprædikat for **viden om sagforhold**: finsk, kwazá, urarina, kusunda, qiang, nuuchahnulth, Huallaga-quechua. I kwazá er det relevante prædikat *are'ta*. Det anvendes som udtryk for viden om sagforhold i (4b), mens prædikatet *ũce'nãi* (4a) udtrykker viden om proposition.

Kwazá (van der Voort 2004: 118; 249)

- (4a) **ũce'nãi**-da-ki [jere'xwa 'tsje-ki kuraku'ra-wã]
 know-1SG-DECL jaguar close-DECL chicken-ANIM.O
 ‘I know that the jaguar killed the chicken’.
- (4b) mama ññē-day-ñãi [**are'ta**-da-ki]
 sing-1SG-NMLZ know-1SG-DECL
 ‘I know how to sing’.

Distinkte prædikater for **viden om individ** er velkendte fra germanske sprog som tysk (*kennen* vs. *wissen*) og dansk (*kende* vs. *vide*), men findes ikke i engelsk. I vores materiale har mindst 4 sprog et distinkt statisk prædikat for viden om individ: finsk, tapieté, kusunda, qiang. I tapieté er der tale om prædikatet *kwa* (5b). Det kontrasterer med prædikatet *katu*, der udtrykker viden om sagforhold (5a).

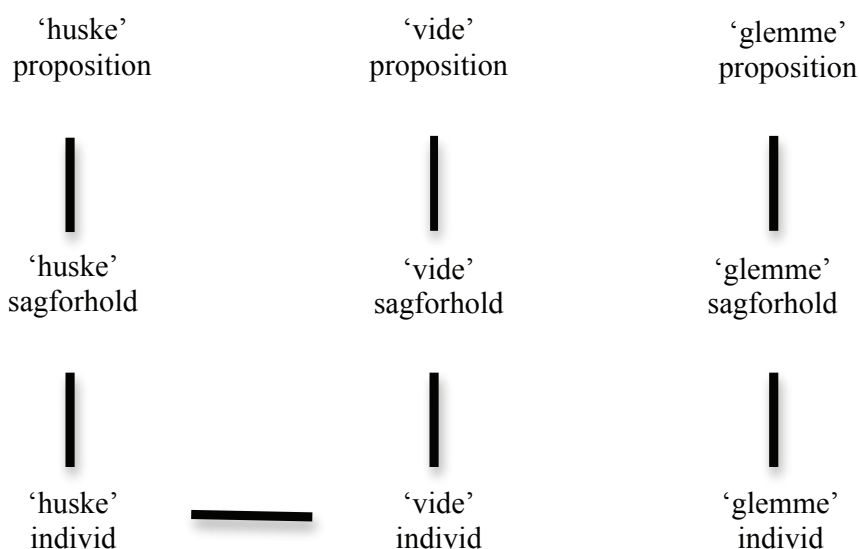
Tapieté (González 2005: 234, 232)

- (5a) **katu** ko ta ĩpe [mba'ápo-wa]
 but this woman know work-NMLZ
 ‘but this woman knows how to work’.
- (5b) ai-**kwa** hé sanya ĩ křipotĩ ñomi shĩ-hewi-a
 I.know 3.PRO.O child money steal I-POST-NMLZ
 ‘I know the boy who stole the money from me’.

Eksistensen af distinkte prædikater for distinkte videnstyper er et argument for at sondre mellem videnstyperne, uanset om der i et givet sprog ved siden af de distinkte prædikater findes prædikater, der dækker to eller alle tre videnstyper.

5. Et semantisk kort over vidensprædikater

Argumentet for at anse alle tre typer af viden for at være viden er, at de tre typer er relaterede på en forudsigelig og systematisk måde, som det fremgår af et semantisk kort over vidensprædikater (figur 1).

Figur 1: Et semantisk kort over vidensprædikater

Det semantiske kort over vidensprædikater generaliserer over både statiske vidensprædikater (‘vide’) og to slags dynamiske (‘huske’, ‘glemme’), og det omfatter alle tre typer viden. Det består således af 9 indholdssubstansregioner (‘huske’ proposition, ‘huske’ sagforhold osv.) og en række forbindelseslinjer imellem disse. Forbindelseslinjerne er etableret i overensstemmelse med principperne for semantisk kortlægning (se Boye 2012: 126-128 og referencerne der): En forbindelseslinje mellem to indholdssubstansregioner kan etableres, dersom der i mindst et sprog findes et tegn, der synkront indholdsmæssigt dækker begge regioner eller diakront indholdsmæssigt har bevæget sig fra det ene til det andet.

Forbindselslinjerne mellem **viden om proposition** og **viden om sagforhold** er baseret på eksistensen af prædikater, der er polyfunktionelle og omfatter både viden om proposition og viden om sagforhold, og/eller bevæger sig diakront fra en type af viden til en anden. For ‘vide’ har vi fundet sådanne prædikater i mindst 5 sprog: malayalam, vietnamesisk, jakalteck, hatam, mapudungun, for ‘huske’ i mindst 4 sprog: finsk, kwazá, lango, yimas, og for ‘glemme’ i mindst 2 sprog: urarina, yimas. Et eksempel på en prædikatform, der udviser den omtalte polyfunktionalitet, er jakalteck *wohtaj*. I (6a) udtrykker det viden om proposition, i (6b) viden om sagforhold.

Jakalteck (Craig 1977: 235; 241)

(6a) **wohtaj** [tato ay tzet ch'alaxoj jet bay chon toj tu']
 I.know COMP is what is.given to.us where we go that
 'I know that they will give us something where we are going'

(6b) **wohtaj** [hin watx'en kap camixe]
 I.know I make CLF/DET shirt
 'I know how to make shirts.'

Et tilsvarende prædikatum uden for vores materiale er engelsk *know* som i *I know how to play the piano* og *I know that she plays the piano*.

Forbindselslinjerne mellem **viden om sagforhold** og **viden om individ** er baseret på eksistensen af prædikater, der er polyfunktionelle og omfatter både viden om individ og viden om sagforhold, og/eller bevæger sig diakront fra en type af viden til en anden. For ‘vide’ har vi fundet sådanne prædikater i mindst 4 sprog: mosetén, malayalam, movima, hatam. For ‘glemme’ har vi fundet sådanne prædikater i mindst 3 sprog: skou, yuracare, yimas. Et eksempel på et prædikatum, der udviser den omtalte polyfunktionalitet er mosetén *chhiü*.

Mosetén (Sakel 2004: 269; 415)

(7a) tsin **chhiü** [chhi-'b-a-ki]
 1PL know.VI.MASC.S shoot-ITER-shoot-VI-APASS.MASC.S
 'We know how to shoot'

- (7b) *yäe näsh chhii-yä-ksi-'*
 1SG FOC know-VY-3PL.O-FEM.S
söni'-in yo-dyu'-tyi' n'äjj'tye-' Maria.
 man-PL REL-NEC-L.MASC see-VD-3FEM.O Maria
 'I know the men who have seen Maria.'

Igen kan engelsk *know* tjene som eksempel på et tilsvarende prædikat uden for vores materiale, jf. *I know him* og *I know how to play the piano*.

Der er også en forbindelseslinje mellem 'huske' og 'vide' individ. Den vil vi forbigå i tavshed, eftersom den er irrelevant for den systematik, vi er ude efter her.

Systematikken består i fire forhold: 1) Viden om proposition er direkte forbundet med viden om sagforhold. 2) Viden om sagforhold er direkte forbundet med viden om individ. 3) Hver af de 9 indholdssubstansregioner er forbundet med mindst én anden region. 4) Viden om proposition er ikke direkte forbundet med viden om individ. Det sidste forhold kræver en bemærkning. Dansk *vide* kan anvendes både om viden om proposition (8a) og om viden om individ (8b).

(8a) Jeg ved, at der findes en have så skøn.

(8b) Jeg ved en lærkerede.

Det kunne altså umiddelbart se ud, som om dansk *vide* – i modstrid med kortet i figur 1 – understøtter en direkte forbindelseslinje mellem viden om proposition og viden om individ. Ved nærmere eftersyn er det imidlertid ikke tilfældet. Dels er anvendelsen i (8b) arkaisk, dels kan *vide* ligeledes anvendes om viden om sagforhold som i (9a) og – ligeledes arkaiske – (9b).

(9a) ... jeg ved, hvordan man afslutter angrebene (fyens.dk, 15.8.2014)

(9b) ... Kalle vidste at gøre sig forståelig på mange sprog. (Korpus DK)

Det er desuden en kendt kilde til fejl i semantisk kortlægning, at betydninger (fx viden om sagforhold), der er forbundet med to adskilte betydninger (viden om proposition og viden om individ), kan forsvinde diakront, således at det for en rent synkron betragtning ser ud, som om de adskilte betydninger er

forbundne (van der Auwera 2008). Vi har ikke fundet nogen prædikater, der understøtter en forbindelseslinje mellem viden om proposition og viden om individ.

Den omtalte systematik afspejler Dansk Funktionel Lingvistik's lagdelte indholdsstruktur (fx Harder 2005: 105-106), hvor sagforholdslaget er indskudt imellem det propositionelle lag og laget af prædikationelle argumenter. Hvad vigtigere er i nærværende sammenhæng, understøtter systematikken og især det tredje af de fire ovenfor nævnte forhold den opfattelse, at alle videnstyper tilhører et og samme overordnede vidensdomæne – alle videnstyper er typer af netop viden.

6. Koblingen mellem prædikatsondringen og komplementsondringen

I afsnit 4 blev der argumenteret for, at der skal skelnes mellem tre typer af viden, der kan udtrykkes af vidensprædikater. Disse typer blev benævnt 'viden om proposition', 'viden om sagforhold' og 'viden om individ' med henvisning til den semantiske sondring mellem komplement til vidensprædikater. Dette afsnit argumenterer for, at denne kobling mellem prædikatssemantik og komplementsemantik er andet og mere end terminologisk. Dvs. der argumenteres for, at de tre videnstyper faktisk er koblet til hver sin semantiske komplementtype. Argumentationen omfatter alene viden om proposition og viden om sagforhold. Den er ikke dybdegående, men holder sig til at eksemplificere eksplicitte argumenter for, at:

- 'viden om proposition'-betydningen af vidensprædikater er forbundet med propositionelle komplement.
- 'viden om sagforhold'-betydningen af vidensprædikater er forbundet med sagforholdskomplement.

I forlængelse af argumentationen for den foreslåede kobling argumenteres der imod en analyse fremsat af Stanley (fx 2011), ifølge hvilken der ikke sondres semantisk mellem vidensprædikatskomplementtyper.

Argument 1: Derangering og balancering

Det første argument har at gøre med sondringen mellem derangering (*deranking*) og balancering (*balancing*) (Stassen 1985). Balancerede ledsætninger er sætning-

ger, der har nogenlunde det samme morfosyntaktiske udstyr som deklarative helsætninger i samme sprog. Derangede ledsætninger er sætninger, hvis morfosyntaktiske udstyr afviger fra helsætningers i samme sprog.

Argumentet hviler på en tværsproglig sammenhæng mellem 1) kontrasten mellem derangede og balancerede komplementer og 2) kontrasten mellem sagforholdskomplementer og propositionelle komplementer, som er dokumenteret i Cristofaro (2003: 122). Sammenhængen er den, at der er en tendens til, at derangering af propositionelle komplementer, unidirektionelt implicerer derangering af sagforholdskomplementer. Propositionelle komplementer er med andre ord mere tilbøjelige til at være balancerede end sagforholdskomplementer (se også Boye 2013 for argumenter for, at danske ikke-imperativiske helsætninger er propositionelle).

I vores materiale har vi fundet en tendens til, at derangering af komplementtyper, der bruges med prædikater, der udtrykker viden om proposition, unidirektionelt implicerer derangering af komplementtyper, der bruges med prædikater, der udtrykker viden om sagforhold. Engelsk følger denne tendens.

(10a) I know [that he did it]. **Balanceret** propositionelt komplement

(10b) I know [how to do it]. **Derangeret** sagforholdskomplement

Dette fund falder ind under Cristofaros tendens, for så vidt som prædikater, der udtrykker viden om proposition, tager propositionelle komplementer, og for så vidt som prædikater, der udtrykker viden om sagforhold, tager sagforholdskomplementer. I så henseende er fundet et argument for, at prædikatssondringen mellem videnstyper er koblet til komplementsondringen mellem proposition og sagforhold.

Argument 2: Samme komplementsondring ved vidensprædikater og perceptionsprædikater

Det andet argument hviler på Dik & Hengevelds (1991) og Boyes (2010) analyse af perceptionsprædikatskomplementering, ifølge hvilken prædikatsbetydningen ‘mental perception’ er koblet til propositionelle komplementer, mens prædikatsbetydningen ‘direkte perception’ er koblet til sagforholdskomplementer (eller individkomplementer). Argumentet er, at nogle sprog anvender samme komplementtype ved viden om proposition som ved mental perception og/eller

samme komplementtype ved viden om sagforhold som ved direkte perception. Et eksempel er lettisk, hvor *ka*-komplementer lader til at være propositionelle (11a,b), mens *kā*-komplementer lader til at udtrykke sagforhold (12a,b).

Lettisk (Axel Holvoet og Nicole Nau, personlig korrespondance)

(11a) Viņš zināja, [ka viņa spēlēja klavieres].
 he know.PST.3 that she play.PRS.3 piano.ACC[PL]
 ‘He knew that she played the piano’.

(11b) Viņš redzēja, [ka viņa spēlēja klavieres].
 he see.PST.3 that she play.PRS.3 piano.ACC[PL]
 ‘He saw that she played the piano’.

(12a) Viņš zināja, [kā COMP spēlēt klavieres].
 he know.PST.3 COMP play.INF piano.ACC[PL]
 ‘He knew how to play the piano’.

(12b) *Viņš redzēja, [kā viņa spēlēja klavieres].*
 he see.PST.3 COMP she play.PRS.3 piano.ACC[PL]
 ‘He saw how she played the piano.’

For så vidt som perceptionsprædikatssondringen er knyttet til en komplementsondring mellem proposition og sagforhold, må vidensprædikatssondringen også være det.

Argument 3: Muligheden for epistemisk modifikation

Det tredje argument for den foreslåede kobling mellem vidensprædikatsbetydninger og komplementbetydninger hviler på muligheden for epistemisk modifikation som kriterium for propositionel status (fx Boye 2012). Argumentet er, at det lader til, at kun komplementer til prædikater, der udtrykker viden om proposition (13a i modsætning til 13b), kan modificeres epistemisk (kun viden om proposition er således epistemisk viden).

(13a) I know [that he **probably** did it].

(13b) ?I know [how to **probably** do it].

Lettisk (Axel Holvoet, personlig korrespondance)

- (14a) Viņš zināja,
 he know.PST.3
[ka, visticamāk, viņa spēlēja klavierēs].
 that probably she play.PRS.3 piano.ACC[PL]
 ‘He knew that she probably played the piano’.

- (14b) ?Viņš zināja,
 he know.PST.3
[kā, visticamāk, spēlēt klavierēs].
 COMP probably play.INF piano.ACC[PL]
 Intended reading: ‘He knew how to probably play the piano’.

Stanleys analyse

Filosoffen Stanley har i en række publikationer (fx Stanley & Williamson 2001, Stanley 2011) argumenteret for, at der ikke skal skelnes mellem forskellige videnstyper, men at al viden er propositionel. Ifølge Stanley udtrykker vidensprædikater viden om proposition ikke blot i (2a), *I know that he played the piano* (og denne sætnings oversættelsesækvivalenter i andre sprog), men også i (2b), *I know how to play the piano* (og denne sætnings oversættelsesækvivalenter i andre sprog).

I det følgende underminerer vi først to af Stanleys centrale argumenter, hvorefter vi med afsæt i vores data påpeger et empirisk problem i hans analyse.

Det ene af Stanleys centrale argumenter er, at i konstruktioner som (2b), *I know how to play the piano*, er *how* et interrogativt element, og interrogativer er propositionelle. Dette mener vi ikke nødvendigvis er tilfældet. *How* kan meget vel være grammatikaliseret til en hovedløs relativsætningskonjunktion eller – mere oplagt – en komplementsætningskonjunktion. Dertil kommer, at det ikke er klart, at interrogativt *how* altid kræver en proposition. Polære spørgsmål er klart propositionelle (Boye 2012), men *how*-spørgsmål er ikke polære.

Det andet af Stanleys centrale argumenter er, at engelske *that*-komplementer og *how*-komplementer har identisk konstituentstruktur og derfor identisk semantik. Her overser Stanley det forhold, at der er mere at sige om semantik (konventionel betydning) end konstituentstruktur.

Det empiriske problem i Stanleys analyse opstår, fordi hans argumentation hviler på *how*. For sprog, hvis oversættelsesækvivalenter til engelske *how*-komplement er ikke involverer et ‘hvordan’-element, antager Stanley en skjult semantik magen til engelske *how*-komplement. I lyset af vores data er dette imidlertid højst problematisk. Langt de fleste sprog i vores undersøgelser har intet ‘hvordan’-element.

7. ‘Hvordan’-komplement

Der er et problem for den foreslåede analyse af vidensprædikatskomplementering: Vidensprædikater, der udtrykker viden om sagforhold, kan i nogle sprog forekomme med et komplement, der lader til at være propositionelt. Det er fx tilfældet i dansk. I (9a), ... *jeg ved, hvordan man afslutter angrebene*, indeholder komplementet en indikativ, og indikativer er som udgangspunkt klart propositionelle (Boye 2013, jf. Harder 1996: 236 om tempus og propositionel status).

Problemet lader sig løse på den betingelse, at der antages en funktionel-kognitiv analyse af propositioner og sagforhold, ifølge hvilken 1) de er forskellige konstruktioner (*construals*) af samme koncept, og 2) propositioner altid involverer sagforhold (se afsnit 2 og referencerne der). Med denne antagelse kan man finde nøglen til løsningen af problemet i det forhold, at ‘hvordan’ relaterer sig til måde og således til tilstande, handlinger og begivenheder – dvs. til sagforhold – og ikke til propositioner. Det er således helt oplagt, at ‘hvordan’ kan bruges til at profilere sagforholdet i en proposition: **‘Hvordan’ er en proposition til sagforhold-converter (PSC)**.

Et selvstændigt argument for at identificere en PSC-funktion af ‘hvordan’-elementer er, at denne funktion har en central placering i et diakront scenarie, der også indfanger andre ‘hvordan’-funktioner.

Scenariets udgangspunkt er anvendelsen af ‘hvordan’ i egentlig mådeskomplementering: I (15) er der tale om mådeskomplementering. *Hvordan* er det centrale – i Boye & Harders (2012) terminologi: det diskursivt primære – element i komplementsætningen, helt analogt med den centrale status af *hvem, hvad, hvor* i sætninger som *Jeg ved, hvem/hvad/hvor det er*. Den ledsagende indikative sætning udtrykker en proposition, der specificerer, hvad den måde, der vides noget om, har at gøre med.

Trin 1. Mådeskomplementering: 'hvordan' + proposition

(15) Jeg ved [**hvordan** hun narrer ham].

Første mulige udvikling er en prominensforskydning i Boye & Harders (2007, 2012) forstand: Opmærksomheden forskydes fra *hvordan* til den ledsagende propositionelle sætning. Den propositionelle sætning bliver hovedsagen (diskursivt primær), men *hvordan* bidrager som diskursivt sekundært PSC ved at profilere sagforholdet i propositionen (jf. ovenfor). Denne profilering forklarer det element af levendegørelse, der er i komplementet i (16): Der er klart ikke tale om at jeg'et så måden, hvorpå de blev ved med at slå hinanden ihjel. Jeg'et så, **at** de blev ved med at slå hinanden ihjel, og *hvordan* bruges som PSC til at levendegøre beskrivelsen ved at profilere handlingselementet (sagforholdet) i propositionen.

> PROMINENSFORSKYDNING (jf. Boye & Harder 2012)

Trin 2. Propositionskomplementering med fokus på sagforhold: PSC + proposition

(16) Jeg så [hvordan **de blev ved med at slå hinanden ihjel**].

I trin 2 er *hvordan* altså en diskursivt sekundær PSC. I Boye & Harders (2012) teori om grammatikalisering er diskursivt sekundære elementer udgangspunktet for elementgrammatikalisering. Elementgrammatikaliseringen består i, at element kodes (konventionaliseres) med diskursivt sekundær status.

Grammatikaliseringen af en PSC kan gå to veje, der fører til hver sin komplementsætningskonjunktion (COMP). I det ene tilfælde ledsages grammatikaliseringen af en fortsat formindskelse af PSC'ens diskursprominens. PSC'en er allerede i trin 2 diskursivt sekundær. Men i trin 3a mister den tilmed sin sagforholdsprofilerende PSC-funktion og bliver alene en markør af propositionelle komplement. I det andet tilfælde bevarer PSC'en sin sagforholdsprofilerende funktion og bliver i trin 3b til en markør af sagforholdskomplement.

> GRAMMATIKALISERING TIL KOMPLEMENTÆTNINGSKONJUNKTION (jf. Boye & Harder 2012)

Trin 3a. Propositionskomplementering: COMP + proposition.

Eksempler på trin 3a er baskisk *-ela* (mådesaffiks > 'that'), romani *y*; syrjænsk *kyd'zi* (Kehayov & Boye, under udgivelse).

Trin 3b. Sagforholdskomplementering: COMP + sagforhold

Eksempler på trin 3b er lettisk *kā*; litauisk *kaip* (i perceptionsprædikatskomplementering).

Denne redegørelse for 'hvordan'-komplementering indebærer i analogi med Boyes (2013) redegørelse for danske helsætninger, at propositionelle konstruktioner, i kraft af at propositioner altid involverer sagforhold, kan anvendes til at udtrykke sagforhold. Nogle gange er det tilmed den eneste mulighed. Dansk har ikke som engelsk komplementtypen 'hvordan' + (sagforholds)infinitiv, men kun typen 'hvordan' + (propositions)indikativ.

(17a) ... jeg ved, hvordan man afslutter angrebene. (= 9a)

(17b) *Jeg ved hvordan at afslutte angrebene.

8. Opsummering

Artiklens hovedpointer er følgende:

1. Vidensprædikatskonstruktioner er semantisk både **relaterede** og **distinkte**.
2. Der kan på tværsprogligt grundlag sondres mellem tre typer af viden:
 - Viden om individer
 - Viden om sagforhold
 - Viden om propositioner
3. Der er følgende argumenter for sondringen:
 - Forskelle på videnstyper kan kodes i prædikatsdistinktioner.
 - Forskelle på videnstyper kan kodes i komplementdistinktioner.
3. Der er følgende argument for relationen:
 - På et semantisk kort udgør de forskellige videnstyper et kontinuum.
4. Viden om sagforhold kan undertiden – og af gode grunde – udtrykkes i en konstruktion med propositionelt komplement.

Liste over forkortelser anvendt i glosseringerne

1 = 1. person

2 = 2. person

3 = 3. person

/A = "person inflection type A"

/D = "person inflection type D"

ACC = akkusativ

ANIM = animat objekt

APASS = antipassiv

COMP = complementizer

CLF = klassifikator

DECL = deklarativ

DET = determinativ

ENUM = enumerativt verbum

FEM = femininum

FOC = fokusmærke

INF = infinitiv/samme subjekt-komplement

ITER = iterativ

L = linker

MASC = masculinum

NEC = nødvendighed

NEG = nægtelse

NMLZ = nominalizer

NOM = nominativ

O = objekt

PL = pluralis

POST = postposition

PST = præteritum

PRS = præsens

PTCP = participium

PRO = pronomen

REL = relativizer

REM = fjern tempus (præteritum eller futurum)

S = subjekt

SG = singularis

SUBORD = underordnet

VD = verbal stammemarkør

VI = verbal stammemarkør

VY = verbal stammemarkør

Henvisninger

- Boye, K. (2010). Reference and clausal perception-verb complements, *Linguistics* 48/2, 391-430.
- Boye, K. (2012). *Epistemic meaning. A crosslinguistic and functional-cognitive study*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Boye, K. (2013). Sagforhold, Propositioner og den danske indikativ, *Ny Forskning i Grammatik* 20, 31-52.
- Boye, K. (under udgivelse). Propositions, states-of-affairs and verbal mood. A Danish case study.
- Boye, K. & P. Harder (2007). Complement-taking predicates: Usage and linguistic structure, *Studies in Language* 31/3, 569-606.
- Boye, K. & P. Harder. (2012). A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization, *Language* 88/1, 1-44.
- Craig, C.G. (1977). *The structure of Jacalteco*. Austin: University of Texas Press.
- Cristofaro, S. (2003). *Subordination*. Oxford: Oxford University Press.
- Dik, S.C. & K. Hengeveld. (1991). The hierarchical structure of the clause and the typology of perception-verb complements, *Linguistics* 29, 231-259.
- Dixon, R.M.W. (2006). Complement clauses and complementation strategies in typological perspective, i R.M.W. Dixon & A.Y. Aikhenvald (red.) *Complementation*, Oxford: Oxford University Press, 1-48.
- González, H.A. (2005). *A Grammar of Tãpiete (Tupi-Guarani)*. Ph.d.-afhandling, Pittsburgh, Pennsylvania: University of Pittsburgh.
- Harder, P. (1996). *Functional semantics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hengeveld, K. (1990). The hierarchical structure of utterances, i J. Nuyts, A.M. Bolkestein & C. Vet (red.) *Layers and levels of representation in language theory: A functional view*, Amsterdam: Benjamins, 1-24.
- Kehayov, P. & Boye, K. (red.). (under udgivelse). *Complementizer semantics in European languages*.
- Lees, R.B. (1960). *The grammar of English nominalizations*. Bloomington: Indiana University Research Center in Anthropology, Folklore, and Linguistics.
- Loux, M.J. (1998). *Metaphysics*. London: Routledge.
- Lyons, J. (1977). *Semantics* 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Noonan, M. (2007). Complementation, i T. Shopen (red.) *Language typology and syntactic description* 2, Cambridge: Cambridge University Press, 52-150.
- Olawsky, K.J. (2006). *A Grammar of Urarina*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ryle, G. (1949). *The Concept of Mind*. New York: Barnes & Noble, Inc.
- Sakel, J. (2004). *A Grammar of Mosetén*. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Schüle, S. (2000). *Perception verb complements in Akatek, a Mayan language*. Ph.d.-afhandling, Universität Tübingen.
- Stanley, J. (2011). Knowing (how), *Noûs* 45/2, 207-238.
- Stanley, J. & T. Williamson (2001). Knowing how, *The Journal of Philosophy* 98/8, 411-444.
- Stassen, L. (1985). *Comparison and Universal Grammar*. Oxford: Basil Blackwell
- Svenonius, P. (1994). *Dependent nexus: Subordinate predication structures in English and the Scandinavian languages*. Ph.d.-afhandling, Santa Cruz, California: University of California at Santa Cruz.
- van der Auwera, J. (2008). In defense of classical semantic maps, *Theoretical Linguistics* 34, 39-46.
- van der Voort, H. (2004). *A Grammar of Kwaza*. Berlin: Mouton de Gruyter
- Vendler, Z. (1967). *Linguistics in philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.

Sætningsadverbialer og dialogiske partiklers topologi og skopus¹

Liisa Deth Theilgaard

1. Indledning

Sætningsadverbialer udgør en delmængde af de frie adverbialer. De er ikke en del af det beskrivende indhold i sætningen, sådan som fx tids- og steds- eller mådesadverbialer er det, men udtrykker talerens subjektive kommentarer og siges traditionelt at gå på hele sætningens indhold (fx Diderichsen 1976:179). Typisk står de på sætningsadverbialpladsen i sætningens kernefelt. De er altså karakteriseret ved deres umarkerede topologiske plads på sætningsadverbialpladsen (herefter SA-pladsen) og ved deres sætningsskopus.

Med Hansen & Heltoft (2011; herefter GDS) er en gruppe af småord som *jo*, *nok* og *vel* blevet udskilt fra sætningsadverbialerne i kategorien dialogiske partikler, fordi de fungerer som dialogiske markører i interaktionen mellem en taler og en hører. I denne funktion signalerer de over for høreren, hvordan det sagte opfattes af taleren, og hvordan taleren ønsker, at høreren skal opfatte det i kommunikationssituationen (Andersen 1982, Davidsen-Nielsen 1996, Therkelsen 2001, Christensen 2007, Hansen & Heltoft 2011).

Både sætningsadverbialer og dialogiske partikler beskrives i GDS som adverbialer/partikler til sætningens finished, dvs. at de forudsætter et verbal med en modus- eller tempusendelse (GDS: 1039-40). Topologisk er partiklerne karakteriseret ved udelukkende at kunne stå på pladsen lige før sætningsadverbialer og fokuspartikler (herefter kaldet DP-pladsen) (1). Herved afviger de fra en række sætningsadverbialer, der også kan stå i fundamentfeltet (2) eller udgøre en selvstændig ytring, typisk som svar (3). Derudover kan både sætningsadverbialer og dialogiske partikler især i talesproget optræde interjektionalt i parentetisk højreposition uden for sætningen, med skopus over den foregående ytring (4). Denne position kommer jeg ikke yderligere ind på i denne sammenhæng.

1 Denne artikel er udarbejdet med støtte fra Niels Bohr Fondet ved Mag.art. Marcus Lorenzens Legat.

- (1) dansk har jo heldigvis også partikler
- (2) *jo/heldigvis har dansk også partikler
- (3) har dansk også partikler?
*jo/heldigvis
- (4) dansk har også partikler, jo/heldigvis

Sandhedsværdien i en ytring ændres ikke af et sætningsadverbial eller en partikel, så de bidrager ikke til det deskriptive, propositionelle indhold. Derfor kan de hverken fokuseres af en nægtelse eller i en sætningskløvning, og de siges derfor at have semantisk skopus over hele sætningens propositionelle indhold:

- (5) det er (ikke) *jo/*heldigvis/kun i talesproget, at dansk har partikler

Spørgsmålet er imidlertid, om de altid har skopus over hele sætningens propositionelle indhold, herunder om sætningsadverbialerne altid er bundet til SA-pladsen (eller fundamentfeltet) og partiklerne til DP-pladsen. Det er emnet for denne artikel.

2. Adverbialer i infinitte konstruktioner

Hvis sætningsadverbialer og dialogiske partikler forudsætter tempus/modus, følger det, at de ikke kan optræde i infinitte konstruktioner. Sådan beskrives det også i GDS: "Sætningsadverbialer [inkl. dialogiske partikler] kan ikke styres af en infinit prædikation og kan heller ikke have en sådan i sit synsfelt" (GDS: 1040) i modsætning til de øvrige frie adverbialer.

GDS illustrerer infinit styring med *at*-infinitivkonstruktioner som **at have desværre overtrådt en elementær regel* og **at være jo Danmarks bedste fodboldspiller*, hvor sætningsadverbialet/partiklen er placeret lige efter *at*-infinitiven. Dette er dog ikke noget godt kriterium for at skelne mellem sætningsadverbialer og partikler på den ene side og tids-, steds- og omstændighedsadverbialer på den anden, idet de heller ikke kan stå på denne plads: **at være i dag Danmarks bedste fodboldspiller* eller **at have pga. travlhed overtrådt en elementær regel*. Frie tids-, steds- og omstændighedsadverbialer skal stå sidst i lokaliseringsfeltet for at være styret: *at være Danmarks bedste fodboldspiller i dag*.

At-infinitivkonstruktioner har ifølge GDS tre adverbialpladser, som svarer til adverbialpladserne i ledsætningskemaet, nemlig 1) foran *at*-infinitiven (GDS: 1428), 2) mellem det direkte objekt (DO) og prædikativpladsen (P) og 3) efter sætningskernen, dvs. efter de middelbare led (MV) (GDS: 1609-1610):

...	A ¹	<i>at</i>	V	DO	A ³	P	MV	A ²
<i>Det gælder om</i>	<i>virkelig</i>	<i>at</i>	<i>sætte</i>	<i>sig</i>	<i>grundigt</i>	<i>ind</i>	<i>i tingene</i>	<i>inden man starter</i>

Den første adverbialplads (A¹) er derfor en plads til ikonisk placering af forskellige typer adverbialer, herunder også til sætningsadverbialer og partikler, jf. citatet nedenfor, den anden (A³) til verbaladverbialer (måde og omfang) og frie prædikativer og den tredje (A²) til frie adverbialer.

Derudover nævnes det i en note, at “[d]er kan findes eksempler på at infinitiv-*at*’ et står foran SA-pladsen, formentlig efter svensk eller engelsk mønster”, og at det også findes i danske dialekter (GDS: 1426). I svensk og engelsk kan adverbialer stå mellem infinitivmærket og infinitiven: *det är svårt att faktiskt göra det, it is hard to actually do it*, selvom konstruktionen ‘split infinitive’ i engelsk er blevet anset for ukorrekt i generationer (Quirk et al. 1985: 496-498). Adverbialpladsen mellem *at* og infinitiven i dansk beskrives altså ikke som plads i skemaet. At den ovenikøbet kaldes en sætningsadverbialplads, er i modstrid med, at GDS andetsteds skriver, at infinitivkonstruktioner ikke har nogen partikel- eller sætningsadverbialplads (GDS: 1752). Eksemplerne, der gives, er da også tids-, steds- og omstændighedsadverbialer (*fortsat, ved forskellig lejlighed*) og en fokusoperator (*i hvert fald* ‘i det mindste’), og de kan netop stå foran en infinitivkonstruktion, så det er måske det, der menes.

Selvom det er langt hyppigere med adverbialet foran *at*, er der talrige eksempler på placering efter *at*, ikke bare når der er tale om frie adverbialer (6) - (9), fokusoperatører (10) og nægtelser (11), men også når der er tale om sætningsadverbialer (12) - (13) og dialogiske partikler (14):

- (6) Dansk politik ser ud til at virkelig skrabe bunden for tiden (læserkommentar Information 21.08.2009)
- (7) Derfor er skolens ansvar ikke at for enhver pris lære eleven at læse halvdårligt (konferencebidrag www.laese paed.dk 28.11.2008)

- (8) Hvorfor foreslår advokaten ikke at straks indbringe sagen for EF-domstolen? (netforum www.borgerdebat.dk 18.02.2011)
- (9) Mit job er at hele tiden vise nye ting, så der er stor udskiftning i min garderobe. (www.aok.dk 09.12.2013)
- (10) Romantik er at kun være to. (Ekstra Bladet 07.05.2011)
- (11) Kunsten er at ikke dømme det, der bliver sagt. (Ekstra Bladet 04.09.2010)
- (12) Pigerne, der i dette halvår spiller i Sanderum, drager en tur til Midtyn for at forhåbentlig snuppe sæsonens første point. (www.fcodense.dk 31.08.2014)
- (13) Venter på at muligvis skulle flytte i en 31 kvm. 2 værelses lejlighed i Herning på banegården sammen med kæresten. (www.boliggalleri.dk 05.06.2009)
- (14) det kan bringe benzinbilen til at nok være ligeså miljøvenlig – eller mere miljøvenlig – end en ellert. (nyhedskommentar www.ing.dk 25.09.2002)

Sædvanligvis er der kun et enkelt, kort adverbial, men der kan være flere:

- (15) Mit råd er, at måske ikke kun se efter dyre ting, som du allerede “er træt af” efter 2-3 måneder. (netforum www.amino.dk 02.03.2011)

og der er også eksempler med adverbial både foran og efter *at*, hvilket kunne pege på, at der både er en plads før og efter *at*:

- (16) Desuden kan det være en god ide at dyrke andre sportsgrene på lavt blus for ikke at yderligere overbelaste dit løberknæ. (netforum www.iform.dk 04.12.2009)
- (17) Det er vigtigt ALTID at nøje følge vejledningen for det gulv, du vil lægge (www.bolius.dk 23.10.2013)

I de fleste tilfælde er der ikke nogen betydningsforskel på placeringen før eller efter *at*, men i (10) betyder *kun* ‘ikke flere end’, mens det i *romantik er kun at være*

to er tvetydigt, idet det også kan betyde ‘ikke andet end’, hvis det tolkes som fokusoperator på sætningsadverbialpladsen i helsætningen. Det tilsvarende gør sig gældende i (7), (8), (9) og (15). Så ved at placere adverbialet efter *at* gøres det entydigt, at adverbialet hører til i infinitivkonstruktionen. Jeg betragter det derfor som en (sjældnere udnyttet) adverbialplads helt på linje med de adverbialer, der kan stå umiddelbart foran infinitivkonstruktionen, som vi skal se på om et øjeblik. Her beskrives også adverbialernes indbyrdes rækkefølge, så derfor kalder jeg foreløbig blot pladsen for A¹:

...	<i>at</i>	A ¹	V	DO	A ³	P	MV	A ²
<i>Det gælder om</i>	<i>at</i>	<i>virkelig</i>	<i>sætte</i>	<i>sig</i>	<i>grundigt</i>	<i>ind</i>	<i>i tingene</i>	<i>inden man starter</i>

I øvrigt forekommer det lidt underligt at mene, at eksemplerne skulle være dannet efter udenlandsk forbillede, når pladsen mellem *at* og infinitiven både er belagt generelt i danske dialekter (ØMO 1: 200-201, bet. 9; DialT 1: 69, l. 14), i ældre dansk (Falk & Torp: 300; ODS 1: sp. 932, bet. 11) og i nabo-sprogene norsk og svensk (NRG: 996-997, SAG 3: 563).

Placering af adverbialer foran infinitivs-*at* er derimod beskrevet (GDS: 1752-1753). Her er der tale om, at adverbialet har skopus over infinitivkonstruktionen. Som i finite sætninger kan frie adverbialer af informationsstrukturelle grunde placeres lige før eller efter nægtelsen, hvorved de får status som henholdsvis sekundært tema og fokusled. Først er der plads til et sekundært adverbialtema i form af et eller flere frie tids-, steds- eller omstændighedsadverbialer (FA), dernæst en fokusoperator/nægtelse (FO/NEG) og endelig et eller flere adverbialle fokusled, som kan være et frit tids-, steds- eller omstændighedsadverbial (FA) eller et mådes- eller omfangsadverbial (MA), i nævnte rækkefølge, hvis begge typer optræder:

	Tema		Fokus		
...	FA	FO/NEG	FA	MA	INF ...
<i>efter</i>	<i>i dag</i>	<i>også</i>	<i>trods advarsel</i>	<i>groft</i>	<i>at have overtrådt reglerne blev han fyret</i>

Eftersom infinitivkonstruktioner ifølge GDS ikke har nogen partikel- eller sætningsadverbialplads (GDS: 1752), beskrives deres placering i konstruktionen ikke, selvom det andetsteds nævnes, at epistemiske og vurderende sætningsadverbialer kan optræde foran infinitiven i “citeret anvendelse”, eksemplificeret med *han kom i den situation, muligvis at måtte træde tilbage* (GDS: 1040). Men som

eksemplerne (18) - (19) viser, er der ikke kun tale om citeret anvendelse, men også om talerens vurdering:

- (18) I går aftes blev den danske landholdsback Patrick Mtiliga smidt af landsholdet for angiveligt ikke at gide sidde på bænken. (www.bold.dk 17.10.2012)
- (19) Nu ser vi en statsminister, der i høj grad er tynget af mavesurhed, bitterhed og frustration over måske i virkeligheden ikke at være en rigtig statsminister, men bare være leder af en provisorieregering indsat af fru Pia Kjærsgaard og Dansk Folkeparti. (Folketinget 08.10.2009)

Der er heller ingen grund til at begrænse muligheden til epistemiske og vurderende sætningsadverbialer, da alle former for sætningsadverbialer kan optræde her, i (20) et kommunikativt og i (21) et repræsentativt:

- (20) Vi er stolte over oven i købet at blive belønnet med en af verdens mest eftertragtede designpriser. (www.bygtek.dk 26.03.2014)
- (21) Hvad er det, der får fædre til rent ud sagt at skide deres børn et langt stykke? (www.love.dk 03.07.2008)

Der er altså ikke nogen tvivl om, at sætningsadverbialer kan have skopus over en infinitivkonstruktion. Af eksemplerne (15), (18) og (19) kan vi også konkludere, at sætningsadverbialer står foran fokusoperatoren/nægtelsen.

Når det gælder dialogiske partikler derimod, afviser GDS med eksemplet **jo at være Danmarks bedste fodboldspiller* (GDS: 1040), at de kan have en infinit prædikation i deres skopus, men som de følgende eksempler viser, kan også dialogiske partikler optræde i positionen foran en infinitivkonstruktion, fx styret af en præposition i funktion som frit adverbial:

- (22) Planen var at jeg skulle starte på fuld HF til august 2010 [for derefter nok at tage uddannelsen til bioanalytiker] (netforum www.ungmor.dk 01.06.2010)
- (23) Hun er nu hjemme igen – stoppet med at ryge [efter vist at have røget ca altid] (blog www.cirkusprinsesse.dk 16.03.2007)

- (24) Jeg er altså heller ikke medlem af nogen kvindegruppe [udover jo at tilhøre denne formidable race] (netforum www.thailand-portalen.dk 14.07.2009)
- (25) [uden jo at være ekspert] synes jeg det ser sådan ud, for det er kun den boks og så selv'li diverse ledninger ... (netforum www.dindebat.dk 01.05.2011)

som objekt:

- (26) Havde overvejet [nok at opgradere 5850 til 5870] (netforum www.hardwareonline.dk 17.01.2010)

som middelbart objekt:

- (27) Jeg regner med [nok at tage til vestkysten i næste uge cirka mandag til fredag] (netforum www.motion-online.dk 18.07.2007)
- (28) Jeg skammer mig over [sgu at bo i et land, hvor så stor en del af befolkningen kan bakke op om et parti, der så tydeligt lader hånt om de demokratiske spilleregler]. (læserkommentar blogs.bt.dk 29.02.2012)
- (29) Især DF lever på [jo at virke resolutte].² (læserkommentar Ekstra Bladet 31.08.2010)

og som prædikativ:

- (30) Ja, det bedste ville være [nok at se den inden], men jeg vil ha' den NU (netforum www.dindebat.dk 02.08.2007)

Der er altså ikke nogen tvivl om, at også dialogiske partikler kan have en infinit konstruktion i sit skopus.

Tilbage står at afgøre, om dialogiske partikler og sætningsadverbialer står

2 I eksemplerne (28) og (29) kan man muligvis også tolke partiklernes skopus, sådan at *sgu* og *jo* peger bagud:

(28)' [Jeg skammer mig over sgu] [at bo i et land, hvor ...]

(29)' [Især DF lever på jo] [at virke resolutte].

før eller efter adverbialtemaet. Der er yderst få belæg med flere adverbialer, se dog (19), hvor sætningsadverbialet står foran adverbialtemaet, og (22), hvor partiklen/sætningsadverbialet står efter adverbialtemaet. Vi har altså eksempler på begge placeringer:

	Tema 1			Tema 2		Fokus		
...	FA	DP	SA	FA	FO/NEG	FA	MA	INF ...
... for			<i>måske</i>	<i>i virkeligheden</i>	<i>ikke</i>			<i>at være en rigtig statsminister</i>
... for	<i>derefter</i>	<i>nok</i>						<i>at tage uddannelsen til bioanalytiker</i>

Inddrager vi de finitte konstruktioner, siger GDS, at partikler og sætningsadverbialer står før adverbialtemaet: *man har jo hidtil ikke satset på økologisk landbrug* (GDS: 1748-1749). Jørgensen (2014) derimod mener ud fra eksemplet *[o]g der bliver af den grund jo i disse år uddelt både lussinger og mavepumper til klubberne*, at der er en plads til frie adverbialer både før og efter partikler og sætningsadverbialer (Jørgensen 2014: 108, 111). Han kalder ganske vist disse pladser for fokuspladser og pladsen efter nægtelsen for temapladsen, men han argumenterer ikke for denne ombytning i forhold til GDS, jf. hans skema (Jørgensen 2014: 102), så måske er der her tale om en svipser? Spørgsmålet er også, om det andet adverbial (*i disse år*) står på temaplads 2 eller på fokuspladsen, da der ikke er nogen fokuspartikel eller nægtelse i eksemplet. Men man ville kunne sige: *og der bliver af den grund jo i disse år også uddelt lussinger og mavepumper til klubberne*.

Under alle omstændigheder kan der stå et adverbial foran partikler og sætningsadverbialer, og da er det sædvanligvis et deiktisk eller anaforisk adverbial som *her*, *der*, *derefter*, *så*, *på den baggrund*, *derfor*, *dermed* osv., der derved skaber en tættere tekstlig sammenhæng til det foregående. Men den mest almindelige rækkefølge er at have partikler og sætningsadverbialer før adverbialtemaet som i dette konstruerede maksimaludfyldningseksempel: *efter jo desværre i dag også trods advarsel groft at have overtrådt reglerne blev han fyret*. Vi kan altså konkludere, at infinitivkonstruktioner har de samme adverbialpladser som finitte sætninger.

3. Prædikationer og propositioner

Infinitivkonstruktioner anses for (infinite) prædikationer i GDS. En prædikation beskriver en abstrakt situation eller begivenhed, som kan siges at forekomme,

dvs. uden at referere til noget konkret i verden. Heroverfor står propositioner, som har realitetsværdi og dermed refererer til en (reel/tænkt) situation eller begivenhed ude i verden, jf. fx Boye (2012 og 2013). Så når en taler ytrer en vurdering af sandsynligheden af, om en situation eller begivenhed er sand eller falsk, må det nødvendigvis ske på baggrund af en sammenstilling af den ytrede repræsentation af verden og selve verden. På samme måde kan taleren kun udtrykke sin subjektive holdning til en situation eller begivenhed, som forudsættes som værende sand. Dermed forudsætter epistemiske og vurderende sætningsadverbialer realitetsværdi, dvs. at de tager propositioner i deres skopus. Men vi har lige set, at sætningsadverbialer og partikler kan have infinitivkonstruktioner i deres skopus. Så kan infinitivkonstruktioner have realitetsværdi uden finished?

Fælles for eksemplerne i det foregående afsnit er, at subjektet for det finite verbum er det underforståede subjekt for den infinite konstruktion, så fx *efter vist at have røget ca. altid* betydningsmæssigt svarer til en finit ledsætning: *efter at hun vist har røget ca. altid*. Der er derfor ikke tale om en infinit prædikation uden realitetsværdi, men om en infinit proposition, der er hævdet sand, og som er indlejret i en overordnet proposition: [*hun er stoppet med at ryge [efter vist at have røget ca. altid]*]. Infinitivkonstruktioner kan altså afhængigt af konteksten udtrykke enten en prædikation eller en proposition, og denne forskel ses netop ved, at epistemiske og vurderende sætningsadverbialer og dialogiske partikler kan optræde, når infinitivkonstruktionen udtrykker en proposition: *det er svært for hende [at stoppe med at ryge [efter vist/desværre at have røget altid]]*, mens de derimod ikke kan optræde, når infinitivkonstruktionen udtrykker en prædikation: *det er svært [at stoppe med at ryge [efter *vist/*desværre at have røget altid]]*, fordi disse adverbialer netop forudsætter realitetsværdi. Heroverfor står de kommunikative og repræsentative sætningsadverbialer, der ikke forudsætter realitetsværdi, og som derfor også kan optræde i infinite prædikationer: *det er svært [at stoppe med at ryge [uden oven i købet/rent ud sagt at skulle ændre vaner]]*.

GDS har altså ret i, at realitetsfordrende sætningsadverbialer og dialogiske partikler ikke kan have en infinit prædikation i deres skopus, men overser, at *at*-infinitiv som udtryksstørrelse også kan indgå i infinite konstruktioner, der udtrykker en proposition. Endvidere stiller sætningsadverbialer forskellige skopuskrav alt efter type, så epistemiske og vurderende sætningsadverbialer forudsætter realitet og dermed tager propositioner i deres skopus, mens de kommunikative og repræsentative ikke gør og derfor både kan have infinite prædikationer og propositioner i deres skopus.

4. Adverbialer med skopus over andre ledtyper

Adverbialer kan have skopus over andre ledtyper i en sætning. Således kan fokuspartikler fungere som rammeled foran snart sagt enhver ledtype og derved udpege dette led som specifikt fokus. Det gælder nominaler såvel som præpositionssyntagmer, adverbier og ledsætninger:

- (31) [Kun de to bedste] går videre til 1/8-finalerne. (Fyens Stiftstidende 11.06.2014)
- (32) Frafaldet på ungdomsuddannelserne er vokset [også i den her regeringsperiode] (Folketinget 06.11.2008)
- (33) [Netop da] faldt billedet ned og splintredes i tusinde stykker. (Weekendavisen 24.09.2010)
- (34) Vi kunne gøre det meget bedre, [især når vi kigger på Sverige]. (Folketinget 02.04.2009)

Sætningsadverbialer, (35) - (38), og dialogiske partikler, (39) - (42), opfører sig på præcis samme måde:

- (35) Godt to timer senere var den gal igen, da [formodentlig den samme gerningsmand] satte ild til en papircontainer ligeledes på I.A. Larsensvej. (Fyens Stiftstidende 19.12.2006)
- (36) [Faktisk indtil midten af tresserne] var der meget fattigt (Jyllands-Posten 20.05.2010)
- (37) Men [heldigvis dengang] var det mest et slag på tuden og ikke som idag, hvor andre og grovere metoder tages i brug. (www.karatenews.dk 28.03.2013)
- (38) Jeg føler mig rigtigt godt hjemme, [selvfølgelig fordi jeg er født og opvokset her]. (Berlingske 30.11.2012)
- (39) I 2005 har Jenkins været [vel nok en af tourens helt store overraskelser]. (www.betxpert.com 09.06.2005)

- (40) [Vel i respekt for retsbevidstheden og skatteydernes tegnebog] har kommunen derfor sendt en regning til de unge mennesker. (Jyllands-Posten Århus 24.04.2006)
- (41) Og [jo lige netop derfor] skulle det være den station. (www.godstoget.dk)
- (42) Det har de små virksomheder ikke fokus på, [nok fordi de hverken har folk eller budgetter til det] (Jyllands-Posten 21.06.2014)

Når sætningsadverbialer og dialogiske partikler står som rammeled foran et sætningsled, markeres skopus specifikt på dette led. Så i (39) er der ingen tvivl om, at Jenkins har været en overraskelse, men der tages forbehold for, at det kan vurderes som en af de helt store overraskelser. Hvis partiklerne havde stået umarkeret på DP-pladsen, ville forbeholdet være tvetydigt: *I 2005 har Jenkins vel nok været en af tourens helt store overraskelser.*

Endelig kan fokuspartikler, sætningsadverbialer og dialogiske partikler have skopus over attributive led i beskriverhelheder. Også her har dialogiske partikler en umarkeret plads foran sætningsadverbialet:

	DP	SA	MV	FA	gradsadverbial	adjektivkerne	
<i>en</i>	<i>jo</i>	<i>desværre</i>	<i>for alle</i>	<i>allerede</i>	<i>ganske</i>	<i>uudholdelig</i>	<i>situation</i>

- (43) Hun har skrevet [den [nok bedste] digtsamling] i nyere dansk litteratur (Information 22.03.2008)
- (44) ... siger handelseksperten Christian Friis Bach, der er international chef i Folkekirkens Nødhjælp og nævner [EUs [vel nok måske allerstørste] planøkonomiske monster], sukkerordningerne, som eksempel. (Berlingske Tidende 01.08.2006)
- (45) Listen inkluderer [en [vel faktisk komplet] liste over mine bedste / værste yndlingsaversioner] (Weekendavisen 28.11.2008)
- (46) Jeg skal takke for [en [jo på mange måder positiv] modtagelse af Enhedslistens forslag] (Folketinget 21.04.2009)

- (47) Der er jo masser af ting, man kunne sætte i værk nu, og som man så kunne sige måske faktisk kunne medvirke til at vende [den [jo i virkeligheden lidt kedelige] udvikling, som der har været i Danmark i de senere år]. (Folketinget 26.11.2008)

I eksemplerne udtrykker superlativ en subjektiv vurdering af graden, mængden eller hyppigheden af den egenskab eller kvalitet, som adjektivet tilskriver referenten i nominalet, og vurderingen hævdes som sand af taleren. Derfor kan taleren tage forbehold eller forudsætte, at høreren er enig i vurderingen. Det samme gælder vurderende gradsadjektiver som *positiv*, hvor der tages et lille forbehold (*på mange måder*), eller *komplet*, der nedtones fra sit absolutte yderpunkt (*vel faktisk*). Der ligger så at sige en underforstået proposition bag adjektivhypotagmet ligesom i en ikke-restriktiv relativsætning: *jeg skal takke for modtagelsen af Enhedslistens forslag, som jo på mange måder var positiv*. Ved at sætte et adjektiv i en partikels/sætningsadverbials skopus kan taleren fremtvinge en propositionslæsning af adjektivet, også når der er tale om et adjektiv, der ikke gradueres eksplicit, som i:

- (48) Rusland har verdens rigeste fodboldfan – og svenskerne har de pæneste i EM-slutrunden. Det sidste er [en [jo subjektiv] vurdering], som den tyske avis Bild kom med inden kampen på Tivoli-Neu stadion i aftes. (Politiken 19.06.2008)

Og ganske som en fokusartikel kan indsnævre sit skopus til enkeltled, kan også sætningsadverbialer og dialogiske partikler “flytte til højre”, så de dele af beskriverhelheden, der står til venstre for partiklen/sætningsadverbialet, kommer uden for deres skopus:

<i>en</i>	<u>jo</u>	<i>desværre</i>	<i>for alle</i>	<i>allerede</i>	<i>ganske</i>	<i>uudholdelig</i>	<i>situation</i>
<i>en</i>	<i>desværre</i>	<u>jo</u>	<i>for alle</i>	<i>allerede</i>	<i>ganske</i>	<i>uudholdelig</i>	<i>situation</i>
<i>en</i>	<i>desværre</i>	<i>for alle</i>	<u>jo</u>	<i>allerede</i>	<i>ganske</i>	<i>uudholdelig</i>	<i>situation</i>
<i>en</i>	<i>desværre</i>	<i>for alle</i>	<i>allerede</i>	<u>jo</u>	<i>ganske</i>	<i>uudholdelig</i>	<i>situation</i>

Derved kan der opstå brud på den normale rækkefølge.

5. Konklusion

Vi kan altså konkludere, at dialogiske partikler og sætningsadverbialer ikke er topologisk bundet til DP/SA-pladsen i finitte sætninger, selvom de alt-overvejende står kanonisk placeret her. Som vi har set, er der også pladser til dem i infinitivkonstruktioner og i nominaler – med samme opbygning som i sætninger:

		Tema			Tema		Fokus		
	...	FA	DP	SA	FA	NEG	FA	MA	...
finit sætning	<i>jeg kan</i>	<i>dermed</i>	<i>jo</i>	<i>desværre</i>	<i>pga. min</i> <i>tavshedspligt</i>	<i>ikke</i>	<i>på dette</i> <i>pressemøde</i>	<i>offentligt</i>	<i>stå og</i> <i>udtale mig</i> <i>om sagen</i>
infinitiv-konstruktion	<i>jeg</i> <i>regner</i> <i>med</i>	<i>dermed</i>	<i>jo</i>	<i>desværre</i>	<i>pga. min</i> <i>tavshedspligt</i>	<i>ikke</i>	<i>på dette</i> <i>pressemøde</i>	<i>offentligt</i>	<i>at kunne</i> <i>udtale mig</i> <i>om sagen</i>
nominal	<i>en</i>	<i>dermed</i>	<i>jo</i>	<i>desværre</i>	<i>pga. min</i> <i>tavshedspligt</i>	<i>ikke</i>	<i>på dette</i> <i>pressemøde</i>	<i>offentligt</i>	<i>tilgængelig</i> <i>udtalelse</i>

Temapladserne og fokuspladsen til adverbialer er informationsstrukturelt betingede pladser og derfor ikke en del af standardskemaet.

Derudover kan dialogiske partikler og sætningsadverbialer som frie operatører stå som rammeled foran andre ledtyper og derved indsnævre deres skopus til et specifikt led, også når der ikke er tale om en finit sætning. Dermed har de ikke altid semantisk skopus over hele sætningens propositionelle indhold, og de kan derfor ikke siges at være styret af det finitte verbs tempus og modus.

Derved opfører de sig fuldstændig som fokuspartikler. Når de står kanonisk placeret på DP/SA-pladsen, har de ligesom fokuspartikler et underspecificeret skopus i ytringen, hvilket vil sige, at det i hvert enkelt tilfælde er konteksten, der afgør det faktiske skopus. DP/SA-pladsen koder altså dette skopuspotentiale. Det indebærer altså, at skopusområdet ikke altid udgør hele sætningens propositionelle indhold.

Når de står som rammeled foran en infinitivkonstruktion, forudsætter dialogiske partikler og epistemiske og vurderende sætningsadverbialer, at infinitivkonstruktionen har realitetsværdi, mens de kommunikative og repræsentative sætningsadverbialer ikke stiller dette krav. Dermed styres de ikke af finithed, men af realitetsværdi. De tager altså propositioner i deres skopus, og det

forudsætter ikke nødvendigvis finithed. De opererer på et talersynspunkt i interaktionen, som har realitetsværdi, hvad enten det er hele det propositionelle indhold i sætningen eller et led, som udtrykker en subjektiv vurdering af fx grad, kvantitet eller egenskab. Det er altså afgørende at sondre mellem prædikation og proposition som indholdsstørrelser, fordi der ikke er et én-til-én forhold mellem infinithed og prædikation og finithed og proposition.

Henvisninger

- Andersen, T. (1982). Modalpartikler og deres funktion i dansk, *Danske Studier* 1982, København: Universitets-Jubilæets danske Samfund, 86-95.
- Boye, K. (2012). *Epistemic Meaning. A Crosslinguistic and Functional-Cognitive Study*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Boye, K. (2013). Sagforhold, propositioner og den danske indikativ, *Ny forskning i grammatik* 20, Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk universitet, 31-52.
- Christensen, T.K. (2007). *Hyperparadigmer. En undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Roskilde: Roskilde Universitet.
- Davidsen-Nielsen, N. (1996). Discourse particles in Danish, i E. Engberg-Pedersen et al. (red.) *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*, Amsterdam: Benjamins, 283-314.
- DialT 1= Institut for Dansk Dialektforskning (1967). *Danske Dialektttekster 1. Jyske tekster*. København: Akademisk Forlag.
- Diderichsen, P. (1976). *Elementær dansk grammatik*, 3. udgave. København: Gyldendal.
- Falk, H. & A. Torp (1900). *Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling*. Kristiania: H. Aschehoug og co.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Jørgensen, H. (2014). Adverbiernes rækkefølge i henhold til Mikkelsen, i O. Togeby, S. Vikner & H. Jørgensen (red.) *Problemer og perspektiver i dansk syntaks – med Kristian Mikkelsen som anledning*, Odense: Universitets-Jubilæets danske Samfund, 90-115.
- NRG = Faarlund, J.T., S. Lie & K.I. Vannebo (1997). *Norsk Referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- ODS 1 = Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (1919). *Ordbog over det danske Sprog* 1. København: Gyldendalske Boghandel.

- Quirk, R. et al. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- SAG 3 = Teleman, U. et al. (1999). *Svenska Akademiens Grammatik 3*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Therkelsen, R. (2001). The Danish discourse particles *jo*, *da* and *vel*, i A. Holmer, J.-O. Svantesson & Å. Viberg (red.) *Proceedings of the 18th Scandinavian Conference in Linguistics 2*, Lund: Lunds Universitet, 255-270.
- ØMO 1 = Institut for Dansk Dialektforskning (red.) (1992). *Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer 1*. København: Universitets-Jubilæets danske Samfund.

Den engelske verbalfrases omfang og struktur

Sten Vikner

1. Indledning

Hjulmand & Schwarz (2009: 32, 2012: 33) (og mange andre) antager at *has concluded* udgør en verbalfrase (VP) i eksemplet *The British car industry has concluded a deal with the Japanese government*. Jeg vil i stedet foreslå at hovedverbet *concluded* udgør en VP sammen med objektet, altså *The British car industry has concluded a deal with the Japanese government*. I en sådan analyse begrænses VP'er ikke til kun at bestå af verber, ligesom NP'er kan bestå af andet end substantiver, og PP'er af andet end præpositioner. En anden fordel er at man bedre kan forklare eksempler af typen *Saved many a life at sea, they have*. Den VP-interne strukturelle forskel mellem argumenter (fx objekter) og adjunkter (fx adverbialer) vil også blive diskuteret, efterfulgt af spørgsmålet om diskontinuerte VP'er. Endelig kommer appendikset ind på analysen af dansk.

Hjulmand & Schwarz (2009, 2012) er den bog der er mest anvendt i kurser i engelsk grammatik ved universiteterne i Danmark. Selvom den ikke indeholder nogen referencer, bygger den tydeligvis på andre danske analyser af engelsk, inklusive Bache, Davenport, Dienhart & Larsen (1993), Bache (1996), Bache & Davidsen-Nielsen (1997) og Preisler (1997). Hjulmand & Schwarz' (2009, 2012) analyse ligger også klart inden for den tradition der ofte kaldes Quirk-grammatikkerne, fx Quirk, Greenbaum, Leech & Svartvik (1985), Greenbaum & Quirk (1990) og Greenbaum (1996).

Jeg vil her sammenligne tilgangen til engelsk sætningsstruktur i Hjulmand & Schwarz (2009, 2012) med den generative tilgang jeg selv bruger både i min undervisning (Haegeman & Guéron 1999, Carnie 2013) og i min forskning (Heycock & al. 2012, Vikner 1995, 1997, 1999, 2011, 2014, 2015).

Det skal understreges at det jeg her betragter som problematiske træk hos Hjulmand & Schwarz (2009, 2012), også findes i mange andre analyser, jf. referencerne ovenfor og i (4b) nedenfor.

2. VP'ens omfang

2.1. En VP for hver sætning eller en VP for hvert verbum?

I Hjulmand & Schwarz (2009, 2012) er der altid en og kun en VP i hver sætning, og denne VP består af alle verber, og intet andet end verber (en "homogen" VP):

(1) **2.4.1.1. The Verb Phrase**

The **head** of a verb phrase is, as the name indicates, a verb. Like other phrases, a verb phrase may be **simple** and contain only one verb (*The new coffee machine works perfectly. I called the real estate agent.*) or **complex** and contain more than one verb (*The British car industry has concluded a deal with the Japanese government. The scientists are keeping a record of radioactive levels in the area. The kids were told to look for the ball. The situation will become critical in the next few weeks. The visitor must have come on foot.*)

Hjulmand & Schwarz (2009: 32, 2012: 33)

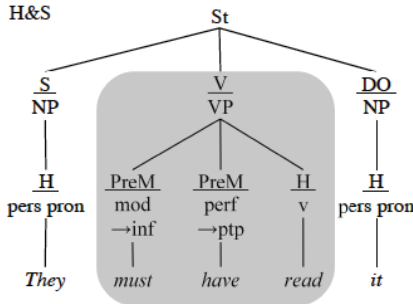
Dette er klart anderledes i den generative tilgang, hvor der normalt er en VP for hvert verbum, og hvor denne VP består af et verbum og dettes eventuelle komplement, plus eventuelle modifikatorer (en "heterogen" VP).

Den samme sætning analyseres altså forskelligt i de to tilgange (hvor (2a)=(3a) og (2b)=(3b)):

(2a) They [VP must have read] it. H&S = Hjulmand & Schwarz (2009, 2012)

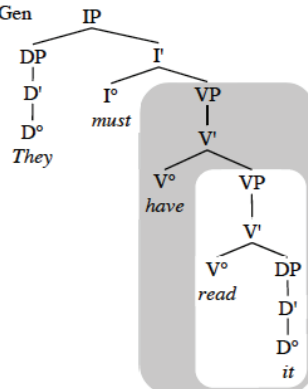
(2b) They must [VP have [VP read it]]. Gen = den generative tilgang (og andre)

(3a) H&S

S subject
 V verb
 DO direct object
 NP noun phrase
 H head (of a phrase)
 PreM premodifier
 v verb

(3b) Gen

IP inflection phrase
 VP verb phrase
 DP determiner phrase
 I°/V°/D° head of IP/VP/DP

Der er intet i Hjulmand & Schwarz (2009, 2012) der svarer til den heterogene VP (= verbum + komplement/modifikatorer – en VP for hvert verbum), og normalt er der heller ikke noget i den generative tilgang der svarer til den homogene VP (= alle verber og udelukkende verber / en og kun en VP for hver sætning):

- (4a) **Analysen af engelsk som kun har den heterogene VP** (= verbum + komplement) inkluderer Aarts & Haegeman (2006: 126-133), Aarts (2001: 43, 104-11, 196-201, 2011: 66), Altenberg & Vago (2010: 126), Carnie (2013: 80-82), Fromkin et al. (2011: 130), Huddleston & Pullum (2005: 13), Hurford (1994: 93, 186), Johansson & Manninen (2012: 67, 85-88), Payne (2011: 200-203) og Radford (2009: 40).
Også Börjars & Burridge (2001: 77) har den heterogene VP, men bruger derudover udtrykket "verb string" (2001: 143) for den homogene VP.
- (4b) **Analysen af engelsk som kun har den homogene VP** (= alle verber og udelukkende verber) inkluderer Andersen (2006: 60), Ballard (2013: 101-103), Biber et al. (1999: 99-100), Collins & Hollo (2010: 78), Crystal (2004: 114), Greenbaum (1996: 59), Hasselgård et al. (2012: 21, 164), McGregor (1997: 123, 2009: 114), Preisler (1997: 27, 76-79) og Quirk et al. (1985: 96-97). Hos Bache (1996, 2014: 65) og Bache, Davenport, Dienhart & Larsen (1993: 74-75) kaldes den homogene VP for en "verb group".
Hos Bache & Davidsen-Nielsen (1997) svarer "predicator" (1997: 38-40), "verb group" (1997: 59) og "verbal" (1997: 277) alle til den homogene VP. Hertil kommer at Bache & Davidsen-Nielsen (1997: 179) også ganske kort nævner en "verb phrase" som inkluderer "the predicator and its subordinate constituents".
Culpeper & al. (2009: 146-149) foretrækker ligeledes den homogene VP ("the small VP"), men de sammenligner den med den heterogene VP ("the large VP").

Der er forskellige grunde til at foretrække den heterogene VP (= verbum + komplement/ modifikatorer – en VP for hvert verbum) fremfor den homogene VP (= alle verber og udelukkende verber / en VP for hver sætning), og det handler de følgende afsnit om.

2.2. Kan VP'er indeholde komplementer og/eller modifikatorer?

I Hjulmand & Schwarz (2009, 2012) har VP en helt særlig status, fordi den som den eneste frasetype ikke indeholder hverken komplementer eller modifikatorer, og fordi den udelukkende består af ord fra en enkelt ordklasse: I modsætning til deres VP indeholder Hjulmand & Schwarz's (2009, 2012) NP andet end kun substantiver, deres AdjP indeholder andet end kun adjektiver, og deres PP indeholder andet end kun præpositioner :

Verb phrase <i>The British car industry <u>has concluded</u> a deal with the Japanese government.</i>	(H&S 2009: 32, 2012: 33)
Noun phrase <i>The house-buying market is a textbook example of how capitalism operates.</i>	(H&S 2009: 34, 2012: 35)
Adjective phrase <i>Susan had always been <u>fond of animals</u>.</i>	(H&S 2009: 35, 2012: 37)
Adverb phrase <i>He runs <u>much faster than his brother</u>.</i>	(H&S 2009: 35, 2012: 37)
Prepositional phrase <i>They travelled <u>to New York by train</u>.</i>	(H&S 2009: 35, 2012: 38)

Den generative tilgang er helt enig med Hjulmand & Schwarz's (2009, 2012) i at alle ovennævnte konstituent er fraser (også selvom Hjulmand & Schwarz's (2009, 2012) NP ville blive kaldt DP), **bortset** fra VP, hvor *has concluded* ikke engang analyseres som en konstituent.

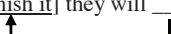
Som vist i næste afsnit er der imidlertid også andre argumenter mod H&S-analysen end et der er baseret på manglen på intern konsistens.

2.3. Skal VP'er have lov til at overtræde konstituentregler?

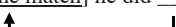
Ikke kun i den generative tilgang (fx Haegeman & Guéron 1999: 45-53, Aarts 2001: 193-240, Radford 2009: 58-69), men også hos Hjulmand & Schwarz (2009: 45-48, 2012: 48-51) og hos Bache & Davidsen-Nielsen (1997: 20-22) findes der måder at teste om et eller flere ord udgør en konstituent eller ej. I dette afsnit vil jeg vise at den heterogene VP udgør en konstituent som kan påvises ved hjælp af sådanne tests, og at dette ikke er tilfældet med den homogene VP.

I visse tilfælde kan en VP flyttes til sætningens venstre kant ("VP-preposing"), og når dette sker, kan man se at de indeholder ikke blot verber men også komplementer og modifikatorer. (5a) er fra Greenbaum & Quirk (1990: 409), (5b) fra Quirk et al. (1985: 125) og (5c) fra British National Corpus:

(5a) They have promised to [finish the work], and [finish it] they will ____.

(5b) Bill said that he would [win the match], and [win the match] he did ____.

- (5c) It was, it was indeed, a virus so small that the eye of man had never [seen it before].
But [see it now] we did ____.
-

Bemærk at det er helt udelukket at *will finish* udgør en konstituent i (5a), fordi flytningen viser at [*finish it*] er en konstituent, og *finish* kan ikke både danne én konstituent med *it* og en anden med *will*.

Følgende eksempler af samme type kommer fra *British National Corpus*:

- (6a) [Come up in the middle of it], he has ____.
-

- (6b) [Just done the circuit], he has ____.
-

- (6c) [Been in town all afternoon], I have ____.
-

- (6d) [Saved many a life at sea], they have ____.
-

Der er således klar evidens for den heterogene VP (= verbum + komplement/modifikatorer) baseret på konstituenttests. Hvad med den homogene VP (= alle verber og udelukkende verber)?

- (7a) * They promised to pay us all, but [paid] they only ____ him.

- (7b) * They promised to pay us all, but [pay] they only did ____ him.
-

- (8a) * Bill said that he would win all the matches, but [won] he only ____ the first one.

- (8b) * Bill said that he would win all the matches, but [win] he only did ____ the first one.
-

- (9a) Finished the work, they would have _____, if it hadn't started to rain.

- (9b) * Have finished, they would _____ the work, if it hadn't started to rain.
-

Det er faktisk aldrig lykkedes mig at finde nogen tilfælde hvor eksistensen af den homogene VP (= alle verber og udelukkende verber) kan påvises ved hjælp af denne slags konstituenttests.¹ Hertil kommer at selv hvis man kunne finde en grund til at den homogene VP ikke kan flytte i (7a,b), (8a,b), og (9b), så viser (9a) igen klart at *would have finished* umuligt kan udgøre en konstituent, idet *finished* allerede udgør en anden konstituent sammen med *the work*. Således bliver den heterogene VP understøttet af konstituenttests, hvorimod dette ikke er tilfældet med den homogene VP.

3. Komplementer vs. modifikatorer

3.1. Komplementer vs. modifikatorer på VP-niveau

I den generative analyse er der en strukturel forskel mellem komplementer og modifikatorer:

- (10a) En konstituent kan være søster til en X° (en kerne), og så er den et komplement til denne kerne, dvs. den er **et argument** for kernen (fx et objekt), og ikke et adjunkt.
- (10b) En konstituent kan være søster til en XP (en frase), og så er den en modifikator af denne frase, dvs. den er **et adjunkt** til frasen (fx et adverbial), og ikke et argument.

	KERNE (V°/N°)	KOMPLEMENT TIL V°/N°	MODIFIKATOR AF VP/NP	
(11a)	Teaching	English linguistics	at Aarhus University	VP/SÆTNING
(11b)	Teachers	of English linguistics	from Aarhus University	DP/NP

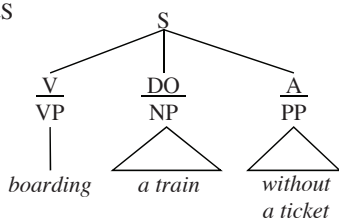
1 Det skal dog nævnes at data fra elliptiske konstruktioner måske kan anses for at understøtte såvel den heterogene som den homogene VP. I begge de to følgende eksempler fra *British National Corpus* er der udeladt en række ord (i den understregede position) som allerede er forekommet tidligere i sætningen (markeret med []):

- (i) a. He must have [caught this same train many times], and all the others before and after, as I have ____.
- b. Does it confuse you that I [should do] the talking and you ____ the listening?

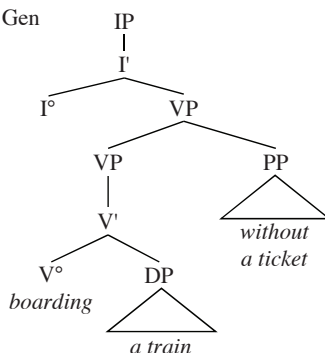
I en analyse med en heterogen VP vil (ia) blive analyseret som ellipse af en VP (en konstituent) og (ib) som gapping af to verber (altså to konstituent). I en analyse med en homogen VP kunne man måske analysere (ib) som ellipse af en VP (en konstituent) og (ia) som ellipse af et verbum, et objekt og et adverbial (altså tre konstituent, formentlig).

På NP/DP-niveau findes der slet ingen forskel mellem komplementer og modifikatorer i Hjulmand & Schwarz (2009, 2012), både komplementer og modifikatorer betegnes her som “postmodifiers” (se afsnit 3.2 nedenfor). På sætningsniveau er der faktisk en forskel mellem komplementer og modifikatorer i Hjulmand & Schwarz (2009, 2012), men det er en forskel udelukkende i betegnelse og ikke i struktur². Komplementer betegnes fx som direkte objekter og modifikatorer fx som adverbialer, jf. (12a), som er fra Hjulmand & Schwarz (2009: 59, 2012: 63):

(12a) H&S

(12b) Gen

I den generative VP i (12b) er det kun det direkte objekt *a train* der er søster til verbet *boarding*. Adverbialet *without a ticket* er derimod søster til den konstituent den modificerer, dvs. hele VP'en.

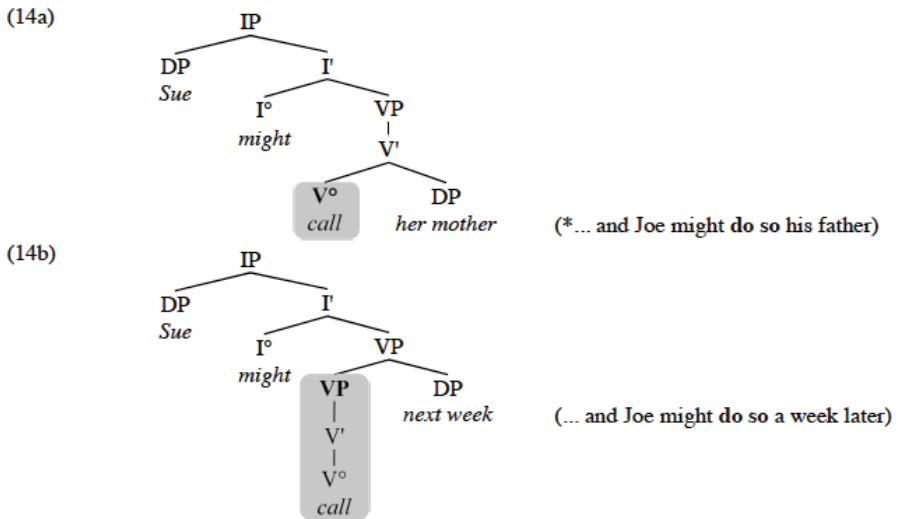
I analysen i Hjulmand & Schwarz (2009, 2012), (12a), er både det direkte objekt *a train* og adverbialet *without a ticket* søstre til verbet *boarding*. Det betyder at i en sætning med et finalt adverbial og uden et objekt vil dette adverbial have nøjagtig samme position som det direkte objekt ville have haft hvis det havde været der (se (15a,b) nedenfor).

Såvidt jeg kan se, er det dermed meget svært at give en strukturel forklaring på følgende type forskelle:

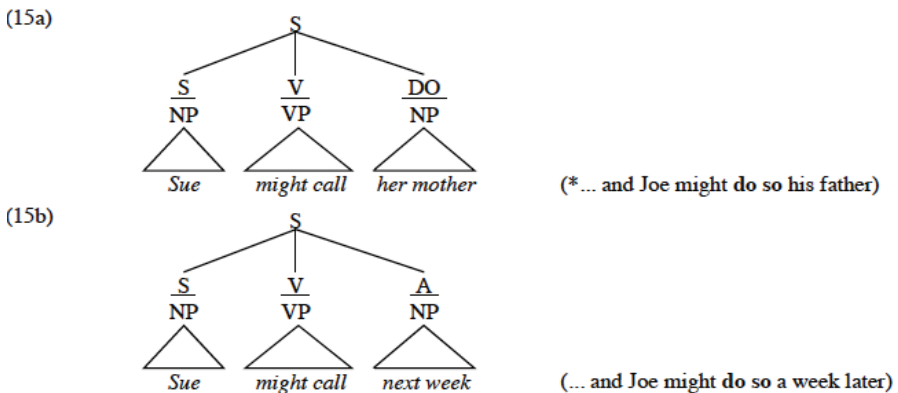
2 Også hos fx Bache & Davidsen-Nielsen (1997: 30-31) og Bache (2014: 110-111) er forskellen mellem komplementer og modifikatorer på sætningsniveau udelukkende en forskel i betegnelse og ikke i struktur.

- (13) En. a. * Sue might call her mother and Joe might do so his father.
 b. Sue might call next week and Joe might do so a week later.

Den generative forklaring på denne forskel er baseret på antagelsen af at *do so* kun kan substituere VP'er, og derfor kan *do so* ikke substituere kun *call* i (14a), fordi den mindste VP her er *call her mother* (idet objektet *her mother* er søster til V^o), hvorimod *call* alene godt kan substitueres af *do so* i (14b), fordi den mindste VP her bare er *call* (idet adverbialt *next week* er søster til en hel VP):

I Hjulmand & Schwarz' (2009, 2012) analyse ville (14a,b) derimod have identisk struktur:

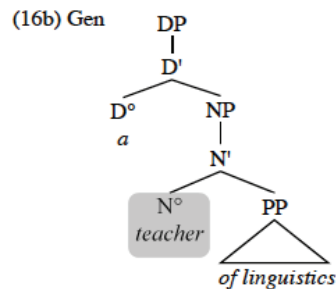
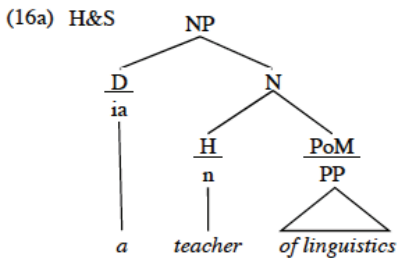

... og så er det svært at se hvorfor *call* kan substitueres af *do so* i (15b), men ikke i (15a). Med andre ord, uden en strukturel forskel mellem komplementer og modifieratorer på sætningsniveau kan det være meget svært at forklare denne type systematiske forskelle.

3.2. *Komplementer vs. modifieratorer på NP/DP-niveau*

Som nævnt er der slet ikke nogen forskel mellem komplementer og modifieratorer på NP/DP-niveau i Hjulmand & Schwarz (2009, 2012)³. Både komplementer og modifieratorer betegnes her som “postmodifiers”. I den generative tilgang derimod vil fx *of linguistics* i *a teacher of linguistics* blive set som et komplement til et substantiv, (16), og fx *with a blue shirt* i *a teacher with a blue shirt* som en modifierator af en NP, (17).

(16a) er den samme struktur som den der gives for *a breach of railway regulations* (Hjulmand & Schwarz 2009: 59, 2012: 63), hvor *of railway regulations* er en “postmodifier” (hvor det ville blive kaldt et komplement i den generative tilgang, parallelt med det direkte objekt for det tilsvarende verbum).

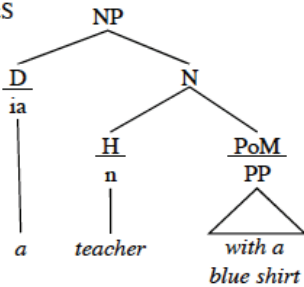
NP	noun phrase
D	determiner
ia	indefinite article
N	“the nominal part” (H&S 2009: 56, 2012: 60)
H	head (of a phrase)
n	noun
PoM	postmodifier

DP	determiner phrase
NP	noun phrase
PP	preposition phrase

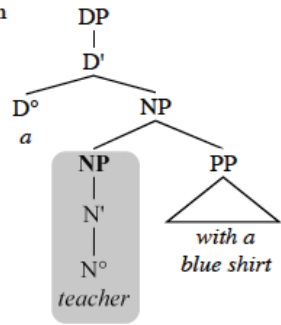
3 Der er heller ikke nogen forskel mellem komplementer og modifieratorer på NP/DP-niveau hos fx Bache & Davidsen-Nielsen (1997: 343) eller Bache (2014: 150, 154).

(17a) er den samme struktur som den der opgives for *his career in the army* (H&S 2009: 60, 2012: 64), hvor *in the army* er en “postmodifier” (hvor det ville blive kaldt en modifikator i den generative tilgang).

(17a) H&S

(17b) Gen

I den generative analyse er systemet således det samme på VP-niveau og på DP-niveau: Et **komplement** som *of linguistics* er søster til X° , (16b), mens en **modifikator** som *with a blue shirt* er søster til XP , (17b).

Igen er substitution en mulig test, idet *one* kan substitueres for en NP, men ikke for et N° :

(18a) * The teacher of linguistics is younger than
the one of physics

(18b) The teacher with a blue shirt is younger than
the one with a red shirt.

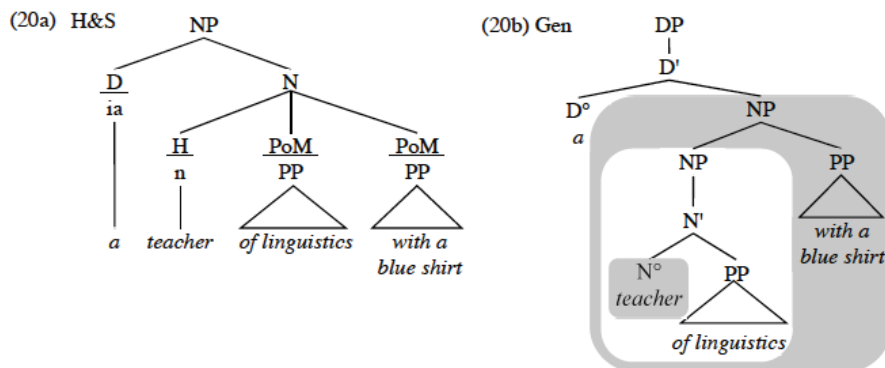
(18a) viser at *of linguistics* er et komplement (det skal være en del af det der substitueres af *one*), og (18b) viser at *with a blue shirt* er en modifikator (det kan men behøver ikke være en del af det der substitueres af *one*).

Antagelsen fra tidligere om at et komplement er søster til X° , hvorimod en modifikator er søster til XP , forudsiger også de mulige og umulige rækkefølger:

(19a) A teacher of linguistics with a blue shirt

(19b) * A teacher with a blue shirt of linguistics

hvilket følger af (20b), men ikke af (20a):

Det at der er to NP'er i (20b), fører endvidere til korrekte forudsigelser om følgende mulige og umulige *one*-substitueringer:

- (21a) This teacher of linguistics with a blue shirt is younger than that one _____.
- (21b) The teacher of linguistics with a blue shirt is younger than the one _____ with a red shirt.
- (21c) * The teacher of linguistics with a blue shirt is younger than the one of physics with a red shirt.

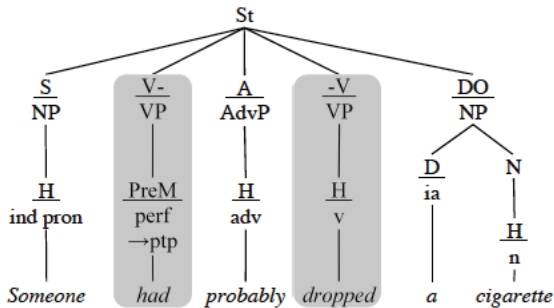
Med andre ord, uden en forskel overhovedet mellem komplementer og modifierer inde i nominalgruppen (NP'en/DP'en), er det umuligt at forklare denne type systematiske forskelle.

4. Kan VP'er være diskontinuerte?

Hjulmand & Schwarz (2009: 58, 2012: 62) giver et eksempel på hvad de kalder en "opsplittet frase"⁴, nemlig deres VP *had dropped* i sætningen *Someone had probably dropped a cigarette*:

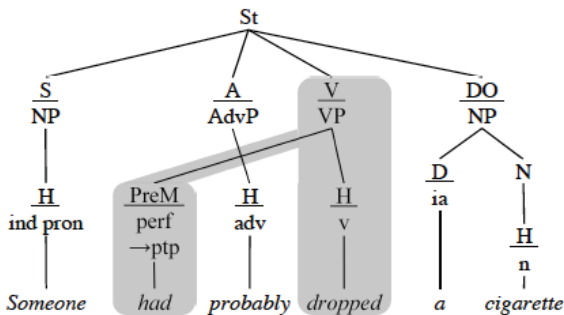
4 Helt parallelle analyser med diskontinuerte VP'er findes også hos fx Bache & Davidsen-Nielsen (1997: 151, 155) og Bache (2014: 60-61).

(22)

(Hjulmand & Schwarz
2009: 58, 2012: 62)

Jeg vil dog vove at påstå at dette egentlig er det samme som at sige at grene i et syntaktisk træ kan krydse hinanden:

(23)

(Det jeg mener der
egentlig står i (22).)

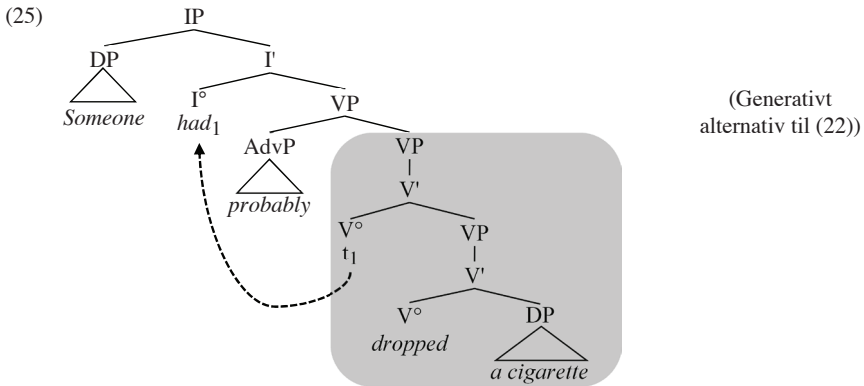
Hjulmand & Schwarz (2009: 58, 2012: 62) tillader således at i hvert fald VP'er kan være diskontinuerte. (22) og (24a) viser at deres VP kan afbrydes efter det første verbum, men er der noget der forhindrer at en homogen VP kan afbrydes efter det andet verbum?

(24a) They will perhaps have read all of the novels by next week's lecture.(24b) * They will have perhaps read all of the novels by next week's lecture.

Såvidt jeg kan se, følger denne restriktion ikke fra noget andet under den homogene VP-analyse, så den skal antages separat (hvilket Hjulmand & Schwarz 2009: 48, 163, 2012: 50, 177 faktisk ikke gør, men det kunne de gøre).

I den generative analyse er sætninger som (22) og (24a) heller ikke helt uproblematisk. VP'en *dropped a cigarette* er ganske vist ikke diskontinuert, men det ser ud som om VP'en *had (probably) dropped a cigarette* er det.

Dette løses ved at antage en flytning af *had* fra en kerneposition (V°) til en anden (I°). Denne type flytning (V° -til- I° -flytning) finder kun sted ved finite hjælpeverber i engelsk, men den findes ved alle finite verber i fx fransk og islandsk (se Vikner 1997, 1999 og referencerne der).

Dette betyder igen at det i den generative analyse ikke er nødvendigt med en ekstra stipulation for at udelukke (24b): (24a) er V° -til- I° -flytning, og det at (24b) er umulig, følger af at I° som alle andre kernepositioner kun kan rumme én kerne (og af at *perhaps* som andre sætningsadverbialer skal modificere den øverste VP).

Noget lignende gør sig gældende for andre typer af fraser. Idet Hjulmand & Schwarz (2009: 163, 2012: 177) i princippet tillader at fraser er diskontinuerte, skal det stipuleres separat at dette kun gælder for VP'er:

- (26) *Verb phrases (in contrast to what is usually the case with the other phrases) are sometimes split in two.* (Hjulmand & Schwarz 2009: 163, 2012: 177)

I den generative analyse følger det at det kun er finite verber der opfører sig som i (25), og at de omstændigheder der fører til V° -til- I° -flytning (Vikner 1997, 1999), ikke er til stede i andre typer af fraser.

Bemærk at flytninger findes inden for begge tilgange, idet Hjulmand & Schwarz (2009: 46-48, 2012: 48-51) også antager flytninger, dog kun af fraser. Forskellen er således den at den generative tilgang antager at både fraser (XP) og kerner (X°) kan flyttes.

5. Konklusion

Forskellene mellem den generative/”heterogene” analyse af VP (og DP) på den ene side og på den anden side den ”homogene” analyse af VP som findes hos Hjulmand & Schwarz (2009, 2012), Bache & Davidsen-Nielsen (1997) og Bache (2014) (og analysen af NP/noun group i de samme fremstillinger) er følgende:

- Den heterogene VP er mere konsistent med analysen af andre fraser (afsnit 2.2).
- Den heterogene VP er kompatibel med resultatet af konstituenttests (afsnit 2.3).
- Den strukturelle forskel mellem komplementer og modifikatorer både på VP-niveauet og på DP-niveauet i den generative analyse er kompatibel med resultatet af substitution af VP’er med *do so* (afsnit 3.1) og substitution af NP’er med *one* (afsnit 3.2).
- Den generative analyse giver en mere restriktiv analyse af det der kunne se ud som diskontinuerte VP’er, dvs. af verbalflytninger (afsnit 4).
- Endelig giver den generative analyse en strukturel analyse af forskellene mellem dansk og engelsk, hvilket kan føre til forbedrede generaliseringer angående de syntaktiske forskelle mellem engelsk og dansk (appendiks, afsnit 6).

Konklusionen er altså at der er en række grunde til at antage den heterogene VP snarere end den homogene VP i analysen af engelsk (og dansk) sætningsstruktur.⁵

McGregor (2009: 115) siger at forskellen mellem de to VP-analyser (dvs. heterogen vs. homogen) er for kompliceret til at den kan inkluderes i en grundbog i lingvistik, og bogen holder sig da også udelukkende til den homogene VP. Bache (2014: 12) siger at analysen som anvendes der, og som anvender den

5 Tak til Carl Bache, Ken Ramshøj Christensen, Henrik Jørgensen, Johannes Kizach, Michael Nguyen, Carl Vikner, og Johanna Wood, til redaktørerne af dette nummer af *Ny Forskning i Grammatik*, til deltagerne i Grammatiknetværkets konference i Holbæk, oktober 2014, og ikke mindst til de studerende i mine kurser om engelsk (og dansk) syntaks. Denne forskning var en del af to forskningsprojekter ved Aarhus Universitet, finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation: *Objektpositioner - komparativ syntaks i et tværeteoretisk perspektiv* og *Ligheder og forskelle mellem sætninger og nominalgrupper - sammenlignende syntaks på tværs af teoretiske tilgange*.

homogene VP (under betegnelsen “verb group”), muligvis ikke er optimal fra et forskningssynspunkt, men at den til gengæld er enkel og praktisk. Jeg er som netop nævnt helt enig i at den homogene VP ikke er optimal fra et forskningssynspunkt, men jeg er ikke enig i at den homogene VP kan siges at være enkel og praktisk, i hvert fald ikke på universitetsniveau. Tværtimod er den homogene VP måske snarere en unødvendig komplikation. Det er muligt at det er hensigtsmæssigt at antage en homogen VP (under betegnelsen “udsagnsled/verballed”) i folkeskolen, men fra det første semester på universitetet (og muligvis allerede i gymnasiet) mener jeg faktisk at det er enklere helt at forlade den homogene VP og i stedet anvende den heterogene VP, både fordi den er mere konsistent med analysen af andre fraser (NP, AdjP, AdvP, PP) og fordi den er mere kompatibel med de forskellige konstituenttests (som netop anvendes på tværs af de forskellige teoretiske tilgange).

6. Appendiks: Sætningsstrukturen i dansk

Hjulmand & Schwarz (2009, 2012) er direkte beregnet for studerende med dansk som modersmål, og derfor indeholder den også mange interessante observationer angående forskelle mellem dansk og engelsk (og angående de deraf følgende potentielle problemer for dansktalende der vil lære engelsk som fremmedsprog), fx

- (27) *We find that Danish is a verb second-language, because whatever comes initially, the verb is always in second position. [...] If Danes transfer this verb-second order into English, the result will be fine if the sentence starts with the subject.*
(Hjulmand & Schwarz 2009: 267, 2012: 291)

Jeg er helt enig i at dansk er et V2-sprog, men ovenstående råd ville ikke desto mindre føre til fx

- (28a) Da. Peter reparerede faktisk bilen i går
(28b) En. *Peter repaired actually the car yesterday.
V2

Efter min opfattelse har Hjulmand & Schwarz (2009, 2012) brug for en strukturel analyse af forskellen mellem de to sprog. Dette ville nemlig kunne afhjælpe Hjulmand & Schwarz’ (2009, 2012) til tider ikke helt dækkende regler, som (27) ovenfor eller som følgende:

- (29) *In Danish it is common to have an adverbial, even a long one, between verb and direct object.*
(Hjulmand & Schwarz 2009: 268, 2012: 292)

Det forudsiges hermed at følgende eksempler burde være mulige, hvilket ikke holder stik:

- (30a) Ib taler næsten aldrig dansk.
 (30b) * Ib har talt næsten aldrig dansk.
 (31a) * Når Ib taler næsten aldrig dansk, ...
 (31b) * Når Ib har talt næsten aldrig dansk, ...

I den generative analyse bliver denne type data analyseret som følger:

	XP	C°	DP	AdvP	V°	V°	DP
(32a)	Ib	taler		næsten aldrig			dansk.
(32b)	Ib	har		næsten aldrig	talt		dansk.
(33a)		Når	Ib	næsten aldrig	taler		dansk, ...
(33b)		Når	Ib	næsten aldrig	har talt		dansk, ...

Senere på samme side af Hjulmand & Schwarz (2009, 2012) modificeres reglen i (29) på følgende vis:

- (34) *In the examples above we had simple verb phrases (one verb only). With complex verb phrases, on the other hand, we find the same constituent order in Danish and English: We place the adverbial after the first auxiliary.* (Hjulmand & Schwarz 2009: 268, 2012: 292)

Nu ser det så ud som om der er to forskellige regler for dansk (“placer adverbialet efter hovedverbet hvis der kun er et verbum i sætningen, men hvis der er mere end et verbum, så placer adverbialet efter det første hjælpeverbum”). Dette kunne faktisk nemt forenkles til én regel (“placer adverbialet efter det finitte verbum”), men hverken den komplicerede eller den enklere formulering er generelt gyldige. De gælder nemlig kun for hovedsætninger, (35), og ikke for bisætninger, (36):

- (35a) Ib taler næsten aldrig dansk.
 (35b) Ib har næsten aldrig talt dansk.
 (36a) * Når Ib taler næsten aldrig dansk, ...
 (36b) * Når Ib har næsten aldrig talt dansk, ...

Den tilsvarende generative analyse er (32) og (33) ovenfor. En uformel formulering af reglen for adverbialers placering, (37a), og for V2, (37b), kunne være følgende:

- (37a) Placer adverbialet før det finitte verbum.
- (37b) Hvis sætningen er en hovedsætning, så flyt det finitte verbum til positionen før subjektet, og flyt derefter subjektet (eller en anden frase) til den første position i sætningen.

Dette ville desuden også være kompatibelt med en analyse som Diderichsen (1946), se også Vikner (2015).

Henvisninger

- Aarts, B. (2001). *English syntax and argumentation*. 2. udg. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Aarts, B. (2011). *Oxford Modern English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Aarts, B. & L. Haegeman (2006). English word-classes and phrases, i B. Aarts & A. McMahon (red.) *The Handbook of English Linguistics*, Oxford: Blackwell, 117-145.
- Altenberg, E. & R. Vago (2010). *English Grammar: Understanding the Basics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Andersen, B. (2006). *Basic English Grammar*. 2. udg. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Bache, C. (1996). Presentation of a pedagogical sentence analysis system, *Hermes, Journal of Linguistics* 17, 11-35. <http://download2.hermes.asb.dk/archive/download/H17_02.pdf>
- Bache, C. (2014). *English Sentence Analysis*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Bache, C. & N. Davidsen-Nielsen (1997). *Mastering English Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bache, C., M. Davenport, J. Dienhart & F. Larsen (1993). *An Introduction to English Sentence Analysis*. 2. udg. København: Munksgaard.
- Ballard, K. (2013). *The Frameworks of English*. 3. udg. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Biber, D., S. Johansson, G. Leech, S. Conrad & E. Finegan (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. London: Longman.
- Börjars, K. & K. Burridge. (2001). *Introducing English grammar*. London: Arnold.
- British National Corpus (BNC). <<http://corpus.byu.edu/bnc>>
- Carnie, A. (2013). *Syntax – A Generative Introduction*. 3. udg. Chichester: Wiley-Blackwell

- Collins, P. & C. Hollo (2010). *English Grammar – an Introduction*. 2. udg. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Crystal, D. (2004). *Making Sense of Grammar*. Harlow: Pearson Longman.
- Culpeper, J., F. Katamba, P. Kerswill, R. Wodak & T. McEnery (2009). *English Language – Description, Variation, and Use*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal. 3. udg. 1962, genoptrykt 1984.
- Fromkin, V., R. Rodman & N. Hyams (2011). *An Introduction to Language*. 9. udg. Boston: Wadsworth.
- Greenbaum, S. (1996). *The Oxford English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Greenbaum, S. & R. Quirk (1990). *A Student's Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Haegeman, L. & J. Guéron (1999). *English Grammar – A Generative Perspective*. Oxford: Blackwell.
- Hasselgård, H., P. Lysvåg & S. Johansson (2012). *English Grammar: Theory and Use*. 2. udg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Heycock, C., A. Sorace, Z. S. Hansen, S. Vikner & F. Wilson (2012). Detecting the late stages of syntactic change: The loss of V-to-T in Faroese, *Language* 88/3, 558-600.
- Hjulmand, L. & H. Schwarz (2009). *A concise contrastive grammar of English for Danish students*. 3. udg. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Hjulmand, L. & H. Schwarz (2012). *A concise contrastive grammar of English for Danish students*. 4. udg. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Huddleston, R. & G. Pullum (2005). *A Student's Introduction to English Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hurford, J. (1994). *Grammar – A Student's Guide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johansson, M. & S. Manninen (2012). *English Linguistics – Introduction to Morphology, Syntax and Semantics*. Lund: Studentlitteratur.
- McGregor, W. (1997). *Semiotic Grammar*. Oxford: Clarendon Press.
- McGregor, W. (2009). *Linguistics – An Introduction*. London: Continuum Books.
- Payne, T. (2007). *Understanding English grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Preisler, B. (1997). *Handbook of English Grammar on Functional Principles*. 2. udg. Aarhus: Aarhus University Press.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech & J. Svartvik (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.

- Radford, A. (2009). *Analysing English Sentences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vikner, S. (1995). *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages*. New York: Oxford University Press.
- Vikner, S. (1997). V^o-to-I^o Movement and Inflection for Person in All Tenses, i L. Haegeman (red.): *The New Comparative Syntax*, London: Longman, 189-213.
- Vikner, S. (1999). V^o-til-I^o flytning og personfleksion i alle tempora, *Islenskt mál* 19, 81-128. <www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn99b.pdf>.
- Vikner, S. (2011). Trees and Fields and Negative Polarity, *Hermes – Journal of Language and Communication in Business* 47, 39-55. <www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn11a.pdf>
- Vikner, S. (2014). Kan en konstituent være både subjekt og objekt på samme tid? – om indlejrede infinitivsætninger på dansk, i O. Togeby, S. Vikner & H. Jørgensen (red.): *Problemer og perspektiver i dansk syntaks – med Kristian Mikkelsen som anledning*, Universitets-Jubilæets danske Samfund. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 171-191. <<http://www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn14a.pdf>>
- Vikner, S. (2015). Dansk sætningsstruktur – et generativt vs. et Diderichsenperspektiv, i I. Schoonderbeek Hansen og T. Thode Hougaard (red.): 15. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog (MUDS 15)*, Århus: Aarhus Universitet, 415-436. <www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn15a.pdf> <<http://www.hum.au.dk/engelsk/%20engsv/papers/vikn15a.pdf>> >